6
3-C
2

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
3 M H
34

liotheca
majori Coll. Rom.
Societ. Jesu

6-3.C.2
X4

ROMA
RESTITUTA,
SIVE
ANTIQUITATUM
ROMANARUM
COMPENDIUM ABSOLUTUM:

Ex optimis Authoribus in uſum Studioſæ Juventutis collectum.

Bibliothecæ Secr. A. Coll. Rom. Soc. Jesu

THOMA BELLO
Philologo Edinburg. Scoto.

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E. ROMA

AMSTELÆDAMI,

Apud JOANNEM WOLTERS, MDCC.

Nobiliſſimis & ſpem optimam præferentibus Ephebis,

JACOBO ARANIÆ COMITI,

Illuſtriſſimi & magnificentiſſimi Ducis Hamiltonii Filio natu maximo ac Hæredi:

BIBLIOTECA NAZIONALE ROMA

E T

ARCHIBALDO LORNÆ

Domino, Potentiſſimi & Antiquiſſimæ Nobilitatis ſplendore Clariſſimi *Comitis Argathelia* eodem loco & jure Filio,

Florentiſſimarum in Scotiâ familiarum poſt Patres ſuos, Principibus digniſſimis.

VT ſuis vicibus novata Solis, Lunæ, Veris decora intentos omnium animos oculoſque novitate gratâ alliciunt, præſenti amœnitate recreant, & futuri ſpe plenos erigunt, alunt, excitant: Sidera autem nova ſi qua appareant, quantâ ſolicita mortalium pectora, ora, vota, ſtudia magnarum rerum expectatione exercent? Sic, etiam in populo, primæ pueritiæ germen tenellum, & blandè ridentis pubis imbellis flos adoleſcens tantam ubique volupta-

luptatem adfert, gratiam conciliat, charitatem movet, pietatem excitat, ut captis etiam urbibus incolumitatem impetret: nobilitatis autem ſurgentis lucida inter ignes minores ſidera lætos penatibus dies, læta Reip. tempora nunciant. Accidit quidem aliquando, quæ rerum omnium incertitudo eſt, ut nimis matutina lux ſplendidiſſima in triſtes abeat nebulas, aut in graviores imbres feratur, vel in fœdiſſimas tempeſtates ſoluta ruat: ipſa tamen ſidera ab his mutationibus, ab hac rerum confuſione longiſſimè aliena, ſuâ interim luce gaudent, & tandem, victâ tempeſtatis vi, clariora etiam exeunt, ac ſuo orbe conſpicua inferiorem illuſtrant, alunt, recreant, & aſpectu grato exhilarant. Sic hiſtoriarum fides, & quotidiana experientia virtutis relictæ ſpei falſæ, & vitæ in pejus mutatæ exempla vobis ſuggerent, eheu! quam plurima. Verùm germanæ Nobilitatis virtus indigena tegi nequiens, mergi neſcia, ſui certa, fortunæ ſecura & invidiæ, deſidiæ impatiens, exoſa vitii, mediocribus ſpretis, ad optima, ſumma, pulcherrima, adeoque ſua aſpirat, certat, contendit, nititur, & repulſæ neſcia ſordidæ negatâ tentat iter viâ. Excellentes autem animos ad hoc virtutis & gloriæ faſtigium evehunt inprimis literarum ſtudia: nam (inquit Tullius) cum ad naturam eximiam

miam atque illuſtrem acceſſerit ratio quædam conformatioque doctrinæ, tum illud neſcio quid præclarum ac ſingulare ſolet exiſtere. Et Ibidem literarum ſtudia his laudibus proſequitur. Quod ſi non hic tantus fructus oſtenderetur, & ſi ex his ſtudiis delectatio ſola peteretur: tamen; ut opinor, hanc animi remiſſionem humaniſſimam ac liberaliſſimam judicaretis. Nam cætera neque temporum ſunt, neque ætatum omnium neque locorum, hæc ſtudia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res ornant, adverſis perfugium ac ſolatium præbent, delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, ruſticantur. Quod ſi ipſi hæc neque attingere, neque ſenſu noſtro guſtare poſſemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Alterum, nec minus neceſſarium virtutis & gloriæ ſubſidium, eſt experientia frequenti exercitatione & multo rerum uſu parta, & firmata; quibus ſcilicet artibus heroica juventus fit.

Utilis & bellorum & pacis rebus agendis.

Sic pueros rebus duris ferendis, magnisque gerendis à teneris adſuefaciendos ſuadet, iisque heroas in cœlum ſublatos teſtatur Horatius.

Anguſtam, amici, pauperiem pati
Robuſtus acri militiâ puer
Condiſcat, & Parthos feroces
Vexet eques metuendus haſtâ.

Vitamque ſub dio & trepidis agat
In rebus, &c.

Hac arte Pollux, & vagus Hercules
Innixus, arces attigit igneas:
Quos inter Auguſtus recumbens
Purpureo bibit ore nectar.

Hac te merentem, Bacche pater, tuæ
Vexère tigres, indocili jugum
Collo trahentes: hac Quirinus
Martis equis Acheronta fugit.

Honorium Auguſtum militaribus artibus à teneris exercitatum pulcherrime refert Claudianus de tertio ejus Conſulatu.

Reptaſti per ſcuta puer, Regnumque recentes
Exuviæ tibi ludus erant, primusque ſolebas
Aſpera complecti torvum poſt prælia patrem.
Mox ubi firmaſti recto veſtigia greſſu,
Non tibi deſidias molles, nec marcida luxu
Otia, nec ſomnos genitor permiſit inertes.
Sed nova per duros inſtruxit membra labores,
Et crudâ teneras exercuit indole vires:

Frigora ſæva pati, gravibus non cedere nimbis,
Æſtivum tolerare jubar, tranare ſonoras
Torrentum furias, adſcenſu vincere montes,
Planitiem curſu, valles & concava ſaltu.
Nec non in clypeo vigiles producere noctes,
In galea potare nives; nunc ſpicula cornu
Tendere, nunc glandes Baleari ſpargere funda.

Eodem modo & noſtros ad militiam exerceri ſolitos præclare meminit Buchananus in auguſtiſſimo Epithalamio Regum Franciæ & Scotiæ.

Illa pharetratis eſt propria gloria Scotis,
Cingere venatu ſaltus, ſuperare natando
Flumina, ferre famem, contemnere frigora & æſtus:
Nec foſſa & muris patriam, ſed Marte tueri,
Et ſpreta incolumem vita defendere famam:
Polliciti ſervare fidem, ſanctumque vereri
Numen amicitiæ, mores, non munus amare.
Artibus his, totum fremerent cum bella per orbem,
Nullaque non leges tellus mutaret avitas
Externo ſubjecta jugo, gens una vetuſtis
Sedibus antiqua ſub libertate reſedit.

Hoc rerum uſu edita omni ſeculo exempla literarum monumenta continet, & poſteris imitanda tradunt. Sed quid vobis fabuloſa Deum, obſoleta Heroum, longin-

qua exterorum, aut aliena etiam civium exempla proponerem? habetis domi uterque in Penatibus ceras veteres, prolixa ſtemmata, plena atria propriis, propinquis, certis, evidentibus ſummæ virtutis & gloriæ exemplis adornata. Huc læti reſpicite, his parentate pii, hæc obſervate æmuli, hæc morum quoque filii imitamini, hæc à vetuſtatis, & oblivionis injuria grati vindicate, & nova luce illuſtrata poſteris tradite magnifici. Macti mei Dioſcuri: quo vos tot illuſtrium retro Majorum exempla ducunt, quo tot ante bonorum ſpes & vota ferunt, quo tanti in utroque relucentis animi ardor & ſtudia rapiunt animoſi contendite, pergite alacres, & felices tandem evadite. Ut una ſingulari nuncupatione vos compellarem, Ephebi Nobiliſſimi, maxime me moverunt: Primo veſtra adeo per omnia ſimilis conditio, ut uterque niſi alter idem ſit, & qui utrumvis dixerit, utrumque ſignificarit. Ac mihi, quidem ſæpe de altero cogitanti & loqui volenti alterius appellatio & titulus non tam temere excidit, quam imaginis ſimilitudine decepto incidit, pro Aranio Lornæus, pro Lornæo Aranius.

Haud aliter ſummo gemini cum patre Lacones
Progenies Ledæa ſedent, in utroque relucet
Frater.

Dein

Dein dulciſſima ſubiens memoria Atavorum veſtrorum Jacobi Araniæ, & Archibaldi Argatheliæ Comitum (quam felix etiam nominum augurium!) ante annos centum duodecim ad rem Religionis, Regni, & Reip. conſilio, ope, & exemplo ſuo reſtituendam, componendam, firmandam, ac promovendam pulcherrime conſpirantium, & amico fœdere certantium.

O bene ſignatum fraterno nomine tempus!

Denique par meum utriusque ſtudium plurima Nobiliſſimorum parentum veſtrorum gratia, multisque tuæ, Aranie, familiæ in me officiis & meritis devinctum, diuturna vitæ conſuetudine, à prima ætate veſtra confirmatum, novis ſubinde officiis auctum, nec niſi cum extremo ſpiritu extinguendum.

Nulla dies unquam noſtrum divellet amorem:
Sed canis ante lupas, & taurus diliget urſas,
Et vulpem lepores, & amabit dama leænas,
Et prius æquoribus piſces, & montibus umbræ,
Et volucres deêrunt ſylvis, & murmura ventis.

Quocirca ut vobis indulgendo quam plurimis prodeſſe poſſim, hoc meum ſcribendi tyrocinium, libellum hunc, nec temere

occœptum, nec tumultuario compoſitum; veſtris annis aptum, ſtudiis utilem, animis in me meaque propenſioribus gratum & jucundum vobis dico, permitto, nuncupo, ut ſi quem inde quis fructum legerit, id veſtro nomini acceptum ferat: ſi quid omiſſum deſideret, æquus meminerit quæſitum hic compendium, præterea nil promiſſum: ſi quid ſequius explicatum culpet, quos ſecutus ſum Authores corrigat, aut meliora quærenti veniam det: ni methodus placeat, id mihi ſoli tribuat: incœptum ipſum ſola neceſſitas quo evicit telo eodem vindicabit. Teſtatur Joachimus Camerarius in vita Philippi Melanchthonis, eum pueros parvulos ſummo amore complexum, & naturæ hanc affectionem in ipſo impetratam (legendum forte *imperatam*) fuiſſe; neque, quo iis prodeſſet, ſuo in re ulla labori peperciſſe, aut humillimum ſcribendi argumentum ſpreviſſe. Hic ille fuit Germaniæ Phœnix, Chriſtianæ eruditionis palma, humanitatis apex, & orbis deliciæ. Sed quid Philippum loquor ψιλάνθρωπον? Ipſe θεάνθρωπος pariter ac φιλάνθρωπος CHRISTUS, pater ſeculi inter mortales agens, hac tenellæ ætatis charitat inſignis extitit; ac jam in ſuæ apud patrem gloriæ faſtigio poſitus, Sanctus DEI Puer appellari gaudet, *Act.* 4. 27.

Pri-

Primitiis gaudent lætis cœlumque ſolumque;
Sacra petit cœlum, nos juvat omne novum.

Angeli item puriſſimi ubique puerili forma & habitu picti mortalibus innoteſcunt eam cœleſtis animi vim ſignificante, & vitæ ſanctitatem, quam ego arcanorum veſtrorum conſcius, & teſtis interior hactenus in vobis lætus ſenſi, & indies auctam, atque ad extremum continuatum iri ſpero, ac DEUM Opt. Max. ſuppliciſſimis votis flagitans jugiter rogabo.

Nobiliſſimæ dignitatis, & rei
veſtræ ſtudioſiſſimus,

TH. BELLUS.

IN AUTHOREM ET OPUS.

MUſa ſtupet, trepidisque premit præcordia fibris,
Antiquum luſtrare decus: ſeu bellicus ordo
Progreditur, molesve tumet ſpecioſa Theatri:
Sive triumphatis reſonant Capitolia pompis:
Hæc oculos animosque tenent, ubi Roma reſurgit
Auſpiciis rediviva tuis; ubi fronte verenda
Erata fonte ſuo ſtat conſpicienda Vetuſtas.
Quantum Roma tibi, tantum tua gloria Romæ
Debuit, & quantum Ducibus ſua Roma vetuſtis
Contribuit virtute decus, tantum ardua Romæ
Ceſſit inextinctis extincta potentia faſtis.
Te poſcit tua Roma, ſuum te Scotia civem
Vendicat: at fortes Decios, Mariosque potentes
Prædicat indomiti miratrix Roma Camilli.
His patriam tutari armis, patriæque decorem
Cura fuit; tu merſa ſuis monumenta tenebris
Eruis, antiquæ renovans primordia Romæ.
His patriæ tibi ſurgit honos, hæc ſæva vetuſtas
Invidet arcanis non eſſe ſepulta tenebris,
Nec mortis ditione premi; ſed provida virtus
Annorum inconcuſſa minis hæc laudis avitæ
Aſſerit æternis ſibi conſecranda trophæis.

GULIELM. STUARTUS OCHILTRIUS.

THO-

THOMÆ BELLO
H. L. P. in Academiâ Edinburgenſi S.

Quos ad te, dilecte Frater, non ita pridem miſi verſiculos, raptim quidem illos & calente calamo fuſos, audio jam prelo ſubjici; quod licet fieri neceſſe ſit, non ſine aliquo meæ cujuſcunque exiſtimationis diſpendio, condonabo forte, ut nihil non poſſum, perſpectæ tuæ in me voluntati & amicitiæ: tu videris ne de honeſtamento ſint potius quam ornamento inſigni tuo operi elogiorum ejusmodi non indigo; cum bono vino non opus ſit hedera. Quo tamen minus gravate feram facit, quod ſubaudiam ipſos à ſeverioribus Criticorum calculis communiri carmine vere heroico, vernantem authoris Genium redolente, eximiæ ſpei Juvenis D. Gulielmi Stuarti Ochiltrii, qui in laborantis & expirabundæ Poëtices incrementum, felice Mercurio, imo Numine propitio natus videtur. Quare tibi author ſum, imo & ſupplex, ut opuſculo tuo ſubjungas quam nuper expediit verſionem noviſſimam Pſalmi centeſimi quarti, expleto nondum anno ætatis decimo quinto, ut vel inde pateat, quantas ſpes faciat erectioris animi, & Poëticen ad ſupremum culmen etiamnum

non fuiſſe perductam. Patriæ honori, almæque veſtræ matris, quæ ſuo gremio tam genuinam & generoſam ſobolem fovet & complectitur, imo virtutis & literaturæ incitamento id non denegabis, neque importunitati votisque amiciſſimi tui,

GULIELM. CUMIN.

LEC-

LECTOR HUMANISSIME!

POSTQUAM Nobiliſſ. hujus carminis author ſumma Phœbi induſtria ad Poëſin factus & informatus, Muſisque propitiis natus, ſua ſponte, aut noſtro Præceptorum monitu themata ſubinde multa præclarè tentaverat, auſus eſt tandem non ſine Dis animoſus puer ſe rebus virisque magnis miſcere, & in divinis Muſarum choreis, ducente *Buchanano*, teſtem ſequi; quo ſucceſſu, quâ ingenii laude, & ſpei effulgentis luce te arbitrum appello. Sunt hæ meſſis uberioris primitiæ, hæc victimæ, pollluctæ prima libamina, hoc operis, quod molitur, perfecti ſpecimen antecedaneum. D. O. M. indulgentiâ largus pulcherrimum ſanguine & cognomento regio ornamentum, certiſſimum rei literariæ præſidium, ſuum Muſis delicium, nobis ſcholæque noſtræ dulce rarumque decus diutiſſime conſervet, melioribus uti fatis det, opibus mactet, proſperet.

T. B.

PSAL-

EIa patrem cane, pange Deo præconia laudum
Mens cognata polo, quem majeſtate ſerenat
Oris honos, redimitque ſacris circumflua pennis
Gloria, ſidereo trabeatum lucis amictu,
Ille ſibi ætherii ſubſellia firma theatri
Imbriferis contignat aquis, & celſus in axe
Nimbijugo dat lora volans, vehiturque quadrigâ
Aëriâ, ventos frænans auriga jugales.
Aura levis promptis mandata capeſſere pennis,
Flamma voraxque ſacras ulciſci accingitur iras.
Fulta ſuæ molis ſolido fundamine tellus
Stat nullâ violanda manu, quondam obruta tellus;
Æquora cœruleo tegerent cum culmina velo:
Voce tua rumpente moras, varioque tumultu
Horriſono reboante polo, ſtupefacta repente
Fulmineas tremuere minas, teſtante pavorem
Terrificum refugo præſcripta in mœnia fluctu.
Cernere erat venis montes juga nuda ſolutis
Tollere, & ad poſitas valles deſcendere metas;
Et laceros undare ſinus, valleſque per imas.
Irruere è mediis argentea flumina ſaxis.
Néve iterum terras perruptis undique clauſtris
Hauriat indomiti diffuſa licentia ponti.
Comprimis inſtabiles reſono molimine fluctus.
Perque humiles paſſim ſinuoſo tramite valles
Præcipites volvuntur aquæ, prærupta ſecantes,
Quas onagri pecudeſque bibant: hic remige pennâ
Vecta per alticomæ ſpatiantia brachia ſylvæ
Implumem fovet ore larem, ramoſque frequentans
Avia.

Avia mulcit avis tremuli diſcrimine cantûs.
Montibus imbibitur gelidis argenteus humor
Nectaris ætherii: ſenſim & cum fœnore multo
De terra locuplete penu genialia ſurgunt
Semina, vitales animanda vigoris in uſus;
Unde avidæ fœnum pecudi, mortalibus herbæ,
Et munus Cereale datur; mentemque gravatam
Bacchi animans genialis honos, & ſuccus Olivæ
Exhilarans rutilum diffuſo lumine vultum.
Nec minùs & fœtus animal vegetabilis humor
Arboreos, Libani cedro ſua tecta virenti
Concelebrat pennata cohors: tibi pinea ſurgit,
Cui ſobolem, creditque pios Crotaliſtria nidos.
Sic ſilices lepori; ſed Echino concava ſaxi
Indulgent facilem tranquillâ pace quietem.
Tu Lunare decus ſtabili das temporis ortu
Inſtabiles lunare vices, & ſidus Eöum
Clara renaſcentis reſerans ſpiramina lucis,
Heſperio recubare toro: tunc, cum urget in aſtra
Præcipitem lux prona diem, cava tecta relinquit
Quadrupedum ſylveſtre genus, catulique Leonum
Ore fremunt, poſcùntque vagis alimenta querelis.
Cum croceis invecta rotis aurora reſurgens
Sparſerit in totum radiis nova lumina mundum,
Cæca cavernoſi ſubeunt penetralia ſaxi:
Fervet opus, ſemperque hominum manus emicat ardens,
Dum ruit, & fuſcis nox terram amplectitur alis.
Mens mundi, rerumque parens, quam mira patraſti,
Cuncta movens, mota amplectens, amplexa gubernans!

De-

Dædala nec tantum ſentit tua munera tellus
Omnigenis diffuſa bonis; ſed & undique fluctu
Æquora, quæ medias lambunt circumſona terras,
Tam patulo complexa ſinu: quæ remige pinna
Concelebrat pinnata cohors, ſulcantque per undas
Fluctivagæ vada ſalſa rates: ubi grandia cete
Humida ſpumificis turbant cryſtalla choreis.
Incumbunt hæc cuncta tuæ, pater optime, curæ,
Temporibus ſatianda ſuis: te dante renident,
Et dextram pandente legunt; condenteque vultum,
Prorſus in obſcuris tabeſcunt cuncta tenebris.
Te vitam tollente, fugit modo corporis artus
Spiritus, & tenues ſenſim vaneſcit in auras:
Vitales afflante auras, generoſa reſurgit
Progenies, tacitasque novat gens aurea terras.
Gloria perpetua Domini, renovanda juventa
Floreat; æternamque operi det ferre coronam:
Quo radiis fulgente vagis, conterrita tellus
Intremuit, trepidisque fluens de montibus ater
Undabat tangente vapor. Te proſequar uſque
Laudibus, hæc luteæ dum putris fabrica maſſa
In cineres reſoluta cadat: fatalis at ima
Impietas de ſtirpe ruet ſine ſemine: ſed mens
Eia patrem cane, pange Deo præconia laudum.

GUL. STUARTUS OCHILTRIUS.

VATICINIUM.

Nobilis hic Juvenis, ſi vitæ ſtamina ducat,
Caſtalidasque colat, carmine clarus erit.

J. A.

Ami-

Amico unice & in paucis charo,

D. THOMÆ BELLO

Philologiæ Profeſſori in inclytâ Academiâ JACOBI REGIS Edinburgenâ, cum de Antiquitatibus Romanis tractatum in lucem ederet,

S. P. P.

PErmultis memorande mihi, digniſſime frater,
Nominibus, primos internumerande ſodales,
Conſortes quos junxit amor, tu charus Oreſtes,
Fidus ego Pylades mihi gaudeo, lætus amico
Gratulor ingenium felix, ſortemque ſecundam:
Quod Spartam inprimis palmam virtutis honeſtam
Illuſtres virtute pari, gravitate modeſta,
Incumbens vigili cura, probitate fideli,
Ut ſecli venientis honos, ſpes florida, ſurgens,
Auſpiciis formata tuis, generoſa juventus
Sedulo virtuti, ſtudiisque aſſueſcat honeſtis,
Dumque ex officio veteris veſtigia Romæ
Eruis, & ſeclo propinas priſca moderno,
Urbis & imperii fuerint quæ ſacra, profana,
Quid belli factumve togæ, quæ jura ſepulchris,
Conjugiis, ludis, menſis, ut cætera mittam,
Quanta tibi à patriis debetur gratia Muſis!
Ante erat eloquii Romani Scotia limes,
Te menſore, capit jam totam Scotia Romam
Limite tam parvo, fœde ſine fæcibus urbis.
Jam Tacitus tacitus *quondam, jam Livius ingens,*
Tranquillus, Florus*que patent, jam Cæſaris arma*
Sive Senatoris clavum, ſellamque Curulem
Noſſe datur, lituum Numæ, trabeamque Quirini.

Quæ-

Quæque voluminibus vaſtis complectier antè
Tentârunt latè, Dempſterus, & ipſe Roſinus,
Lipſius, & noſtras Goodwinus, lector habebit
Hoc comprenſa brevi manuali cuncta libello.
Maſculo & ingenii partu, fœtuque virili
Craſſa ſuſurronum belle maledicta refutas,
Quippe Palæmonias artes pædantica vocum
Inſulſo Arcadici dicunt trivialia rictu.
Agnoſco gratusque lubens quòd denique, frater,
Promoveas noſtras iſto molimine curas,
Dum prætextato, virtutis ut ardua carpat,
Injicis igniculos, ſtimulos, animosque viriles
Herois ſoboli (ſit non ſine numine votum!)
Nobilis Argadiæ Comitis, quod nomen honoris
Nomine jam liceat tenui memorare cothurno,
Illius (& meminiſſe juvat) datur ora tueri
Interdum, & doctas audire & reddeıe voces;
Dum recolit Romæ quæ rudera, Relligione
Viderit antiqua multos ſervata per annos,
Quosque triumphales arcus, quæ templa deorum
Ethnica, quæ divis, mutato nomine, ſacra
Vana ſuperſtitio (pudet heu opprobria) fecit.
Scilicet haud aliud Papiſmi eſt putrida maſſa
Quam farrago, chaos, rudis indigeſtaque moles,
Et gentilismi tætris tranſfuſa lacunis,
Pontifices, Salios, videas cum Flamine fratres,
Purpureosque patres, Veſtales, luſtra, Lupercos,
Hinc & Chriſticolæ, proh! Bacchanalia vivunt.
Quam vellem, ſi quis ſecum componeret urbem
Ἑπτάλοφον, *dominam mundi, veterémque novámque;*
Eſſe quoque in fatis quem pagina ſacra revelat,
Adproperet DEUS *ipſe diem, quo dedecus orbis*
Magna parens ſcelerum, ſtuprum, ſentina, cloaca,
Imponent mundo Babylon, impoſtaque ſeptem
Montibus, ipſa ſuis celebretur Roma ruinis.
Tu tamen interea frater chariſſime, ſalve;
Viva DEO *& patriæ, melioribus utere fatis:*

Sic.

Sic tibi tu vives, monumentum erit iſte libellus
Pyramidumque ſitu ſolidoque perennius ære:
Et poſtquam impoſtor mitratus, ſplendidus oſtro,
Rex Capitolinus, Tarpeias deſinet arces
Scandere cum tacita moniali virgine Veſtæ,
Fundetur patrium creſcens tua fama per orbem.

G. CUMINIUS.

Dabam Sterlini pridie
Idus Decembreis.

Votum Anno	RoMa DIV tIt Vbans Papæ opto CorrVat aVLa.
Reſp. ex Apoc. 18.	SangVIne ſanCtorVM fœDa, ſVperba LVIt.

IN

IN ELIMATUM

Hoc

ROMANARUM ANTIQUITATUM

Breviarium Ἐγκωμιαστικόν.

SI Romam quis noſſe velit, gentemque togatam;
Hic breviter codex perſpicueque docet.
Perdius hunc, ſtudioſa cohors, pernoxque revolve,
Quæque tenet memori condita mente tene.
Cum jucunda leges, queîs delectabere, multa;
Commoda tum ſtudiis comperiere tuis.
Incruſtat geminum ſic una fidelia murum,
Utilibus miſtum quando ſüave vides.
Queîs ſine doctiloquûm capies haud carmina vatum;
Veriloqui nequeunt hiſtoricique capi.
Sunt quibus illorum paſſim monumenta referta,
Quæ rudis haud capiet dum monumenta capit.
His ſin poſthabitis ſecteris inania rerum,
Haud dubie ſtudiis damna dolenda dabis.
Hic etiam ſacri retegens myſteria verbi
Inveniet ſtudiis non aliena ſuis.
Inſuper armiſoni ſoboles generoſa Gradivi
Hinc licitis diſcet ludere caſtra dolis.
Denique quî minitans ſacris patriæque ruinam
In rapidis fuerit merſus Iberus aquis.
Macte animi, virtutis iter quo carpere belle
Belle queas, Pylii ſint tibi ſecla ſenis.

J. A.

RO-

ROMA
RESTITUTA,
SIVE
ANTIQUITATUM ROMANARUM COMPENDIUM ABSOLUTUM.

LIBER PRIMUS.

Cap. I.

NON *Nili* illius Ægyptiaci, quàm Mundi hujus univerſi ortus, omnibus divinitùs non edoctis hominibus, hominum ſectis & gentibus, obſcuriores ſemper extiterunt. Etenim mundi exordium ipſos Gentilium Coryphæos, mirum! quemadmodum latuit, luſit, & miſerrime excruciavit. De hoc enim Philoſophi, Poëtæ, Mythologi, Sacrorum Myſtæ, Antiſtites, aliique primâ ab origine mundi multa quæſiverunt, diſſeruerunt, diſceptârunt, conjectârunt, divinârunt, delirârunt, errârunt; hariolati, hallucinati, nugati, fabulati, & inaniter commenti ſunt. Verùm nos ex hac ignorantiæ caligine, ex hoc erroris & trepidationis metu, ex his ambiguitatis anguſtiis, ex his incertitudinis & conflictantium opinionum cruciatibus eripuit illa ab alto veniens, in tenebris ſplendens lux ſacris eloquii divini oraculis prodita, & Scripturis ſacris olim conſignata: hâc enim

de mundo edocti ſumus, *quòd*, *quando*, & *quampridem* à Deo, ex nihilo productus ſeu creatus ſit: quomodo, ob graſſantia Incolarum ſcelera, hic orbis terrarum inferior, immiſſo aquarum diluvio, periit, & Deo peccatorum vindici pœnas dedit graviſſimas: ex quibus tamen aquis emerſit, enatavit, atque eluctatus, caput denuo exeruit, & miſericordiâ Dei benigniſſimi quaſi renatus, ortus ſecundos ſortitus eſt. In mundo hoc redivivo & revireſcente floruerunt, & ſibi invicem ſucceſſerunt quatuor Imperia, ſive Monarchiæ latè per totum mundum celebratæ: ſcilicet Babylonica, Perſica, Græca, & Romana. Hæ quatuor Monarchiæ, ſuo quæque tempore, ſuam cum imperio linguam, ſuas leges, ſuos ritus, atque inſtituta ſua mundo à ſe devicto intulerunt; & ſub poſteriore remanſit ſemper aliquid à priore acceptum. Ex his quatuor Monarchiis poſtrema Romana hodieque obtinet, & quanquam non floreat aut vigeat, vivit tamen utcunque animam agens anguſtam, & in familiâ Auſtriacâ apud Germanos reſidet præcipuè. Hujus Monarchiæ lingua Latina, hujus mores, leges, & inſtituta ſuas jam obtinent vices, & in uſu poſita ſunt præcipuo. Quocirca convenit ut Antiquitates præcipuè Romanas exquiramus & ſummo recolamus ſtudio.

Priusquam res Romanas in ſpecie pertractandas aggrediamur, pauca in genere dicenda ſunt de Calendario, Urbe, & Populo Romano.

CAP. II.

De Calendario Romano.

TEmpus res omnes ſurgentes, ſtantes, cadentes ſic regit & circumſtat, ut in iis rectè recenſendis meritò primum locum vendicet atque occupet. Quapropter

propter pauca de Tempore, & Calendario temporis cuſtode & indice principio dicenda.

Calendarium conficiunt Anni, Menſes, Dies.

Cap. III.

De Annis.

De Annis dicendum, ut componuntur, & ut computantur. Annus quoad compoſitionem eſt triplex: Annus Romuli, Annus Numæ Pompilii, Annus C. J. Cæſaris, qui vocatur Annus Julianus.

Annus Romulianus à Romulo ordinatus habuit menſes decem, dies tercentum quatuor.

Annus N. Pomp. duodecim menſes habuit, dies 354.

Annus Julianus ex diebus 365. & quadrante conſtitutus eſt.

Annus & Romuli & Numæ rejectus eſt, quoniam Solis curſui & Lunæ rationibus non ſatis conveniebat, neque ratas anni tempeſtates ſatis fideliter deſignabat. Horum annorum errores cum deprehenderet C. J. Cæſar, ipſe annum ſic reſtituit. Menſes ſervavit duodecim, quibus ſuum dierum numerum adaptavit, prout res maximè poſtularet. Sed ex quatuor, quos diximus, quadrantum collectione, evenit, ut elapſo quarto quoquo anno, fiat intercalatio, ſive interjectio unius diei ex iſtis quatuor quadrantibus compoſiti. Iſta diei intercalatio fiebat poſt 6. Cal. Mart. & quoniam noluerunt menſis Februarii numerum hujus diei augmento mutare aut dies 29. accenſere (prout nobis uſu jam venit anno Biſſextili) fortè religione prohibiti, aut quia Faſtorum ratio ſine inſigni perturbatione id non ferebat, ideo diem intercalarem bis recenſere maluerunt, bis ſcilicet recenſendo 6. Cal. Mart. Inde & annus, & menſis, & dies Biſſextilis dicitur, ſive Intercalaris.

Annorum computationem exhibent, variæ Gentium & populorum Æræ.

CAP. IV.

De Æris, ſeu variis Annorum computis.

ÆRa plur. neut. ſignificant calculos æneos: ea vox ſing. fœm. ſignificat ipſam computationem, ſeu computationis rationem aut ſummam.

Æræ inſigniores apud Hiſtoricos & Chronologos ſeptem occurrunt.

Æra 1. univerſalis, & omnium gentium communis, vocatur Æra mundi: & in rebus recenſendis ſic notari ſolet A. M.

Æra 2. Judæorum propria, vocatur Jubilæorum. Initium habuit A. M. 2609. anno circiter decimo Othoniëlis Judicis Iſraëlitici. Singuli Jubilæi continent annos 50. ut conſtat ex inſtitutione ſacrâ.

Æra 3. Græcis propria, eſt Æra Olympiadum, initium faciens A. M. 3228. quo tempore Olympia ſive Ludi Olympiaci (ab Hercule primùm in honorem Jovis inſtituti) ab Iphito demum reſtituti fuerunt. Olympias Græcis, ut Latinis Lúſtrum continet & ſignificat quinquennium, ſive quinque annorum ſpatium: nam Græci ſua Olympia, ut Latini ſua Luſtra, quaternis ſingulis elapſis annis peragebant. Quid autem Olympia, quid Luſtrum proprie & re ipſâ ſignificet, dicendum reſtat, cùm ad res Theatricas, ſive Ludicras deventum fuerit.

Æra 4. Romanis propria, appellatur Æra Romana: & pro diverſis Epochis, ſive periodis diverſimodè notari ſolet; 1. Ab anno U. C. qui fuit A. M. 3256. 2. Ab annis Regum. 3. Poſt Regifugium, ſive poſt Reges exactos, ab annis Conſulum: & ſic notari ſolet e. g. Cn. Pompejo, M. T. Cicerone Coſſ. i. e.

Conſulibus. 4. Poſt exactos Conſules & mutatum Reip. ſtatum rurſus in Monarchicum, ab Imperatorum annis tempora deſignari cœperunt. Hæc æra etiamnum obtinet apud Gentes & populos Imperio Rom. ſubjectos, & Cæſaribus ſubditos. Hujus æræ ſive Computi exemplum illuſtre habemus apud D. Lucam Euangeliſtam, *cap. 3. verſ. 1. Anno autem decimoquinto Imperii Tiberii Cæſ.* &c. Æram huic ſimilem & affinem retinent aliorum etiam populorum Reges alii in reſcriptis, edictis, & mandatis ſuis conſignandis: e. g. eſt hic annus Regis noſtri auguſtiſſimi vigeſimus quartus.

Æra 5. Aſſyriorum, ſive Chaldæorum propria, vocatur Æra Nabonaſſaris, initium faciens cum regno Nabonaſſaris (aliàs Salmanaſſaris) Regis A. M. 3276.

Æra 6. verè aurea, nobis & omnibus ubique gentibus feliciſſima eſt *Æra Chriſtiana*, ortum habens à natalibus D. N. J. C. A. M. 4004.

Æra 7. Hiſtoricis ſatis, fortè nimis celebrata, eſt Ægyptiaca, & vocatur Æra Dynaſtiarum. Has nos Dynaſtias, ſi non ut meras fabulas, tamen ut nimiùm fabuloſas, quippe ab Authoribus ſuis ad plurima ante mundum ſecula deductas (ſi vera eſt fama) miſſas facimus, & ſuis antemundanis tenebris remittimus.

Hactenus de Annis dictum & ut componuntur, & ut computantur: dicendum reſtat, quomodo ſcribantur, ſeu quibus modis notis committantur iſtæ annorum computationes; & ſic Literarum numeralium uſus docendus eſt.

CAP. V.

De Literis Numeralibus Romanorum.

OMnis Numerus apud Latinos ſeptem literis abſolvitur; quæ ob id Numerales appellari ſolent. Hæ ſeptem literæ ſunt M. D. C. L. X. V. I. Quæ, quo ſcribuntur ordine, illum Aſtrologis decantatiſſimum & mirabilem dictum annum 1666. quo hæc doceri cœpta ſunt, neſcio quî exhibeant: det Deus augurium. Harum literarum tres priores majores numeros indicantes rationem uſûs ſui certam habent: non item quatuor poſteriores. M. enim mille denotat: D. dimidium mille, ſeu quingenta: C. centum; primâ ſcilicet literâ capitali pro totâ voce poſitâ: L. quinquaginta: X. decem: V. quinque: I. unum; ſed ob rationem nimis incertam. Variat harum literarum uſus pro vario quem obtinent loco in numeris deſcribendis e. g. MC. mille & centum; CM. nongenta tantum indicant: DC. ſexcentum; CD. quadringenta tantum ſignificant: LX. ſexaginta; XL. quadraginta tantum: XI. undecim; IX. novem: VI. ſex; IV. quatuor tantum denotant. Quos nonnulli nimis ſcioli, literarum numeralium ſenſus neſcio quos Cabaliſticos effingunt, & figmenta omnia inde excuſa nos prorſus ridemus, rejicimus, & nihili putamus. Fruſtra igitur ſunt illi qui literas numerales adeo ſuperſtitioſè obſervârunt, ac ſi perſonæ aut res quævis numeralibus nominis ſui literis deſcripta haberent ſua fata. Sic de annis componendis, computandis, denotandis. Sequuntur Menſes.

Cap. VI.

De Menſibus.

MEnſes à metiendo dicti, quòd metiantur annum, ex inſtituto Romuli decem tantùm fuêre: quorum hic ordo erat. Primus erat Martius; deinde Aprilis, Maïus, Junius, Quintilis, Sextilis, September, October, November, December. His Numa Pompilius duos alios adjecit, ut duodecim Menſes eſſent, Januarium videlicet & Februarium.

Januarius à Jano Deo dictus: Quòd ſicut Janus eſt bifrons, & præterita & futura videt, ita hic menſis reſpiciat ad finem transacti anni, & principium futuri. Ut Romulus vir bellicoſus & Martis filius Martium cæteris menſibus præpoſuit, ſic Numa Pomp. pacis ſtudioſus, & Cives à re bellicâ ad agriculturam & vitam manſuetam transdere cupiens, Januario principem locum aſſignavit, in honorem Jani, ut qui civilis vitæ ac terræ colendæ quàm belli fuerit ſtudioſior. Vel annum ab hoc menſe incepit Numa ad naturæ potiùs ordinem reſpiciens: cùm poſt Brumam Sol progrediendi fine facto convertatur, & ad nos curſum reflectat, ac quaſi de novo curſum ſuum incipiat: optimùm judicavit, idem anni quod Solis eſſe principium: cui ſententiæ accedit Ovid. ſic canens.

Bruma novi prima eſt veterisque noviſſima Solis:
Principium capiunt Phœbus & annus idem.

Unde liquet, cum ratione & naturâ rerum optimè convenire initium anni factum à Januario, ut nobis in uſu eſt; quod alii ad extremum usque Martium rejiciunt, ut Angli vicini, quâ ratione viderint ipſi. Hic menſis in Junonis tutelâ erat.

Februarius, à Romulo præteritus, & à Numâ ad-

 ditus,

ditus, nomen habet à Februo luſtrationum Deo, cui à Numa erat dicatus. Neceſſe erat eo menſe Civitatem luſtrari: quo ſtatuit ut Juſta Diis Manibus ſolverentur. Tradunt nonnulli hunc menſem primitùs fuiſſe totius anni ultimum, ſed non ſatis id probant. Solus hic menſis habet dies pares à conſtitutione Numæ: vel, ut univerſa putatio totius anni impar fieret, quod alioqui factum non fuiſſet, ſi hic etiam menſis imparem dierum numerum obtinuiſſet: putabant veteres, pro ſuâ ſuperſtitione, numerum imparem gratiorem diis: unde dictum illud.

——— *numero Deus impare gaudet.*

Hunc numerum tam in anno, quam in ſingulis menſibus voluerunt: quod in Februario, propter rationem antè dictam, fieri non potuit. Erat hic menſis intercalationi deſtinatus, & ideo Intercalaris dictus: qua de re priùs. Fuit autem in tutela Neptuni.

Martius, quondam primus, nunc tertius menſis ordine, ſic dictus à Marte, quòd is erat Romuli pater, & quod multa erat illius gentis in re militari alacritas. Fuit hic in tutela Minervæ.

Aprilis, quaſi Aperilis, quòd ver omnia aperit, fuit in tutela Veneris.

Majus, ut quidam volunt, à Majoribus populi, ut & Junius à Junioribus, poſt factam populi diviſionem à Romulo. Vel à magnitudine & majeſtate Jovis, qui à Tuſculanis vocabatur Deus Majus. Vel à Maja Vulcani uxore cui Sacra fieri ſolebant Calendis Majis. Vel à Maja Mercurii matre, quod hoc menſe Mercatores omnes Majæ pariter Mercurioque ſacrificabant: ſed contendunt alii hanc Majam, cui menſe Majo res divina celebratur, Terram eſſe, hoc nomen adeptam à magnitudine, ſicut & Mater Magna in ſacris vocatur. Teſtatur Feſtus hunc menſem in compluribus Civitatibus fuiſſe ante urbem conditam. Eſt qui appellationem deducit à veteri Cimbri-

ea

ca voce *Mai*, ſive *Maji*, quâ omnis viror plantarum ſignificatur, quòd hoc menſe omnia vireant & floreant. Fuit hic menſis in tutela Apollinis.

Junius, dictus aut ex parte populi, ut ſuprà; aut quaſi Junonius, nam ædes Junoni Monetæ Cal. Juniis dedicata eſt: vel à Junio Bruto primo Conſule, quòd hoc menſe i. e. Cal. Juniis pulſo Tarquinio ſacrum Carnæ Deæ in Cœlio monte voti reus fecerit. Fuit hic menſis in tutela Mercurii.

Quintilis, quòd à Martio quintus eſſet, hoc nomen retinuit etiam tum, cum Numa Pomp. reliquis decem menſibus à Romulo inſtitutis duos alios Januarium viz. & Februarium addidiſſet, & Januarius primus anni menſis eſſet. Poſtremis temporibus idem menſis Julius appellatus eſt à C. Julio Cæſ. qui eo menſe natus ferebatur. Fuit in tutela Jovis.

Sextilis, à Martio ſextus, poſtea Auguſto Imperante in ipſius honorem, Auguſtus eſt appellatus. Hoc nomen cùm alii Septembri, quo menſe Auguſtus erat natus, indere vellent, ipſe Sextilem prætulit; quòd eo menſe primùm Conſul factus, ac eo multis magnis præliis victoriâ potitus eſſet. Hic in Cereris tutela erat.

September dictus quòd ſeptimus eſſet à Martio: quemadmodum teſtatur Varro menſes reliquos à Junio ad Decembrem usque à numero dictos. September autem dicitur non tantum quòd à Martio ſeptimus numeretur, verumetiam ob imbrium frequentiam, & aëris turbationem, quæ ſub initium Autumni accidere plerunque ſolet; haud aliter ac reliqui menſes ad finem usque anni ſuas appellationes antiquitùs nacti ſunt. Hic menſis in Vulcani tutela fuit.

October appellationem habens, ut ſupra, in Martis.

November in Dianæ.

December in Veſtæ tutela fuit.

CAP. VII.

De Diebus.

NIhil nobis cum die Aſtronomorum Naturali, & Artificiali: ſed agendum eſt de Civili, qui eſt ſpatium 24. horarum apud Romanos pertingens à media nocte ad proximam mediam.

De Diei Romani partibus primò dicendum eſt: deinde de dierum differentiis.

Diei partes primùm duæ apud Romanos erant, Antemeridiem & poſtmeridiem. Alii poſtea eundem in quatuor partes, ſicut & noctem ſimiliter, diviſerunt: id quod teſtatur ſimilitudo illa militaris, cùm dicitur vigilia 1. 2. 3. 4. Tandem verò plura Diei tempora & notata, & propriis diſcreta nominibus, quæ apud veteres Poëtas paſſim ſcripta inveniuntur. Sunt numero ſedecim. 1. Dicebatur media nox. 2. Mediæ noctis inclinatio, vel de media nocte. 3. Gallicinium, ſive Galli cantus. 4. Conticinium, quod tum & galli conticeſcerent & homines etiam quieſcerent: ſecundum illud Virgilii:

——— *ſuadéntque cadentia ſidera ſomnos.*

5. Diluculum, cum incipit dignoſci dies. 6. Mane, cum eſt dies clarus: dictum autem eſt Mane, aut quòd ab inferioribus locis i. e. à manibus exordium lucis emergeret; aut ab omine boni nominis, quòd Lanuvini mane pro bono dixerint: aut, quòd malumus, à manando, quod tum manet dies ab Oriente. 7. Tempus antemeridianum. 8. Meridies, quæ ipſa eſt media diei pars, & tum etiam merus eſt dies. 9. Tempus pomeridianum. 10. Solis occaſus, ſive ſuprema tempeſtas, hoc eſt, noviſſimum diei tempus. 11. Veſpera, à ſtella Veneris quæ Græcis Ἕσπερος dicitur appellata, quod tum appareat illa.

12. Cre-

12. Crepuſculum, ſic forte appellatum, quod res incertæ creperæ dicantur: noctis an diei tempus ſit incertum eſt. 13. Prima fax, quod lumina tum accendebantur. Livius appellat *primas tenebras*: Horat. *prima lumina*: Juven. *Lucernas*. 14. Concubia nox, cum itum eſt cubitum. 15. Intempeſta nox, i.e. multa nox, quia tum intempeſtivum eſt quicquam agere: alii Silentium noctis appellârunt, ab eo quod ſiletur. 16. Inclinatio ad mediam noctem. Sic de diei partibus.

Dierum Genera & *Differentiæ* plurimæ fuerunt.

Dies alii Feſti, alii Profeſti, alii Interciſi. Feſti dicebantur, qui Diis dicati erant: Profeſti, qui Hominibus ad rem privatam & publicam adminiſtrandam conceſſi: profeſti dicti, ut Feſto placet, quod procul ſint à Religione Numinis divini. Interciſi erant Deorum Hominumque communes: quibusdam enim illorum horis fas erat, quibusdam non fas erat jus dicere.

Feſti dies dividuntur in Sacrificia, Epulas, Ludos, Ferias. Sic & profeſti, in Faſtos, Comitiales, Comperendinos, Statos, & Præliares.

Sacrificia ſunt, cum ſacrificia Diis offeruntur. Epulæ, cum Dii divinis epulationibus celebrantur. Ludi, cum ludi in Deorum honorem aguntur. Feriæ, cum feriæ aguntur. Feriæ ſunt vel publicæ vel privatæ. Feriæ publicæ ſunt quadruplices, Stativæ ſcilicet, Conceptivæ, Imperativæ, & Nundinæ.

Feriæ Stativæ ſunt univerſi populi communes, certis conſtitutis diebus & menſibus, & in Faſtis, ſtatis obſervationibus annotatæ.

Conceptivæ ſunt quæ quotannis à Magiſtratibus vel Sacerdotibus concipiuntur in dies vel certos vel etiam incertos.

Imperativæ ſunt quas Conſules vel Prætores pro arbitrio poteſtatis indicant.

Nundinæ ſunt Paganorum, i. e. ruſticorum, quibus conveniunt, negotiis propriis vel mercibus proviſuri.

Feriæ privatæ ſunt vel propriæ familiarum, ut familiæ Claudiæ, Juliæ, &c. vel ſingulorum hominum: ut natalium, fulgurum ſuſceptiones, funerum, atque expiationum.

Faſti ſunt quibus licet Prætori fari tria verba ſolennia juris, *Do*, *Dico*, & *Addico*: quibus contrarii ſunt Nefaſti, cum hæc ſolennia verba Prætori non liceret fari. Comitiales, quibus liceat populo ſuffragiis agere. Comperendini, quibus vadimonium licet dicere. Stati, qui judicii cauſâ cum peregrino inſtituuntur. Præliares erant, quibus fas erat res repetere vel hoſtem laceſſere. Ut diebus Faſtis Nefaſti, ſic præliaribus non præliares erant oppoſiti.

CAP. VIII.

De Calendis, Nonis, Idibus, & earum computatione.

ROmani ex ordinatione Romuli ſingulos menſes diſtribuerunt in partes, ſcilicet Calendas, Nonas, & Idus.

Calendæ ſunt primus cujuscunque menſis dies, dictæ à verbo Græco καλῶ, i. e. *voco*, quo etiam priſci Latini frequenter uſi ſunt; & ideo dictæ, quòd his diebus ejus menſis Nonæ à Pontificibus calentur quintanæne an ſeptimanæ ſint futuræ.

Nonæ appellatæ ſunt, quod ab eo die ad Idus novem putentur dies, incluſive ſcilicet; ſive, quod Nonæ ſemper ſint nonus ab Idibus dies.

Idus habent variam & incertam nimis appellationis rationem. Vel enim vocabulo Tuſco ſic appellantur, apud quos idem dies Itis appellabatur: vel à

verbo

verbo Græco εἴδω, i. e. *video*, ut Idus ſit quaſi Vidus, quod eo die plenam ſpeciem Luna demonſtrat; vel ab Etruſca voce Iduare i. e. dividere; quia Idus menſem dividunt, & plerunque in medium incidunt.

Ad computationem Calendarum recte inſtituendam Tria tantum notanda ſunt. *Not.* 1. Hanc computationem eſſe retrogradam: nam ad Calendas menſis ſequentis referuntur omnes menſis antecedentis dies poſt Idus; ab Idibus retrò imus ad Nonas; à Nonis ad Calendas. 2. *Not.* Quod quisque menſis diebus conſtet: nempe, Aprilis, Junius, September, November 30: cæteri 31. præter unicum Februarium qui 28; præterquam quòd anno biſſextili unum intercalet diem, qui conficit 29. 3. *Not.* Quot quisque menſis Idus habeat & Nonas: quod hi docent verſiculi.

Majus ſex Nonas, October, Julius & Mars:
Quatuor at reliqui. Dabit Idus quilibet octo.

Sit hujus computationis exemplum hoc. Calendæ Majæ ſunt primus Maji dies: triceſimus primus ſive ultimus Maji dies eſt 2. Cal. Junii, ſive pridie Cal. Junii. Ultimus Cal. Junii, eſt poſtridie Idus Majas i. e. dies 16. Idus Maji ſunt ejus dies 15. Decimus quartus eſt ſecundus ſive pridie Iduum: octavus ſive ultimus Iduum Maji eſt poſtridie Nonas, ſive dies octavus. Nonæ Maji ſunt ejus dies 7. Secundus ſive pridie Nonarum eſt 6. ejus dies: Sextus ſive ultimus Nonarum Maji eſt poſtridie Cal. Maji, ſive dies 2. Eſt igitur dies 28. Januarii (quo hæc ſcripta) ex computatione Calendarii 5. Cal. Febr. Et ſic de Calendario Romano.

CAP. IX.

De Urbe Româ.

URbis fundamenta jecit Romulus 11. Cal. Mart. inter ſecundam & tertiam horam ejus diei; anno qui ſupra. Dies ille patriæ natalis habebatur: idcirco eo die ſine ſanguine ſacrificabant, & paſtores in agris Palilia celebrabant, unde Poëta,

Urbi feſtus erat, dixêre Palilia patres:
Hic primus cœpit mœnibus eſſe dies.

Cœpit primùm Roma in monte Palatino extrui: cui deinceps adjecti ſunt alii ſex montes, in quibus montibus ſita Roma Septicollis dicitur. Unde Ovid. Triſt. lib. 1. Eleg. 4.

Sed quæ de ſeptem totum circumſpicit Orbem
Montibus, imperii Roma Deûmque locus.

Hi ſeptem montes ſunt Palatinus, Capitolinus, Quirinalis, Cœlius, Eſquilinus, Aventinus, Viminalis. In monte Palatino poſita ſemper erat imperii Romani ſedes, quæ ab hoc monte Palatium appellata eſt: hinc ædificia quævis magnifica Palatia dicuntur. Erat in hoc monte Aſylum ſive locus perfugii: cujusmodi in multis aliis gentibus fuiſſe etiam legimus: unde ortæ ſententiæ, *Ad te tanquam ad Aſylum: Ad te tanquam ad aram confugimus.* Huic Aſylo ſimile eſt apud nos perfugium in Palatio regio conceſſum, non quibusvis facinoroſis deterius peccantibus, ſed tantum decoctoribus ære alieno obrutis, ad tempus.

Mons Capitolinus, à Capitolio ſic dictus, vocabatur etiam Tarpeius, & Saturni mons. Erat in hoc monte Tarpëio rupes Tarpeia, præruptus & projectus ſc. locus, unde facinoroſi præcipitari ſolebant: cui ſimilis erat locus Romæ dictus Gemoniæ Scalæ:

unde

unde *ad ſcalas Gemonias mittere*, eſt capitis damnare ut præcipitetur. Innitebatur huic monti Capitolium Romanum, quod, perinde ac ipſe mons, nomen habet à capite Toli ex hoc monte effoſſo dum fundamenta Arci jaciebantur.

De cæteris montibus nihil inſigne notandum eſt. Unde nomina ducant, prolixum magis quam utile, & vix operæpretium erit dicere.

Septem prædictis montibus, à quibus utpote inſignioribus, Roma Septicollis dicitur, adjecti ſunt alii tres montes minoris notæ, viz. collis Hortulorum, mons Aureus, & mons Vaticanus: quorum ultimus celeberrima totius Europæ Bibliotheca Vaticana Pontificis Romani clarus eſt. Sic de urbe.

Cap. X.

De Populo Romano.

Populum Romanum quod attinet, is ex multis gentibus congregatus ſub Romulo in unum coaluit. Huius populi variæ inſtitutæ diviſiones à Romulo & deinceps: quarum nos præcipuas attingemus.

1. Populi Romani diviſio fuit in Senatores & Plebeios. Plebeii tunc temporis cenſebantur præter Senatores, alii omnes. Senatores dicebantur etiam Patres, Patroni, & Patricii. Senatores & Patres dicebantur, ob ætatem, gravitatem, & curam populi paternam: eandem etiam ob cauſam dicebantur Patroni. Patricii propriè ſunt Senatorum filii, ſeu viri Senatoribus oriundi & Parentibus Senatoriis prognati. Senatores à Romulo primum electi erant tantum centum: & propterea calceum gerebant dimidiatis lunulis ornatum; eſt enim lunula dimidiata C centenarii nota. Centum hi à Romulo delecti Senatores

tores dicebantur *Majorum Gentium.* His à Tarquinio Priſco Romanorum Rege adjecti ſunt alii centum dicti *Minorum Gentium.* Hanc Majorum & Minorum gentium appellationem Diis primum datam, & inde huic rei commodatam cenſemus non aliud quam majorem aut minorem honoris gradum ſignificare. His etiam liberata Rep. alios centum addidit Brutus, qui *Patres Conſcripti* appellati ſunt; quod in album Senatorum referebantur: hanc tamen appellationem univerſo Senatui & Senatoribus omnibus conceſſam plerunque legimus.

2. Pop. Rom. diviſio eſt in Senatores, Equites, & Plebem. Equites, quanquam ab initio ſemper in Rep. Romana fuerunt (Romulis enim jactis urbis fundamentis, ut Reip. curam centum Senatoribus tradidit, ſic Juniores mille numero armatos pro ſalute novi Regni excubare præcepit: unde miles à mille dictus) eorum tamen Romæ multis annis nullus fuit ordo, nulla autoritas, nullus cenſus. Nam duo tantum erant ordines, Senatorius & Plebeius, usque ad Gracchorum tempora: quo toto tempore Equites Plebeiis accenſebantur. Equitum Romanorum ſignum erat annulus aureus iis ſolis conceſſus, quo diſtinguerentur à plebe. Hinc Eques auratus, Miles auratus dicitur. Anguſticlavio induebantur, i. e. toga purpurata ad ſimilitudinem clavorum minorum. Laticlavium enim erat ſolis Senatoribus proprium. Cum Equites creabantur equum publicum acceperunt ſtipendio publico alendum. Et Equites & Plebeii à Senatoribus quamvis primùm diſtincti, poſteà tamen fluctibus Reip. Senatui illati ſunt.

3. Pop. Rom. diviſio eſt in Nobiles, Novos, & Ignobiles. Hæc Civium Rom. diviſio à Jure Imaginum eſt ſumpta. Fuerunt enim Nobiles dicti qui Majorum ſuorum imagines habuerunt: qui ſuos tantum non etiam Majorum imagines habuerunt, Novi: qui

vero

vero nec Majorum, nec ſuas habuerunt, Ignobiles: ita ut jus imaginum nihil aliud ſit quam jus nobilitatis. Eſt autem Imago inſignis alicujus viri ſimulacrum oris ſimilitudinem artificioſe effictam, coloribus pigmentisque adumbratum referens, quod in inſigniori aut celebriori domus parte ligneo armario includebant. Non autem omnibus imaginem ſuam ponere licebat, ſed iis tantum qui Magiſtratus Curules geſſiſſent: quales primùm fuerunt Ædiles Curules, Prætores, Cenſores, & Conſules. Cumque hi Magiſtratus primum ſolis Patriciis patuerunt, ſequitur etiam ſolos Patricios jus imaginis habuiſſe. Poſtquam autem hi honores Plebi erant communicati, eos jus imaginis ſimul accepiſſe dubium non eſt. Magiſtratus Curules erant illi qui Rhedâ, inde Sella, Curulis dicta, ad Curiam vehebantur. Cæteri autem Judices Pedanei.

4. Pop. Rom. diviſio eſt in Optimates & Populares. Eſt autem hæc diviſio non ordinum, ſed factionum. Qui autem ſint Optimates, qui Populares docet diſerte *Cicero in Orat. pro Sextio:* ubi ſic ait. Duo genera in hac civitate ſemper fuerunt eorum qui verſari in Rep. atque ſe excellentius gerere ſtuduerunt: quibus ex generibus alteri ſe Optimates, alteri Populares & haberi & eſſe voluerunt. Qui ea quæ faciebant, quæque dicebant, multitudini jucunda eſſe volebant Populares; qui autem ita ſe gerebant, ut ſua conſilia optimo cuique probarentur, Optimates habebantur. Unde manifeſtum eſt, Populares cenſeri quosvis cives cujusvis ordinis multitudini ſervientes, ſive Patricii, ſive Plebeii, ſive Senatores, ſive Equites, ſive de Populo.

5. Pop. Rom. diviſio eſt in Servos, Libertos, Libertinos, & Ingenuos. Servus eſt qui ſervitutem etiamnum ſervit: qui ſervitutem aliquando ſervierat, nunc autem à Domino ſuo manumiſſus eſt, is

Li-

Libertus eſt; ſeu, ut Plaut. *Feſtucâ factus:* qui parentibus libertis prognatus eſt, is Libertinus eſt: verum cujus, vel mater ſola, vel uterque parens libertinus eſt, is Ingenuus eſt, ſive Liber. Poſt autem Appii Cœci cenſuram, cœperunt Libertus & Libertinus pro eodem cenſeri. Tribus autem modis civitatis Romanæ libertatem homines adepti ſunt. 1. Natu, qui Cives Originarii appellati ſunt. 2. Donatione & cooptatione, cum aut homini, aut genti cuivis exteræ civitatis jus conceſſum eſt; qui Civitate Donati & Municipes appellati ſunt: ſic *Cæſar* totas gentes Civitate donavit, quas appellavit Municipia. 3. Manumiſſione, & hi propriè Liberi dicti ſunt.

6. Pop. Rom. diviſio eſt in Tribus, Curias, Centurias, & Claſſes. Harum unaquæque eſt priore minor & poſteriore major. Populùm Rom. in Tribus & Curias primùm diviſit Romulus, qui tres tantùm conſtituit; unde Tribum dictam volunt nonnulli. Curiæ erant 30. nam unaquæque Tribus decem continebat Curias: ex Tribubus & Curiis conſtabant Comitia Tributa & Curiata. Centuriarum & Claſſium author & inſtitutor fuit *Servius Tullius:* ex Centuriis conſtabant Comitia Centuriata. Claſſis erat Centuriæ tantùm ſubdiviſio ſecundum facultates ſuas, aut cenſum, & locum quem in acie tenere ſolebant. Sic de Populo Romano.

LIBER II.

CAP. I.

De Rebus Romanis.

HIS de Urbe & Populo Romano in anteceſſum dictis, tranſeundum è veſtigio eſt ad Res Rom. tractandas & enarrandas.

Quatuor ſunt Rerum Romanarum ſumma capita, ſive genera. Vel enim. 1. Sacræ ſunt, vel 2. Civiles, vel 3. Militares, vel 4. Theatricæ, Ludiales ſc. ſive Ludicræ, i. e. ad Ludos ſpectantes.

In tractandis Rebus Sacris Rom. dicendum eſt, 1. De Diis. 2. De Locis Sacris. 3. De Sacerdotibus præcipuis. 4. De Sacrificiis, Ritibus, & Cæremoniis apud Romanos maximè uſitatis.

CAP. II.

De Diis Romanorum.

DEum dictum volunt nonnulli à dando, quòd Deus det omnia. Alii, quod ei nihil deſit. Alii, à Græco Δέος, quod timorem, ſive metum ſignificat: Sic Statius: *Primus in orbe Deos fecit timor.* —— Plerique à Græco Θεὸς deducunt, quod derivant, vel à θεῖν, quod *currere* ſignificat. quia homines Cœlum, Lunam, Solem, & alia Aſtra, propter motûs & curſûs velocitatem, Deos eſſe putârunt, & coluerunt. Plures tamen à θεάομαι, quod eſt *video, intueor*; quod Deus omnia videat: quæ nominis ratio nobis placet imprimis. Ut de falſis Ethnicorum Diis teſtatur Juven. in clauſula Satyr. 14.

—— *tan-*

——— tandemque fatebere lætus,
Nec ſurdum, ne Tireſiam quenquam eſſe Deorum.

Et multò veriùs Buchananus cum Pſalte divino, de Deo vero canit *Pſal.* 94. *ver.* 9.

——— Deus
Qui fecit aurem, ſurdus eſt? qui luminum
Formavit orbes, ipſe nil videt?

Et optimè Poëta Græcus, ——— ἔχει Θεὸς ἔνδικον ὄμμα.

Romani plures, plurimos (non pari in honore omnes, aut religione) habuerunt Deos. Nos omnes Rom. Deos in has Claſſes referemus.

In primâ Claſſe ſunt, *Dii Majorum Gentium* dicti, propter majores in mundo adminiſtrationes, vel quod populis magnis innotuiſſent, majorque illis cultus adhiberetur: Dicti etiam ſunt, Dii Conſentes, & Selecti, quibus velut conſiliariis Jupiter in maximis rebus agendis utebatur: ſunt autem hi: *Janus, Jupiter, Saturnus, Genius, Mercurius, Apollo, Mars, Vulcanus, Neptunus, Sol, Orcus, Liber Pater, Tellus, Ceres, Juno, Luna, Diana, Minerva, Venus, Veſta,* numero viginti, in quibus duodecim mares, octo fœminæ. Optimi authores Marti adjiciunt *Bellonam, Victoriam,* & *Nemeſin*: Veneri adjiciunt *Cupidinem, Adonim,* & *Gratias*, quas Græci Charites appellant: hæ pingebantur nudæ, quia gratiæ ſine fuco eſſe debent: connexæ, quia indiſſolubiles gratias eſſe decet: quòd vero una averſa pingitur, duæ nobis obverſæ, hæc ratio eſt, quia profecta à nobis gratia duplex ſolet reverti. Gratiarum nomina ſunt Paſithea, Aglaia, & Euphroſyne, Jovis & Hermiones filiæ, Veneris famulæ. Nam teſte Servio, veteres ſingulis Diis miniſtros inferioris poteſtatis addiderunt: ut Veneri Adonim, Dianæ Virbium: Gratiæ & Nympharum, & Muſarum, & Veneris, & Venuſtatis erant comites; & etiam una cum *Suadâ*

& *Mer-*

& *Mercurio* collocari ſolebant. Genio vicina numina cenſentur *Penates*, *Lares*, Dii ſc. domeſtici, Dii præſides, & familiæ, & rei familiaris cuſtodes, ut Genius ſingulorum hominum. Veteres unicuique homini duos attribuebant Genios, alterum bonum, alterum malum: hi Genii & Manes appellati ſunt: unde illud Virgilii.

Quisque ſuos patimur Manes. ———

Orco, ſive Plutoni adduntur reliqua Inferorum numina, *Parcæ* & *Furiæ*. *Parcæ* per antiphraſin dictæ, quod nemini parcant, tres ſunt, *Clotho*, *Lacheſis*, & *Atropus*: quarum Clotho colum tenet, Lacheſis fuſum, Atropus filum rumpit, vitæ ſtatum curſumque deſignantes: unde verſus ille,

Clotho colum retinet, Lacheſis net, & Atropus occat.

Furiæ Erinnyes dictæ Plutoni itidem deſerviebant, quibus veteres commotæ mentis affectus adumbrabant, proptereáque furoris Deas exiſtimabant; ſemper verò virgines in proverbio dictæ: quòd, cùm malefactorum ultrices ſint, facilè corrumpi nequeant quin etiam pœnas de delinquentibus ſumant. Erant autem tres Furiæ ſorores, *Alecto*, *Tiſiphone*, *Megæra*; quidam etiam quartam addunt *Lyſſam* i. e. Rabiem. De Furiis ſic ſcribit Iſidorus: ajunt & tres furias antiqui, fœminas crinitas ſerpentibus, propter tres affectus qui in animis hominum multas perturbationes gignunt, & interdum cogunt ita delinquere, ut nec ad famam, nec ad periculum ſui reſpectum habere permittant. Ira quæ vindictam cupit. Cupiditas quæ deſiderat opes, Libido quæ appetit voluptates, ideò furiæ appellantur, quod ſtimulis ſuis mentem feriant, & quietam eſſe non ſinant. De iis ſic Cicero: agitant & inſectantur impios Furiæ non ardentibus tædis ſicut in fabulis, ſed angore conſcientiæ. *Dea Fortuna*, licet in ſelectos Deos à veteribus non ſit numerata

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

merata, tamen ab iisdem vel potentiſſima fuit habita, & pluribus nominibus celebrata: id quod Juven. graviter ſic reprehendit.

Nullum Numen abeſt, ſi ſit prudentia; ſed te
Nos facimus, Fortuna, Deam cœlóque locamus.

Secundæ Claſſis ſunt Dii dicti *Indigetes* vel quod nullius rei egerent, vel potius, quia ex hominibus in divinitatem perveniſſent, & poſtea in Diis agerent: nempe, ex hominibus Dii facti ſunt, quos ſua in Cœlum merita vocârunt, ut author eſt Cicero: cujusmodi apud Romanos fuerunt *Hercules*, *Faunus*, *Carmenta*, *Euander*, *Caſtor*, *Pollux*, *Æſculapius*, *Acca Laurentia*, *Quirinus*.

Tertiæ Claſſis ſunt Numina, propter quæ datur aſcenſus in Cœlum. Hujus Claſſis Deos ſive potiùs Deas in tertio honoris & religionis loco Romani habuerunt. Priorum claſſium Deos colebant & ſanctè adorabant; his templa, ſolummodo & delubra ſtatuebant. In hac claſſe recenſentur *Mens*, *Virtus*, *Honor*, *Pietas*, *Fides*, *Spes*, *Pudicitia*, *Concordia*, *Pax*, *Quies*, *Felicitas*, *Libertas*.

Quartæ Claſſis ſunt *Semones* ſive *minores* Dii in quorum tutelâ homo eſſet, & ea quæ ſunt hominis. Semones dicti erant quaſi ſemi homines & ſic ſemidii tantum reputati ſunt. Hi vel *naſcentibus* infantibus præerant: cujusmodi recenſentur *Opis*, *Naſcio* ſive *Natio*, *Vaticanus* ſive potius *Vagitanus*, *Levana*, *Cunia*, *Rumina*, *Diva Potina*, *Diva Educa*, ſive *Eduſa*, *Oſſilago*, *Nundina*, *Statilinus*, & *Statanus*, *Fabulinus*, *Paventia*, *Carne* vel *Carnea*, *Juventus* vel *Juventas*, *Orbona*, *Volupia*, *Lubentina* ſive *Lubentia*, *Anculi*, *Anculæ* dii deæque. Vel *Nuptiis* præerant, & Dii nuptiales appellantur: cujusmodi recenſentur *Jugatinus*, *Domiducus*, *Domitius*, *Manturna*, *Virginenſis*, *Cinxia*, *Mutinus* qui & *Priapus*, *Subigus*, *Prema*, *Viriplaca*. Vel *Parturientibus* præerant: cujus-

cujusmodi recenſentur *Mena*, *Juno Fluonia* & *Lucina*, *Pertunda*, *Latona*, *Egeria*, *Nixii Dii*, *Proſa*, vel *Prorſa* & *Poſtverta*, *Intercidona*, *Pilumnus*, *Deverra*, *Matuta*, *Bona Dea*, *Mana Geneta*. Vel *Actionibus* præerant: hujusmodi ſunt *Murcia*, *Strenua*, *Stimula*, *Agenoria*, *Agonius*, *Horta*, *Catius*, *Volumnus Deus*, & *Volumna Dea*, *Adeona*, & *Abeona*, *Vacuna*, *Vitula*, *Pellonia*, *Numeria*, *Feſſonia*, *Vibilia*, *Averruncus*, *Angerona*, *Hæres Martia*, *Stata*, *Laverna*, *Nænia*, cui accenſetur *Libitina*. Non hic ſilentio prætereundum eſt, veteres ſingulis partibus humani corporis ſingulos præfeciſſe Deos. Caput Jovi deferebant, Neptuno pectus, cinctum Marti, frontem Genio, ſupercilia Junoni, quæ inde Lucina dicta; oculos Cupidini tribuunt quidam, quidam Minervæ; aurem Memoriæ: dextra Fidei erat ſacra, nam in fidem porrigitur: dorſum & partes poſticæ Plutoni erant propriæ, Renes & Inguina Veneri, pedes Mercurio, genua Miſericordiæ: tali & plantæ in Thetidis poteſtate erant: digiti erant Minervæ conſecrati.

Quintæ Claſſis ſunt Dii Ruſtici: cujusmodi Pales, Flora, Pomona, Vertumnus, Seia & Segetia, ſive Segeſta, Tutilina Dea, & Tutanus Deus, Robigus, Bonus Eventus, Populonia, Fulgor, Pilumnus, & Picumnus Dii fratres, Sterculius, Bubona, Hippona, Mellona, Jugatinus, Collinus, Vallonia, Ruſina, Terminus, Pan, Sylvanus, Priapus.

Sexta Claſſis continet Deos Miſcellaneos: cujusmodi ſunt Pallor & Pavor, Cloacina, Aius Locutius, Ridiculus vel Rediculus, Tempeſtas, Febris (ubi notandum obiter, veteres quosdam Deos ut prodeſſent, quosdam ne obeſſent, placaviſſe, ut Orbonam, Robigum, Febrim, &c.) Fugia, Fornax, Caria, Vicepota, Minucius, Volturnus, Forculus, Cardea, Limentinus.

Septima Claſſis continet Deos peregrinos: cujusmodi

modi ſunt Sanctus, Deus fidius, Iſis, Oſiris, & Serapis. Tiberius ad Senatum retulit ut Jeſus Chriſtus in Deorum numero Romæ coleretur: Patribus non placebat: quippe noluit ille verus & unicus Deus tam profano & ridiculo Idolorum agmini adſcribi: quibus in perpetuum pulſis, & extinctis, ipſe ſibi regnum ſine fine firmavit.

CAP. III.

De Locis Sacris Romanorum.

R*Omani* ſuos Divos religioſè colebant: conſtituebant enim iis maximis ſumptibus loca ſacra: cujuſmodi erant imprimis Templum, Fanum, Delubrum, Ædicula, Ara, Lucus: de quibus quomodo inter ſe differant, paucis dicendum.

Templum à templando vel tuendo dictum eſt, & veteribus erat locus in aëre vel in terrâ quem Augures, captandorum auguriorum cauſa definire ſolebant; qui Templum dicebatur, quod ex omni parte conſpici poſſet. Ædes autem ſacræ Templa dicta erant, quòd eſſent, uti Cœlum, Deorum domicilium. Solebant autem Templa ab hominibus propter certas cauſas Diis voveri, cujus rei multa exempla in hiſtoriis reperiuntur. Quando vota erant, & id, propter quod vovebantur, proſperè ſucceſſerat, tum definiebantur, vel certi illius Templi fines conſtituebantur: & dicebatur id: *Templa effari* vel *Fana ſiſtere:* Templa ſic definita condebantur, condita dedicabantur ab iis qui ea voviſſent: tandem ab Auguribus inaugurabantur i. e. ſuis auguriis ſanctiora reddebantur: hoc enim niſi fieret, Templa eſſe non poterant, ſed Ædes tantum dicebantur: unde diſcrimen inter Templa & Ædes ſacras facilè intelligitur.

Fanum à fando dicitur, quod, dum Pontifex Templum

plum dedicat, certa verba ſatur: re ipſa autem idem eſt quod Templum.

Delubrum dictum à loco in quo Dei ſimulacrum dedicatum eſt, ita ut à dedicato Dei ſimulacro Delubrum dici cœperit: Sicut enim locum, in quo candelam figerent, Candelabrum; ita in quo Deum ponerent, Delubrum appellârunt veteres.

Ædicula diminutivum eſt, quaſi parva ædes ſacra: ſicut & Sacellum.

Ara ab ardendo dictâ eſt ſecundum aliquos quòd in eo victimæ incenſæ ardeant: ſecundum alios, à ſimilitudine areæ: ſunt etiam qui aras primùm Anſas dictas ajunt, quòd eſſet neceſſarium eas à Sacrificantibus teneri.

Lucus nonnullis per antiphraſin dictus eſt, quod minimè luceat, locus ſc. opacus arboribus denſis obumbratus: verùm alii; ut videtur, rectiùs Lucum ſic dictum putant à lucentibus inibi Sacrificiorum ignibus, Cæterùm, hoc obiter monendum, non omnibus Diis promiſcuè Templa omni in loco ædificari fuiſſe ſolita. Aliis intra urbem, aliis extra eam, aliis in montibus, aliis in foro, aliis alibi templa conſtruebantur. Nec etiam forma omnium fuit eadem. Cœlitibus & aliis Superis à terrâ extare templa volebant: Inferis Diis, ſub terrâ: Terreſtribus media ponebant ſæpiùs. i. e. partim ſub, partim ſupra terram, Sic de Locis Sacris Rom.

CAP. IV.

De præcipuis Sacerdotibus Romanorum.

HOmines priſcos agreſtes, aſperos, & more ferarum viventes ad mitiorem cultum vitamque Saturnum & Janum, qui in Latio regnârunt, redegiſſe fama eſt; eos agrorum cultum & politiorem quandam

dam vivendi rationem docuiſſe. Ipſis verò, qui hactenùs ſine ullâ religione fuerant, primus Deorum cultum metùmque injecit Faunus Saturni filius, qui Lucos ſacravit, Templa conſtituit, & ſacrificorum jus ordinavit: unde volunt nonnulli Templa à Fauno Fana appellari, quod Pontifices ſacrando illic fantur. Poſt Faunum, *Picus*, *Latinus*, *Euander*, & alii qui in Latio regnarunt novas ſemper Cæremonias commenti ſunt. Noviſſimè Dæmonum cultum maximè in Latio auxit Æneas, Sacris Phrygiis in Italiàm tranſportatis: cujus poſteà exemplum ſecuti cæteri reges, Albani primùm, deinde Romani, multa & ipſi ſacra addidere, usque ad N. Pomp. qui cùm omnia in certum ordinem ſacra direxiſſet; divini apud Romanos Juris conditor creditus eſt. Qui verò ſacris illis præfecti, & qui Sacerdotum ordines fuerint, nunc dicendum.

CAP. V.

De Triginta Curionibus & Curione Maximo.

NOs ex Sacerdotibus Romanis primum locum aſſignamus 30. his Curionibus, quòd illi univerſis populi Romani ſacris præeſſent, nec ſingulari cuiquam Deo ſpecialiter ſervirent. Curiones à Curiis dicti ſunt: cum enim Romulus populum Romanum in tres Tribus & 30. Curias diſtribuiſſet, ſingulis Curiis præpoſuit unum aliquem virum, quem Curionem dixit, qui ſacra pro ſuâ Curiâ curaret. Hoc ſacerdotium Numa confirmavit. Quia igitur 30. Curiæ ſeu partes populi erant, Curiones etiam tot fuiſſe neceſſe eſt. Hi ſinguli à ſingulis Curiis eligebantur. Unus autem qui reliquis omnibus præſidebat, & Curio Maximus dicebatur, cujusque authoritate cæteri Curiones regebantur, omnium Curiarum ſuffragiis

giis Comitiis Curiatis creabatur. Sacra quæ in Curiis fiebant Curionia dicebantur & *Curionium æs* quod dabatur Curioni ob ſacerdotium Curiatûs.

CAP. VI.

De Lupercis.

ROmulum cum fratre Remo nutriverat Lupa unde in imo monte Palatino locus ubi Romulum lupa nutriverat Lupercale dictus: unde Lupercalia ſacrificia itidem appellantur, quoniam Luperci Lupercalia celebrantes, à Lupercali curſus ſui initium faciebant. Lupercalia ſacrificia ad expiandos Manes fiebant. Menſis quo hæc ſacra fiunt Februarius à februando i. e. purgando dicitur, & Dies lupercaliorum februata. Euander ex Arcadià hoc ſolenne in Latium tulit, & inſtituit, ut nudi Juvenes Pana Lycæum venerantes per luſum atque laſciviam currerent: unde hæc ſacra Lycea dicuntur à Panê Lycæo numine Arcadico, quem Romani Inuum vocant, & idem putatur eſſe cum Fauno. Romani in Lupercalibus canem immolant, quoniam naturaliter lupis canis adverſatur: ob quod Romulus Lupæ nutrici gratias habere videtur. Luperci tergora Capris eripiunt, & ſuccincti diſcurrunt circum antiquum oppidum i. e. Palatium: occurrentes coriis verberant: fœminæ ultrò obviam occurrunt conceptum & partum faciliorem ſperantes.

CAP. VII.

De Pontitiis & Pinariis.

HErcules, cæſo Geryone, victor in Erythià, quæ eſt Inſula oceani Hiſpani abacto nitidarum boum

armento, in Latium venit, & prope Tyberim loco herbido procubuit, ut læto pabulo reficeret boves. Cacus latronum princeps eximias boves duas caudis in ſpeluncam traxit. Hercules ſomno excitus, luſtrato grege, cum partem abeſſe numero ſenſiſſet, omnia circuit, averſa veſtigia comperit: confuſus novitate rei ex loco infeſto agere armentum cœpit: cum autem boves deſiderio relictarum mugiiſſent, reddita fuit è ſpeluncâ vox quæ Herculem convertit: inventâ fraude Cacum plantâ ex antro ductum neci dedit. Concurſus trepidantium paſtorum advenam reum cædis faciunt apud Euandrum, qui miraculo literarum inter rudes artium homines eo loco tum regebat. Is intuens habitum formamque viri, rogat qui vir eſſet? ubi nomen, patrem, patriamque acceperat, quia ſic Carmenta mater ejus vaticinata fuerat, extemporalem aram Herculi erexit & juvencum indomitum mactavit. Inde ſervatum eſt, ut quotannis Romani juvencum indomitum Herculi immolent. Et Hercules epulum populo dedit: Sacrum fieri voluit à *Potitiis* & *Pinariis*, quæ tum familiæ maximè inclytæ ea loca incolebant. Fortè evenit, ut Potitii præſto eſſent, hisque exta apponerentur: Pinarii, quia tardi fuêre, extis adeſis ad cæteram venerunt dapem. Potitii ab Euandro edocti Antiſtites Sacri ejus diu fuerunt: poſtea cum interiiſſent, empti de publico ſervi officium exercuerunt. Ara ab Euandro erecta, cui Hercules decimas ſolvit, Maxima vocatur, & proxima eſt foro boario, ubi ex voto decimæ fiunt. Tradunt, *Qui velit dives fieri Herculi decimas ſolvat.* Hinc opes Marci Luculli factæ memorantur, & ipſe Hercules theſaurorum Deus putatur.

CAP. VIII.

De Fratribus Arvalibus.

ACca Laurentia Nutrix Romuli duodecim ſuſcepit Liberos, ex quibus cum unum extuliſſet, Romulus in demortui locum ſe dedit, & ita nutricem pientiſſimè conſolatus eſt. Ab hoc numero duodenario duodecim arvorum Sacerdotes eſſe voluit, & ſe inter liberos Accæ Laurentiæ fratrem duodecimum appellavit. Fratres hi *Arvales* nominati ſunt, quia ſacra publica faciebant propterea ut fruges ferant arva: à ferendo igitur & arvis Fratres Arvales dicti ſunt. Conſueverat Acca Laur. pro agris ſemel in anno ſacrificare, duodecim filiis ſuis ſacrificio præſidentibus: quorum unus cùm eſſet mortuus, Romulus defuncti vicem ſubiit, quem ideo nutrix ſpiceâ coronâ vittâ albâ colligatâ pro religioſiſſimo inſigni donavit: exinde duodecim fratrum Arvalium inſtitutum obtinuit.

CAP. IX.

De Auguribus & Haruſpicibus.

A*Ugurandi* ars antiquiſſima à Chaldæis ad Græcos, à Græcis ad Etruſcos, ab Etruſcis ad Latinos venit: & ipſe Romanorum pater Romulus Augur fuit, & ideo inſtituit, ut Magiſtratus auguriis confirmarentur; & poſteri non niſi augurio jubente res inchoabant. Augures nomen habent ab *Avibus & gerendo*; quia per eos avium geſtus educuntur: ſive ab avium garritu, unde eſt augurium. Poſt inſtitutum Augurum Collegium, primum à tribus tribubus tres fuerunt Augures; inde quatuor creati: tandem,

dem, plebe per Tribunos id petente, quinque ex plebe Augures quatuor patriciis adjuncti fuêre, & ſic numerus novem Augurum manſit. Augurum dignitatem non parum demonſtrat, quòd, cum cæteris fere omnibus Sacerdotibus, ſimul ac in judicium ducti ac damnati eſſent, alium ſubſtitui moris fuiſſet, Augures hac lege immunes eſſent. Dum enim viverent, licet maximorum criminum convicti fuiſſent, Sacerdotio tamen potiebantur, neque unquam privari poterant.

Auguriorum genera erant Quinque, ex quibus, auſpicandis rebus, continuandiſve, aut abrumpendis accommodata præſenſio prænotioque futurorum eventuum peti putabatur. Eorum primum à Cœlo, alterum ab avibus, tertium à pullis, quartum à quadrupedibus, quintum à Diris erat deſumptum.

1. Ex Cœlo tonitrua & fulmina auguria dabant.

2. Avium augurantium aliæ erant Oſcines, aliæ Præpetes. Oſcines aves dicebantur quæ ore canentes faciebant auſpicium: ut Corvus, Cornix, Noctua, &c. Præpetes quæ volatu auſpicium faciebant: & hæ quidem aut ſuperiora tenebant & Præpetes vocabantur; aut inferiora & Inferæ dicebantur. Præpetes autem ideò dicuntur, quia omnes aves priora petunt volantes. Erant etiam aliæ avium differentiæ: quædam enim vocabantur Siniſtræ, quæ ſinebant aliquid fieri; quædam Funebres, quæ averſo omine impediebant aliquid fieri: & hæ aut Arculæ dicebantur ab arcendo, quòd arcerent vel vetarent; & Cliviæ, quod difficilia vocabant clivia: aut Remores, à remorando; aut Inebræ, aut Tenebræ, ab inhibendo & tenendo, quo nomine omne obſtaculum intelligebatur: aut Alteræ, cum ſupervenerunt quæ felici auſpicio vitium facerent: aut Volsgræ, quæ ſe vellendo malum auſpicium faciebant: aliæ Supervacaneæ erant, quæ ex ſummo cacumine vocem mittebant.

3. A

3. A Pullis auſpicia captabant Sacerdotes: auſpicia autem captabant à vario pullorum paſtu.

Ex Quadrupedibus Lupos, Vulpes, Capras, Aſinos, Arietes, Lepores, Muſtelas, Mures omina moviſſe & auſpicia, quæ Pedeſtria dicebantur, compertum eſt.

5. Dirarum nomine complector tum ea quæ in noſtris fiunt corporibus, aut iiſdem alioquin accidunt inſolitò; tum quæ in domibus, agris, itineribus quocunque modo præter rationem & morem eveniunt atque objiciuntur.

Haruſpices dicti à victimis in arâ aſpiciendis: quia poſtquam victima immolata eſt, inſpectis extis futura prædicunt: unde etiam Extiſpices appellati ſunt.

CAP. X.

De Veſtalibus Virginibus.

VEſtales dicebantur hæ, quod Veſtæ ſacra curarent, & ignem ejus cuſtodirent. Veſtalis cultûs originem, quemadmodum pleraque omnia, Numa Pomp. intulit: etſi initia ejus uſque adeò vetera ſunt, ut ex Trojanis ad Albanos, Ænea duce, longè commigraverint: unde Virg. Æneid. II.

Sic ait, & manibus vittas Veſtámque potentem,
Æternúmque adytis effert penetralibus ignem.

Deæ huic Veſtæ, quam Terram eſſe eandem Deorum Matrem volebant, perpetuò vigil ignis conſecrari ſolebat: ejus obſervationi ac cultui pleræque virgines è primoribus patrum electæ ſolebant præfici; quarum negligentiâ ſi forte ſanctus ignis reſtinctus eſſet, flagris à Pont. Max. cædi jubebantur. Inceſti vero crimine damnatam veſtalem vivam ſuffodi inſtitutum eſt: primæ virgines à Numa delectæ quatuor

ſuêre, nempe, Gegania, Berenia, Camilla, Tarpeia: duæ aliæ à S. Tullo additæ. Prima quæ capta fuit Amata traditur; ideo cum capitur virgo hoc nomen ei imponitur. Capitur à Pontifice non minor annis ſex, & non major decem, & quæ non ſit patrima nec matrima, néve linguâ aut ſenſu aurium diminuta, aliâve corporis labe, neque filia ſervi, neque ejus qui domicilium in Italiâ non haberet. Caſtitas Veſtalibus terminata eſt in triginta annos: decem primis diſcit virgo myſteria ſacra, totidem miniſtrat, in reliquis docet: poſt 30. annos nubendi ſit poteſtas.

CAP. XI.

De Flaminibus.

F*Lamines* à filo dicti, quaſi Filamines: ſic enim Varro, Flamines, quòd Licio in capite velati ſemper erant, ac caput filo cinctum habebant, dicti ſunt. Horum ſinguli cognomina habebant ab illo Deo cui Sacra faciunt: ſed partim aperta, partim obſcura ſunt. Dialem & Martialem flaminem Romulus inſtituit, Numa Quirinalem addidit. Varro aſſerit Numam Pompilium Flamines ſingulis Diis feciſſe, & ab iis nomina dediſſe. Hinc reſp. hominibus in cœlum relatis Flamines decrevit. Deorum miniſtri Flaminei dicti, Miniſtræ Flaminulæ. Flamines non poterant niſi ſingulis Diis attribui: ſed rerum omnium ſacrarum adminiſtri Camilli dicebantur. Tres prius dicti Flamines Dialis ſc. Martialis, & Quirinalis ex Patriciis creabantur, ideoque *Flamines Majores* dicti erant, quibus, proceſſu temporis, alii duodecim ex plebe additi ſunt, *Minores* appellati. Flamini ſine pileo domo egredi erat nefas.

CAP. XII.

De Saliis Palatinis.

SAlii à ſaliendo & ſaltando dicti: Salios duodecim Marti Gradivo legit Numa: hi in Comitiis quotannis verſicoloribus tunicis ornati per urbem tripudiant ſuccincti æneis balteis; togas fibulis nectunt quas Trabeas vocant; geſtant in capite pileos quos vocant apices; gladio accinguntur, dextrâ lanceam aut virgam geſtant, lævâ Thraciam peltam. Cœleſtia ſunt arma, *Ancile* vocant i. e. circumexciſum: id fertur cœlo delapſum in regiam Numæ anno octavo regni ejus. Dictis duodecim Saliis, alios duodecim addidit Servius Tullus. Hac autem occaſione primum inſtituti erant Salii: regnante Numa peſtis aut alia lues publica in Romanos graſſabatur, quæ nullis ſacrificiis aut ſacris oblationibus averti poterat: tunc temporis cœlo delapſum eſt Ancile cum hac voce, *Omnia Romæ ſalubria futura, quamdiu hoc Ancile tutum ſervari poterat*: Unde Mamurius artifex peritiſſimus, ex mandato Numæ, alia undecim Ancilia fecit adeò primo ſimilia, ut ab alio aliud dignoſci non potuerit. Illud hoc ille animo conatus eſt, ut ſi quis cœleſte illud Ancile ſuffurari voluerit, incaſſum moliretur, dum ex errore pro illo arriperet. Duodecim dictis Saliis Ancilia illa duodecim ſervanda tradebantur. Salii inter ſaltandum recenſebant & cantabant *Carmina ſaliaria* quæ in Deorum & hominum laudem compoſuiſſent: in his carminibus tum Deos appellabant, tum viros multos præclaros: appellato Mamurio Anciliorum artifice carmina ſua claudebant.

CAP. XIII.

De Fœcialibus & Patre patrato.

FOEciales dicti, quod fidei publicæ inter populos præerant: nam per hos fiebat ut juſtum conciperetur bellum, & ut fœdere fides pacis conſtitueretur. Eos inſtituiſſe creditur Numa cum indicendum eſſet bellum cum Fidenatibus. Hi mittebantur priusquam conciperetur bellum ad res repetendas: & ſi non impetrabant, bellum indicebant. Fœcialium unus, qui *Patrem patratum* faciebat, ex ipſis Fœcialibus electus ſacris veſtibus ornatus ad authores injuriarum procedebat: priusquam in urbem intraret, Janitorem vel alium qui obviam fuiſſet, alloquebatur quibusdam imprecationibus: inde in forum pergit, illic diſſerit quâ cauſâ venerit, tempus ad conſultandum dat triginta dierum: ſi per hos dies res infecta maneret, Diis cœleſtibus Manibusque invocatis, abit & ad Senatum refert, & ubi in Senatu, quod juſtum piumque eſſet, actum erat, Fœcialis bellum indicebat: Fœcialium ſacra violare nefas erat: nam Fabius cum ea violaſſet, Urbs Roma à Gallis Senonibus everſa fuit. Dicuntur Fœciales à fœdere faciendo aut feriendo. *Pater patratus* erat, cui & pater & filii erant: & maximus habebatur. Patratus quaſi perfectus & abſolutus habitus eſt; & perfectior ille qui vivo patre pater eſſet factus: quare volebant Jurisjurandi & Pacis præſidem oportere ſimul prorſum & retrorſum videre, id vero maximè præſtare poſſe eum, qui & filium habeat de quo conſultet, & Patrem quicum deliberet. Patratum Pomp. Lætus vult dictum à patrando, i. e. ſanciendo fœdere. Patratus à Fœcialibus creabatur, & in fœdere ſanciendo, ut cæteri aderant, ſic ille ſolus præerat.

CAP.

Cap. XIV.

De Pontificibus.

Pontifices ex Patribus legit Numa, & ex his Pontificem Max. cujus ſcitis omnia publica probataque ſacra ſubjecit, ut eſſet quò conſultum plebes veniret, & idem nec cœleſtes modo cæremonias, ſed & juſta funebria & prodigia quæ ſuſciperentur & curarentur, doceret. Defuncto Pont. Max. alius eligebatur non à populo, ſed ab ipſis Pontificibus. Pontifices à ponte & faciendo appellati ſunt: pontem enim Sublicium primùm fecerunt, & deinceps ſæpe reſtituerunt. Quare videntur à Numâ non Pontifices, ſed Sacerdotum principes nominati, & quando ſublicius pons factus fuit à ponte Pontifices appellati: & ideo ſacra ab iis trans Tyberim ad pontem fiunt. Pontifices ab eo dictos ſcribunt quidam, quòd potentiâ ſacra perficiant. Pontifex nobis nunc eſt Præſul. A luxu quo in ſacris utebantur Pontifices dicta eſt *Cœna Pontificia*, i. e. lauta, affluens & opipara.

Cap. XV.

De Rege Sacrificulo.

Poſtquam Romani jam liberi, extincto Regio nomine, Conſules creârunt, necubi deſiderium Regis eſſet propter quædam ſacra publica quæ Reges faciebant, Regem ſacrificulum conſtituerunt, & è Patribus elegerunt: id Sacerdotium Pontifici ſubjecêre, ne novæ libertati additus nomini honos officeret.

CAP. XVI.

De Sacerdotibus Cybeles, ſeu Gallis Matris Deûm.

G*Alli* Sacerdotes Cybeles matris Deûm ſunt, & ſemimares, i. e. caſtrati: ab eo quòd Dea puerum Phrygem amavit Atyn, cui præcepiſſe dicitur ne concumberet: ille Sagaritidi Nymphæ coivit ſub arbore. Cybele excisâ arbore ulta eſt: puer metu ferè exanimatus aufugit ad Dindyma montem vicinum, & dolore amens, pudoreque admiſſi facinoris, virilitatem ſibi amputavit. Hac ratione facti Dea memor, per ejusmodi homines caſtratos ſibi miniſtrari perpetuò voluit. Galli dicti ſunt à Gallo flumine Phrygiæ. Rhea nominatur Cybele à Cybelo, qui eſt pars montis Dindymi: appellatur etiam Peſſinuntia, à monte Peſſino, ut & Berecynthia à monte Berecyntho, quia utrobique colebatur. Princeps Sacerdotum ejus Archigallus dictus eſt.

CAP. XVII.

De Duumviris, Decemviris & Quindecimviris Sacrorum.

D*Uumviri* à Tarq. Superbo inſtitui fuerunt, qui ſoli inſpicerent libros Sibyllinos. Deinde cùm plebs creari ex ſuis inſtaret, ex plebeiis & patriciis creati erant decem, & inde quindecim qui libros inſpicerent: his aliquando corrigendorum Faſtorum cura data fuit: hi Februarium, qui ultimus erat, proximè poſt Januarium poſuerunt.

CAP.

Cap. XVIII.

De Sibyllis.

S*ibyllarum* vaticinia verſusque tam antiquos eſſe conſtat, ut ex Sibyllæ Delphicæ operibus Homerus multa operi ſuo inſeruiſſe dicatur. De Sibyllarum numero variant authorum opiniones: Harum tamen decem vaticiniis claruerunt. Prima appellabatur Perſica, 2. Libyca, 3. Delphica, 4. Cumæa, 5. Erythræa, 6. Samia, 7. Cumana, 8. Helleſpontica, 9. Phrygia, 10. Tyburtina. JESUM CHRISTUM incarnandum omnes præcinuerunt. Locus ubi aſſervabantur eorum libri erat in Capitolio infra terram in arcâ lapideâ, ubi ad incendium uſque Capitolii ſuperſtites manſerunt: quo demum tempore & ipſi incendio perierunt. Nullam rem, ne ſacra quidem, Romani tam diligenter ac Sibyllina oracula cuſtodiebant. Poſt Capitolii tamen incendium pleræque prophetiæ iſtæ innotuerunt, partim traditione partim exemplaribus aliis ex aliis gentibus allatis. Tantæ certitudinis erant omnia illarum vaticinia, ut rem maximè certam proverbialiter *Sibyllæ folium* appellemus: unde Poëta;

——— *folium recitare Sibyllæ.*

Solebat Sibylla Cumæa teſte *Virg.* 3. *Æneid.* oracula ſua foliis deſcripta temerè in limine antri congerere, quæ ſic ſpargebant venti, ut in ordinem redigi non poſſent: unde *Sibyllæ folia colligere* eſt rem arduam & impoſſibilem tentare. *Sibylla* nomen proprium non eſt, ſed appellativum ab officio inditum, quo nomine omnes fœminæ vates à veteribus nuncupatæ ſunt. Sibylla dicta eſt quaſi Σιοβούλη à Σιὸς Æolicè Θεὸς & βουλὴ, i. e. Deus & conſilium; quia conſilium Dei hominibus annunciârunt.

CAP. XIX.

De Epulonibus.

VEteres Pontifices (ut ait Cicero) propter multitudinem ſacrificiorum tres Epulones voluerunt, ut ludorum epulare ſacrificium facerent. Id Sacerdotium antiquum fuiſſe conſtat, ſed de ejus ætate non ſic conſtat. Numerus auctus fuit, duo additi, & quinque fuêre Epulones: & poſtea theatralium ludorum ac Circenſium ambitione, ſeptem fuiſſe leguntur.

CAP. XX.

De Titiis Sodalibus.

SOdales Titii Sacerdotes extra urbem habitabant, & in tuguriis certa auguria ſervabant, quoniam deputati à Pontificibus erant. Titii appellati erant ab avibus Titiis quas in auguriis obſervabant. Sic de Sacerdotibus.

CAP. XXI.

De Rom. Sacrificiis & ſacrificandi ritu.

SAcrificium dicebatur quicquid ſuper altare Diis adolebatur aut offerebatur. Sacrificium nunc *Victima*, dictum, aut ab hoſtibus victis, ut placet Ovidio; aut, quia vincta ad aras ſtabat: nunc *Hoſtia* ab hoſtiendo, i. e. feriendo: adſtabant enim miniſtri *Popæ* dicti qui Hoſtiam hoſtiebant, i. e. ſecuri feriebant.

Hoſtiæ erant vel Præcidaneæ, vel Succidaneæ, quaſi Præcedaneæ & Succedaneæ. Victimæ ante ſolenne

lenne aliquod ſacrificium oblatæ Præcidaneæ dicebantur: quæ ſi quibus auguriis minus auſpicatæ compertæ erant, tum ſecundam offerebant Succidaneam appellatam. Unde Plaut. *Meum tergum tuæ ſtultitiæ ſubdes Succidaneum:* i.e. ſaxis ego tuo loco luam ſtultitiam tuam.

Sacrificandi Ritus hujusmodi fuit. Sacerdos, aliquot ante factum aliquod Sacrificium dies, totum lavare corpus, præcipue cum pedibus manus ſolebat; quæ ſi minùs laviſſet Sacrificium pollutum cenſebatur: unde proverbialiter, *Illotis pedibus & manibus ad rem aliquam accedere*, eſt ſine debitâ reverentiâ eam tentare. Præterea toro & cibis quibusdam Sacerdoti ante ſacrificium abſtinendum erat. Inter ſacrificandum aut ipſe, aut miniſter illi præiens, & virgulam Commentaculum dictam gerens, populum his appellavit verbis, *Hoc age.* Quibus ſic peractis, Sacerdos, poſitis ſuper altare manibus, quædam Jano & Veſtæ vota faciebat; quippe ſine quibus ad alium quemvis Deum Romani nullum fore aditum, putabant. Votis ſic peractis, pecudis mactandæ capiti frugis aliquantulum, cum libo ex farina & ſale facto, Latinè *Mola* dicto, imponebant. Erat autem Mola far toſtum ſale aſperſum: unde Molare, & Immolare, i.e. ſacrificare. Poſt hæc Augur ex calice ligneo qui Simpolum ſive Simpulum dictus eſt vinum bibebat. Calix iſte poſtea ad totum populum circumferebatur, ut exinde libarent ſinguli i.e. leviter guſtarent: unde ſacrificare *Libare* dicitur. Hoc poſtquam ſinguli libâſſent, quod vini & thus is reliquum erat pecudis capiti, media inter cornua, infundebatur, quodam altâ voce clamante *Macta eſt Hoſtia*, i.e. magis aucta & mage grata Diis: quomodo Virg.

Macte puer virtute nova, ſic itur ad aſtra.

Unde etiam *mactare* eſt ſacrificare. Hoſtiam adhunc modum mactabant: Sacerdos primùm pilos aliquot

liquot pecudis media inter cornua expilabat, & eos in ignem mittebat *prima libamina* appellans: facie in Orientem verſâ, miniſtros, quos Popas nominatos diximus, pecudem ferire jubebat, poſtquam ipſe longum & curvum cultrum per dorſum ejus duxiſſet. Adſtantium alii vaſis idoneis ſanguinem excipiebant, corium alii excoriabant, alii lavabant. Exinde Augur aut Sacerdos aliquis exta inſpiciebat, & ea cultro Secespitâ à ſecando dictâ vertebat & volvebat; erat enim nefas ea manu attrectare, ne, ſi pollutum forte fuiſſet ſacrificium, manus ei periſſet. His ſic peractis, Popæ ſingulas ex ſingulis extis portiones excidentes, easque farre involventes qualis ad Sacerdotem mittebant: Sacerdos patinâ ſive diſco qui Lanx dicta eſt, impoſitas altari inferebat & adurebat: & hoc propriè erat litare ſive adolere, i. e. ſatisfacere, & ſacrificium Diis debitum peragere. Poſtquam oblata Diis portio adurebatur, populus omnis ad commune convivium ſe conferebat. Ubi in Deorum laudes inter edendum carmina canebant, & pſallentes cymbalis circum altaria ſaltabant; ſignificantes exinde nullam corporis partem non debere in Deorum cultu eſſe exercitam. Ante peractas has univerſas Cæremonias nemini convivium hoc vel guſtare fas erat: unde proverbialiter, *Sacra haud immolata devorare*, eſt cibum haud benedictum rapidè deglutire. Romanis Juge Sacrum fuit ignis Veſtalis: Sacrificium verò Juge ſive quotidianum non reperimus. Sic de Rebus Sacris Rom. dictum eſto.

CAP. XXII.

Appendix ad Lib. II. de Chriſtiano Sacrorum Rom. uſu.

NE quis miretur forte, quorſum Chriſtianus quisquam in enarrandis Romanorum Sacris, dicam? An-

An horrendis idolomaniis? tantopere laboraret: haud ab re futurum putem, hujus enarrationis uſum in Chriſtianâ religione illuſtrandâ, exornandâ, & confirmandâ ſatis luculentum, ſequentibus his Conſectariis demonſtrare.

Conſectarium primum. Hinc patet clariſſimè, & conſtat liquidiſſimè maximum Religionis omnis firmamentum & fundamentum ſolidum *Deum eſſe*. Nulla enim gens tam barbara, nulla natio tam efferata, nullus tam incultus & agreſtis populus, qui ſuos non agnoſcat Deos, ſua quæ colat Numina non habeat. Imò ipſa hominum monſtra perditiſſima, quoties cœcis animi ſtimulis & fœdis Conſcientiæ ſuæ vulneribus agitantur, vapulant, & conficiuntur. *Quod neſcire cupiunt ſubinde ſentiſcunt.*

Conſect. 2. Non poteſt à quovis Ethnico pro abſurdo nobis objici perſonarum unius veri Dei noſtri Trinitas. Nos enim diſtinctionem ſolùm, eamque perſonalem tantùm, trium in unitiſſima Deitate perſonarum docemus: verùm illi diviſionem, eamque eſſentialem naturam, multos Deos, & multa Deorum agmina effingunt. Optimè cum unitate conſtat *multitudo diſtincta* quam *diviſa tollit*, & dat peſſum. Ethnici multos ponentes, omnem tollunt Deum. Nos unum verum Deum credentes, tres tuemur Perſonas diſtinctas, non diviſas, *alias*, non *aliud* à ſe invicem.

Conſect. 3. Ex eo quod illi ſuos ſingulis fere rebus præfecerint Deos, manifeſta eſt divina omnibus rebus præſidens Providentia, & ea vis cœleſtis, quam tantopere prædicavit Cicero pro Milone, iis & eo circiter verbis *ea ea vis eſt, Judices*, &c.

Conſect. 4. Exinde continuò elucent perfectiones Dei abſolutæ cum immenſâ virtute & omnipotentiâ quæ ſola omnibus ſufficiat, quam illi, ineptè partitis Deorum operis, vel inſcii nobis indigitârunt.

Conſect. 5. Hinc etiam manifeſtum eſt, hinc re-

rum

rum omnium Præſidi Deo ſummum cum debita pietate cultum eſſe ab omnibus præſtandum & ſolvendum. Id nos diſertè docent Romanorum Aræ, Luci, Templa, Fana, Ædiculæ, Orationes, Sacrificia Supplicationes, Ritus, Cæremoniæ ſacræ, & idgenus cætera pietatis officia, inſtrumenta, & indicia, tantâ Quiritium cura, tanta Civium frequentia celebrata.

Conſect. 6. Vera & rectè inſtituta religio: 1. Authorem ſolum vendicat Deum: 2. Vindices & cuſtodes Reges, rerumque potitos principes, populorum præſides: 3. Miniſtros autem & Curiones vult Sacerdotes, i. e. certos ad id inſtitutos viros idoneos, qui Sacris jugiter incumbant, eaque ex officio tractent & faciant. Primum docemur exemplo Numæ Regis inter ſuos religioſiſſimi, qui monitu Deæ Ægeriæ totam religionem conſtituit. Secundum docemur Regum omnium, Conſulum, & Imperatorum exemplo, qui aliquam virtutis ſpeciem præ ſe tulerunt. Tertium nos docent tot ſuprà enumerati Sacerdotum ordines.

Conſect. 7. Rectè inſtitutum Dei cultum quovis modo ſeu miſcendo temerare & polluere, ſeu minuendo labefactare & convellere, ſeu oppugnando everſum & abrogatum ire, nobis religio eſſe debet. Nam Pompilius Rom. Rex religioſiſſimus, in Pontificibus creandis, id curavit inprimis, *Ne jus Divinum, negligendo patrios ritus peregrinósque adſciſcendo, turbaretur.* Et Deum acerrimum violatæ religionis vindicem diſertè teſtatur Cicero pro Milone: *Ille aliquando oculos ad ſacrilegos puniendos aperiet: ille quamvis ſeras, juſtas tamen & debitas pœnas ab iis expetet.*

Conſect. 8. Quoties de Diis per ſacrificia placandis quidquam audimus, exinde monemur: 1. De labe & reatu noſtro. 2. De ira Dei ſceleris & peccati omnis vindice. 3. De neceſſaria ſatisfactione, redemptione,

ptione, & expiatione irato Numini pro nobis facienda: eſt autem ea unicè *Redemptio parta per ſanguinem Jeſu Chriſti*, *qui factus eſt propitiatio pro peccatis noſtris*. 4. De rara miſerantis Dei clementia, qua pronus eſt ad peccatores profugos propter factam propitiationem in gratiam recipiendos.

Conſect. 9. Ex tota Religionis Romanæ mole & machina videre eſt, quàm, in ſacris præſertim, humanum ſit labi, errare, impingere & à Religione ad ſuperſtitionem & horrendam Idolomaniam declinare.

Conſect. 10. Hinc dènique videre eſt, pleroſque veteris Romæ errores à recentioribus Romanis, Pontificiis puta, uſurpatos, repetitos, & novis artibus fucatos atque interpolatos eſſe. Horum nos deliriorum pauca paucis perſtringemus.

1. Quod nos Polytheïſmi arceſſere haud veremur, eſt impia Sanctorum Apotheoſis, quos illi non penè, ſed penitus ad religionem & memoriam conſecrare audent, quibus Templa, dies Feſtos, Miſſas, ſupplicationes & ſimilia Religionis & cultûs officia, inſtrumenta, & indicia permittunt.

2. Primo adfine & antecedaneum eſt, quod ſuperbis meritorum, proh pudor! honoribus, mortales ad cœlum evehant, & Diis miſceant atque inſerant.

3. Prioribus non abſimile, eſt, quòd, pro variis Numinum ſuorum differentiis, varias cultuum *Latriæ*, *Duliæ*, *Hyperduliæ*, differentias procudant.

4. Legendas & Traditiones Pontificias Romanis fabulis ne hilo quidem meliores quis puer non videat? Non aqua aquæ, non lacte lacti ſimilius eſt.

5. Tremenda Miſſæ myſteria, ineptas cæremonias, & ritus ludicros, quis non Saturni, Veſtæ, Cereris, aut Cybeles Deûm matris ſacra putaret? Imò apertè demonſtravit Doctiſſimus Caſaubonus pene uni-

univerſa Miſſæ myſteria eſſe ex Ethnicis Numæ Pomp. inſtitutis mutuata & tranſlata. Et quis geſticulantes Miſſidicos non vel Romuli Lupercos putet, vel Martis Salios, vel Deorum Flamines infulatos, vel bibulos & voraces Herculis potitios qui plebi Pinariæ totum præripiunt ſacrificium? Quis Eremitas & alios id genus Monachos ſeorſum degentes non Titios Sodales diceret Auguria extra urbem captantes? Quis Sacerdotes cœlibes non matris Deûm Gallos dixerit, & Capones ſemimares? Sed Gallos rectius appellandos monent ex iis ſæpe prognati pulli haud pauci.

6. Execrandæ Satisfactiones, Miſſæ animarum, & ſi quæ ſunt ejus farinæ alia, re tenus ſunt ipſiſſimæ Romanorum Luſtrationes & Inferiæ. Exorcismos autem, configurationes, reliquias, amuleta, luſtrationes & ejusmodi, non ſacras Religiones dixeris, ſed execranda veneficia, quæ Plutonem, non Pompilium authorem referant.

7. Tam operoſam Cæremoniarum molem, tot diverſos Clericorum ordines, tam prolixas Sacerdotum tabulas, ipſiſſima Numæ Pomp. inſtituta putaveris.

8. Quid quòd perditus ille Sacrificulus Papa, Sanctiſſimus (ſi Diis placet) Pontificiorum pater, ipſiſſimus re tenus & nomine, Romanorum Pontifex Maximus eſt? Cujus ſcitis omnia ſubjecta ſunt, cujus dicta omnes ſic audiunt, ut nemo contrà vel mutire audeat; cujus imperio cedunt Reges Auguſtiſſimi, Principes celeberrimi, rerum publicarum Præſides clariſſimi, quibus, præter inanem titulum nihil reliquit integrum, *Ne novæ ejus libertati additus nemini honos officeret:* quibus verbis Pomponius Lætus Regem Sacrificulum Rom. Pontifici Maximo ſubjectum narrat.

Nos verò iſta legentes deploremus ingentem humanæ naturæ cœcitatem, qualis ea ſit, niſi à Spiritu

ſancto

ſancto & Dei verbo illuminetur: atque Deo gratias agamus, quod tantis ac plusquam Cimmeriis tenebris clementer nos eripuerit, nobiſque in S. S. verbo ſui veram cognitionem revelarit.

LIBER III.

De Rebus Civilibus Rom.

CAP. I.

ROmanorum Res Civiles vel Publicæ ſunt, vel Privatæ. Res Civiles publicæ ſunt, 1. Politia: 2. Comitia: 3. Magiſtratus: Nam Leges Rom. ad Patronorum noſtrorum J. C. Provinciam pertinentes nos iis miſſas facimus. De iis conſulat Philologus Ulrici Zaſii Catalogum Legum Antiquarum: Ludovici Charondæ Annot. in Leges XII. Tabular. & ejusdem notas in Ulpiani Titulos. Res Civiles magis privatæ ſunt, 1. Rom. Veſtes: 2. Menſæ & Convivia: 3. Nuptiæ: 4. Exequiæ.

CAP. II.

De Politia Rom.

TRes Politiæ ſpecies à plerisque recenſentur: Regnum ſive Monarchia, Ariſtocratia, & Democratia: quarum ſingulis contrariæ ſunt oppoſitæ. Monarchiæ Tyrannis, Ariſtocratiæ Oligarchia, Democratiæ Ochlocratia & Anarchia.

Regnum eſt imperium unius ad communem utilitatem ſpectans. Polybius diſtinguit inter Regnum & Monarchiam ita, ut Monarchia dicatur, ſi quis robore

bore corporis & animi viribus præſtans ſibi ipſi imperium, & principatum alicujus populi ſumat & attineat ſine voluntario populi conſenſu; Regnum verò cum voluntario ſubditorum conſenſu imperium & principatus uni alicui conceditur: Regnum ex Monarchiâ oritur, & hæc illo eſt prior; ſic Polybius.

Tyrannis, Monarchiæ oppoſita ejusque aberratio, eſt imperium unius ad ſuam ipſius utilitatem ſpectans. Qui hujusmodi imperium tenet Tyrannus dicitur, ducto nomine, ut quibusdam placet, à Tyrrhenis, quod ii latrociniis quondam inſignes fuerunt: vel à Græcis, quibus quicunque in civitate, quæ libera eſſe ſoleret, dominabatur, Tyrannus appellabatur, non Rex. Tyranni nomen olim & bonis Regibus ob fortitudinem conceſſum: poſteà verti cœpit, eumque notavit qui nullam legibus & juri reverentiam haberet, ſed pro ſuo libitu omnia ageret, & in immeritos contra jus fasque ſæviret.

Ariſtocratia eſt imperium paucorum ad communem utilitatem ſpectans. Ac dicitur Ariſtocratia, vel quia optimè imperant (Latinis Optimatum imperium) vel quia ad optimum publicum ſpectantes imperant.

Oligarchia eſt imperium ad utilitatem paucorum, ſcilicet divitium, ſpectans.

Democratia eſt imperium populi ad communem utilitatem ſpectans.

Ochlocratia eſt, cum vulgus authoritatem ſuam confert ad augendam potentiam tenuiorum civium contra optimates.

Anarchia, omni in genere politiæ contraria, eſt, in quâ nemo præeſt aliis, nec quisquam alteri tanquam legitimo Magiſtratui obtemperat, ſed quilibet facit quod ſibi rectum videtur aut lubet.

Hæc Politiæ genera omnia Reſp. Rom. experta eſt. Monarchia fuit ſub Regibus, Dictatoribus, Impera-

peratoribus. Hæc in Tyrannidem verſa eſt ſub Tarquinio Superbo Rege, Dictatore Syllâ, Imperatoribus Tiberio, Nerone, Caligula, & aliis. Ariſtocratia fuit ſub Conſulibus, Tribunis Militaribus conſulari poteſtate, & Decemviris legibus ſcribendis creatis. Oligarchia fuit aliquot annis ante ſeceſſionem plebis in montem ſacrum tertio Decemvirorum anno, & ſub Imperio Triumvirorum Reip. conſtituendæ. Democratia, Tribunis pleb. in Remp. inductis, quamdiu illi intra metas ſeſe continuerunt: quando verò contra Patricios & Majores Magiſtratus tumultuati ſunt & ſeditiones excitarunt, Ochlocratia effecta fuit. Ab Anno U. C. 376. impeditis per totum quinquennium; ut Liv. vel quadriennium, ut malunt alii Magiſtratuum Curulium comitiis, & à Tribunis pleb. Rep. adminiſtratâ, Anarchia fuit.

Cap. III.

De Comitiis Rom.

C*Omitia*, à comeundo dicta, fuerunt conventus populi ad ferendum de re aliqua ſuffragium. Inter Concilia & Comitia illud eſt diſcriminis, quod Comitia dicta ſunt, quando univerſus populus conveniret; Concilia autem, quando pars tantùm ejus aliqua congregata eſſet: promiſcuè tamen aliquando ab authoribus pro eodem uſurpantur. Non omnes populi conventus Comitia dicta fuerunt, ſed ii tantum qui ferendorum de re aliquâ ſuffragiorum causâ haberentur. Quando verò Religionis, vel ludorum, vel cenſûs gratia univerſus populus, uti ſæpè fiebat, conveniret, Comitia non fuerunt. Erant primùm omnia Comitia *Calata* dicta, à Græco verbo καλῶ, i. e. voco: unde Latinum *calo* rude, vetuſtum & obſoletum verbum. Comitiorum ſic propriè dictotum

rum genera fuerunt tria, *Curiata*, *Centuriata*, & *Tributa*.

CAP. IV.

De Comitiis Curiatis.

FUerunt Comitia Curiata, in quibus populus curiatim ſuffragium dicebat, i. e. in quibus populi per Curias diviſi ſententia rogabatur, ut, quod plures Curiæ ſtatuiſſent, id juſſum populi eſſe diceretur. Comitia Curiata ſunt à Curiis, de quibus ſuprà.

In Comitiis Curiatis, quando nondum Centuriata, nec Tributa fuerunt, omnia quæ ad Remp. pertinuerunt peracta ſunt. Reges & alii Magiſtratus in iis creati: leges omnes quæ ad illud usque tempus latæ ſunt, & judicia peracta: ita ut omnia quæ populi ſuffragiis fiunt non niſi in Comitiis Curiatis fierent.

Poteſtatem convocandi & habendi Comitia Curiata habuerant primùm Reges, penes quos ſumma omnium rerum poteſtas fuit. Poſt exactos Reges, Magiſtratibus quibusdam Patriciis, Conſulibus, Prætoribus, Dictatoribus, Interregibus, & Pontificibus etiam id jus fuit.

Qui in his Comitiis ſuffragium tulerunt erant Cives Romani, & quidem ii tantum qui in Curias deſcripti erant: nec omnes qui in Curias deſcripti erant cives, ſed ii tantùm qui in urbe habitarent; qui verò extra urbem domicilia habuerunt, in Curias deſcripti non ſunt: inter quos quid fuerit diſcriminis, ſic habemus. Omnes cives qui in urbe domicilia haberent, in Curias & Tribus deſcribebantur. Poſtquam creſcente Rep. multis vicinis populis devictis jus civitatis communicaretur, deſcribebantur illi in Tribus & Cives Romani erant. Quamdiu autem extra urbem viverent in Curias non referebantur, ſed ſua ſa-

cra patria retinebant: qui autem ex Coloniis, aut Municipiis, vel etiam Provinciis Romam migrabant, ii cum in Curias deſcribebantur, patria ſua ſacra relinquere cogebantur, & ea recipere quæ ejus Curiæ in quâ deſcribebantur propria eſſent. Illi ergo, quibus in urbe erat domicilium, jus ſuffragii in Comitiis Curiatis habebant, reliqui non item.

Comitia Curiata non fere poterant auſpicatò fieri niſi intra Pomœrium, idque in foro, adeoque in Comitio. Fuit Comitium, locus quò populus Comitiis Curiatis conveniret: erat foro conjunctum, imò pars fori: multis annis tecto caruit, & propterea ſæpe Comitia indicta, ob tempeſtatem ingruentem, peragi non potuerant, ſed diſſoluta fuerunt. Longo autem tempore poſt, ubi Hannibal in Italiam venit, tectum illi impoſitum fuit, quod poſteà à Cæſare reſtauratam. Plurimæ ſtatuæ in hac fori parte fuerant; item Roſtra quæ L. Furio Camillo, & Cn. Mænio Coſs. ex roſtris navium Antiatium condita fuerant: unde Templum illud *Roſtra* appellabatur, à ſuggeſto ex iis roſtris in foro exſtructo.

Comitia Curiata non diebus quibusvis, ſed Comitialibus ſunt habita, nec certo aliquo tempore, ſed quando poſtulabat Reip. neceſſitas.

Modus habendi Comitia Curiata fuit hujusmodi. Primùm edicebantur ab aliquo eorum Magiſtratuum quibus id jus fuiſſe paulò antè diximus. Convocabatur deinde populus per triginta Lictores. Habebantur etiam auſpicatò, ita ut obnunciationi parendum eſſet, ſi de cœlo obſervatum eſſet auſpicium. Obnunciabant autem Augures, quoties ſigna adverſa nunciabant. Poſt facta auſpicia, rogatio de quâ Curiæ ſuffragium laturæ erant, publicè recitabatur: quæ ubi recitata erat, Præſes Comitiorum Curias in ſuffragium mittebat, his verbis: *Si ita vobis videtur, Quirites, diſcedite in Curias & ſuffragium inite.* Si

 vero

vero Rogatio non videbatur è re populi. Tribuni pleb. intercedebant, utentes ſolenni verbo *veto*, vel *vetamus*: quod cum fieret, non licebat Curiis ſuffragium ferre, ſed Comitia vel diſſolvebantur, vel in alium diem differebantur. Nemine autem Tribunorum intercedente, diſcedebat populus in Curias, & de Rogatione conſultabat. Poſt, ſingulæ Curiæ una poſt alteram ſorte vocatæ, exibant & ſuffragium ferebant: & ea quidem, quæ prima exiêrat, *Principium* dicebatur. Quod autem plures ex 30. Curiis juſſerant, id ratum habebatur. Atque ſi primùm vocatæ conſentirent, ſtatim atque ſexdecim ex illis ſuffragium dixerant, finis fiebat Comitiis: quia tum certum eſſet à pluribus id juſſum eſſe quod ſexdecim juſſiſſent: ſin diſſentirent, eousque vocabantur dum ſexdecim conſenſiſſent. Obſervabatur & hoc, ut Curia primò ad ſuffragium ferendum ſorta vocata eſſet boni ominis: ſi contrarium accideret, Comitia in alium diem proferebantur. Tandem quod pluribus Curiis viſum eſſet, id ad Patres referebatur, ut ab iis confirmaretur: qui tamen mos non ſemper fuit retentus, ſed poſterioribus temporibus mutatus, ita ut Patrum ſententiam Curiæ confirmaverint.

Suffragia, & in his Comitiis, & in aliis, ab initio ſemper uſitata, fuerunt vocalia usque ad legem illam Tabellariam à Gabinio Tribuno pleb. latam, quâ cautum erat, ut in Comitiis quibus Magiſtratus crearentur, populus non voce, ſed tabellâ ſuffragium ferret. Ita ab omni parte liberum judicium ſuum in Magiſtratibus creandis populus habebat. Secuti hanc legem ſunt & alii, quibus cautum, ut non ſolùm in Magiſtratibus creandis, ſed in judiciis populi, in legibus jubendis & vetandis, item in judicio perduellionis tabulæ uſurparentur. Leges in Comitiis ferendas oportebat Trinundino antè proponi quàm Comitia haberentur.

CAP. V.

De Comitiis Centuriatis.

SIcut Curiata Comitia à Curiis, ita Centuriata à Centuriis dicta ſunt. De Centuriis ſuprà ſatis diximus in ſextà Pop. Rom. diviſione. Erant igitur Centuriata Comitia, in quibus populus per claſſium Centurias diviſus ſuffragium ferebat, ita ut ſuffragia colligerentur centuriatim, & quod plures Centuriæ juſſiſſent, id ratum haberetur.

Solebant his Comitiis Magiſtratus creari, leges ferri, bellum indici, judicium peragi.

Jus horum Comitiorum habendorum fuit penes Magiſtratus majores tantùm, ut Conſules, Cenſores, Dictatores, Interreges, Tribunos Mil. conſulari poteſtate, & Decemviros legibus ſcribendis. In iis ſuffragium tulerunt Cives Romani, qui in Centurias deſcripti erant, quique jus ſuffragii habebant, non tantùm qui in urbe Româ, ſed etiam qui extra urbem in Italiâ habitabant, civitate tamen cum jure ſuffragii donati erant. Non enim omnes Itali pari jure civitatem adepti ſunt: Sed alii cum jure ſuffragii, alii ſine jure ſuffragii: qui igitur civitate cùm jure ſuffragii donati erant, etiamſi in urbe non habitabant, jus ſuffragii habebant. Neque omnes etiam Cives qui in urbe habitabant jus ſuffragii in Comitiis Centuriatis habebant: ut illi qui à Cenſoribus ignominiæ cauſa notati in Ceritum tabulas relati ſunt, & Ærarii facti.

In Comitiis Magiſtratuum adfuerunt Candidati, i. e. illi qui nova officia, novos magiſtratus ambiebant, ſic dicti, quia candidis togis indui ſolebant. In genere autem omnibus interfuêre Comitiis Diribitores, Rogatores, Cuſtodes & Præcones.

Centuriata Comitia haberi oportebat in loco inaugurato extra Pomœrium. Locus autem Cent. Comitiis deſtinatus erat Campus Martius: de quo mox.

Nulla Comitia, adeoque nec Centuriata, niſi diebus Comitialibus, haberi poterant.

Comitia hæc Centuriata ex authoritate Senatûs fieri oportebat: hóc enim diſcrimen inter Centuriata, Curiata & Tributa Comitia, præter alia, fuit: quòd Tributis non opus eſſet authoritate Senatûs, in reliquis vel maximè neceſſe eam accedere: ac primis quidem temporibus, poſt habita Comitia, Patres auctores fiebant, h. e. ea quæ populus ſuis ſuffragiis juſſiſſet, confirmabant: Poſteà verò id jus Senatui ademptum eſt, & inſtitutum, ut antequam Comitia haberentur, in incertum Comitiorum eventum patres authores fierent. Poſtquam authores facti eſſent, hoc eſt, poſtquàm Comitia probâſſent habenda, tum edictum præmitti neceſſe erat, ut ad quem diem convenire populus deberet, multò antè intelligeret: unde fit ut in omnibus hiſtoriis tam ſæpe reperiantur Conſules Comitia edixiſſe. Id verò edictum in tabellâ ſcriptum publicè proponi ſolebat. Quoniam autem Comitiis etiam adeſſe ex agris homines oportebat, qui in urbem fere, niſi nundinis, hoc eſt nono quoque die, non veniebant, propterea edictum illud per tot ſaltem dies publicè extare neceſſe erat, ut populo univerſo notum eſſet. In Comitiis legum, leges ferendæ ſolebant à Legiſlatore populo propalari, ut quid de iis ſentiret, perſpectum ille haberet: ſolebant etiam his in Comitiis vel legiſlator ipſe, vel alius quiſpiam ejus nomine leges has populo ſuadere, eumque ad has amplectendas hortari, & id proprie eſt *legem rogare.*

Nulla Comitia Centuriata jure fieri poterant niſi captatis anteà auſpiciis. Deinde etiam eum qui Comitia habiturus erat, & Candidatos, ante Comitia auſpicatos fuiſſe neceſſe erat. Captatis ſic auſpiciis, & ſa-

& ſacris peractis, primis quidem temporibus magiſtratus Comitia habiturus urbem egrediebatur, atque tabernaculum capiebat; eum ſequebantur omnes cives armati ſub ſignis, in ſuis quique Centuriis. Poſterioribus verò temporibus non omnes cives armati in campum conveniebant, ſed tantum præſidii cauſâ paucorum hominum exercitus imperabatur, atque in Janiculum introducebatur & erigebatur vexillum, donec peracta eſſent Comitia: Hoc etiam ſemper obſervatum fuit, ut Conſul Comitiorum die, quaſi ad uſurpationem vetuſtatis, extra pomœrium tabernaculum haberet velut dux exercitûs.

Si cœptis Comitiis tonitru ſuperveniſſet, tum ea dirimebantur: ſi ipſis Comitiis morbo Herculeo correptus quiſpiam repente concidiſſet, diſſolvenda erant Comitia, nec juſta eo die haberi poterant: unde ille morbus *Comitialis* dictus eſt.

Populus Romanus, cui quidem jus erat ſuffragii, ad diem edictum conveniebat in Campo Martio: atque ibi priuſquàm in Centurias diſtribueretur, habebat Magiſtratus concionem ad populum, quâ rogabatur, ut id de quo ageretur jubere aut vetare vellet. Hujuſmodi autem conciones non ſolum antequam populus in ſuffragium mitteretur, ſed interruptis etiam interdum Comitiis habitæ fuerunt. Erat omnium actionum cum populo commune principium *velitis, jubeatis, Quirites*: qua dicendi formula ortum eſt nomen *Rogationis* omnibus actionibus cum populo commune. His peractis, jubebat magiſtratus populum in ſuas Centurias diſcedere ad ſuffragium ferendum: idque populus faciebat, niſi hic obnunciatum eſſet, aut ab aliquo magiſtratu interceſſum.

In ſuffragiis ferendis, primis temporibus, primæ ad ſuffragia vocabantur maximi cenſûs Centuriæ: ſequentibus autem temporibus, omnes Centuriæ in ſortem adjiciebantur, & quæ prima educebatur,

primum ſuffragium dicebat, & *Prærogativa* dicebatur: Deinde reliquæ vocabantur, quæ dicebantur *Jure vocatæ*. Ante leges tabellarias latas, cum populus voce ſuffragium ferebat, erant in ſingulis Centuriis Rogatores qui ſingulorum rogabant ſententias, quas palàm ſinguli proferebant: in quam autem partem plures ejusdem Centuriæ inclinaſſent, ea totius Centuriæ ſententia cenſebatur: quam deinde Rogator per præconem nunciari jubebat. Si Magiſtratuum Comitia eſſent, rogabantur ſinguli quem vellent Magiſtratum eſſe: & tum nominatim ſinguli appellabant quem vellent Magiſtratum creari. Idem in Comitiis Regis Sacrorum fiebat. Sin Legum Comitia eſſent, cùm populus legem accipere vellet, ſolebat uti his verbis ſolennibus ac velut conceptis, *uti rogas*, quibus ſignificabat ſe velle hoc ita fieri quemadmodum Legiſlator fieri vellet. Cum verò legem accipere nollet, utebatur ſolenni verbo *antiquo*, quo ſignificabat ſe quod rogaretur antiquare, i.e. ne omnino fieret, vetare. Iisdem vocibus etiam utebantur in Comitiis judiciorum. In Comitiis legum Magiſtratus, poſt denumerata ſuffragia, legem aut acceptam, aut antiquatam pronunciabat, populumque dimittebat. In Magiſtratuum verò Comitiis, ſolebat is, qui Comitia habebat, priusquam populum dimitteret, eos renunciare, quos jam ſæpe à Præconibus pronunciatos populus creâſſet, adjecta ſolenni precatione: ut ait Cic. pro Muræna, *Quæ precatus ſum à Diis immortalibus*, *Judices*, *&c.* Deinde qui Conſules deſignati eſſent, domum de campo duci ſolebant à magnâ multitudine populi, ac præſertim propinquorum & neceſſariorum.

Cap. VI.

De Campo Martio.

Campus Martius, qui alibi Tyberinus dicitur; fuit locus extra urbem prope portam Flumentanam; Martius dictus, eò quòd Marti ſacer vel dicatus eſſet: eum fortaſſe Romulus ſacravit, non enim traditur. Author eſt Dionyſius moris fuiſſe, in campo Martio Reges & Magiſtratus creari. In hoc campo præter nativam loci pratorumque amœnitatem, ornamenta etiam & ſtatuæ illuſtrium virorum erectæ erant: & ex Capitolio, cum ille locus nimis anguſtus eſſe cœpiſſet, propter ornamentorum, quæ quotidie inferrentur, multitudinem; plurima in Campum Martium tranſlata ſunt. Campi hujus admirabilis magnitudo, & Curules pariter curſus, & alia equeſtria certamina expedita ſuppeditabat: nec minùs, tam multis pilam, trochum, palæſtram exercitatione tractantibus, aliaque incumbentia ſimul opera. Perennes ſolo herbæ, coronatique uſque ad fluminis alveum colles, Scenicarum oſtentatio picturarum ejus generis ſpectacula præſtabant, ut difficilè & invitus abſcedas. In hoc igitur Campo varia ludicra exercebantur: tumultu exorto delectus in eo habebantur: clari viri mortui cremabantur: & hic campus fere ſchola Militiæ Romanæ, ubi juventus Romana ad palum omni genere armorum, & quidem veris duplo graviorum exerceretur, caput petendo, lateribus inſidiando, poplites ſuccidendo, inſiliendo, reſiliendo, punctim potiùs quàm cæſim feriendo, & interim tamen aſſiduè ſeſe protegendo, item jaculando. Pars ibi Tironum pilis, lapidibus, ſagittis, manu, fundâ, arcu jaculandis exercebatur: tum verò ſaltu foſſæ latitudinem, aut valli altitudinem ſuperare, præcipuè autem curſu locum occupare, fu-

 gientem

gientem aſſequi conſueſcebat. Erant etiam equi lignei in campo, ut inſilire, deſilire, dextrâ, læva, inermis, armatus, diſtricto etiam gladio futurus Eques addiſceret, veros etiam equos domaret, & futuris præliis aſſuefaceret. Erat etiam in hoc campo horologium quod habuit ſeptem gradus circùm, & lineas diſtinctas metallo inaurato. Solum etiam campi, eo loco ubi horologium iſtud fuit, lapide amplo quadrato ſtratum fuit, & habuit lineas quasdam, & in angulis quatuor ventos cum inſcriptione, *Ut Boreas ſpirat*, ex opere muſivo.

CAP. VII.

De Comitiis Tributis.

COmitia Tributa, à Tribubus dicta, quæ primùm tres tantùm numero extiterunt, ſed poſtea creſcente urbe & populo Romano auctæ ſunt in triginta quinque.

Tributa Comitia haberi ſolebant ad creandos Magiſtratus minores, ad Sacerdotes collegiorum cooptandos, ad leges ferendas, & ad judicium exercendum.

Comitia Tributa habere ſolebant Conſules, Prætores, & Tribuni pro variis rebus in iis tractandis & agendis. Omnibus civibus Romanis, quibus data erat civitas cum jure ſuffragii, licebat in Comitiis ſuam dicere ſententiam, ſive in urbe, ſive extra urbem habitarent. *Notandum* hîc obiter, civitatem vel ſolam, & ſine ſuffragii jure, vel cum eo jure perſonis ſingularibus, coloniis, præfecturis, civitatibus, ſociis, aut fœderatis dari ſolitam. In Comitiis Tributis Magiſtratuum candidatos adeſſe oportebat, ſicut in Comitiis Sacerdotum. In Comitiis autem Judiciorum adeſſe etiam oportebat Reos & Accuſatores cum Advocatis, Patronis, & Sordidatis. Aderant etiam in his Comi-

Comitiis, ut in aliis Diribitores; Cuſtodes, Rogatores, & Præcones.

Tributis Comitiis vocandis non erat unus deſtinatus locus, quemadmodum Curiatis & Centuriatis: quia religio non erat, extráne, an intra Pomœrium haberentur. Hinc, interdum in Campo Martio, interdum in Comitio, nonnunquam in Capitolio, aliquando in pratis Flamineis, ſeu Circo Flamineo habita fuerunt.

Comitia hæc, ut alia, non poterant niſi diebus Comitialibus haberi ordinariè. Quo autem anni tempore, id de omnibus ſciri nullo modo poteſt; propterea quod pro re natâ, & Magiſtratûs ea habentis voluntate vocari ſolebant omnia præter Comitia Magiſtratuum, quæ exeunte Quintili, aut Sextili demum ineunte haberi ſolebant: eo enim tempore ſolebant fere creari Magiſtratus ordinarii. Indicebantur hæc Comitia ab aliquo Magiſtratu qui ea habiturus erat, idque ut plurimùm Trinundino antequàm haberentur. Leges in his Comitiis ferendæ Trinundino etiam ante promulgandæ, ſuadendæ, & diſſuadendæ atque explicandæ erant.

Comitia hæc à Centuriatis & Curiatis differebant, quod non auſpicio haberentur, neque Patres horum Comitiorum authores extiterunt, prout in Comitiis Centuriatis.

Cum populus in Comitiis convenerat, tum Concio habebatur à Magiſtratu eo qui Comitia illa habebat; qua concione de Magiſtratibus aut Sacerdotibus creandis, vel de legibus ferendis verba ad populum faciebat. Hæc peractâ, populus in ſuas quisque Tribus diſcedebat: tum ſortitiones fiebant à Magiſtratu quæ diverſi erant generis. Una erat ac prima omnium ad ſortiendum in quâ Tribu Latini ſuffragium ferrent: altera fiebat inter Tribus, quo ſc. ordine quæque earum ſuffragium ferret. Quæ Tribus prima ſorte exibat Prærogativa dicebatur. Hoc tamen di-

verſum erat à Comitiis Centuriatis, quod in his ſortitione prærogativa Centuria facta; reliqua Comitia abſque ſorte pro cenſu, ordine, atque ætate peragebantur: at Comitiis Tributis ſorte utendum erat ad finem usque Comitiorum. Sortiente Magiſtratu, prout quæque prima exiĕrat, à Præcone ad ſuffragium ferendum vocabatur. Suffragia viritim colligebantur, ita ut omnes qui ex eâdem Tribu eſſent rogarentur. Poſtquam autem tota Tribus ſuffragia dixerat, ſententiæ numerabantur atque deſcribebantur, hoc eſt, tot puncta in tabellâ notabantur quot tabellæ ſimiles reperirentur. Unde punctum apud bonos authores per Metonym. ſigni pro ſuffragio, & Poëta, *Omne tulit punctum*, pro *omne ſuffragium* dixit. Atque in quam plures conſenſiſſe videbantur, ea Tribûs ſententia renunciabatur. Poſt dicta ſuffragia, qui in Magiſtratuum Comitiis creati erant Magiſtratus à populo, & à Magiſtratu & Præcone renunciati, domum à frequenti amicorum comitatu deducebantur. Poſt legum Comitia id modò reſtabat ut leges publicarentur: id quod æneis tabulis per fora & templa fixis fieri ſolebat. In judiciorum Comitiis, ſi damnatus erat Reus, ilicò prædes dare, aut mulctas ſolvere cogebatur, alioqui in vincula duci à Magiſtratu jubebatur.

Cap. VIII.

De Magiſtratibus Rom.

Magiſtratuum Rom. alii in ipſâ urbe fuerunt, ſive Urbani; alii extra Urbem ſive Provinciales. Urbanorum alii majores, alii minores: utrorumque alii ordinarii, alii extraordinarii fuerunt. Magiſtratus ordinarii majores fuerunt Rex, Præfectus, vel Tribunus Celerum, Conſules, Cenſores, Prætores, Imperatores, Cæſares auguſti, donati tribunitia poteſtate,

Nobiliſſimi Cæſares, vel Principes Juventutis, Præfectus urbis.

Magiſtratus majores extra ordinem fuerunt, Præfectus urbis abſente ordinario Magiſtratu, Interrex, Dictator, Equitum Magiſter, Decemviri legibus ſcribendis conſulari poteſtate, Tribuni Militum conſulari poteſtate, Triumviri Reip. conſtituendæ.

Magiſtratus minores ordinarii, Quæſtores Urbani vel Ærarii, Tribuni Pleb. Ædiles plebis, Ædiles Curules, Ædiles Cereales, Curatores omnium Tribuum, Triumviri capitales, Triumviri nocturni, Triumviri valetudinis, Triumviri Monetales, Quatuorviri viarum curandarum, Quinqueviri Cis & Uls Tyberim, Decemviri litibus judicandis, Centumviri litibus judicandis, Præfecti Ærarii, Curatores operum publicorum, Curatores alvei Tyberis & Cloacarum, Curatores viarum ſingularum extra urbem, Præfectus Prætorio, Præfectus frumenti populo dividendi, Præfectus vigilum, Præfecti regionum, Denunciatores regionum, Magiſtri vicorum quatuordecim regionum urbis, Advocatus Fiſci.

Magiſtratus minores extra ordinem Duumviri perduellionis, Quæſtores parricidii, vel rerum capitalium, Præfectus Annonæ, Quinqueviri menſarii, Triumviri menſarii, Duumviri navales, Triumviri qui conquirerent juvenes idoneos ad arma ferenda, militesque facerent; Quinqueviri turribus murisque reficiendis, Triumviri Senatus legendi, Triumviri recognoſcendi turmas Equitum Romanorum.

Magiſtratus pop. Romani extra urbem vel provinciales fuerunt Proconſules, Proprætores, Legati Proconſulum, Legati Proprætorum, Quæſtores Provinciales, Proquæſtores, Præfectus Ægypti, Præfecti Præfecturarum, Conſulares quatuor qui per Italiam jus dicerent, Juridici Italiæ, Triumviri, vel Quinqueviri, vel Septemviri, vel Decemviri coloniæ deducendæ,

cendæ; Quinqueviri vel Quindecimviri agrorum metiendorum dividendorumque, Triumviri vel Quinqueviri ad inſpiciendos fines, liteſque dirimendas.

Miniſtri Magiſtratuum pop. Rom. fuerunt Scribæ, Accenſi vel Adcenſi, Præcones, Lictores, Viatores, Carnifices. De his ſingulis dicere nec otium eſt, nec animus, neque opus: verum præcipuos & authoribus Latinis maximè uſitatos compendio perſtringemus.

CAP. IX.

De Regibus Roman.

EX Floro ſatis conſtat qui, quot, & quales fuerint.

CAP. X.

De Præfecto, ſive Tribuno Celerum.

CEleres, i. e. Equites expediti trecenti juvenes robuſtiſſimi ex nobiliſſimis familiis delecti per ſingulas Curias, Curiarum ſuffragiis commendati, qui circa Regem eſſent, ipſum haſtati per urbem affectarentur, & juſſi miniſteria exequerentur, in militiâ Anteſignani & Protectores, qui primi pugnam inirent & poſtremi ſe reciperent: Equites quidem ubi campus eſſet ad equeſtre certamen accommodus; Pedites verò, in aſpero loco & equis invio. Celeres appellati ſunt à miniſterio expedito. In tres Centurias diſtincti, quarum ſuus cuique Præfectus, qui Centurio dicebatur: qui verò his omnibus & Centuriis & Centurionibus præerat, Præfectus ſive Tribunus Celerum nuncupabatur.

CAP.

CAP. XI.

De Senatoribus.

SEnatores primùm à Romulo electi erant centum: poſteà rerum temporumque decurſu, affluebat eorum numerus & creſcebat ſupra mille, quos Auguſtus in ordinem demum redegit: aut à nobilitate generis, aut ab ætate, aut à ſapientiâ nomen cepêre: iidem Patres & eorum familia Patricia dicebatur: iidem multitudinis Patroni, i. e. defenſores erant: iidem peregrinis appellati Principes in Civitate. Hi centum primùm inſtituti Senatores in ſummo erant honore, & Senatores *Majorum Gentium* dicebantur, qui poſt hos centum creati ex Patriciis adſcripti fuere *Patres Conſcripti* appellati ſunt: qui poſtea ex plebe in Senatorum numerum relati ſunt, Senatores *Allecti* dicebantur. Totum illud Senatorum Collegium, ſive Concilium *Senatus* dictus eſt. Quod illi in Concilio conſtituerant, ratum erat, & *Senatusconſultum* appellabatur, ſi ſc. plebs conſentiret: nam cùm à Patribus per diſcordiam ſeceſſit, ſibi conſtituit quæ *Plebis Scita* vocabantur. Rex ad Senatum referebat: Senatus de omni re cognoſcebat & ſuffragium ferebat, & quod viſum pluribus, id fiebat: populus Magiſtratus creabat, leges ſanciebat & de bello decernebat.

CAP. XII.

De Interrege.

SPatium temporis à defuncto Rege usque ad creationem ſequentis Interregnum dicebatur & qui præerat cum regia poteſtate & inſignibus, Interrex erat.

CAP. XIII.

De Præfecto Urbis.

ROmulus unum elegit, qui urbanis negotiis præeſſet: hunc Præfectum Urbis fuiſſe ſatis conſtat. Longo pòſt tempore, tantum ſibi urbis Præfectus vendicavit, Cæſarum temporibus, ut crimina omnium in urbe cognoſceret, & demum cum Cæſares ab urbe abeſſent, Præfectus velut alter Cæſar imperabat, & de rebus omnibus quæ ad urbem pertinebant, cenſebat.

CAP. XIV.

De Conſulibus.

PUlſis Regibus, authore L. Junio Bruto Tribuno Celerum, conſulare imperium factum eſt cum omni regiâ poteſtate & inſignibus, & ne per omnia Regiam poteſtatem ſibi vendicarent, lege cautum fuit, ut ab iis provocatio eſſet, néve poſſent in caput civis Romani animadvertere injuſſu populi: ſolum relictum eſt illis ut coërcere poſſent, & in vincula publica duci juberent. Conſules, à conſulendo dicti, i. e. providendo & populo proſpiciendo, duo quotannis creati ſunt in Comitiis Centuriatis à Præfecto urbis. Apud eos ſumma totius imperii erat. Hi Senatum populumque per Accenſos & Præcones cogebant: hi exercitus ductabant: hi primi jurârunt neminem Romæ ſe paſſuros regnare; & idem fecit populus. Inſignia Conſulum fuêre Sella Curulis, regia & eburnea, in quâ jus dicebatur; Trabea, ſeu purpurea prætexta; Lictores præferentes ipſis faſces. Fuit & hoc maximæ dignitatis; quòd ab eorum Magiſtratu

giſtratu annorum numerus ſignabatur, non aliter quam apud alias gentes à Regibus, aut apud nos Chriſtianos à nativitate Servatoris noſtri.

CAP. XV.

De Dictatore & Magiſtro Equitum.

QUotiescunque ſe Romani bello aut alio quovis periculo imminente impeditos ſenſerunt, Dictatorem ſtatim creârunt cui Reip. ſummam tradiderunt. Hic à Rege differebat tantum nomine & imperii duratione. Dictatoris nomen ſortitus eſt, quia dictis ejus parebat populus. Dictator ſex menſibus durabat: &, ſi id demum neceſſe eſſet, in alios ſex menſes denuò eligebatur. A Dictatore ad populum provocatio non erat, & ei capitis animadverſio data eſt: quibus rebus à Conſulibus differebat. Dictator creatus deſignabat ſibi Magiſtrum Equitum, qui Dictatori idem fuit quod Regi Præfectus Celerum; abſente enim Dictatore ſummam omnium rerum gerendarum poteſtatem habuit.

CAP. XVI.

De Prætoribus.

PRætor, quòd præerat, quaſi Præitor dictus appellabatur primum omnis fere Magiſtratus, ipſe etiam Conſul. Prætor dictus ille qui præiret jure & exercitu: nam cum Conſules avocarentur à bellis finitimis, neque eſſet qui in civitate jus dare poſſet, factum eſt ut Prætor quoque crearetur, qui jus populo diceret. Prætor primùm unicus tantum in urbe deſignatus erat; poſteà autem non ſufficiente eo Prætore, quod multa turba peregrinorum ad jus petendum in

in urbem veniret, creatus eſt alius Prætor. Ita Prætores duo facti, unus qui civibus, alter qui peregrinis jus diceret: unde ille *urbanus* & *major*, hic *peregrinus* & *minor* vocabatur. Hi Comitiis Centuriatis creati à populo, jurisdictionem, ſed incertam, accipiebant. Ubi verò deſignati erant, ex Senatusconſulto duas jurisdictiones urbanam & peregrinam ſortiebantur, quamque ſorte adepti erant eam exercebant. Cauſarum duo ſunt genera, aliæ Criminoſæ, aliæ Civiles: hæ primùm Prætoribus propriæ, deinde etiam illæ: unde Prætores Quæſitores dicti ſunt. Munus juris à Prætoribus dicundi tribus hiſce continetur verbis *Do, dico, addico*: Prætor enim actionem dabat, jus dicebat; tam res quam homines addicebat. Inſignia Prætorum fuerunt prætexta, Sella Curulis, haſta, gladius: miniſtri erant Scribæ, Accenſi, & Lictores. Prætexta iis cum Conſulibus communis fuit. Sella Curulis fuit Sella eburnea quâ in publico & privato loco ſedendi cauſa utebatur. Propria autem Prætorum inſignia duo fuêre, haſta & gladius; illa ad jurisdictionem, hic ad quæſtionem ſignificandam. Prætores rebus privatis & civilibus præpoſiti erant duo illi jam dicti: rebus autem publicis & criminoſis præpoſiti etiam plures fuere.

CAP. XVII.

De Cenſoribus.

CEnſores conſtitui ſunt, quod Conſules negotiorum mole impediti vacare civibus cenſendis non poterant; ideoque totos annos ſeptemdecim nullus fuit habitus cenſus. Partim igitur hanc conſularis muneris, & alia quædam officia judicarunt patres transferenda eſſe in peculiarem Magiſtratum, cui hujus Cenſuræ nomen eſt impoſitum, quòd ad eorum cenſio-

cenſionem i. e. arbitrium cenſeretur populus : vel quod ſuam quisque rem tanti æſtimare ſolitus ſit quanti illi cenſuiſſent. Cenſores duo creati, cenſuique habendo præfecti, ab eaque re Cenſores appellati ſunt. Fuit hic unus de Magiſtratibus majoribus, & Reip. Romanæ, propter diſciplinæ cuſtodiam, cujus ſevera cura Cenſoribus inter cætera ſine provocatione commiſſa fuit, admodum ſalutaris. Cenſorum officium erat deſcribere facultates cujusque civis, obſervare ſingulorum hominum, etiam eorum qui Senatorii, aut equeſtris erant ordinis; mores & vitam; notare ignominia civem quemcunque, Senatorem loco movere, Equiti adimere equum & annulum, ſi quid in vita ejus deprehenderet honeſtati contrarium; tollere quoque omnia quæ probitati morum peſtem & perniciem illatura videbantur: *Magiſtri morum* ſolebant nominari. Fuit autem obſervatum, ut ad hoc munus non eligerentur niſi duo vera virtute & authoritate inſignes, & ut plurimum conſulares. Quum Cenſor moreretur, id pro infauſtiſſimo habebatur omine, Creabantur quinto quoque anno, quod tempus Luſtrum appellabatur: & completo quinquennio (quadriennio potius) luſtrabant, & taurilia ſacrificia de ſuę, ove, tauro faciebant: alii Suovetaurilia appellant. Cenſuram Mamertinus Dictator poſteà annuam & ſemeſtrem fecit. Hic Magiſtratus primum ſolis patriciis conceſſus, poſtea etiam plebi.

Cap. XVIII.

De Quæſtoribus.

QUæſtores à quærendo dicti ſunt, qui conquirerent publicas pecunias & maleficia. Tria fuerunt eorum diſtincta genera alii enim Quæſtores Urbani

vel Ærarii: alii Quæſtores parricidii vel rerum capitalium: alii Quæſtores provinciales fuerunt, qui provincias gererent & earum vectigalia conquirerent.

CAP. IV.

De Tribunis Plebis.

TRibunis plebis creandis initium fuit ſeceſſio plebis à Patribus in montem ſacrum facta ob crudelem Patriciorum fœnerationem: quæ cum ingentem trepidationem incuſſiſſet Patribus, Menenium Agrippam ſummæ ea tempeſtate authoritatis virum plebi pariter ac patribus charum, Legatum ad componendam popularem ſeditionem decernunt; qui gravi uſus oratione, in qua Apologum de conſpiratione membrorum contra ventrem induxit, quemadmodum corpori ea conſpiratio cladem intulerit, usque eò delenivit plebis animos, ut illius opera pacem cum Patribus iniverit: in cujus fœderis pactione convenit; ut plebeios in urbe magiſtratus obtinerent. Primùm Tribuni Plebis conceſſi duo, deinde tres additi, mox quinque, item alii: hoc pacto decem Tribunis in plebem Romanam fuit juriſdictio. Tribunorum creandorum poteſtatem plebeii adepti ſunt, ut ipſi ſibi è ſuo corpore, contra Patriciorum potentiam ac vim, creare magiſtratum peculiarem poſſent, à quo auxilii latio adverſus Conſules eſſet; utque hic magiſtratus ſacroſanctus eſſet, h.e. talis quem vel vi vel verbo violare capitale eſſet, & ſcelus inexpiabile: ita ut magis ad impediendum quam agendum initio Tribuni eſſent creati: hoc fine, ut, ſi quid vel de publico vel privato negotio animadverterent à patribus agi quod fraudi poſſet eſſe plebi, interponerent ſuam authoritatem, & illud averterent, non autem ipſi nova & alia molirentur, ſicuti ſæpe fecerunt. Poterant

rant igitur Tribuni quemvis tueri contra vim intentatam à ſuperiore, & licebat illis quibusvis decretis quæ improbabant, intercedere: licebat etiam ipſis quemcunque vellent arreptum in concionem producere & cogere quibus de rebus eſſet interrogatus de iis reſpondere. Hac tantâ potentiâ & immunitate tanquam telo quodam acerrimo armati, ſi qui naturâ inquieti, aut alias patribus iniqui eſſent, valdè abuſi ſunt ſuâ poteſtate, & paulatim latiùs progrediendo, & multò plus ſibi juris vendicando quàm initio fuerat conceſſum, multùm labefactârunt authoritatem Senatûs & Conſulum, & authores crebri fuerunt maximorum tumultuum & malorum, & non rarò peſtes & pernicies nominantur Reip. & *Furores Tribunitii* ſunt furores inſaniſſimi. Quanquam ipſa Tribunorum conſtitutio, ſi intra limites ſuos manſiſſet, & juſtè fuiſſet adminiſtrata, fuiſſet ſaluti Reip. & frænum Patrum ne diſcederent ab officio. Eſt hoc de Tribunis memorabile, quod, ſi unus cæterorum rogationibus refragaretur, impedire poterat omnia. Domus Tribunitia nunquam fuit clauſa, ſed noctu & interdiu ſemper iis, quibus opitulandum eſſet, patuit. Nec licuit Tribuno integrum diem ab urbe abeſſe, niſi in Latinis feriis. Poteſtas Tribunorum etiam terminata fuit mœnibus, nec extra urbe quicquam valuit. Tribuni plebis primùm è Tribunis militum eligebantur. Tribunitiam poteſtatem Sylla Dictator totam abolevit, eam Pompeius reſtituit: ſub Conſtantino autem Imperatore in univerſum Tribunatus ceſſavit.

Cap.

CAP. XX.

De Tribunis Militum Conſulari poteſtate.

UT plurimorum aliorum Magiſtratuum, ita etiam hujus authores fuerunt Tribuni plebis. Dicuntur Tribuni Militum vel Militares conſulari poteſtate, ad differentiam eorum qui Caſtrenſes Magiſtratus erant. Cauſam autem iis creandis dederunt Tribuni plebis, qui rogârunt, & graviſſimè urſerunt, poſt multa alia privilegia quæ patribus & patriciis antè extorſiſſent, tandem etiam hoc, ut alter Conſulum ex plebe fieri liceret. Opponunt ſe patricii graviſſimè: de furore ſuo tribunitio nihil remittunt: tandem ne Conſulatus cum plebe communicaretur, Senatusconſultum factum eſt, ut in locum Conſulum alii magiſtratus, vel præfecti, pars ex plebe, pars ex patribus crearentur. Hoc ſenatus-conſultum plebs laudibus extulit & accepit, & ſic Tribuni Militum tres conſulari poteſtate, & quidem omnes patricii eligebantur. Fuerunt hi Tribuni nonnunquam omnes patricii, nonnunquam ex patribus & plebe ſimul creati: poteſtate & inſignibus iiſdem quibus Conſules uſi fuerunt, ut patet ex titulo.

CAP. XXI.

De Triumviris.

PLurimi Magiſtratus Romæ fuêre Triumviri dicti. Primi ſunt Triumviri Reip. conſtituendæ, inſtituti ad ſedandos tumultus, ad componendas turbas & delenda partium ſtudia exorta in Rep. poſt J. Cæſarem in ſenatu 23. vulneribus confoſſum. Hi pio Magiſtratus prætextu tyrannidem pallientes ſeſe Triumviros

viros Reip. conſtituendæ appellavêre, quorum nutu & auſpiciis omnis Reſp. niteretur. Cæterum quorſum eorum animus inclinaret, mox ipſe rerum eventus oſtendit omnes divinas humanasque res commiſcens: omnibus inter ſe opibus conſumptis ad extremum unus Cæſar potitus eſt, qui & ipſe omnibus cæteris ſuperſtes ipſum de quo loquimur triumviratum obtinuit. Duravit Romæ hic Triumviratus annos circiter decem.

Alii erant Triumviri Capitales dicti, qui & Tresviri ſeu Treviri nonnullis appellati carceris cuſtodiam haberent, & in facinoroſos animadverterent, ante conſtitutas quæſtiones publicas. Iis octo lictores miniſtrabant.

Erant & Triumviri Menarii, quibus commiſſum erat ex ærario publico perſolvere pauperum Civium debita. Huic muneri præerant aliquando quinque Quinqueviri Menſarii dicti, à menſa in quâ pecunia numerari ſolet.

Erant etiam Triumviri coloniæ deducendæ, qui populi in colonias deducti duces eligebantur: Sed ad hoc aliquando ſeptem, decem, aut viginti electi, qui ex eo Septemviri, Decemviri, Vigintiviri coloniæ deducendæ appellari ſolent.

Erant etiam Triumviri Monetales, qui cudendæ monetæ præfuere, inde dicti Triumviri A. A. Æ. F. F. i. e. auro, argento, ære, flando, feriendo.

Triumviri Valetudinis peſtis cauſâ creari ſolebant, atque Domini ſanitatis vocabantur: his, temporibus de morbo ſuſpectis magna poteſtas concedi ſolebat.

Triumviri Nocturni ad incendia arcenda excubias agebant, unde Nocturni dicti ſunt.

CAP.

CAP. XXII.

De Decemviris legibus ſcribendis Conſulari poteſtate.

DEcemviri loco Conſulum tribus annis Reip. præfuerunt. Hi Athenis leges tulerunt in decem tabulis: datumque eſt iis jus ſummum, à quibus provocatio non erat; & datum eſt ut leges corrigerent & interpretarentur. Sequente anno duas tabulas addiderunt: & inde appellatæ leges duodecim tabularum. Hæ leges aereis tabulis pro roſtris ponebantur. Decemviri hi, aſſumptis civitatis gubernaculis, aggreſſi ſunt Remp. conſtituere. Poteſtatem & inſignia habebant eadem quæ Conſules, ut patet ex titulo. Penes unum faſces erant, & reliqua Conſularis poteſtatis inſignia; is ſenatum convocabat, decreta confirmabat, cæteraque agebat pro imperio. Reliqui ſervatis vicibus ſuccedebant, idque ad certos dies, donec elaberetur tempus annuum.

CAP. XXIII.

De Ædilibus.

ÆDiles, alii Plebeii, alii Curules, alii Cereales erant: qui licet nomen unum, officia tamen multùm diverſa habebant. Ædilis dictus eſt qui ædes ſacras & privatas curaret.

Ædiles plebis eodem anno quo Tribuni plebis, ex plebe eligebantur duo, qui Tribunis pleb. adminiſtrarent quicquid opus eſſet, & lites nonnullas eorum permiſſu dijudicarent, ædiumque ſacrarum, locorum publicorum, & annonæ curam haberent. Ab uno officiorum ſuorum vocantur Ædiles: curarunt au-

autem multas res magnas quas hîc recenſere longum foret.

Ædiles Curules appellabantur à Sellâ Curuli quâ uti ſolebant. Creabantur ex Patriciis, non ex Plebeiis primùm: poſteà alternis annis ex plebe fiebant. Erant numero duo. Horum munus fuit ludos ſacros & ſolennes ſuis ſumptibus inſtituere ac procurare, ſacrarum ædium ac privatarum curam habere, curare ut Templa, Theatra, Stadia, Fora, Porticus, Curiæ, Baſilicæ, atque Mœnia magnificis operibus reficerentur & ornarentur: etiam annonæ aliarumque rerum curationem & cognitionem ſibi vendicarunt, & multa cum Ædilibus Plebeiis communia habuerunt: omnium maximè ad eos pertinebat fas & lites Redhibitionum, i. e. in quibus agebatur de rei corruptæ vitio quam quis aut vendidiſſet aut commutâſſet dirimere.

Ædiles Cerales dicti, qui Cereri i. e. frumento præerant, à C. J. Cæſ. inſtituti, & ex Patriciis creati.

CAP. XXIV.

De Proconſulibus.

PRoconſulem ſex Lictores præcedebant: cætera omnia habebat ut Conſules. Statutum erat, ut qui Conſules uno anno fuiſſent, ſequente Proconſules eſſent. Deinde Proconſules ad provincias mittebantur, & ſinguli ſingulos legatos habebant, qui adminiſtrationi præſtarent auxilium. Proconſul poteſtatem exercet in eâ provinciâ tantùm quæ ei tradita eſt vel decreta, niſi vocaretur in jurisdictionem voluntariam. Sub Cæſaribus diſtinctæ provinciæ: & Conſulares ſub Senatu populoque Romano erant, Proconſules ſub Imperatoribus.

CAP.

CAP. XXV.

De Imperatoribus Auguſtis Cæſaribus donatis Tribunitiâ poteſtate.

POpularis Reip. Rom. ſtatus hac ratione iterum in Monarchiam converſus eſt. Cum C. J. Cæſar devictis Pompeii in Hiſpania filiis, & reliquiis civilis belli confectis Romam reverſus eſſet, Senatus qui magna ex parte Pompeium ſecutus fuerat, metuens ne ipſe victoria elatus crudele aliquid in ſe ſtatueret, novos quoſdam & ſingulares honores decrevit: inter quos fuerunt præcipuè, ut Pater patriæ diceretur, Conſul in decennium (quem tamen honorem poſt aspernatus eſt) Dictator in perpetuum eſſet, ſacroſanctus haberetur, Quintilis menſis ab ejus nomine Julius appellaretur, in acta ipſius Magiſtratus ineuntes jurarent, & ut Imperator appellaretur. Quæ omnia poſt necem Julii in Octavio, poſtquam Triumviratum depoſuiſſet, ſunt confirmata, & alia inſuper addita. Nam præter hæc quæ commemoravimus, Imperatores tribunitiâ etiam poteſtate donabantur, Pontifices maximi creabantur: denique omnis poteſtas quæ Conſulum, Tribunorum plebis, Cenſorum, cæterorum denique omnium olim fuerat, in illos eſt tranſlata; atque illud etiam iis datum, ut legibus ſoluti eſſent, nec ullo præſcripto tenerentur. Auguſti autem dicti ſunt hac ratione, prout ex Floro videre eſt in clauſula lib. 4. ubi Octavii Cæſ. facta ingentia, & ſummos honores inde partos repetens, hiſtoriam ſic claudit. „ Tractatum etiam in Senatu; an, „ quia condidiſſet imperium, Romulus vocaretur: ſed „ ſanctius & reverentius viſum eſt nomen Auguſti, „ ut ſcilicet jam tum dum colit terras, ipſo nomi- „ ne & titulo conſecraretur.

Cap. XXVI.

De Principibus Iuventutis, Cæſaribus, & nobiliſſimis Cæſaribus.

NOn erant hi propriè Magiſtratus, ſed tamen ad capiendos Magiſtratus deſignabantur. Conſueverant enim Imperatores ex filiis, vel nepotibus, vel aliis ſanguine junctis unum atque alterum, quorum præclaram indolem conſpexerant, creare, ad quos imperium transferre volebant; eosque primum Principes Juventutis, pòſt, extincta fere Cæſarum familia, Cæſares, tandem nobiliſſimos Cæſares appellabant. Primus hujus inſtituti author fuit Octavius Auguſtus.

Cap. XXVII.

De Præfecto Prætorio.

PRæfectus Prætorio ſub Cæſaribus diſciplinæ militari præerat: ejus poſteà authoritas aucta eſt erga forenſes cauſas, ubi imperium declinare cœpit, nomen mutavit, Magiſter Stabuli dictus (nobis eſt comes ſtabuli) cum anteà ſub Regibus Tribunus Celerum fuit, & ſub Dictatore Magiſter Equitum. Sic de Magiſtratibus Romanis, adeoque de rebus civilibus publicis: ſequuntur privatæ, cujusmodi primò ſunt Veſtes.

Cap. XXVIII.

De Veſtibus Roman. & primum de Togâ.

ROmanis Toga, uti Græcis pallium erat propria: unde hi gens *Palliata*, illi *Togata* appellari anti-

quitùs ſolebant. Quare cum omnia quæ ad veſtitum Romanorum pertinent attingere nequeamus, pauca ſolummodò notabimus de Rom. Togâ, Tunicâ, & Calceis.

Toga à tegendo dicta amictus exterior fuit: ex lana fiebat. Cingebatur Toga cinctura triplici, laxiore, ſtrictiore, & cinctu Gabino. Cinctura laxior erat qua Toga laciniâ traheretur, & terram verreret, quod molle ingenium indicabat. Cinctura ſtrictior, quâ ſinus Togæ in anteriore parte conficeretur, nec Toga ad pedes devenire permitteretur: unde *altè præcincti* pro expeditis dicti ſunt. *Cinctus Gabinus* dicebatur Toga ſic interdum rejecta, ut una lacinia à tergo revocata hominem cingat. Hoc veſtimenti genere utebatur Conſul bella indicturus, ideò quia cum Gabii Campaniæ civitas ſacris operaretur, bellum ſubitò venit: tum cives accinctis togis ſuis ab agris ad bella profecti ſunt & victoriam adepti: unde hic eſt ortus mos.

Togæ menſura pro opibus varia fuit: quibus enim domeſtica res anguſtior, iis Togæ parvæ: quibus ampla, majores. Honeſtiores fœminæ non Togâ utebantur, ſed Stolâ: quæ tamen obſcuri erant loci, item ancillæ & mulieres impudicæ Togam ferebant: unde apud Poëtas ſæpe togatæ mulieres Matronis opponuntur; quippe eo nomine Meretrices vocabantur. Exulibus Romanis, quibus aquâ & igni eſſet interdictum, uti togâ non licebat. Mutatâ Rep. & imperio labente, Toga, quæ olim Civibus neceſſaria erat, apud paucos & non niſi honeſtiores remanſit: Vulgus, ſpretâ eâ, abiit ad penulas, lacernas, aut tunicas ſolas, easque coloris pulli. Toga pacis, ut ſagum belli inſigne fuit. Togarum genera fuerunt Prætexta, Candida, Pura, Pulla, Sordida, Picta, Purpurea, Palmata, Trabea.

Toga Prætexta à prætexendo dicitur, quia ei purpura

pura prætexta erat, i. e. quia purpuram in orâ habebat. Hac togâ utebantur pueri usque ad annum decimum ſeptimum: qui annus Tyrocinii dicebatur. Hac primum utebantur Sacerdotes Romani & ſummi Magiſtratus. A prætextâ Prætextati dicti ſunt, ii ſc. qui in ætate eſſent prætextatâ, i. e. puerili, & qui in Magiſtratu.

Toga Candida dicebatur quâ induebantur ii qui honores petere volebant, inde *Candidati* appellati; erat autem candida cui intendendæ albedinis cauſâ cretam addiderant; eſt enim plus candidum quàm album: albus color nativus lanæ eſt; candidus propriè ſplendens ille, & qui eſt ab arte.

Toga Pura fuit communis *Toga* hominum privatorum: eadem *Virilis* appellata & *Recta*, & *Libera*, & nonnunquam *Toga* ſimpliciter nullo epitheto addito. Pura dicebatur, quod albi coloris nullâ admiſtâ purpurâ eſſet. Virilis, quia pueris virilem ætatem ingredientibus dabatur, anno ſcilicet decimo ſexto, poſtquam ex ephebis exceſſiſſent, & prætextatam ſeu puerilem togam exuiſſent. Libera, quia pueris initium quoddam libertatis erat, cum anteà cuſtodirentur à Pædagogis. Recta, quod ominis cauſa à ſtantibus, & in altitudinem contexi ſolebat.

Toga Pulla atri coloris fuit, quam induebant luctûs cauſa: unde Atrati dicuntur mœſti & lugentes. Declinante enim Rep. cum exoleviſſet uſus Togæ, exolevit etiam ſimul uſus coloris albi: & tum pullæ fuerunt plebeiæ veſtes omnes: hinc *Pulla Paupertas* dicta eſt: hinc diſcrimen Civium priori ſeculo ignotum, ut alii Candidati dicerentur, alii Pullati. Candidati, non ii qui peterent (ut olim) ſed honeſtioris ordinis Cives: Pullati, infima plebs ſive vulgus.

Toga Sordida à pulla differebat & colore & uſu: non enim erat atra, ſed alba, veruntamen erat ſordidior & longo uſu detrita: Deinde, nullus ejus uſus

fuit in luctu, ſed erat fere veſtis vulgi, quod ob id ſordidum interdum dicitur: qui verò ditiores & elegantiores erant, ii ſemper nivea toga veſtiti erant.

Toga Picta veſtis Hetruſca fuit, purpurei coloris, auro diſtincta, à Triumphantibus geri ſolita.

Toga Purpurea differebat à picta, quia pura erat; à Prætexta, quia hæc erat alba cum limbo tantùm purpureo circumducto, purpurea limbum non habebat.

Toga Palmata ab intextis palmis ſic appellata.

Trabearum genera tria fuerunt: unum, è ſola purpura Diis conſecratum: alterum, è purpura non ſine albo: tertium augurale ex purpurâ & cocco.

CAP. XXIX.

De Tunicâ Roman.

T*Unica* propriè dicta, eſt veſtis, quæ proximè togam attigit: primùm ſine manicis, deinde manicata ac cinctura conſtricta erat. Omnes Cives Romani Tunica utebantur, ac Tunicæ ordines diſtinxerunt. Nam Senatores & Equites Tunicam clavatam induerunt, plebs rectam & ſine clavis. Clavata tunica fuit, quæ clavos purpureos i. e. flores panno intextos vel inſutos habuit. Latus clavus fuit Senatorum: Anguſtus clavus Equitum Romanorum.

CAP. XXX.

De Calceis Roman.

C*Alceamentorum* duo genera fuerunt; Calceus & Solea. Calceus totum pedem tegebat; Solea plantam tantùm; pars enim ſuperior habenis devincta fuit. Et Calceorum & Solearum multa genera fuerunt.

Lunulatus Calceus erat Senatorum, de quo ſupra cap. de Senatorib. alias appellabatur *Mulleus*, à verbo antiquo mullare, i. e. ſuere.

Però ſive purus Calceus ex puro corio ſine lunulis factus erat.

Calcei *Uncinati*, iidem qui Caligæ, erant calcei illi quibus utebantur Milites, à quibus Cajus Cæſ. Caligula Imperator nomen habuit, quia natus in exercitu erat.

Erant duo Calceamentorum genera Scenicis propria. *Soccus* Comœdorum erat calceus ſupra talos porrectus: hic pro Comœdiâ aliquando ponitur. *Cothurnus* Tragœdorum ad ſuram usque pertingebat; ambiguus & utrique pedi aptus erat: unde aliquando ſermones ambiguos ſignificat, aliquandò turgidos, elatos, tragicos, & ipſam Tragœdiam: ut Horat. A. P.

Hunc Socci cepere pedem, grandesque Cothurni.
Id eſt, Comœdiæ & Tragœdiæ.

Cap. XXXI.

De Menſis & Conviviis Romanorum.

Veteres in more habuerunt quater in die cibum ſumere: Jentaculum, quod prandiculum priſci appellaverunt, Prandium, Cœnam, Comeſſationem. Merendam poſteri addiderunt, quæ à cibo meridiano nomen ſumens idem cum prandio apud veteres fuit, inde quinquies cibum quotidie capere ſolitum conſtat: quod tamen non ita intelligendum eſt quaſi omnes ſine diſcrimine toties comederent; verùm de pueris qui famem non ferunt, & opificibus, ſervis, viatoribus, quorum labore fractas atque imminutas vires refici & augeri cibo neceſſe erat, item de Senibus qui valetudinis cauſâ aliquid cibi

fuit in luctu, ſed erat fere veſtis vulgi, quod ob id ſordidum interdum dicitur: qui verò ditiores & elegantiores erant, ii ſemper nivea toga veſtiti erant.

Toga Picta veſtis Hetruſca fuit, purpurei coloris, auro diſtincta, à Triumphantibus geri ſolita.

Toga Purpurea differebat à picta, quia pura erat; à Prætexta, quia hæc erat alba cum limbo tantùm purpureo circumducto, purpurea limbum non habebat.

Toga Palmata ab intextis palmis ſic appellata.

Trabearum genera tria fuerunt: unum, è ſola purpura Diis conſecratum: alterum, è purpura non ſine albo: tertium augurale ex purpurâ & cocco.

CAP. XXIX.

De Tunicâ Roman.

TUnica propriè dicta, eſt veſtis, quæ proximè togam attigit: primùm ſine manicis, deinde manicata ac cinctura conſtricta erat. Omnes Cives Romani Tunica utebantur, ac Tunicæ ordines diſtinxerunt. Nam Senatores & Equites Tunicam clavatam induerunt, plebs rectam & ſine clavis. Clavata tunica fuit, quæ clavos purpureos i. e. flores panno intextos vel inſutos habuit. Latus clavus fuit Senatorum: Anguſtus clavus Equitum Romanorum.

CAP. XXX.

De Calceis Roman.

C*Alceamentorum* duo genera fuerunt; Calceus & Solea. Calceus totum pedem tegebat; Solea plantam tantùm; pars enim ſuperior habenis devincta fuit. Et Calceorum & Solearum multa genera fuerunt.

Lu-

Lunulatus Calceus erat Senatorum, de quo ſupra cap. de Senatorib. alias appellabatur *Mulleus*, à verbo antiquo mullare, i. e. ſuere.

Pero ſive purus Calceus ex puro corio ſine lunulis factus erat.

Calcei *Uncinati*, iidem qui Caligæ, erant calcei illi quibus utebantur Milites, à quibus Cajus Cæſ. Caligula Imperator nomen habuit, quia natus in exercitu erat.

Erant duo Calceamentorum genera Scenicis propria. *Soccus* Comœdorum erat calceus ſupra talos porrectus: hic pro Comœdiâ aliquando ponitur. *Cothurnus* Tragœdorum ad ſuram usque pertingebat; ambiguus & utrique pedi aptus erat: unde aliquando ſermones ambiguos ſignificat, aliquandò turgidos, elatos, tragicos, & ipſam Tragœdiam: ut Horat. A. P.

Hunc Socci cepere pedem, grandesque Cothurni.
Id eſt, Comœdiæ & Tragœdiæ.

Cap. XXXI.

De Menſis & Conviviis Romanorum.

VEteres in more habuerunt quater in die cibum ſumere: Jentaculum, quod prandiculum priſci appellaverunt, Prandium, Cœnam, Comeſſationem. Merendam poſteri addiderunt, quæ à cibo meridiano nomen ſumens idem cum prandio apud veteres fuit, inde quinquies cibum quotidie capere ſolitum conſtat: quod tamen non ita intelligendum eſt quaſi omnes ſine diſcrimine toties comederent; verùm de pueris qui famem non ferunt, & opificibus, ſervis, viatoribus, quorum labore fractas atque imminutas vires refici & augeri cibo neceſſe erat, item de Senibus qui valetudinis cauſâ aliquid cibi

ante Cœnam ſumebant: reliqui homines liberaliter educati ſemel tantùm, aut plurimùm bis comederunt. Prandia erant, ut plurimùm, breviſſima & parciſſima: ſumptuoſiora & liberaliora, vel feſtis diebus uſurpare ſolebant, vel nuptialia erant, vel ambitionis & largitionis, vel luxuriæ cauſâ inſtituebantur. His cauſis exceptis, & ſimilibus, parcè admodum prandebant, cœnabant largiùs. Cœnam veteres Veſpernam appellabant: quod autem Prandium vocamus, illi Cœnam appellabant. Certiſſimum eſt Comeſſationes antiquis probatas non fuiſſe. Ad cœnas maximè Convivas vocabant, quò liberiùs amicos tractarent, non interveniente negotiorum de die ſerie; inde tam frequens Cœnarum, prandiorum nulla, aut certè rara mentio in deſcriptione apparatûs alicujus magnifici.

Menſæ primùm ex ulvis paluſtribus aut ceſpite, ut & ipſi lecti ſeu tori: poſteà ex acere conficiebantur: lapſis deinde moribus, & invaleſcente luxuriâ, lecti, abaci, monopodia, menſæ, triclinia ex ebore facta, & primùm ærata, deinde & argentea, mox & laminis aureis obduci cœperunt: quæ morum pernicies diſciplinæque publicæ peſtis ac jactura à Cn. Manlio, victâ Aſiâ in urbem commigravit. Sed & citreæ menſæ usque adeò in pretio fuerunt, ut argenti aurique æſtimationem ea arbor æquaverit. Menſæ primùm formâ quadratæ, poſteà rotundæ factæ ſunt: quæ menſarum formæ Græcis pariter & Latinis communes: Romanæ verò menſæ referebant figuram ſigmatis Græci quod idem cum C Latino, ſeu dimidiatæ Lunæ effigie, ut in ejus intercapedine poſiti ſervi & pincernæ omnia liberiùs circum miniſtrarent. Ad extrema hujus cornua honoratiores convivæ collocabantur. Ornabantur autem ſigmata hæc tapete, aut byſſino periſtromate, luxuriante Rep. quanquam priſca frugalitas frondibus, culmis, aut ferarum pellibus contenta fuiſſet.

Ro-

Romani ante, Cœnam, quæ hora diei nona ſere committebatur, exercebantur lavando, fricando, ungendo.

Priſci Romani ſedentes epulabantur: quem morem habuerunt à Laconibus & Cretenſibus. Poſterioribus temporibus accumbendi mos manavit ad Romanos, ut veriſimile eſt poſt Aſiam devictam Græciamque cognitam ab ipſis Græcis: quod Horat. innuit.

Græcia victa ſuum victorem cepit. ———

Accumbendi modus hujusmodi erat. In Cœnaculo menſa collocabatur rotunda, humilis, inferiorum quidem hominum, tripes, & ex ſimplice ligno; lautiorum citrea, aut acerna, aut lamina argentea intecta, quam pes eburneus fabrè factus, putà in modum Pardi aut Leonis, ſuſtinebat. Circum Menſam tres, ut plurimum, lecti erant, ex quo Triclinii nomen; vel duo etiam, quod Plaut. Biclinium: poſterior ætas à Veſpaſianorum Imperio Sigma vocare cœpit: quòd cum eſſet in formam hemicycli aut lunatæ teſtudinis extructum vocari placuit nomine literæ Græcæ; quia, ut ex marmoribus liquet, illa ætas ſigma literam ut mediam lunam ſcribebat C. Sigma autem duobus lectis tantum conſtitit: ii porrò lecti inſternebantur aulæis, purpura, aut alia veſte ſtragula, pro copia aut inopia convivatoris: id ſub horam Cœnæ fiebat. Priusquam autem accumberent, lavabantur, atque togas mutabant veſtibus quas à re Cœnatoria dixerunt. Tum etiam ſoleas pedibus demebant, ne lectum conſpurcarent. Cæterum aut terni quaterni unum locum occupabant: ſi plures, ſordidum id, & minimè lautum habebatur. Ita fiebat ut ex una communi menſa vix ſupra duodecim veſcerentur. Accumbebant reclinata ſupera parte corporis in cubitum ſiniſtrum, infera in longum porrecta, ac jacente, capite leviter erecto, dorſo à pulvillis mo-

dicè ſuffulto. Quod ſi plures uno lecto decumberent, primus decumbebat ad caput lecti, cujus pedes porrigebantur ponè dorſum ſecundum; ſecundus verò occiput obvertebat ad umbilicum primi, pulvillo interjecto; pedes jacebant ad tergum tertii: & ſic deinceps tertius, ſic quartus. Qui primus & ad caput lecti decumbebat, ſummus dicebatur; qui ad pedes, imus; qui inter iſtos, medius. Atque ſi tres Convivæ in uno lecto, medius digniſſimus; proximus honore ſummus: ſi quatuor, medium cenſeri arbitror proximum à ſummo: ſi duo tantum, digniſſimus ſummus fuit. Atque hæc quidem in privatis conviviis. In publicis autem Epulis & Cœnis nuptialibus cum hominum magna multitudo conveniret, numerus diſcumbentium obſervari non poterat, ſed plures ternis aut quaternis in uno lecto decumbebant.

Dicit autem Varro Convivarum numerum incipere debere à Gratiarum numero, & progredi ad Muſarum i. e. proficiſci à tribus, & conſiſtere in novem: ut cum pauciſſimi Convivæ ſunt, non pauciores ſint quam tres; cum plurimi, non plures quam novem: Nam multos eſſe non convenit, quod turba plerunque eſt turbulenta. Ipſum deinde Convivium conſtat (inquit) ex rebus quatuor, & tum denique omnibus ſuis numeris abſolutum eſt. Si belli homunculi collecti ſunt, ſi lectus lectus, ſi tempus lectum, ſi apparatus non neglectus. Nec loquaces, inquit, Convivas, nec multos legere oportet: quia eloquentia in foro, & apud ſubſellia: ſilentium verò non in convivio, ſed in cubiculo eſſe decet. Sermones igitur id temporis habendi, non ſuper rebus anxiis aut tortuoſis, ſed jucundi atque invitabiles, & cum quadam illecebra & voluptate utiles, ex quibus ingenium noſtrum venuſtius fiat & amœnius: quod profectò eveniet, ſi de ingenuis rebus ad communem vitæ uſum pertinentibus confabulemur, de quibus in foro atque

in

in negotiis agentibus loqui non eſt otium. Dominum autem convivii eſſe oportet non tam lautum, quam ſine ſordibus: & in convivio legi non omnia debent, ſed ea potiſſimum quæ ſimul ſint ad vitam utilia & delectent. Hæc Varro.

Cœnam Antiqui in tres partes ſive Miſſus tribuerunt. Primum Miſſum Antecœnam, ſive Guſtationem, ſive guſtum dixerunt, ſive etiam promulſidem, quod daretur ante mulſum. Secundum, in quo præcipui & lautiſſimi cibi, proprie Cœnam: cujus quod præcipuum ferculum erat, Caput Cœnæ dicebatur. Tertium, in quo bellaria, menſam Pomorum ſive Menſas ſecundas. Mos ridiculus apud Antiquos quo ſolebat Domino convivii, ſimul ac decubuiſſet ſcheda dari, quæ deſcripta ordine obſonia omnia haberet, ut jam tum ſcire poſſit quid poſtremum coquus miſſurus eſſet. Cœnatio ab ovis incepit, in pomis deſiit: Horat. *ab ovo*

Usque ad mala, ——

Id eſt à prima menſa ad poſtremam. In Cœnis lautioribus Structore & Chironomonte utebantur. *Cœnam committere*, à ludis tranſumpta voce, erat incipere.

Priſci Convivio leges ſcripſerunt quæ fuerunt fere illæ.

1. Vinum purum putum puer infundito.

2. Nymphis (i. e. Lymphis) in hoc regno aqua & igni interdictum eſto.

3. A ſummo ad imum more majorum bibunto.

4. Patera vinum circumferunto.

5. Decem Cyathi ſumma potio ſunto.

6. Muſis nonum, decumum Apollini bibunto.

7. Dominam ſi quis habeſſit, indicium facito.

8. Ejus & propitiæ Deæ nomine ſupra numerum bibito.

9. Dicta, & jocos uſurpanto.

10. Aſt intra licentiam & convitia utraque ſunto.

11. Rixæ, clamor, contentio ad Thracas ablegantor.

12. Eorum vicem carmen aliudve Muſæum proferunto.

13. Deque eo modicè & modeſte anquirunto.

14. Angeronæ (i. e. ſilentio) ſacra Menſa habetor.

15. Dicta indicta, facta infecta in vino inſcribuntor.

16. Qui haſce leges frauſus eſſit, ſacer inteſtabilis vivito.

Videat cui eſt animus, has leges pulchrè explicatas à Juſto Lipſio *Antiq. lect. lib.* 3. Qui has bibendi leges ferebat, *Magiſter* vulgò dicebatur: Varroni Modimperator; Horatio Arbiter; Plauto Dictator; Græcis Sympoſiarcha, Rex, Strategus: & vel ſuffragiis, & ſola corollæ impoſitione, vel ſorte & talorum jactu eligi ſolebat. In ſecundis menſis pateras coronabant: Convivas autem coronare ebrietatis, non elegantiæ fuit. In memoriam & ſalutem Dominæ bibebant his verbis ſolennibus: *Benè mihi, benè tibi, benè nobis omnibus, & benè Amicæ meæ:* ut liquet ex Plauto: vel *Benè me, benè te, benè noſtram, &c.* nempe vivere opto & precor. Paraſiti & qui invocati ad cœnas venerunt *Muſcæ* appellabantur.

CAP. XXXII.

De Nuptiis Rom.

N*Uptiis* præibant ſponſalia à ſpondendo dicta, in quibus ſc. mutua ſibi ſpondebant officia Sponſus & Sponſa. In Sponſalibus pactum matrimoniale in tabulis ſcriptum habebant, quas præſentium teſtium ſigillis conſignabant, qui teſtes ob id Signatores dicebantur.

An-

Ante Sponſalia Augurem unum ſponſus, alium ſponſa conſulebat. Auſpicium maximè felix habebatur cornix: ea namque cornicum ſocietas, ut ex duobus ſociis altero extincto, altera perpetuò vidua maneat.

Solebat Sponſus in Sponſalibus annulum dare ſponſæ, quem illa in digito tertio gerebat, quoniam à corde ad hunc digitum arteria ducitur.

Nuptiæ à nubendo dictæ, i. e. tegendo: ſolebat enim antiquitus ſponſa ad ſponſum deduci facie velatâ.

Tribus modis mulier alicui legitima uxor fiebat: uſu, confarreatione, coëmptione. Uſu i. e. poſſeſſionis præſcriptione, ſi tutorum conſenſu nupta integrum annum nullo interrupto uſu cum marito egiſſet. Confarreatione, i. e. certis ritibus coram Pontifice peractis, certis verbis habitis, dum marito mulier traderetur, præſentibus decem teſtibus, & ſolenni ſacrificio oblato, in quo conjuges ex eodem libo farreo comederent, quod in ſacrificio oblatum eſſet: quod ſacrificium à farre Confarreatio dictum, & nuptiæ ipſæ Farreatio, & aliquando ſimpliciter *Sacra*. Coëmptione, cùm mulier emptionem ſimulans marito pecuniam dabat. Quarto etiam modo mulier alicui uxor fiebat, ſortitione.

In Nuptiis Coëmptione factis non propriis nominibus compellabantur Conjuges, ſed vir Cajus, mulier Caja appellabatur, in memoriam felicis matrimonii à Caja Cæcilia cum Tarq. Priſco initi: unde nova nupta in domum mariti deducta hoc utebatur Proverbio, *Ubi tu Cajus, ego Caja:* quibus verbis ſignificabat ſe nunc omnia mariti ſui bona cum ipſo ſimul poſſidere: quæ verba ſic expoſuit Eraſmus, *Ut tu Dominus, ego Domina.* Quæ ſic per coëmptionem erat nupta propriè Materfamilias dicebatur. Si qua harum cæremoniarum deeſſet, tum Nuptiæ di-

cebantur *Innuptæ*, i. e. matrimonium minùs firmum.

Peractis Cæremoniis Sponſa ad mariti domum ducebatur quinque facibus. Ab hoc domum ducendi more orta eſt phraſis *Ducere uxorem*: hinc etiam Faces ſive Tædæ per meton. ſig. ponuntur pro ipſis nuptiis. Poſtridie nuptiarum fiebant Repotia, & Sponſa ab amicis accipiebat Nuptialia dona.

Nuptiarum ſeparatio erat duplex: *Repudium*, Conjugum deſponſatorum tantùm hac verborum formâ à petente fiebat *Conditione tua non utar*. *Divortium* Conjugum matrimonio junctorum, à petente hac verborum forma fiebat *Res tuas tibi habeto*, vel *Res tuas tibi agito*. Utrumque genus dicebatur *Matrimonii renunciatio*: ubi not. eſt, Authores quoſdam probatos pro verbo *renunciare* hac phraſi uſos fuiſſe *mittere*, vel *remittere nuncium*: quoniam in iſtiusmodi renunciationibus libellum Divortii cauſas continentem uxori per nuncium mittebant. In ejusmodi Repudiis ſive divortiis ritus omnes erant nuptiarum ritibus prorſus contrarii. Juſta divortii cauſa ad Cenſores delata nuptiarum tabulæ frangebantur, dos reſtituebatur, claves domùs à muliere auferebantur, & illa foras pellebatur.

CAP. XXXIII.

De Exequiis Romanorum.

SOlebant apud Romanos genere maxime propinqui expirantium amicorum ſpiritum extremum ex ore quaſi per oſculum legere & excipere, & defunctorum oculos claudere.

Corpus inhumatum ſeptem dies aſſervabant, illud aqua calida quotidie lavantes, atque oleo interdum ungentes, ea ſpe ſc. ut, ſi corpus tantùm dormitaret, & non

& non prorſus demortuum eſſet, hiſce cauſis reviviſceret. Toto hoc ſeptem dierum ſpatio conveniebant amici, atque clamores magnos ſubinde tollebant, ſperantes corpus forte ſopitum ſic expergefaciendum eſſe: hæc actio *Conclamatio* dicebatur: unde, cum pro virili in re aliquâ egimus incaſſum, de illa re proverbialiter *Conclamatum* eſſe dicimus. Corpus ſic conclamatum efferebatur togâ indutum ordinis, ſive muneris ſui propriâ. Qui defunctum corpus curabant *Pollinctores* dicebantur. Corpus ſic unctum, ut diximus, in lecto ponebatur juxta fores ædium defuncti, facie atque pedibus extrorſum verſis erga vicum aut viam publicam: hic ritus dicebatur propriè *Corporis collocatio.* Juxta lectum ponebatur Ara Latinè Acerra dicta, in quâ Amici quotidie ad funus usque ſacrificabant. Fores exteriùs cupreſſo ornatæ, ſiquidem defuncti opulentiores eſſent: unde Cupreſſus Horat. *feralis* & *inviſa* dicitur: tenuiores autem aut pauperculi hoc cultu carebant, præ hujus arboris raritate: unde Lucan.

Et non plebeios luctus teſtata Cupreſſus.

Dictorum dierum ſpatio, qui ad id inſtituti, omnia funeri neceſſaria parabant, quæ fere vendebantur in templo Libitinæ: unde Curatores illi Libitinarii dicti erant.

Octavo poſt mortem die, præco urbem obibat populum his verbis ad funus vocans *Exequias L. Titio L. filio; quibus eſt commodum ire, jam tempus eſt, ollus effertur.* Poſtquam convenerat populus, prodibat lectus purpurâ, vel alio magnifico ſtragulo coopertus: præibat Tubicen: paupérculæ quædam *Præficæ* appellatæ ſequebantur defunctum canentes. Senatoribus & Patriciis tuba, minoribus & plebeiis tibia canebant *Siticines*: Siticines autem vel Tubicines erant vel Tibicines ſitos, i. e. mortuos canentes. Senatores & alii inſigniores cives lecto, alii autem

inferioris notæ feretro ferebantur; lectum aut feretrum ferebant cognati aut genere propinqui.

Pauperes ſumptibus faciendis impares crepuſculo ſepeliebant: unde, qui corpora ferebant, à veſpertino tempore *Veſpæ*, ſive *Veſpillones* appellabantur. Senatorum exequiis præferebantur cereæ majorum imagines cum omnibus honorum inſignibus quæ adhuc ſuperſtes meruerat.

Exequias ſequebantur defunctorum liberi, propinqui, & alii amici cum ſervis quos defunctus manumiſerat atrati, i. e. veſte atrâ & lugubri induti. Ab hoc exequias ſequendi more dictæ ſunt *Exequiæ*. Ritus hi quoniam ut defuncto debiti peraguntur, *Juſta* appellati fuerunt. Corpore pro roſtris poſito, qui genere proximus defunctum & defuncti majores omnes pro roſtris laudabat, quorum præſentes erant imagines.

Sepeliendi mos non humando, ut priùs, ſed igni cremando: hujus ratio erat, ut ſic inimicorum rabiem penitus effugerent, qui ſæpè etiam in mortuos ſæviebant atrociter. Feralis ille ignis ante incendium *Pyra* dicebatur, in incendio *Rogus*, quod tunc temporis rogari ſolebant Manes; poſt incendium *Buſtum* quaſi benè uſtum. Corporis in Pyrâ poſiti oculi aperiebantur, ad cœlum intuendum: unaque ſemiſſis in ore poſitus ad Charontis naulum perſolvendum. Pyram genere proximus incendebat face: poſt hæc gladiatores conducti certabant usque dum occumberet unus: hi à Buſto *Buſtuarii* dicti. Cæſorum ſanguis Inferiæ, i. e. Diis inferis oblatio fiebat.

Corporis cremati cineres legebant genere proximi, quos in urnâ ponebant: unde Urna, Poëtis præcipuè, pro ſepulchro poſita. Ritus uti funebres, veſperi fere peragebantur, adeo ut facibus uterentur, quas circumdatis cera funibus *Funalia* appellabant: unde funus.

His

His ſic peractis Sacerdos totam turbam aquâ purâ ter ſpargebat. Præficarum ætate maxima magnâ clamabat voce *ilicet*, i. e. ire licet, ſic miſſam faciens turbam. Sic turba diſceſſit defuncto in hanc verborum formulam valedicens: *Vale, vale, vale: nos te, ordine quo natura permiſerit, ſequemur.*

Seniores poſt exequias vocabantur ad epulum ferale *Silicernium* dictum, quaſi Silicœnium (ut nonnulli volunt) i. e. cœna ſupra ſilicem poſita; illud enim in arâ ex ſilice factâ edebant: ut alii autem volunt, Silicernium inde dictum eſt, quod qui hanc cœnam dabat ſilentio cerneret, nec ipſi de illâ guſtare fas eſſet.

Tenuiores pro epulo carnes crudas dono ferebant: donatio hæc *Viſceratio* dicebatur. Erat etiam poſt exequias potatio vini *Murrata*, vel *Murrina potio* appellata. Hanc poſteà prohibebant leges duodecim tabularum, ad ſumptus vitandos. Solebant etiam propinqui à funere redeuntes triſtem hanc vocem ingeminare *Leſſum, Leſſum*! quam poſtea etiam partim prohibuerunt leges 12. Tab. partim ad modum revocabant.

Ætate grandes tot dies lugere ſolebant, quot eſſent nati annis. Uxoribus maritos, Liberis parentes, totos decem menſes lugere licebat: intra quod tempus vidua mulier alii viro nubere ſine nota & ignominia non poterat. *Not.* hîc, quid differant *lugere*, & *elugere*: Lugere eſt ſimpliciter defunctum plorare, elugere eſt deſtinatum luctui tempus explere. Sic de Rebus Civilibus Romanorum.

LI.

LIBER IV.

DE REBUS MILITARIBUS ROMANORUM.

CAP. I.

De Bello indicendo.

SATIS diximus ſupra Titulo de Fœcialibus & Patre Patrato.

CAP. II.

De Fœdere feriendo.

FOEdera alia aliis legibus, cæterum eodem modo omnia fiunt. Fœcialis Regem rogabat: Jubesne me Rex fœdus ferire? Jubente Rege: Sagmina, inquit, te Rex poſco. Rex ait, pura tollito: Fœcialis ex arce graminis herbam puram attollit: poſtea Regem ita rogavit: Rex facisne me tu regium nuncium P. R. Quiritium? Vaſa comitesque meos? Rex reſpondit: quod ſine fraude meâ P. Q. R. Quiritium fiat, facio. Quibus ſic peractis, ad hoſtem pergebat, fœderis leges recitabat; hoſtem de recto legum ſenſu interrogabat. Denique fidei teſtem appellabat Jovem ſic. Si Pop. Rom. publico conſilio, dolo malo ab iſtis legibus prior defecerit, tum ille Diespiter Pop. Rom. ſic ferito, ut ego hunc porcum hodie feriam; tantoque magis ferito, quantò magis potes pollesque. Ubi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit: inde nata phraſis *Fœdus ferire*. Solebant etiam Romani in fœderibus feriendis jurare Jovem lapidem; quòd Fœcialis lapidem manu tenens Jovem malæ fi-

dei

dei vindicem appellabat, ut qui fidem falleret ſic demum periret, quemadmodum illi lapis iſte è manu decidit.

Cap. III.

De Delectu Militum.

INdicto bello, proximum erat, ut Militum delectus haberetur à Conſulibus.

Tria fuerunt Militiæ genera: Sacramentum; Conjuratio, & Evocatio. Sacramentum erat eorum qui ſinguli jurabant ſe omnia pro Rep. eſſe facturos, nec à ſignis diſceſſuros niſi confectis ſtipendiis. Conjuratio erat cauſa tumultûs aut belli inteſtini: quo tempore, quia ſingulos interrogare non vacabat, qui fuerat ducturus exercitum ibat ad Capitolium & exinde proferens duo vexilla, unum roſeum, quo pedites evocat; alterum cœruleum, quo equites: dicebat, qui vult ſalvam Remp. me ſequatur: & qui convenerant, ſimul jurabant: unde dicebatur iſta militia Conjuratio. Evocatio erat, cum ad diverſa loca diverſi propter cogendos exercitus mittebantur. Legitimum militiæ genus Sacramentum erat: qui hoc genere militabant, ab ipſis ducibus, delectu habito, conſcribebantur.

Univerſa primaque copiarum omnium partitio erat in quatuor legiones. Per idem tempus Conſulari præditi poteſtate edicunt Præfectis ſociarum civitatum in Italiâ, è quibus auxilia putant accerſenda, numerum indicantes, viamque & locum in quem convenire oporteat qui delecti fuerant. At civitates, delectu habito, ſimili antedicto mittunt Sacramento adactos, conſtituto præfecto, & mercedis exhibitore.

Miles, ante decimum ſeptimum, & poſt quadra- geſimum

geſimum ſextum ætatis annum, non, niſi neceſſitate cogente, ad arma vocari ſolebat.

Milites ſic lecti cingi ſolebant, & ſic in Militum numerum referri: fluxit autem mos iſte ex eo, quod qui militarent omnes cincti erant: unde natæ phraſes *in procinctu eſſe, in procinctu ſtare: teſtamenta in procinctu facere*; quale faciebant ſc. milites mox pugnaturi. In Caſtris diſcingi, ſeu diſcinctus verſari, & ipſum erat crimen à ſeveris militaris diſciplinæ Cenſoribus morte aliquando piatum, & ſæpe aliorum criminum pœna.

Tyrones autem erant, qui publicis quidem expenſis iter faciebant, nondum tamen in numero erant, neque Milites habebantur.

CAP. IV.

De Sacramento Militari.

S*Acramentum* Militare quale fuerit nemo fere exponit, niſi quod eo juberi militantes ſequi ducem quocunque ducat ſcribant. Milites primùm Sacramento tantum à Tribunis rogabantur, non jurejurando ad militiam adigebantur: ipſi autem inter ſe conjurabant ſe fugæ atque formidinis cauſa non abituros, neque ex ordine receſſuros. Jul. Frontin. lib. 4. cap. 1. unde conſtat inter Sacramentum & jusjurandum diſcrimen aliquod fuiſſe, quanquam nunc communiter idem putentur. Sacramentum hoc militare plurimam apud milites vim habebat, præſertim Romanos. De eo hæc tantum ex optimis Authoribus breviſſimè accepimus. Finitâ Conſcriptione, Sacramento Tribuni adigebant ſic. Unus ex tota legione eligebatur, qui ſingula ſacramenti verba concepit & præivit: alii ſecuti ſaltem dicebant jurare ſe idem. Hoc vocabant *præjurationes facere*; cum ille præiret & con-

& conceptis verbis ante alios juraret, alii ſecuti dicebant tantum *idem in me*. Jurabant ſe neque ſigna deſerturos, neque aliquid adverſus populum facturos; item ſe conventuros juſſu Conſulum, neque injuſſu abituros.

Cap. V.

De Legionibus & Auxiliis.

Univerſus exercitus Rom. in duas partes diviſus fuit, in Legiones & Auxilia. Legio à legendo dicta, quia leguntur milites in delectu; vel, à deligendo, quod ex omnibus pugnaces in illis delecti forent.

Legiones aliquando majori, aliquando minori militum numero conſtabant: ſc. aliquando trium, aliquando quatuor, aliquando quinque, aliquando etiam ſex millium.

Legiones à numeris Prima, Secunda, &c. dicebantur. Alia multa Legionum cognomina erant: Victrix, Fulminatrix, Felix, Ferrata ab armorum præſtantiâ, quæ tota è ferro, Fretenſis freto affita, Pia, Fidelis, Valens, Minervia, Apollonia, Adjutrix, Germana, Gallica, &c.

De Legionibus not. 1. Non eundum ſemper fuiſſe Legionum numerum: 2. Legiones nomina ſua ſortitas à diverſis rebus diverſimodè. 3. Plures aliquando fuiſſe ejusdem nominis Legiones, ordine tantum inter ſe diſtinctas, ut v. g. Legio Victrix prima, ſecunda, tertia, &c.

Cap.

CAP. VI.

De Legionis Partibus, Cohortibus, Manipulis, Centuriis, Turmis & Decuriis.

CONſtabat Legio ex Pedeſtribus & Equeſtribus copiis. Pedeſtres copiæ in Cohortes & Manipulos: Equeſtres in Turmas & Decurias dividebantur.

Cohors (quaſi clauſum in villa) ex pluribus Manipulis confecta conſtabat, ut villa ex pluribus tectis. In Cohorte tres erant Manipuli ex Haſtatis, Principibus & triariis: ſolebant etiam Velites manipulos comitari. Juſta Cohors legionaria habuit quadringentos & viginti: erant etiam Cohortes quingenariæ, & ſexcenariæ, ſi pleniores manipuli & legiones. Prima Cohors digniſſima erat, non numero ſed ſplendore. Erat Cohors Prætoria decumana & grandis, velut extra ordinem, quæ à Prætore non decederet: in hanc cohortem adoptati & adſcripti ſere amici erant, ornati thoracibus ſquameis & ſcutis imbricatis, dictique Prætoriani.

Manipulus duos habebat Centuriones, & unicuique attributa erat pars, quæ Centuria aut Ordo dicta: ea in veteri legione erat ſexaginta militum. Manipulus diu in militia manſit: labente imperio Centurias pro Manipulis habere cœperunt, Manipulos pro Contuberniis aut Decuriis ipſis. Manipulorum vetuſtas ab urbe condita, imo ante ipſam fuit.

Centuria erat dimidia pars manipuli, uti dictum.

Turma nonnullis quaſi terma, quia ter denos habuit Equitum: aliquando autem Turmæ erant hominum quadraginta.

Decuria, milites decem, qui quoniam ſub eodem tentorio commorarentur, Contubernium dicta: unde

de Contubernales etiamnum appellantur ejusdem hoſpitii & domûs ſocii. Hæ omnes & legiones & legionum partes pedeſtres conſtabant ex quatuor Militum generibus: ſunt illa Velites, Haſtati, Principes & Triarii.

Velites erant viliſſimi, qui ætate & opibus exigui in iſto minimo genere militabant: inermes fere pugnabant, & in fronte plurimum expoſiti hoſti erant.

Haſtati dicti, quod primi pugnabant haſtis: id olim, ſed poſtea, & jaculatoriæ haſtæ apud Velites remanſerant ſocios.

Principes, qui à principio gladiis pugnabant; unde & nomen: poſtea alii minus illuſtres ſumpti in eum locum.

Triarii dicti, quod in acie tertio ordine extremis ſubſidio deponuntur: ſubſidebant hi preſſo altero genu: dicti Pilani quod pilis pugnabant: & totus ille ordo Pilus vocatus.

Haſtati Juvenes erant: Principes viri & viris proximi Triarii grandes & maturi.

Erant in legione Cohortes decem, Manipuli triginta. Centuriæ ſexaginta. Velitum nec Manipuli propriè nec ſigna fuere: itaque ſubſignanus miles ab iis diverſus: Velites erant ſparſi per Manipulos.

Cap. VII.

De Duce & Imperatore.

DUces Exercitus apud Romanos fuerunt primum Reges, deinde Conſules, Dictatores, Tribuni Mil. conſulari poteſtate, Decemviri legibus ſcribendis, Prætores, Proconſules; & Proprætores; hi enim ſuis auſpiciis bellum gerere dicebantur: Tribuni vero Mil. Magiſtri Equitum, Legati, &c. non ſuis ſed alienis auſpiciis pugnabant. Inſtitutum fuit ab

ab initio, ut nihil neque domi neque militiæ niſi auſpicatò gereretur; quippe quod nullius calumniæ ſubjicerentur quæ Dii comprobaſſent. Auſpicia verò in exercitu unius tantum fuerunt Imperatoris cui ea provincia eveniſſet: cæteri auſpiciis ejus pugnare, ipſe bellum, ut ductu, ſic auſpiciis ſuis gerere dicebatur. Itaque nec Imperatoris nomen, nec ſupplicatio, nec triumphus dabatur aut legato, aut ulli alii exercitus præfecto, ne ſi eorum quidem operâ atque virtute Imperator abſens aut ægrotus victoriam adeptus eſſet; quod non eorum auſpiciis res eſſet geſta, ſed ipſis Imperatoris.

Imperatoris nomen appellatio fuit militaris: quia Dux præſens, re bene geſta, primùm militum acclamatione in caſtris, deinde ſententia Senatûs in urbe ornatus eſt. Imperator dicebatur vel quicunque exercitum ducebat, ſuis auſpiciis rem gerebat, & imperium i. e. jus belli gerendi habebat: vel hoſtibus magno prælio fuſis ac profligatis, eo nomine militum acclamatione affectus eſſet. Neque vero ſolum ſi ipſe, ſed ſi Legati & Quæſtores quibus imperium commiſiſſet, rem bene, ſe abſente, geſſiſſent: idem hoc etiam honoris adipiſcebatur, ut ex Legatorum Quæſtorumque ſecundo prælio Imperator appellaretur.

CAP. VIII.

De Legatis, Tribunis Mil. Centurionibus, & Decurionibus, & aliis Militaribus muneribus.

L*Egatus* apud Romanos priſcos is fuit qui poſtea Comes dicebatur, & poſtremò Locumtenens, penes quem abſente Imperatore vel Duce ſumma poteſtas erat. Legati inſtituti primùm, non tam ad imperan-

perandum, quam ad conſulendum: dicti ideo quod Senatus quoſdam è primoribus in caſtra & ad Ducem legabat militiæ gnaros, quorum opera & conſilio uteretur. Erant delecti à Conſulibus conſenſu Patrum: munus eorum fuit conſulere, adminiſtrare, præeſſe, & uno verbo, vicariam operam Imperatori dare. Cicero eos appellat *Nuncios Pacis* ac *Belli*, Curatores, Interpretes, bellici conſilii authores, miniſtros muneris provincialis. Larga eorum poteſtas, ſed tamen Imperatori devincta eique obnoxia. Interdum etiam imperant & imperii inſignia ſumunt, cum habent fiduciariam operam Imperatoris: Lictores etiam habuerunt. Plures paucioreſque fuerunt in Legionibus ut Senatui viſum, & ut bellum & res poſcebat: ſinguli fere ſingulis legionibus aut bini. Legati ſunt duorum generum, Conſulares & Prætorii: illi toti exercitui præerant, hi legionibus ſingulis. Legati Conſulares etiam ſimpliciter Conſulares dicti: Prætorii, Legati legionum: qui ipſi Legati etiam Duces Latinis dicti.

Tribuni Militum dicti, quod ab initio terni eſſent, tum cum Legio ex tribus millibus conficiebatur. Hi peditibus tantum Legionis non etiam Equitibus præerant. Itaque ut numerus peditum in legione auctus eſt, ſic etiam Tribunorum Mil. ita ut à tribus ad quatuor, ab his ad ſex pervenerit. Tribuni toti Legioni præfuerunt, & ideo Chiliarchæ à ſimilitudine, non veritate Tribuni vocantur. Tribunos primo creavit Romulus, dein ejus exemplo Reges & Conſules, tandem parem numerum creabant Conſules & populus. Tribuni alii dicti *Rutuli* vel *Rufuli* (à Rutilio Rufo Conſule) à Conſulibus Imperatoribus in exercitu lecti: alii *Comitiati* à populo in Comitiis creati. Vox Tribunatûs laxa ſignificatione ponitur pro varia adminiſtratione aut præfectura: ut Tribunus ſtabuli, fabricæ, voluptatum. Munia Tribunorum erant,

jus

jus dicere, ſignum excubiis dare, vigilias, munitiones, exercitia curare. Tribuni laus erat, cum miles veſte nitidus, armis bene munitus ac fulgens, exercitii uſu & diſciplinâ eruditus incederet. Tribunorum ornamenta fuere veſtis ſplendidior, & annulus aureus, quo cæteros Milites non fas erat uti, ſed ferreis tantum.

Centuriones Conſulum juſſu à Tribunis electi, ipſiſque ordines aſſignati. Virtutis (tam animi quam corporis, ſed maxime militaris) cauſâ ad id munus promoti: hinc *Promotus* & *Promotio* voces in hac re propriæ. A fortibus factis promotio milites reddebat fortes. Principes inter beneficia cœperunt ordines dare, & ab iis petebantur. Quin & cenſus ratio habita, & quidam ditiores ſtatim ab initio Centuriones facti, ſine aliis militiæ rudimentis. Primus Centurio more & jure ad concilium militare venit: cæteri plerique interdum advocati, ſed pro tempore & arbitrio Ducis magis quam more. Centuriones electi eligunt ſibi rurſus Uragos vel agminis coactores, aut tergi ductores, ſeu Accenſos & Optiones, qui erant Centurionum ſubſidia & velut vicarii, dicti etiam Succenturiones. Eligebant etiam duos validos Signiferos. Erat in manipulo unum vexillum, Vexillarii aut Signiferi duo; ut alter alterius vicem obiret in deſatigatione (gravia enim ſigna) aut etiam in morbo. Erant in unaquaque Legione decem Cohortes, in unaquaque Cohorte tres manipuli, in unoquoque manipulo duo Centuriones; ideoque ſexaginta erant Centuriones, cum ab initio triginta tantum fuerunt. Tranſibant autem Centuriones virtutis gratiâ ab inferiore ordine ad altiorem, ut à decimo haſtato ad nonum, à nono ad octavum, ſic usque ad primum; à primo vero haſtato non ad decimum principem, ſed ad primum; nec deinde à primo principe ad decimum Triarium, ſed ad primum, qui primis tem-

temporibus primus Centurio vocabatur; poſteriori-bus, primipilus, i. e. Centurio primipili. Hæc de Primipilo dextro & ſummo accipienda ſunt, qui omnium Centurionum caput & ductor etiam in collegam ſuum ſiniſtrum Primipulum jus aliquod habuit: imperabat ſuæ Centuriæ quidem, tamen ſæpe Tribunorum & Imperatoris mandata per illum edebantur in vulgus. Etiam in acie & agmine illum aſpectabant, & ad ejus nutum ſiſtebant aut procedebant, ideo quia Aquilam regebat quod erat primum ſignum: hinc Aquila quia in Primipili tutela erat, pro ipſo Primipilatu dicta. Præmia Primipilo trecenti aurei; qui functi erant Primipilatu erant Equitibus pares, & dicebantur Primipilares vel Primipilarii. Olim honos hic Primipili iteratus & ſæpe petitus, quia eximius quem ipſi etiam Tribuni poſtquam defuncti capiebant. Ut Centuriones, ita Succenturiones ſive Optiones ſexaginta. Inſigne Centurionum vitis erat.

Equitibus, qui ſingulis legionibus modo duceni, modo triceni, ut diximus, affuerunt, præpoſiti ſunt ii qui Præfecti equitum ac Decuriones vocati ſunt; quorum illi Tribunis Mil. hi Centurionibus reſponderunt, cum Præfecti alas equitum ducerent, Decuriones vero Turmarum decurias.

Præfectus Legionis judex erat habens communem primi ordinis dignitatem, quia abſente Legato tanquam vicarius ipſius poteſtatem maximam retinebat. Tribuni vel Centuriones cæterique milites ejus præcepta ſervabant. Vigiliarum ſive profectionis teſſera ab eodem petebatur. Militibus peccantibus pœnam addixit; omnium arma, veſtes, equos, annonam curabat, diſciplinam & jus in Legionarios, tum Equites, tum Pedites exercebat; Legionem in omnibus aſſidue informabat & inſtituebat.

Præfecti Sociorum dicebantur qui auxiliis, i. e. co-

piis Sociorum ab Imperatoribus Romanis præpoſiti erant.

Præfectus Caſtrorum ad quem Caſtrorum poſitio, valli & foſſæ deſtinatio pertinebat: tabernacula vel caſæ militum cum impedimentis omnibus nutu ipſius curabantur: præterea ægri contubernales, & Medici à quibus curabantur; expenſæ etiam ad ejus induſtriam pertinebant: vehicula, Sagittarios, ferramenta, machinas & tormenta omnia procurabat.

Præfectus Fabrorum Fabros, Tignarios, Inſtructores, Carpentarios, Ferrarios, Pictores, reliquosque Artifices ac artificia omnia curabat.

Miniſtri Imperatorum ac Tribunorum Militum erant Accenſi, Commentarienſes, Cornicularii. Accenſi, i. e. poſtea additi quam fuiſſet legio completa, quos ſupernumerarios vocant. Commentarienſes Scribæ Caſtrenſes. Cornicularii qui vigilias Tribunorum loco circumirent, atque eorundem imperia corniculo ederent, præcones caſtrenſes.

CAP. IX.

De Militum Ordinibus, Generibus & Differentiis.

MIlitum ordines quatuor: Haſtati ſive Pilani juniores: Principes, ætate ac robore præſtantiores: Triarii, natu maximi: Velites, quaſi volantes, extra ordinem pugnabant, & Equitibus ſe jungebant.

Adſcriptitii ſive *Accenſi* qui ſupplendis legionibus deſcripti, & ad cenſum legionum additi.

Ferentarii qui fundis & lapidibus pugnaturi, ea modo ferrent quæ in hoſtes ejicerent.

Rorarii qui ante prælium juſtum rorantes dimicabant.

Funditores qui fundis magnis dimicabant.

Duplicarii quibus ob virtutem duplicia dabantur cibaria.

Volo-

Volones, qui voluntariè ſe ad militiam obtulerunt.

Primani, Secundani, Tertiani, &c. olim dicebantur à legionum numero in quibus militarunt.

Signiferi, Aquiliferi, Draconarii qui ſigna, Aquilam, Dracones in militia geſtarunt.

Teſſerarii qui teſſeram per contubernia militum nunciabant.

Metatores, qui præcedentes locum eligunt caſtris.

Menſores, qui in caſtris ad podiſmum demetiuntur loca in quibus tentoria milites figant, vel quia hoſpitia in civitate præſtant.

Militum Miniſtri erant Calones dicti à Græco κᾶλα, i. e. clavæ ligneæ, quas illi militibus gerebant Latinè *Lignatores*: & Lixæ, qui aquam, quam veteres Lixam vocabant, ſubminiſtrabant.

CAP. X.

De Militum Rom. armis.

ARma ſunt duplicia: Offenſiva ad petendum: Defenſiva ad tegendum: illa propriè Tela, & hæc Arma appellantur. Arma ſunt ſecundum militum genera. 1. Velitum. Velites inſtituti A.U.D.XLII. Alii etiam populi Velitibus uſi ante Romanos, Galli & Germani. Poſt Cæſaris ævum deſierunt: vox tamen deinde obtinet pro levi milite.

Arma Velitum primò Gladius Hiſpanienſis, i. e. curvus, qui aliis quoque militibus. 2. Haſtæ vel haſtulæ, dictæ à forma ſua peculiari & aliis minore. Haſtæ velitares tres pedes longæ, digitum craſſæ, ferro molli duodecim digitorum, unde primo jactu inflectebantur, ut hoſtes retorquere non poſſent. Primum præcipuumque munus erat jaculari, ſive eminus pugnare. 3. Parma, dicta, quod à medio in omnes partes par erat, rotunda; tres pedes lata, è

ligno ſuperinducto corio, Galea aut Galerus è pelle aut lana tegmen erat veliti non ex ære aut ferro: & ſic differunt Galea & Caſſis, quod illa de corio eſt, hæc de lamina. Priſci tegmina fere capiebant à feris. Hæc talia tegmina galeri, galericuli, cudones dicuntur. Legitur etiam Galea venatoria. A velitibus haud longe abſunt Græcorum peltaſtæ ſive Cetrati. Velites multarum gentium cantu & ſaltatione congreſſi. Quòd pelta eſt Thracum armatura, Gladiatores Romæ *Thraces* dicti. Pelta erat ſinuata in modum lunæ: unde à Virgilio vocatur Pelta lunata. Peltæ pendebant è collo loris, & cum ſe aptarent pugnæ detrahebant.

Haſtatorum arma erant primò Scutum, dictum à Græco σκύτ@, i. e. lorum ex quo fiebat. Scutum à clypeo differt formâ: hic rotundus in orbem juſtum relatus; illud in longum exibat. Scutum duplex: unum inæquali latitudine ovatum: alterum imbricatum undique æquali latitudine, & januæ velut formam habet, ſed incurvæ, & ſectum canalem aut imbricem refert. Scutum in ſuperficie gibba, latum duos pedes cum ſemiſſe, longum pedes quatuor totum hominem tegebat leviter inclinantem ſe. Fiebat Scutum ex tabellis & aſſiculis ſive axiculis ligneis, iisque diverſi generis: quædam etiam è vimine texta. Habebat Scutum duas anſas è ferro aut loro. Scuta glutino compacta vel linteo. Margo erat ferreus. Umbo è vario metallo, plurimùm ferro, & eſt media pars Scuti quæ exeritur cum rotundo tumore. Umbone hoſtes avertebant. Origo Scutorum à Regibus: exemplum ab aliis gentibus. Inſcribebantur Scutis variæ picturæ, ſive ad notitiam, ſive ad decorem: vel animalia, vel lapides pretioſi, ſive rutuli illorum ſimiles; ſæpe fulmen & quaſi pro more. In iis etiam expreſſa Majorum facta & laudes, aut etiam ſua: nomina item Imperatorum, Centurionum, aut

aut ſua: habebant etiam tegmina repoſitoria coriacea, quibus Scuta contra nimbos, pulverem, talesque injurias tegebant.

Secunda pars armaturæ Haſtatorum erat Gladius Hiſpanienſis cum Hanibale in Italiam illatus; & ſi brevior latere dextro ſuſpendebant, ſi longior lævo: illo punctim feriebant plurimum quanquam ad cæſa etiam valebat.

Pilum erat proprium miſſile legionarii militis. Erant Militi duo pila, unum majus, alterum minus venatoriis haſtis ſimile.

Sibyna vel Sybina pilo minori ſimilis & venabulo. Pili majoris longitudo in ligno tres cubiti, in ferro totidem. Pilum erat ponderoſum, lentum, & violentum. Totum pili ferrum ex ligno non extitit, ſed pars dimidia illî infixa: mucronem habebat uncatum ne impactum facile eſſet evulſu.

Galea ærea, cujus forma hæc: antrorſum aperta cum aliqua ferri eminentia, repanda. Galeæ ad malas utrasque erant bucculæ, dictæ, quòd buccas tegerent, & earum artifices Buccularii. Loris ab imâ parte ad guttur nectebantur. Ex aperta Galearum forma fuit illud Cæſaris monitum in acie Pharſalicâ *Miles feri faciem.* In Galeis habebant criſtas, Latinè apices: in his mira Rom. ſuperbia. Pyrrhus Rex cornua hirci habebat pro criſtâ. Centuriones criſtas habebant transverſas quibus internoſcerentur. Criſtæ colore duplici, puniceo, lautiorum; & nigro, viliorum: quædam etiam candido, qui color feſtus & dignior. Laſcivia poſteà adſumpſit Pavonum pennas. Criſtis etiam jubas crebrò impoſuerunt. Criſtas ferentes & ipſi animis creſcebant, & hoſti majorem terrorem inferebant. Majores noſtri ſtudioſè, imò ambitioſè criſtas adfectarunt: & *hinc inſignia iſta familiarum tam varia quibus ſuperbimus.*

Lorica ſive pectorale, quod pectus tegat, fuit ex

corio, vel ære, aut ferro, digitorum undique duodecim, vel ex catenis & ſquamulis confecta, dicta Hamata, quæ erat ditiorum. Has ſquamas etiam plumas vocabant: hinc plumata Lorica. Hiſce ſquamis cataphracti & eorum equi etiam ad ungulas usquequaque tegebantur: qui alio nomine Clibanarii dicti, quibus uſi Parthi & Sarmatæ. Fiebant etiam Loricæ ex filis contextis, quæ à multitudine filorum aut funiculorum dicebantur bilices, trilices: vel ex lino ſalito vino macerato, & in ſe ſæpius complicato; etiam ex lana fiebant ejusmodi coactiles thoraces, ſive loricæ. Cæſar vocat Subcoacta, Ulpianus coactilia, Plinius lanas coactas, Livius ſpongias, Recentiores feltra. Lorica tunicata contra pluvias tecta erat penula militaris. Loricæ pondere exiguæ, robore eximiæ.

Cæteris Militum ordinibus armatura cum Haſtatis fere communis, & parum diverſa.

Triarii pro pilis habebant haſtas ad ſtatariam & manuariam pugnam, & ad ora fodienda, ut ait Livius. Ocreis crura tegebant. Hæc peditum armatura fuit.

Armatura Equitum erat hujusmodi: veſte tecti ſuper eam cingebantur: hinc dicti Cinctuli & Trabeati. Erant ſic leviter induti & ad aſcenſum & deſcenſum faciliorem: nam nullus tum temporis Stapedarum uſus, quanquam interdum haſtæ innixi legantur: quidam equos inſueverunt, ut crura flecterent & ſeſe demitterent. Quibusdam dignioribus aut mollioribus fuit qui manu tolleret & adjuvaret. Stratores dicti qui equum ſternerent, & in eum ſublevarent. In equos ſalitio priſcis inter aſſidua exercitia erat, quâ ſe exercebant in equis ligneis hyeme ſub tecto, æſtate in campo: ut diximus ſupra cap. de Campo Martio. Ephippia non habebant, ſed ſtragula quædam è panno, corio, pelle, quæ Strata dicebant: quidam,
ſed

ſed raro, nudi ſine ſtratis. Magiſtratus & qui cum imperio erant, cocco aut purpurâ inſternebant, atque hi Conſulares aut Imperatorii equi.

Parma Equitum è corio mero umbilicatis placentis ſimilis erat:

Haſta Equitum cuſpidem habuit ſupremam non infimam ut femori aut genu obniteretur.

Habebant etiam Equites haſtas jaculatorias in pharetrâ tres aut quatuor.

Galeam etiam & Loricam habebant, uti Pedites. Tantum leves Equites ab armis nudi præter jacula; & læva pro clypeo veſtem prætenderunt. Antiquiores quidam ſine fræno, ſine ſtrato equos virgâ tantum regebant. Numidæ erant deſultores prædicatiſſimi: & qui ſic ab uno equo in alium deſiliebant, Amphippi dicebantur.

Cap. XI.

De Signis Militaribus Rom.

S*Igna* duplicia: vexilla in oculos & æra in aures incurrentia. Prioris generis ſigna duplicia, peditum equitumque: Peditum autem duplicia, Legionis totius & manipulorum. Signum legionis Aquila, nec niſi unius una; neque ea quidem ſociorum; quia ſub eam ut præcipui imperii ſignum ſocii & auxilia ſubjungebantur. Origo Aquilarum ab Jove ipſo cujus hæc avis. In ſignis rapacium animalium effigies figurabantur: ut Lupi, Minotauri, Equi, Apri Porci. Aliis etiam gentibus Aquilia regale Signum fuit. Erat Romana aquila aurea pinnas extendens, quæ ſummæ haſtæ inſiſtebat, & fulmen ſæpe unguibus tenebat quaſi jaculatura: ſed nec corpus ipſum aquilæ magnum. Signa cum in hybernis eſſent, in ſacello ſeu ædiculâ repoſita, atque inde mota cum educeren-

tur. Romæ etiam in templo ſigna, & ſane in ærario templi Saturni, religionis & cuſtodiæ cauſa, quia ibi pecunia publica ſervabatur. Aquila in pugna, cum impelleretur hoſtis, & in caſtris: ac inter prodigia erat cum in hoſtem eundum eſſet non potuiſſe evelli.

Signa Manipulorum perticæ manipulos fœni aut graminis ſuſpenſos ferentes: inde manus iſta ſequens manipulus dictus: Ovid.

Pertica ſuſpenſos portabat longa maniplos,
Unde maniplaris nomina miles habet.

Sed hæc ruſtica non manſere. Poſterior forma erat haſta, in cujus ſummo transverſum ligneolum in modum crucis, & ſæpe cum manu ſupera eminente, alluſione ad manipuli vocem. In ſignis auro vel argento deſcriptæ imagines, primò Deorum militarium, deinde Imperatorum. Signa ex auro in haſtis argenteis: olim etiam ſigna ex argento, quoniam is color fulgentior. Qui portabant imagines Imperatorum Imaginarii vel Imaginiferi vocabantur.

Cohors propria ſigna non habebat primùm, poſteà vexilla habuit. Auguſtus pro ſigno habuit pilam vel globulum in ſumma haſta, propter nationes ſibi cuncto orbe ſubjectas; quia pila figuram orbis oſtendit. Cujus ſimile quid hodieque habent Turcæ.

Signa Equitum propria erant vexilla; nempe vela quædam quadra, expanſa ad haſtam, ſed modica: cujusmodi retinet & ætas noſtra. Hæc ævo poſteriori Flammulæ dictæ, à colore aureo aut purpureo. His inſcriptum Principis nomen.

Erat ſignum Imperatorium grande velo ſimile, quod præferebatur, nomen puniceis literis inſcriptum habens quod ætati poſteriori dictum eſt Labarum.

Signa Draconis inchoata ab ipſo Apolline in morte Pythonis: his uſi Indi, Scythæ, Daci, & ab iis

Romani. Qui Draconum ſigna ferunt Draconarii dicti. Dracones autem crebri in Romana hiſtoria.

Hæc Signa Romani antiqui ſacra habuerunt, & per ea ceu belli numina jurarunt, ut religionem & eorum cùm amorem, tum venerationem ingignerent. Signa firmiùs aſſervabant, amiſſa fortiùs recuperabant. Hæc in hoſtem conjecta acies jam fluctuantes confirmarunt, jam recedentes reſtituerunt: ſuadebat enim repetere & pœna & pudor & religio: Signa enim ut numina colebant & in iis perfugium locabant, ea ornabant & ungebant: unde Tacitus Signa uncta legionum numina vocat.

Altera ſigna in aures incurrentia ſunt quatuor: Tuba, Lituus, Cornu, Buccina.

Tuba ære directo ducta eſt, canale ad exitum latiore, dicta à tubo ſive canale quem referebat; hac uſi digniores. Erat etiam alia tuba ſacra, diſpari uſu & formâ. Tubâ etiam nobiliores utebantur ad mortuos in funeribus; ut & milites.

Lituus in extremo incurvus ſonum dabat ſtridulum, quia canalis non fuit grandis aut patulus: hic inter tubam & cornu medius, nec prorſus rectus, nec incurvus.

Cornu quod nunc ex ære, nunc ex cornu bubulo fiebat; cujus origo à paſtoribus qui his calabant pecus.

Buccina è cornu bovillo primum, poſteà ex ære facta. Cuique manipulo ſui erant æneatores; tum etiam communes legionis: illi tempore pugnæ in ſuâ quisque parte ſteterunt; iſti juxta Aquilas & Imperatorem.

Claſſicum canebatur ſic: Tubicen unus utrinque inſonuit, & mox alii pariter reſponderunt: priores quidem ii qui rotundo quodam loco conſtituti tubis certum aliquid modulabantur, quo milites admone-

bantur ut ſe prælio pararent: tum denique omnes qui animos militum ad pugnam excitabant.

Tympana Romanis non in uſu, ſed in convicio, niſi in ſacris. Claſſicum excepit clamor militum, in quibus eminùs altum ſilentium: incurſus & impetus duntaxat factus cum clamore confuſo repetito nec quicquam ſignificante *alal.* hic clamor tanti ut ex eo judicarent de eventu pugnæ. Clamorem militum excepit armorum concuſſio. Meritò dixit Cato verba plus quam gladium, & voces quam manum hoſtes territare & in fugam vertere.

Erat etiam pugnæ ſignum mutum tunica ruſſa in Prætorii faſtigio in haſta expanſa, quam vocabant Vexillum Ruſſeum.

Signum aliud eſt Teſſera dictum, datum ab Imperatore ſub ipſam pugnam, ut eo ſymbolo Commilitones ſe ab hoſtibus internoſcerent: nobis *the word:* ut *Fœlicitas*, *Libertas*, *Victoria*, *Palma*, *Virtus*, *Deus nobiſcum*, *&c.* Veteres fere nomina Deorum dabant pro teſſera quos aut patria aut ipſi Duces colebant.

CAP. XII.

De Expeditione.

I*Mperator* cum Imperium à populo acceperat, in Capitolium ibat, ibique ſolennia vota pro Rep. nuncupabat: deinde ad Martis ſacrarium, dicebatque *Mars vigila:* inde paludamento, Lictoribus, & cæteris Imperii inſignibus aſſumptis recta ad portam urbis ibat, ad quam ſalutatus ab amicis officii cauſâ aliquo uſque proſequentibus ac bene ominantibus ad bellum proficiſcebatur. Sic autem proficiſcebantur. Patentibus campis ducunt triplicem Phalangem æquè diſtantem Haſtatorum, Principum, Triariorum, ſua quibusque jumenta præmittentes,

quæ ſi quid accideret periculi, ſe poſt ordines ſubducunt.

Flumina quatuor modis trajiciebant: 1. Ponte. 2. Navibus. 3. Flumen in plures alveos diducentes tranſitum ſibi faciebant. 4. Cum equitatus in flumine diſpoſitus vim illius infringit ut peditatus tranare incolumis poſſit: quorum omnium exempla extant apud Cæſarem.

Miles Romanus in itinere vel integri vel dimidiati menſis cibaria cum vallo ferebant, præter arma, quæ illi non plus in onere numerabant quam humeros, lacertos, aut manus. His tamen rebus onuſti viginti aut viginti quatuor millia paſſuum ſingulis fere diebus emetiebantur.

Cum in itinere appropinquarent ad locum caſtris locandis idoneum, præcedunt Tribunus & principes ordinum, quicunque huic muneri aſſidue fuerunt addicti, qui poſtea quàm conſpexerant totum locum qui optandus ſit ponendis caſtris, deputant primùm ubi ſit ponendum tentorium Imperatoris; poſt, alia.

CAP. XIII.

De Caſtrametatione & Caſtris.

C*Aſtrorum* origo ab ipſis Regibus erat. Illa æſtiva & Hyberna. Æſtiva mobilia, & in unam ſæpe noctem ſtructa: illa vel ſimpliciter Caſtra, ſeu, ut poſtea, Manſiones dicebantur, ſi unam aut pauca noctes in iis agerent; vel Stativa aut Sedes, ſi diutius.

Hyberna per hyemem & in diuturnâ manſione figebantur, ab ipſo tempore dicta: Hyemalia item, & Hybernacula. Hæc partes habebant diſtinctas, ut Armamentarium, Fabricam, Valetudinarium, &

talia. Inſtar oppidorum ſæpe ſtruebantur, præſertim in finibus imperii, & ubi perpetuæ ſtationes contra hoſtem. Multis poſt nobilibus oppidis initium dederunt. Habebant & proceſtria, i. e. ædificia ante caſtra, annexa hybernis aut ſtativis, ut eò reciperentur lixæ, advenæ, mercatores, & id genus.

Forma Caſtrorum quadrata æquis lateribus. Portas habebant quatuor: 1. Prætoriam ſive Quæſtoriam, hoſtem verſus ſpectantem: hæc etiam dicebatur principalis. 2. Decumanam, amplam & patentem, ex qua deſertores & facinoroſi, in quos jure militari animadvertendum erat, ducebantur, & pœnis coërcebantur. 3. Principalem; ſpecialiter ſic dictam, quod ex eo principes & ſummi Duces velut ex poſtico, ſi quando opus eſſet, opem ſuis laborantibus ferebant, ordines tendebant, & milites educebant. Via ad eam ducens etiam Principalis dicta eſt. Hæc à dextra. 4. Principalem à ſiniſtra priori ſimilem.

Caſtrorum partes duæ; ſupera & infera: inter quas relinquebatur ſpatium medium *principia* appellatum. In ſupera parte *Prætorium*, quod in metatione Caſtrorum erat primum in edito loco poſitum. Prætorium dicitur, quia initio Prætores erant quod Conſules, quibus bella adminiſtrantibus eorum tabernaculum dicebatur Prætorium i. e. Imperatorium Auguſtale. Hoc aream habebat amplam. Juxta tendebant Imperatoris miniſtri & Comites voluntarii, qui ejus Contubernales dicebantur. Forma Prætorii ſuperior erat teſtudinea i. e. curvata in cameram rotundam. In eo fuit Augurale & Ara à parte dextrâ, quotidianæ religionis ergô: Auguratorium vocat Hyginus, Prætorium ſitum erat non in medio caſtrorum, ſed aliorum Ducum. Ad Prætorium à dextra ſitum eſt *Quæſtorium*; hic ſupra legatos, quia magiſtratus erat populi Romani. Quæſtorio adſitum erat

Fo-

Forum, ubi legationes expediebantur & venalia conferebantur. Legatorum pedatura ad alterum latus Prætorii, quia illi erant Imperatori proximi dignitate & conſiliis: ſi quando auctus legatorum numerus, undique circa Prætorium tendebant, cum Quæſtor non ita vulgo Ducem comitaretur. Legatis proximi erant Tribuni, ſub ipſum Prætorium ordine ſiti. Hi numero viginti quatuor (in ſingulis ſc. legionibus ſex) diviſi in duas partes, via mediâ quæ à legionibus ad prætorium ducit: & ita collocati ſeni & ſeni, ut quisque ordo ſuam legionem habeat in conſpectu. Ordo etiam inter ipſos, nam primus Tribunus prætorio proximus erat oppoſitus Equitibus, Secundus deinceps, & ſic ad ſextum. Tribunis ad latera erant præfecti ſociorum: his proximi evocati Equites, ablecti Equites: evocati pedites, ablecti pedites: extraordinarii Equites, extraordinarii pedites. Hæc pars Caſtrorum ſuperior. Inter ſuperam & inferam partem erant *principia*, i. e. locus amplus interjacens: hæc ſacra & caſta habebantur, ob præcipua ſigna ordine illic antefixa, & ob aras atque altaria ibi extructa. Inferiorem Caſtrorum partem obtinebant legiones: in quibus primo tendebant Equites Romani; deinde Triarii legionum, Haſtati legionum; Equites ſocii, Pedites ſocii. Interſecat locus vacuus appellatus *Quintana* à quintis cohortibus tendentibus: hic locus mercatui deſignatus. Extra tentoria vacuum erat latum ſpatium ad vallum: nam caſtra Rom. vallo & foſſa ſemper munita: erat vallum è terra & ſudibus congeſtum inſtar muri.

Tentoria militum in caſtris erant vulgo è corio & pelle: unde phraſis *ſub pellibus eſſe*, i. e. ſub tentoriis. Tentoria vocantur, quia funibus tendebant & detendebant: tabernacula autem, à tabernarum forma & uſu ſimili: Tentoria habebant fulcra & tigilla lignea quibus erigebantur. Interdum, ubi inopia, etiam

ſtramentis, centunculis, aut veſtibus tuguria faciebant.

Undecim homines unà tendebant, & id *Contubernium* appellabant: qui decem præerat *Decanus* appellatur, ipſe ſc. undecimus. Ab iſto capite ſive Decano nata Italis vox eſt *Caporalis*, nobis Corporalis. Qui ſub uno tentorio Contubernales; quorum tentoria finitima Adtubernales dicebantur.

Caſtra metari munus fuit certis hominibus commiſſum, qui dicti Metatores. Metari, à Meta, eſt ſuis finibus dividere: hæc vox à caſtris ad hoſpitia, ædes, & res alias tralata eſt, quæ Metata dicuntur: unde metatio, metatura. Metatorium eſt domus adventatoribus parata: & Metacula Deorum ſunt domicilia & ſedes ab Aſtrologis datæ.

Fabri in caſtris olim non erant; ſed milites ipſi præfecto Fabrûm præeunte omnia faciebant: poſtea omnis generis Fabros habebant.

Cum Caſtris diſcedebant, Itinerarium, ut vocant, ſonari jubebant: quod ter factum. Primum, jubebat vaſa colligere; ſecundum, vaſa jumentis imponere: tertium, iter facere. Velites in fronte præmiſſi ad explorandum hoſtem.

Ad Caſtra autem munienda Romani ſociique communiter admoti: imo & Imperatores ipſi manum interdum admoverunt, niſi ſub molibus Principibus.

Duo militum genera in caſtris erant, Munifices & Immunes; illi, qui munus facerent, foſſas, vallum ſtruerent, excubias ſtationesque obirent; hi, qui his omnibus vacarent: in illo genere omnes Gregarii, & quibus honos aut gratia vacationem non dabat. Immunes etiam Beneficiarii dicti, quia beneficio Imperatoris muneribus vacarent. Horum alii ex lege & more vacabant, ut omnes Tribuni Centurionesque qui Arbitri & exactores munerum erant, non acto-

res: item ob dignitatem Equites, Veterani, Evocati, Vexillarii, item Exauctorati. Alii beneficio vacabant à muneribus, qui id vel per gratiam obtinuerant, vel virtute meruiſſent: quod iis vel Imperator ipſe, vel Tribunus pro tempore concedebat. Temporibus ſequioribus vacatio erat pretio empta à Centurionibus. Ævo poſteriori Immunes vocabantur Principales, cæteri Munifices.

CAP. XIV.

De Diſciplina Caſtrenſi.

DIſciplinæ partes tres: munia, exercitia, leges.

Munia, excubiæ, miniſteria, & talia.

Miniſteria in principiis purgandis, rejectamentis & ſordibus extra Caſtra removendis, in Tribunorum tentoriis figendis, in vaſis & utenſilibus cuſtodiendis.

Excubiæ ab excubando dictæ, ad portas fiebant, idque ex totis cohortibus & turmis: unde differunt à noſtris Sentinellis à ſentiendo ſic dictis, quæ uno aut altero milite tantum conſtant. Excubiæ etiam Stationes dicebantur, ſtabant enim in iis tam equites quam pedites. Excubiæ diurnæ erant, vigiliæ nocturnæ.

In excubiis conſideranda, Teſſera, Vigiliæ, Circuitio.

Teſſera erat tabella lignea cui inſcriptum verbum unum aut alterum, interdum mandatum, ſententia, aut verſus aliquis, quæ ipſe Imperator ore pronunciabat, Tribuni inſcribebant, & per Teſſerarios dividebant manipulorum Centurionibus. Teſſerarius erat ex quoquo genere militum, ex decimo ſigno electus unus à reliquo excubiarum munere immunis,

qui ſole inclinante ad Tribunum venit, & ſignum petiit: illud Tribuni à Duce accipiebant, à Tribunis Centuriones.

Vigiliæ conſtabant ex quatuor vigilibus, qui ſinguli unam noctis vigiliam per ternas horas ſorte dividentes obirent. Omnes quatuor una erant, ſed unus ex iis ſua quisque vigilia perſtabat intentus, alii accubabant aut adjacebant.

Circuitio, obitus, aut luſtratio vigiliarum, quod antiqui fraxare dicebant. Circuibant equites: aliquando etiam Tribuni, Imperator, aut Legati. Poſteriore ævo Circuitoris proprium munus fuit & militiæ gradus. Vigilias clepſydris diſcernebant, buccinis excitabant, aut voce *Vigila*, *Vigila*. Erant in vigiliis ignes extructi & faces expoſitæ, humi aliquando, aliquando in turribus aut ſpecubus; vel ut accedentes noſcerentur; vel ad aliquid indicandum aut ſignificandum: Græci vocant φρυκτὸς; à φρύγω, vel φρύσσω torreo, noſtri *Beacons*, *Bailes*, *Bonefires*. Cum tempus venit, primam vigiliam circuit is qui eam ſortitus, habens apud ſe teſtes aliquos ex amicis perluſtrat vigilias: quod ſi reperit vigilantes, capit ab iis teſſerulam, ſin aliquem dormientem aut loci deſertorem, teſtificatus proximos abit: & idem faciunt qui ſequentes vigilias luſtrant. Primâ luce ſexaginta omnes Centuriones, & omnes triginta Decuriones veniebant uno agmine ad Tribunos per ſpeciem officii, ut ſalutent & deducant; ipſi Tribuni cum hoc comitatu ad Imperatorum, ad dignitatem imperantium augendam, & parentium venerationem: pulcherrimus hic imperandi modus.

CAP.

Cap. XV.

De Exercitiis Militaribus.

Exercitia triplicia: Oneris, operis, armorum.

Onera quatuor. 1. Cibus vel totius vel dimidiati menſis, iſque bis coctus, nobis *Bisket:* antiquis temporibus frumentum ferebant, quod tundebant, pinſebant, aut molis manuariis frangebant: & iſtæ molæ inter inſtrumenta militaria erant, & caſtra concomitabantur. 2. Utenſilia: Serra, corbis, rutrum, ſecuris, lorum, falx, catenæ, ad lignandum, pabulandum, muniendum, & captivos vinciendos. 3. Valli terni aut quaterni ex more & lege, rarò ſepteni aut duodeni, quibus ſe munirent, ſi caſtra ſubitò locanda, aut alia neceſſitas eſſet. 4. Arma, quæ Romani non onera, ſed quaſi membra habuerunt. Romani milites propter onera ferenda vocabantur Muli: unde in proverbio *Muli Mariani:* nam Marius Imperator vaſa & cibaria militum in faſciculos aptata, furcis (ærumnulæ dictis) impoſuit, ſub quibus & habile onus, & facilis requies eſſet.

Opera, munitiones, metatura, & ſimilia.

Arma in pace exercebantur omni die, omni ætate: Tyrones bis quotidie, Veterani ſemel: ipſi etiam Duces, ut ſcientiam oſtentarent, & in exemplum. Hyeme &. in pluviis ſub porticibus & baſilicis exercebant, aliàs in campo: unde campeſtres exercitationes & mediationes, *à Drivel Maſter*, campi Doctor, Doctor armorum, quod officium inferiore ævo obtinuit: olim Centurio aut miles armorum annorumque vetus iſta docebat.

Exercitia varia: 1. Ambulatio, in qua ſpectantur cleritas in ordinato inceſſu ſub ſignis & armis; & æqualitas, ut ſuis juſtisque intervallis juſtum iter, quan-

quantum militari gradu vulgo ſolet, conficeretur, 2. Decurſio in armis ſub ſignis: ab ambulatione gradu tantum citatiore differebat. 3. Saltus, tranſcendendo ſaltu murales foſſas, aut aliquam aliam impedientem altitudinem. 4. Natatio in mari, aut fluvio vicino caſtris, aut in piſcina ad hanc rem facta. Cum cura hæc res habita; imo parentes quidem ipſi ſuos liberos docebant; ut Cato major ſuum filium, & Auguſtus ſuos nepotes. Et Romanis in ſummo vituperio erat, ſi quis nec natare nec literas ſciret. 5. Palaria, à palo, armorum exercitium & pugnæ factæ ad palum in terram fixum & erectum, qui ſex pedes emineret ad modum hominis: eumque hinc illinc Tyro aſſiliebat, & variis ictibus, adſtante Magiſtro, petebat: ubi cautio erat, ne tyro ad inferendum vulnus inſurgens ipſe aliqua ex parte ad plagam pateret. 6. Armatura, exercitium levium, ut palarium gravium fuit haſtilium, jaculorum, pilorum, ſagittarum miſſio: unde ipſi dicti milites levis armaturæ. 7. Salitio, quæ ad Equites ſpectat, ut audivimus ſupra.

CAP. XVI.

De Legibus Militaribus.

PRima Lex de furto, cujus magna occaſio & materies in caſtris, ubi pleraque aperta & incuſtodita. Juramento omnes adigebantur, nequid dolo auferrent. Qui abſtuliſſet quid, fuſte percuſſus; qui pavonem, capite mulctatus. Prædatio non erat libera: ſed quæ præda ex hoſte cogebatur, Quæſtori deſerebatur, & communis fiebat: nam is divendebat, & ex pecunia militi perſolvebat. Romanorum abſtinentia tanta fuit, ut pomifera arbor, quam in pede caſtrorum amplexa fuerat metatio, poſtero die abeunte Scauri exercitu intactis fructibus relicta manſerit. *Secun-*

Secunda de ſtipendiis, quæ inferiores Annonas dixerunt, quibus non ſolum quod eſui eſſet, ſed mercedem militarem & pecuniam intellexerunt: infimi ab erogando Rogas appellarunt. Romani primum ſine ſtipendio meruere, idque annis plus trecentis. Stipendia primum exigua duo oboli in diem: poſtea ab Imperatoribus aucta, quatuor aurei in menſem; exigua quidem ſumma, ſed habebant alia quoque commoda, frumentum, donationes, promotiones, & alia. Centuriones, Succenturiones, Signiferi duplum habebant: erant etiam egregii milites ſic honeſtati ob egregia facta: hi Duplicarii dicebantur, quia cibaria habebant duplicia. Equites triplum habebant, tum quia genere digniores, tum quia onerum plus ferebant. Tribuni quadruplum, & alia uberiora in veſte, frumento & ſpeciebus: hinc proverbium, *Tribunorum ſalariis vendere*, i. e. grandiori pretio. Miles frumentum quotidie accipiebat, ne inopiâ cogeretur ad rapiendum aut deſerendum. Cibum ſuis manibus coctum bis die ſumpſerunt: prandium tenuius ſine apparatu, ac fere ſtantes, ſæpe ſine pane frumento ſuo uſi in pulte: hinc Romani dicti Pultiphagi. Pro potu fuit aqua interdum acetum cum aquâ miſtum quod Poſca vocatur. Pro menſis erant ceſpites elatiores: in prandio ſtabant, in cœna ſedebant. Luxus deinde in caſtris intulit Triclinia, porticus, Trichilas, i. e. umbroſas pergulas. Pocula erant lignea, & rarum in caſtris argentum. Nemini fas erat prandium aut cœnam ſumere niſi ad ſignum.

Tertia lex ſpectat ad præmia & pœnas. Præmia duplicia: minora ob læſum & dejectum hoſtem haſtæ, phaleræ, & talia. Majora ob ſervatum civem, ut coronæ. Ab hoc militiæ ritu manavit quod hodie nobilitas Europæa tam paſſim ſibi vendicat torques. Inter præmia erant hoſtium arma & exuviæ, quæ ſuſpen-

deban-

debantur in ædibus in monumentum virtutis: hæc revellere aut tollere nefas erat.

Pœnæ leviores mulctæ & verbera à Tribunis indicebantur. Capitis pœna ad ipſum Ducem pertinebat: qui mulctam non ſolveret ab eo Tribunus pignus capiebat, quod cenſio haſtaria dicebatur. Legatus Conſularis in vitam jus habebat, ſed non in digniores; Prætorius non habebat. Fuſtuarium merebatur vigiliarum aut Centurionis neglectus, item qui ſigna reliquit, aut præſidio deceſſit, item furtum, falſum teſtimonium, corruptela juvenum, ter repetitæ mulctæ. Fuſtigatio ſic fiebat: Tribunus ipſe (neque hoc Carnifices aut Lictores faciebant) capit fuſtem, condemnatum leviter tangit, & quaſi ſignum dat reliquæ multitudini. Fuſtigatio fiebat in principiis, ubi omnis pœna exercebatur. Aliæ pœnæ non capitales erant caſtigatio & ignominia. Caſtigatio vel fuſtibus, vel virgis verbera inferebat. Ignominia multiplex: primo hordeum pro tritico dabatur, ut cum jumentis numerari viderentur. 2. Ære privabantur, & talis miles dicebatur ære dirutus. 3. Extra vallum & caſtra tendere jubebantur, quaſi indigni militum conſortio; idque interdum ſine tentoriis. 4. Diſcincti ſub turpi habitu proſtituebantur ut parum viri. 5. Mutabant militiam ab honeſtiore genere in humilius tranſcripti, imo interdum extra omnem ordinem projecti inter impedimenta, ſarcinas, & captivos. Sunt & alia quædam ignominiæ genera, ut ſtantes cœnare, &c. Quædam ex ſuperioribus peccatis capite etiam luebant: item in Militibus arma amittere, in Signiferis ſigna conſui, in utriſque ſeditio capitale flagitum. Cum plures peccâſſent, fiebat decimatio, ubi decimus quiſque ſorte ad ſupplicium electus: interdum viceſimatio & centeſimatio.

CAP. XVII.

De Coronis Militaribus.

CORONÆ plures; ob plures cauſas. Prima, Civica è quercu ſive ilice, data ei qui Civem ſervaverat, & eodem tempore etiam hoſtem occiderat.

2. *Obſidionalis*, quâ nulla nobilior, quam Liberati dabant Duci qui liberavit ipſos: fuit hæc ex gramine de certo loco intra quem obſidebantur; quia ſummum victoriæ indicium erat, herbam porrigere victos.

3. *Muralis*, quà donatur ab Imperatore is qui primus murum ſubiit, inque oppidum hoſtium per vim aſcendit: fuit hæc ex auro, quæ ejus etiam qui primus caſtra hoſtium pugnans intravit: hæc vallis diſtincta erat, unde *Vallaris* dicta: prior murorum pinnas habebat.

4. *Navalis*, ex auro, ejus qui primus in hoſtium navim tranſiliiſſet armatus vi. Huic affinis *Roſtrata*, quæ in ſummo pretio, & non iis data qui in navim aliquam tranſcendiſſent, ſed qui navale aliquod magnum decus peperiſſent: hæc obſidionali aſſimilata, & ipſis ducibus data.

5. Communiter ſæpe data corona *Aurea* ſine alio agnomine, virtutis cauſa.

Hoc conorarum præmium à Græcis & maxime Athenienſibus manâſſe videtur, qui viritim & populariter ſic donabant. Imperator ipſe coronas imponebat. His ornati ludos ſpectabant, in triumpho ſedebant. Equites equo publico in transvectione annua ĩis uſi: in judicium quoque & diſcrimen interdum introducebant virtuti oſtentandæ.

CAP. XVIII.

De Acie Romana.

NOn uno ſemper modo Acies inſtructa fuit, ſed diverſis. Quo die pugna erat cum hoſtibus committenda, ſigna in caſtris Romanis proponebantur, tunica purpurea aut coccinea ſuper Prætorium expanſa. Poſt, ubi jam ad bellum exeundum, & exercitus caſtris educendus eſſet, ſigna militaria in caſtris fixa captatis auguriis evellebantur è terra. Educto caſtris exercitu acies inſtruebatur. Romani primum phalanges Macedonicis ſimiles habuere in acie; dein manipulos: poſtea plures ordines: quorum primus Haſtatorum, ſecundus Principum, tertius Triariorum qui ultimo ſubſidio venerunt: unde proverbium *Res rediit ad Triarios*, cum laboratur. Extra ordines pugnabant Rorarii & Accenſi. Sunt vocabula aliquot militaria, quibus inſtructa certo modo Acies appellari ſoleat: quales ſunt Frons, Subſidia, Cuneus, Globus, Forfices, Serra, Alæ, Turres, à ſimilitudine iſtarum rerum.

CAP. XIX.

De Devotione.

SI periculum aliquod imminere videretur, & Haruſpices nunciarent Deos non placatos eſſe, tum unus aliquis ex Romanis ſeſe pro exercitu devovebat: licebat autem Imperatori ſe, vel alium quemlibet ex legionibus Romanum civem devovere. Quod ad hunc modum fiebat: Deos omnes, præcipue belli potentes veniam victoriamque Romanis, hoſtibus terrorem autem & mortem rogans appellabat:

bat: quo facto ni moreretur, ſeſe in medios hoſtes immiſit.

Cap. XX.

De Oppugnationibus Urbium.

Locus clauſus vel oppugnatur ex itinere primo impetu: aut longiore oppugnatione capitur. Subitæ expugnationes fiebant ſcalis muſculisque (quibus foſſæ aggere completæ ſolidum iter efficerent;) ſive ambulatoriis turribus & cratibus paratæ. Quod ſi propter foſſarum latitudinem, murorumque altitudinem, aut munitionem repentino impetu urbs expugnari non poſſet, vineis actis, aggere jacto, turribus concitatis oppugnabatur.

Cap. XXI.

Vocabula Inſtrumentorum & operum pertinentium ad munitiones Caſtrorum, & oppidorum oppugnationes.

Agger ex terrâ lignisque extollitur contra murum, de quo tela jactantur.

Vallus ſive vallum erat ſtipes ramoſus in ſumma parte aggeris defixus, ad aggerem confirmandum, & loricas extruendas.

Loricæ erant eminentiæ illæ aggeris ſive murorum quæ pectus defendebant: fiebant autem ex cratibus & viminibus, interdum ex aſſeribus.

Cervi erant ſtipites cornicula eminentia habentes, ad commiſſuras aſſerum atque aggeris, & ad impediendum aſcenſum.

Lilia erant ſtipites ab ſummo præacuti ad ſimilitudinem floris ejusdem nominis nondum aperti

ti ſed oppreſſi, & tegebantur viminibus & virgultis.

Cippi erant ſtipites tricipites, aut quadricipites delibratis & præacutis acuminibus, ab infimo revincti transverſo longurio, ne avelli poſſent. Hæc ad munitionem caſtrorum fiebant: ad oppugnationem requirebantur.

Turris mobilis ſive *ambulatoria*: erat illa machina inſtar ædificii ex trabibus & tabulis, interdum decem contignationibus extructa: intus erat Aries, quem ſuſpenſum milites in hoſtium murum impellebant: ex ſuperiore parte pons demittebatur; in eundem murum, & ſcalæ confeſtim injiciebantur. Tota autem machinatio ſubjectis rotis à militibus circiter quinquaginta introrſus promovebatur, cum muſculus aut vineæ præcederent, ſub quibus foſſores raſtris & ligonibus viam muniebant, aggeremque uti diximus, ſolidabant, ut mœnibus turris propinquare poſſet.

Teſtudo tabulatum erat ex trabibus pluteisque factum, & coriis & ciliciis contectum, adverſus flammam & incurrentia ſaxa, ſub quâ latebant milites, qui viam turribus aut vineis muniebant, ſaxa de viâ removebant, ſolum æquabant ac muros tentabant.

Muſculi erant machinæ quibus tecti milites apportatis lapidibus, lignis, & terra foſſas complebant, ut turri ambulatoriæ viam munirent, aut muros ſubruerent, lapideſque vectibus ſubducerent: hi interdum, ſubjectis rotulis impellebantur.

Vineæ machinatio tabulatis cratibusque conſtrata, quæ ſubjectis rotulis impellitur, cujus tecto muniti obſidentes murorum fundamenta ſubruunt: dictæ, quod, ut vineæ ſepibus, ita hæ tectis vimineis muniri ſolebant. Poſt eas etiam milites occulti ſequebantur ad prælium: hinc *ſub vitem præliari* eſt ſub vineâ militari pugnare Feſt.

Plu-

Plutei machinæ mobiles & ambulatoriæ ex tabulis vimine & corio conſtratæ, triniſque rotulis adigi ſolitæ ad muros, quarum una in medio, duæ in capitibus apponantur, ita ut in quacunque partem quis velit, more Carpentorum admoveri poſſint: quos obſidentes applicant muris, eorumque munitione protecti ſagittis, fundis vel miſſilibus defenſores omnes de propugnaculis oppidi exturbant, ut ſcalis aſcendendis facilior præſtetur occaſio.

Cuniculus eſt meatus ſubterraneus ſuffoſſus: ducta ſimilitudine aut ab ejus nominis animali, quod ſubter foſſâ terra latere eſt ſolitum; aut à cuneis, qui in omnem materiam intrant findentes.

Baliſta funibus, nervis, chordiſque ita tendebatur, ut quantò majora brachiola haberet, ſive quanto major eſſet, tantò ſpicula longius mitteret.

Onager quo lapides dirigebantur: quod aſini feri, cum à venantibus agitantur, ita eminus lapides poſt terga calcitrando emittunt, ut perforent pectora ſequentium, aut capita diſplodant.

Scorpio dictus, quod parvis ſubtilibuſque ſpiculis mortem inferret, Scorpionem poſteriores appellabant Onagrum.

Aries abies vel ornus excelſa, cujus ſummitas duro & prolixo ferro concluditur, arietis efficiens prominulam ſpeciem: unde & nomen: hanc ſuſpenſam aſſeribus & ferratis, quantum menſuræ ratio patitur, multitudo retro repellens rurſus ad obvia quæque rumpenda protrudit ictibus validiſſimis. Qua crebritate veluti reciproci fulminis impetu ædificiis ſciſſis in rimas, concidunt ſtructure laxatæ murorum.

Malleoli manipuli ſparti pice contecti, qui incenſi aut in muros, aut in teſtudines jaciuntur.

Falx muralis erat trabs intrinſecus in teſtudine quæ adunco ferro præfigebatur: Falx vocabatur ab eo quòd incurvata de muro extraheret lapides.

F *Muri-*

Murices, aliter Triboli ſive Tribuli, erant machinulæ ferreæ tetragonæ aculeis extantibus infeſtæ, quæ ſpargi ſolebant adverſus eruptiones hoſtiles.

CAP. XXII.

De Evocatione Deorum Tutelarium, & Devotione Urbium atque Exercituum hoſtilium.

ROmani cum obſidebant urbem hoſtium, eamque jam capi poſſe confidebant, certo carmine evocabant Tutelares Deos; quod aut aliter urbem capi poſſe non crederent, aut etiamſi poſſet, nefas exiſtimarent Deos habere captivos. Unde & ipſi Romani tum Deum, in cujus tutela Roma eſt, tum ipſius urbis Latinum nomen ignotum eſſe voluerunt, caveruntque ne quod ipſi ſæpe adverſus urbes hoſtium feciſſe ſe noverant, idem ipſi quoque hoſtili evocatione paterentur, ſi tutelæ ſuæ nomen divulgaretur. Evocatis Diis tum ipſam etiam urbem & exercitum hoſtilem devovebant.

CAP. XXIII.

De animadverſione in devictos hoſtes.

MAgna clementia Romanorum ab initio usque fuit in devictos hoſtes. Integræ Regiones devictæ in Provinciæ formam redigebantur, & à Pop. Rom. miſſis in eas præſidibus gubernabantur, qui ipſi traditis armis deditionem faciebant, ſub jugum mittebantur: quod ad hunc modum fiebat: fixis duabus haſtis ſuper eas ligabatur tertia, ſub iis victos diſcinctos tranſire cogebant. Qui verò ſeſe non dederent, ſed caperentur, ii vel aliâ afficiebantur pœnâ, vel ſub coronâ veniebant. *Sub Coronâ venire* dicuntur,

tur, quia captivi coronati ſolent venire; & coronâ ſignum captivorum venalium. Nonnulli hanc hujus phraſis rationem adferunt, quòd milites cuſtodiæ cauſa captivorum venalium greges circumſtarent, eaque circumſtatio militum *Corona* appellata ſit.

CAP. XXIV.

De Coloniis, Municipiis, Præfecturis, Foris, Provinciis, & eorum differentiis.

COloniæ oppida fuerunt quo populus Romanus cives ſuos ad incolendum deduxit.

Coloniæ ſex potiſſimum cauſis deducebantur, 1. Ut priores populi qui eum locum, in quem Colonia deducebatur, inhabitârant, coërcerentur. 2. Ut hoſtium incurſiones reprimerentur. 3. Ut ſtirps Romana augeretur. 4. Ut plebs urbana exhauriretur. 5. Ut ſeditiones Romanæ à plebe motæ ſedarentur. 6. Ut præmiis milites veterani afficerentur. Quacunque de cauſâ deducerentur, Senatusconſulto opus fuit, aut rogatione aliqua populari, quorum utrumque uno legis nomine comprehenditur, quæ Lex Agraria vocata eſt: hæc agrum dividendum definivit, & quibus, ac quam multis hominibus, & per quos, & quo modo, & quibus limitibus eſſet dividendus præſcripſit. Cum de Colonia deducenda ad Senatum aut populum relatum eſſet, tum ii qui agri cupiditate tenebantur nomina in Coloniam dabant. Quod ſi plures aut pauciores quam lege præſcriptum erat nomina in Coloniam eſſent profeſſi; tum ad ſortem confugiebant, ut ex omnibus educerentur qui agro accepto exirent. Numerus autem Colonorum pro agri amplitudine in quem deducebantur, ſcribebatur: quo factum eſt, ut modò bina, modò terna, modò quaterna millia atque amplius ſcriberentur. Deduce-

bantur ſub vexillo quaſi exercitus aliquis à Triumviris, &c. Dux deductionis erat aliquis à Curatoribus agrariis. Ubi colonos in agris quò deducendi erant collocarunt, tum aratro urbem & agrum circumſcribebant; quo facto, agri diviſionem ac ſuæ cuique partis aſſignationem aggrediebantur.

Municipium oppidum erat jure civium Rom. donatum.

Municipiorum, ſicut & Coloniarum, genera erant duo: aliis enim civitas Romana cum ſuffragio, aliis ſine ſuffragio communicata erat. Suffragium erat optimum Civitatis jus; quia nec ſuffragium ſine Tribu, & qui ſuffragii jus habebat, fere Magiſtratus etiam habebat. Prioris generis municipibus, quibus ſuffragium non dabatur, ſuæ leges permittebantur: poſteriores verò, quia ſuffragio ornabantur, ſuis legibus ſpoliabantur, Romanis obſtringebantur: paucis: omnia jura habebant quæ Cives Romani, excepto domicilii.

Coloniæ & Muncipia differunt ſic. Coloniæ non veniunt extrinſecus in civitatem, nec ſuis radicibus nituntur, ſed ex civitate quaſi propagatæ ſunt, & jura inſtitutaque omnia populi Rom. non ſui arbitrii habent. Quæ conditio, quanquam magis obnoxia & minùs libera eſt, potior tamen & præſtantior exiſtimatur, propter amplitudinem majeſtatemque populi Rom. cujus iſtæ coloniæ quaſi effigies parvaque ſimulacra eſſe videntur; & quia Coloniarum jura magis ſunt perſpicua.

Præfecturarum conditio ac fortuna inter omnes Italicas civitates fuit duriſſima: Sic enim à majoribus erat traditum, ut quæ civitates iniquæ ingratæve erga populum Rom. fuiſſent, ac fidem datam ſemel atque iterum fefelliſſent, ubi in poteſtatem ditionemque eſſent adductæ in præfecturæ formulam referrentur. Hæc à provinciæ formula non longe ab-

abſuit: ut enim quotannis in provincias Prætores Rom. mitti ſoliti, ſic in præfecturas Præfecti qui eas adminiſtrarent ac jus dicerent; unde illæ quoque inſigne hoc Præfecturæ nomen hauſerunt. Licuit tamen nonnunquam idem oppidum & Præfecturam & Municipium eſſe: Præfecturam quidem, quatenùs eò Præfectus jurisdictionis cauſa mitteretur, nec in ea magiſtratus ad jus dicendum crearentur; Municipium verò quatenus jure civitatis vel cum ſuffragio vel ſine ſuffragio uteretur.

Civitates fœderatæ nec Coloniæ, nec Municipia, nec Præfecturæ erant, ſed aliquid ex fœdere populo Rom. debebant: in cæteris liberæ erant, ſuam Remp. ſuas leges, & ſuos Magiſtratus habebant: caruerunt jure civitatis quo aliquæ ex illis donatæ leguntur. Fœderatarum civitatum aliquanto uberior quam aliorum oppidorum numerus extitit: Siquidem omnia Italiæ oppida, præter Colonias, municipia & præfecturas, in hunc numerum adſcribenda ſunt.

Fora loca fuerunt in quibus jus dicebatur.

Conciliabula erant loca Nundinationis, quæ Prætores in provinciis indicere ſolebant.

Provinciæ, quod Pop. Rom. eas provicit, i. e. antevicit. Hoc nomen tribus modis accipitur: 1. Pro Regione quam aut armis devictam, aut quocunque modo in poteſtatem adductam populus Rom. magiſtratui ſuo adminiſtrandam ſubjecit. 2. Pro quacunque Regione in qua bellum Rom. Imperator adminiſtraret. 3. Pro quacunque muneris publici procuratione. Provincia in prima ſignificatione Regio fuit quæ tum vectigalia pop. Rom. pependit, tum magiſtratui P. R. ex fœderis lege obtemperavit, exceptis civitatibus iis quæ propter merita ſua, aut immunitate, aut libertate donatæ, atque in amicorum formulas relatæ eſſent. Hujus rei totius arbitrium penes Senatum univerſum fuit.

CAP. XXV.

De Præmiis Imperatorum, Supplicatione, Triumphis & Ovatione.

DE Militum præmiis diximus ſupra cap. de Leg. Mil. Qui verò imperium rectè & feliciter adminiſtrârunt hæc decora paturerunt: abſenti nomen Imperatoris & Supplicatio, præſenti Triumphus & Ovatio.

Supplicatio honos fuit qui unà cum Imperatoris nomine decernebatur victori, nempe cum ſenatus populo Deûm templa aperiri, ac gratias Diis Imperatoris nomine agi jubebat. In hac Supplicationis pompa, quæ aliàs plures, aliàs pauciores dies continuabatur, Senatus ad templa Deorum ſolenniter ſe conferebat, ibique ſacrificabat & epulum dabat. Omnis autem populus agebat dies feſtos, & agebat Diis gratias pro victoria, & vota faciebat, ut, quod oſtenderant beneficium, perficerent. Hoc honoris genus Ciceroni habitum fuiſſe, quando Catilinariam conjurationem repreſſit, ipſe meminit in Philippica 2. & aliàs.

Triumphus eximius honor fuit, quem is qui auſpicio ſuo hoſtes prælio deviciſſet, in urbem cum incolumi exercitu rediens, Senatûs primum decreto, poſt etiam populi juſſu conſequebatur. Erant duo Triumphorum genera: unus major, qui præcipue Triumphus; alter minor, quæ Ovatio nominata eſt. Ex his autem alii terreſtres, qui terrâ; alii navales, qui mari rebus feliciter geſtis; alii in urbe, alii in monte Albano acti ſunt.

Triumphus major fuit ſummum illud magnificentiſſimum & jucundiſſimum præmium præcellentium Imperatorum Appellationem habet, quòd cum Impera-

peratore redeuntes milites clamitant per urbem in Capitolium eunti *iò Triumphe, iò Triumphe*; idque à Græco Θρίαμβος Bacchi cognomento, qui pompæ triumphalis author vulgò primus habetur. Dandi hujus honoris, ſicuti & ſupplicationum & ovationum poteſtas erat penes ſenatum, quem oportebat integrum convenire, quoties de his ſummis honoribus erat conſultatio. Populus penes quem ſolummodò erat, triumphanti imperium dabat die à Senatu indicto. Nemini ex lege triumphare licuit niſi qui Dictator, aut Conſul, aut Prætor res geſſiſſet: diſceſſum tamen aliquando ab hac lege fuit.

Ipſa Triumphi pompa fuit fere hujuſmodi. Imperator triumphali habitu ornatus; armillis ſumptis, laureâ redimitus, & ramum dextrâ tenens populum convocavit, & militibus ſuis, aliis communibus, aliis propriis laudibus oneratis pecuniam & ornamenta dividebat. Quidam univerſum populum donarunt, & ſumptus in ludorum publicorum apparatus fecerunt, & ſi quid ſpoliorum reliqui erat, in porticus, templa, aut alia ejusmodi opera publica conſumpſerunt. His rebus peractis, atque ſacrificio facto, Triumphans currum conſcendebat ita precatus: DII, NUTU ET IMPERIO QUORUM NATA, ET AUCTA EST RES ROMANA, EANDEM PLACATI, PROPITIATIQUE SERVATE. Tum per portam triumphalem vehebatur. Præcedebant Tubicines canentes modos triumphales, aut etiam claſſicum. Poſt hos ducebantur boves mactandi in ſacrificium, vittis ſertisque redimiti, & aliquando auratis cornibus. Illis ſuccedebat ſpecioſa oſtentatio ſpoliorum & manubiarum, quæ ſingulari arte compoſita, partim plauſtris vehebantur, partim geſtabantur ab adoleſcentibus ornatis. Ferebantur & tituli victarum gentium cum imaginibus devictarum urbium: ac fuerunt ſpoliis inter-

 dum

dum mixta animalia anteà non viſa, aut mirabiles plantæ ex locis captis aſportatæ. Succedebant inde qui ex hoſtibus capti erant duces vincti catenis, & poſt illos ante currum Imperatoris portabantur coronæ aureæ, ſi quæ ipſi ab urbibus aut provinciis, ſummi honoris cauſâ, quod ſæpe accidit, per legationes fuerunt exhibitæ. Ac tum demum ipſe Imperator curru ſublimi magnificè exornato vehebatur, fulgens veſte triumphali, & redimitus coronâ laureâ, ramumque lauri manu geſtans. *Veſtis Triumphalis* erat purpura auro intexto picta, quâ extra hanc pompam nemini fas uti. Currum, neque bellicarum neque ludicrarum quadrigarum, ſed turris rotundæ inſtar conſtructum traxerunt equi: quidam tamen cervos, quidam leones junxerunt. Sub curru, è loco cui Imperator inſidebat, ſuſpenſum fuit Idolum faſcini, is medicus invidiæ Triumphantes defendit; jubetque eos reſpicere i. e. hominem ſe eſſe etiam in illo ſublimiſſimo curru meminiſſe: ſuggeritur enim ei à tergo *Reſpice poſt te, hominem memento te.* In ipſo curru miniſter publicus advectus, qui ponè coronam auream gemmis diſtinctam ſuſtinens admoneret eum ut reſpiceret, i. e. ut reliquum vitæ ſpatium provideret, ne eo honore elatus ſuperbiret. Appenſum quoque fuit currui tintinnabulum & flagellum, quibus notatum fuerat ipſum in eam calamitatem incidere poſſe, ut & flagris cæderetur & capite damnaretur: nam qui ob facinus ſupremo ſupplicio afficiebantur tintinnabula geſtare ſolebant, ne quis inter eundum contactu illorum piaculo ſe obſtringeret. Triumphans etiam in curru ſecum habuit filiolos pueros: etiam cognatorum, ſi quos habebat, virgines & pueros in currum adſciſcebat: natu vero grandiores in equis jugalibus imponebat: ſi autem plures erant, equis ſingularibus vecti ipſum proſequebantur. Currum inde ſequebatur Peditum & Equitum exer-

citus

citus ſuo quisque ordine. Ex his, ſi qui peculiares coronas aut alia dona ob egregium facinus ab Imperatore acceperant, ea præ ſe ferebant; cæteri omnes laureati incedebant cientes lætiſſimâ voce Triumphum, & accinentes Triumphalia carmina, quibus etiam jocos miſcere licebat. Qui verò ad ſpectaculum confluxerant ex urbe aut aliis Italiæ locis homines, omnes velut in publica eâque lætiſſima feſtivitate, cum lætiſſima gratulatione & applauſu pompam ſpectant, induti veſtitu mundo & plerumque albo. Procedente etiam pompâ, in honorem Deorum omnes ædes ſacræ fuerunt apertæ, atque coronis & ſuffitibus repletæ. Sic igitur ad Capitolium ductus Imperator, ſimulatque de foro verſus illud currum flectere cœpit, hoſtes ante currum ductos abduci mandavit in carcerem, ubi vel detenti ſunt perpetuò, vel illicò ſecuri percuſſi. Cum ventum fuit in Capitolium, Triumphans precatus eſt in eandem ſententiam, ſed pluribus verbis quam prius, & immolatæ ſunt cum maxima ſolennitate hoſtiæ ſeu victimæ & dicata Jovi corona aurea & aliquot pretioſæ manubiæ. Clypei & alia monumenta ibi ſuſpenſa. Datum etiam in ipſo Capitolio epulum ſumptibus publicis, & aliquantum pecuniæ viritim plebi diſtributum: cætera relata in ærarium publicum. Quod ſi quis opima ſpolia fuiſſet conſecutus, ea in Templo Jovis Feretrii ſuſpendebantur. Erant autem *Opima ſpolia* quæ dux, vel, ut nonnullis placet, miles quilibet, alius hoſtium duci interfecto detraxerat. Atque hoc modo peracta triumphorum pompa fuit.

Ovatio, ſive Triumphus minor, dicta ab eo clamore quem milites mittunt, redeuntes à pugnâ victores geminatâ literâ O O, Græce εὐασμὸς bacchantium vociferatio, ab εὐοῖ voce bacchantium. Aliis placet magis derivatio ejus ab Ove, quam illi qui hoc genere triumphi ornabantur ſacrificabant, quemad-

 modum

modum qui majorem Triumphum agebat, taurum in Capitolium veniens immolabat. Ovatio conceſſa, cum aut bella non rite indicta, neque cum juſto hoſte geſta ſunt; aut cum hoſtium nomen humile & non idoneum, ut ſervorum, piratarum; aut deditione repente facta, in pulvere (ut dici ſolet) incruentaque victoria obvenit: aut cum verbis & comitate res cum hoſtibus transacta (nam & tibia pacis eſt, & myrtus Veneris arbor, quæ Dea maxime violentiam & bella odit:) his adde, cum aut in aliena provincia, aut alienis auſpiciis, aut cum ſine magiſtratu res geſta eſſet.

Ovatio à majore Triumpho differt ratione cauſarum, ut dictum jam nunc; & ratione pompæ ipſius; nam ovans non curru vectus, ſed vel equo, ut nonnulli volunt, vel ut alii, pedibus, nec trabeam, nec togam pictam indutus, nec laureâ coronatus, ſed myrteà, nec tubis, ſed tibiis modulantibus urbem exercitu præeunte ingreſſus eſt.

CAP. XXVI.

De Arcubus Triumphalibus & Trophæis.

IIs qui triumphaverant primus locus datus in conſeſſibus publicis, & permiſſum ut in ſpectaculis lauream coronam in capite geſtarent, ſicut & alii qui unquam coronas acceperant, eas ibi geſtabant: erectæ etiam fuerunt columnæ, ſtatuæ, & arcus triumphales, trophæa, atque alia monumenta.

Arcus Triumphales primum rudes & ſimplices fuerunt, cum præmia virtutis eſſent non ambitionis lenocinia ſeculo inſolentiore monumenta victoriarum & triumphorum pompa in iis inciſa. Erant latericei, aut ex rudi lapide quadrato, aut ex marmore. Eorum forma primùm erat ſemicircularis, unde & nomen

men Fornicis accepit: poſtea quadrata, ita ut in medio ampla eſſet fornicata porta, & ex ejus utroque latere aliæ portæ minores additæ. Intra mediæ portæ fornicem victoriæ alatæ pependerunt, quæ demiſſæ victori tranſeunti coronam imponerent: in ſuperiore arcûs parte ſpatia erant in quibus aliquot homines vel tubis canebant, vel trophæa maxime inſignia oſtentabant.

Trophæa erant corpora trunca cum ſpoliis; quorum alterum thorace ſquamoſo indutum cum ornamentis militaribus & Clypeis, ante ſe habens juvenem captivum, brachiis ad tergum revinctis, & undique alatas Victorias: alterum armis militaribus ornatum, inter quæ clypei inæqualiter rotundi, galeæ apertæ cum cono & criſtis: in eodem eſt forma chlamydis, & alia quædam.

Inſculpta in arcubus triumphalibus tum alia multa, tum cauſæ & merita pro quibus arcus iſti eſſent ipſis extructi.

Cap. XXVII.

De Miſſione Exercitus.

MIſſio vel honeſta fuit, vel cauſaria. Honeſta fuit eorum quibus juſta militiæ vocatio eſſet: Cauſaria quibus neceſſaria. Juſta fuit, cum quis aut legitima feciſſet ſtipendia, aut major eſſet annis quinquaginta. Neceſſaria, cum aut morbo, aut imbecilla valetudine impeditus in caſtris eſſe non poſſet. Nonnunquam Imperatores pro arbitratu militibus petentibus commeatum conceſſerunt, *à forlof* vel domûs reviſendæ, vel negotii privati cauſâ. Senes & Sacerdotes perpetuam militiæ vacationem habebant. Vacationes Cenſores Romani cognoſcebant. Sic de rebus Militaribus Romanorum.

AD LIBRUM QUARTUM APPENDIX

DE STRATEGEMATIS.

CAP. I.

REI militaris diſciplina cæteris omnibus haud dubiè præcellit, utpote maximorum regnorum effectrix ac parens. Hæc Cyro Perſæ, hæc Alexandro Macedoni, hæc Cæſari Romano nomen peperit æternum: hæc innumeros Principes jam olim immortalitate donavit; hæc orbem terrarum parêre Imperio Rom. coëgit. Unde Arpinas Orator dixiſſe fertur: *Cedat forum caſtris, otium militiæ, ſtylus gladio, umbra Soli.* Qui de hac diſciplinâ ſcripſerunt, non minùs utiles futuri ſunt pallentibus in umbrâ ſcholaſticis, quàm coloratis ſub dio bellatoribus. Fuit autem Periclis ſententia, multorum calculis confirmata, tutius eſſe, imò præclarius, ingenio hoſtem & ratione quam ferro vincere. Et boni duces (inquit Vegetius) non aperto marte prælium, in quo eſt commune periculum, ſed ex occulto ſemper attentant; ut integris ſuis, quantum poſſint, hoſtes interimant, vel certè terreant. Ideò Agamemnon ad rem Trojanam evertendam decem Neſtores aut Ulyſſes conſiliarios, quam totidem Ajaces aut Achilles bellatores ſibi optavit. De Hannibale ſcribit Ammianus Marcellinus, ſine callido aliquo conſilio eum prælium nunquam commiſiſſe: quod & hiſtoriæ omnes de eo prodiderunt. Diodorus refert Philippum Macedonum Regem magis de prudentiâ, aſtu,

Impe-

Imperatorio, & ſucceſſu quem in conciliandis hominibus habuiſſet, gloriari ſolitum, quam de copiarum & auxiliorum viribus, additâ hac ratione: rerum benè in præliis geſtarum laudem ſibi cum ſuis militibus communem, ſed quæ prudentiâ tranſegiſſet, titulum ad ſe ſolum ſpectare. Ideo Silius,

Bellandum eſt aſtu, levior laus in duce dextræ.

De Julio Cæſ. dubitat Sueton. utrum in obeundis expeditionibus cautior fuerit an audentior. Ego verò (inquit Polyænus Strategem. lib. 1. cap. 2.) etiam Proteum in omne genus animalia atque arbores mutari ſolitum opinor, in animalia ac arbores nunquam evaſiſſe, ſed ejus fallaciarum commutationes in fabulam redegit Homerus, quod dolis potuerit ſuperare quemcunque vellet.

Cæterum Strategema (à Græco verbo *ςρατηγεῖν*, exercitum ducere, eumque conſiliis juvare, atque magnanimitate protegere) eſt ingenioſum in bello inventum, quod ad ejus qui excogitat utilitatem, & hoſtium perniciem momentum habet. Quod in bellis juſte exerceri poſſe dubitandum non eſt: nam & Joshuam ipſum ſtrategemate uſum fuiſſe legimus in urbe Ai capiendâ, *Joſ. cap.* 8. Huc etiam rectè referas conſilium Hushai Architæ amici Davidis. 2 *Sam. cap.* 17. *& alia.* Nam ut Poëta,

——— *dolus an virtus quis in hoſte requirat?*

Regibus autem & Ducibus inprimis videndum eſt, ut bella juſta i. e. juſtis, neceſſariis, & gravibus cauſis ſuſcepta, juris & æqui legibus mota, & rectè indicta procedant: quod Romanorum multis annis ſtudium & inſtitutum fuiſſe probant Fœcialium jura, teſtantur hiſtoriæ: ſecùs autem cœpta non niſi fœdæ rapinæ, prædationes iniquæ, & latrocinia magna Deo & hominibus inviſa extabunt: quod damnatus olim Pirata Alexandro objeciſſe dicitur, & de poſterioribus Romanorum bellis vir ſummæ fidei & ingenii

Florus graviſſimè queritur. Cavendum proxime, ne Dei Numen perjurium, aut fidem etiam hoſti vel cum capitis periculo datam perfidia violet: clara eſt omnibus poſteris fides & conſtantia Reguli. Nec fieri poteſt ut clarum & præſtabile nomen Strategematis cadat in perfidiam aut perjurium: Vulteius in Nuncupatoriâ Strategem. Polyæni, Nec Strategemata mendaciis ornare aut inſtruere liceat: id enim inhoneſtum & neſas. Neque atrox aut inhumanum aliquid pro Strategemate tentandum eſt: quale fuit M. Aquilii ſacinus, qui contra fas Deûm moresque majorum, mixtis veneno fontibus, & medicaminibus impuris inſamem fecit victoriam, & in id tempus Sacroſancta Rom. arma violavit: *Flor. lib. 2. cap. 20.* Et quale fuit ſcelus Pædagogi Faliſcorum ſummâ indignatione à Camillo Romanorum duce repulſum. Quale etiam neſas tentavit medicus Pyrrhi Epirotarum Regis, qui Regi venenum ſub mercede magnâ pollicitus: at Fabricius Rom. dux tali facinore egere victoriam negans, Regi medicum detexit. Nec tamen omnis dolus à milite removendus eſt, aut omnes ei fallaciæ detrahendæ: ſed quemadmodum dixit quidam, ubi leonis pelle nihil proficitur, aſſuatur vulpina, i. e. cum apertâ vi res non ſuccedit, aliâ viâ ingrediendum ſit, inopinantibus terror injiciatur, improviſum hoſtium conſilium capiatur, accerſatur dolus absque perfidiâ, adhibeatur induſtria, locum habeat ſolertia, Strategemata uſurpentur, quæ infinita per hiſtorias ſparſa ſunt: nos pauca oblectandi gratiâ & acuendi ad ſtudia animi ſubjiciemus. Scripſerunt de Strategematis Græcorum juxtà ac Latinorum Polyænus libros octo; Julius Frontinus libros quatuor; Nicolaus Machiavellus lib. de re milit. Hippolytus à Collibus in ſuo Principe: quos rei militaris ſtudioſis jugiter verſandos plurimùm commendamus.

CAP.

Cap. II.

De Occultandis Conſiliis.

1. M. Porcius Cato devictas à ſe Hiſpaniæ civitates exiſtimabat in tempore rebellaturas fiduciâ murorum. Scripſit itaque ſingulis, ut diruerent monumenta, minatus bellum niſi confeſtim obtemperaſſent, epiſtolasque univerſis civitatibus eodem die reddi juſſit: unaquæque urbium ſibi ſoli credidit imperatum. Contumaces conſpiratio potuit facere, ſi omnibus idem denunciari omnibus notum fuiſſet.

2. Clælius ad Syphacem profectus Legatus, quosdam ex Tribunis & Centurionibus per ſpeciem ſervitutis ac miniſterii exploratores ſecum duxit: ex quibus L. Statorium, quia ſæpius in iisdem caſtris fuerat, quidam ex hoſtibus videbantur agnoſcere: occultandæ conditionis cauſâ, baculo ut ſervum caſtigavit.

3. Ventidius Parthico bello adverſus Pacorum Regem, non ignarus Pharnium quendam natione Cyrreſten ex his qui ſocii videbantur; omnia quæ apud ipſos agebantur nunciare Parthis, perfidiam barbari ad utilitates ſuas convertit. Nam quæ maxime fieri cupiebat, ea vereri ſe ne acciderent, quæ timebat, ea ut evenirent optare ſe ſimulavit.

4. Mithridates, circumvallante Pompejo, fugam in proximum diem moliens, hujus conſilii obſcurandi cauſa, latius & usque ad applicitas hoſti valles pabulatus eſt: colloquia quoque cum pluribus avertendæ ſuſpicionis cauſa, in poſterum diem conſtituit: ignes etiam frequentiores per tota caſtra fieri juſſit; ſecunda deinde vigilia præter ipſa caſtra hoſtium agmen eduxit.

5. The-

5. Themiſtocles Athenarum dux exhortans ſuos ad erigendos feſtinanter muros, quos juſſu Lacedæmoniorum dejecerant, Legatis Lacedæmone miſſis qui interpellarent, reſpondit venturum ſe ad diluendam hanc exiſtimationem, & pervenit Lacedæmonem: ibi ſimulato morbo, aliquantum temporis extraxit, & poſtquam intellexit ſuſpectam eſſe tergiverſationem ſuam, contendit falſum ad eos rumorem, & rogavit ut mitterent aliquos ex Principibus quibus crederent de munitione Athenarum. Suis deinde clam ſcripſit, ut eos qui veniſſent retinerent, donec refectis operibus confiterentur Lacedæmoniis munitas eſſe Athenas, nec aliter Principes eorum redire poſſe, quam ſi ipſe remiſſus foret: quod facilè præſtiterunt Lacedæmonii, ne unius interitum multorum morte penſarent.

6. Metellus Pius in Hiſpania interrogatus, quid poſtera die facturus eſſet? *Tunicam meam, ſi id eloqui poſſit* (inquit) *comburerem.* Similiter L. Licinius Craſſus percontanti quo tempore caſtra moturus eſſet, reſpondit: *Vereris ne tubam non exaudias?*

CAP. III.

De explorandis Conſiliis Hoſtium.

CArthaginenſes, cùm animadvertiſſent Alexandri ita magnas opes, ut Africæ quoque immineret, unum ex civibus virum acrem, nomine Hamilcarem Rhodinum juſſerunt ſimulato exilio ire ad Regem, omnique ſtudio in amicitiam ejus pervenire: quâ is potitus conſilia ejus nota civibus ſuis faciebat. Item Carthaginenſes miſerunt qui per ſpeciem Legatorum longo tempore Romæ morarentur, exciperentque conſilia noſtrorum.

8. M. Cato in Hiſpania, quia ad hoſtium conſilia alia via pervenire non potuerat, juſſit trecentos milites ſimul impetum facere in ſtationem hoſtium, raptumque unum ex his in caſtra perferre incolumem: tutus ille omnia ſuorum arcana confeſſus eſt.

9. C. Marius Coſſ. bello Cimbrico & Teutonico, ad excutiendam Gallorum & Ligurum fidem, literas iis miſit: quarum pars prior præcipiebat, ne interiores quæ præſignatæ erant, ante tempus certum aperirentur; easdem poſteà ante præſtitutum diem repetiit, & quia reſignatas repererat, intellexit hoſtilia agitari.

10. Eſt etiam aliud explorandi genus quo ipſi duces nullo extrinſecus adjutorio, per ſe provident. Sicut Æmilius Paulus Coſ. bello Hetruſco apud oppidum Coloniam dimiſſurus exercitum in planiciem, contemplatus procul avium multitudinem citatiore volatu è ſylvâ conſurrexiſſe, intellexit aliquid inſidiarum latere, quod & turbatæ aves & ſimul plures evolaverunt. Præmiſſis igitur exploratoribus comperit decem millia Bojorum excipiendo ibi Rom. agmini imminere: eaque alio, quam expectabatur, latere miſſis legionibus circumfudit. Idem fecit Thyamenus Horeſtis filius.

11. Asdrubal frater Hannibalis, tunc Livii & Neronis exercitum (quanquam hoc illi non duplicatis caſtris diſſimularent) intellexit, quod ab itinere ſtrigoſiores notabat equos, & coloratiora hominum ex via corpora.

Cap. IV.

De cuſtodiendo ſtatu belli.

12. Alexander Macedo, cum haberet validum exercitum, ſemper eum ſtatum belli elegit, ut

ut acie confligeret. C. Cæſar bello civili cum exercitum veranum haberet, hoſtium autem Tyronem eſſe ſciret, acie ſemper decertare ſtuduit.

13. Fab. Maximus adverſus Hannibalem ſucceſſibus præliorum inſolentem, recedere ab ancipiti discrimine, & tueri tantummodo Italiam conſtituit, Cunctatorisque nomen, & per hoc ſummi ducis meruit.

14. Scipio, manente in Italiâ Hannibale, tranſmiſſio in Africam exercitu, neceſſitatem Carthaginenſibus impoſuit revocandi Hannibalem. Sicque à domeſticis finibus hoſtile tranſtulit bellum. Idem & alii factitarunt.

CAP. V.

De transducendo Exercitu per loca Hoſte infeſta.

15. ÆMilius Paulus Coſ. cum in Lucanos juxta littus anguſto itinere exercitum duceret, & Tarentini ei claſſe inſidiati agmen ejus ſcorpionibus aggreſſi eſſent, captivos lateri euntium prætexuit quorum reſpectu hoſtes inhibuere tela. Ageſilaus Lacedæmonius idem fecit.

16. Autobrates Perſes cum Piſidiam exercitum duceret, & anguſtias quaſdam Piſidæ occuparent, ſimulata vexatione trajiciendi, inſtituit reducere: quod cum Piſidæ credidiſſent, ille nocte validiſſimam manum ad eundem locum occupandum præmiſit, ac poſtero die totum trajecit exercitum.

Cn. Pompejus, cum flumen tranſire propter oppoſitum exercitum hoſtium non poſſet, aſſiduè producere & reducere in caſtra conſtituit: deinde in eandem perſuaſionem hoſte perducto, ne ullam viam ad progreſſum Romanorum teneret, repente impetu facto tranſitum rapuit.

P. Clau-

P. Claudius Coſ. primo bello Punico cum à Rhegio Meſſanam trajicere militum nequiret, cuſtodientibus fretum Pœnis, ſparſit rumorem, quaſi bellum injuſſu populi inceptum gerere non poſſet, claſſemque Italiam verſus ſe agere ſimulavit digreſſis deinde Pœnis, qui profectioni ejus habuerant fidem, circumactas naves appulit Siciliæ.

17. Philippus Macedonum Rex Græciam petens, cum Thermopylas occupatas audiret, & ad eum Legati Ætolorum veniſſent acturi de pace, retentis iis, ipſe magnis itineribus ad anguſtias pertendit: ſecurisque cuſtodibus, & legatorum reditus expectantibus, inopinatus Thermopylas trajecit.

18. Lacedæmoniorum duces, cum Syracuſas navigare deſtinaſſent, & Pœnorum diſpoſitam penitus claſſem timerent, decem Punicas naves, quas captivas habebant, veluti victrices primas juſſerunt agi, à latere junctis ac puppe religatis aliis, qua ſpecie deceptis Pœnis, tranſierunt.

Chabrias Athenienſis, cum adire portum Samiorum obſtante navali hoſtium præſidio non poſſet, paucas è ſuis navibus præter portum miſſas juſſit tranſire, arbitratus qui in ſtatione erant perſecuturos, hisque per hoc conſilium evocatis, nullo obſtante, portum cum reliquâ adeptus eſt claſſe.

P. Decius Tribunus bello Samnitico, Cornelio Coſſo Coſ. iniquis locis deprehenſo ab hoſtibus, ſuaſit ut ad occupandum collem qui erat in propinquo, modicam manum mitteret, ſeque ducem iis qui mittebantur, obtulit: avocatus in diverſum hoſtis dimiſit Conſulem, Decium autem cinxit, obſeditque illas quoque anguſtias: noctu eruptione factâ, cum eluctatus eſſet Decius, incolumis cum militibus Conſuli acceſſit.

Itidem Attilio Calatino Coſ. Calphurnius dimiſſum exercitum videns in vallem, cujus latera omnia ſupe-

ſuperiora hoſtis inſideret, depopoſcit & accepit trecentos milites, quos adhortatus ut virtute ſua exercitum ſervarent, in mediam vallem decurrit, & ad opprimendos eos undique deſcendit hoſtis, longoque & aſpero prælio retentus occaſionem, Conſuli ad extrahendum exercitum dedit.

CAP. VI.

De evadendo ex locis difficillimis.

19. QUintus Sertorius in Hiſpaniâ, cum à tergo, inſtante hoſte flumen trajicere haberet; vallum in ripâ ejus in modum cavæ lunæ duxit, & oneratum materiis incendit, atque ita excluſis hoſtibus fluvium liberè transgreſſus eſt. Similiter Pelopidas Thebanus bello Theſſalico, tranſitum quæſivit.

Herculeius Legatus Sertorii, cum in Hiſpania inter duos montes abruptos, longum & anguſtum iter ingreſſus paucas duceret cohortes, comperiſſetque ingentem manum hoſtium advenire, foſſam transverſam inter montes preſſit, vallumque materiâ extructum incendit, atque ita intercluſo hoſte evaſit.

Crœſus, cum Halyn vado tranſire non poſſet, neque navium, aut pontis faciendi copiam haberet, foſſâ ſuperiori parte poſt caſtra deductâ, alveum fluminis à tergo exercitûs ſui reddidit.

20. L. Furius exercitu producto in locum iniquum, cum conſtituiſſet occultare ſolicitudinem ſuam, ne reliqui trepidarent, paulatim inflexit iter, tanquam circuitu majore hoſtem aggreſſurus, converſoque agmine, ignarum rei quæ agebatur exercitum incolumem reduxit.

21. L. Sylla bello ſociali apud Eſerniam inter anguſtias deprehenſus, ad exercitum hoſtium, cui Duillius præerat, colloquio petito, de conditionibus pacis

ciſagitabat ſine effectu. Hoſtem tamen propter inducias negligentia reſolutum animadvertens, nocte profectus, relicto buccinatore, qui vigilias ad fidem remanentium divideret, & quarta vigilia commiſſa eum ſequeretur, incolumes ſuos cum omnibus impedimentis tormentisque in tuta perduxit. Idem & alii factitarunt.

Braſidas dux Lacedæmoniorum, circa Amphipolim ab Athenienſium multitudine numero impar deprehenſus, claudendum ſe præſtitit, ut per longum coronæ ambitum extenuaret hoſtilem frequentiam, quaque rariſſimi obſtabant, erupit.

Iphicrates in Thracia cum depreſſo loco caſtra poſuiſſet, exploraſſet autem ab hoſte proximum teneri collem, & unus ad opprimendum ipſos deſcenſus eſſet, nocte paucis intra caſtra relictis, imperavit, ut multos ignes facerent, eductoque exercitu & diſpoſito circa latera antedicta viæ, paſſus eſt tranſire barbaros, locorumque iniquitate, in qua ipſe fuerat, in illos converſâ, parte exercitus terga eorum cecidit, parte caſtra fecit.

Darius ut falleret Scythas diſceſſu, canes atque aſinos in caſtris reliquit, quos cum latrantes rudentesque hoſtis audiret, remanere Darium credidit. Similiter & alii factitarunt.

Cap. VII.

De Inſidiis in itinere factis.

23. Fulvius Nobilior cum Samnio in Lucanos exercitum educeret & cognoviſſet à perfugis hoſtes noviſſimum agmen ejus aggreſſuros, fortiſſimam legionem primo ire, ultima ſequi juſſit impedimenta: ita factum pro occaſione amplexi hoſtes, diripere ſarcinas cœperunt. Fulvius legionis, de qua ſupra di-

dictum eſt, quinque cohortes in dexteram partem viæ direxit, quinque ad ſiniſtram: atque ita prædationi intentes hoſtes explicato per utraque latera milite, clauſit ceciditque. Idem, hoſtibus tergum ejus in itinere prementibus, dum flumine interveniente, non ita magno ut tranſitum prohiberet, moraretur tamen rapiditate: alteram legionem in occulto citra flumen collocavit, ut hoſtes, paucitate contemptâ, audaciùs ſequerentur; quod ubi factum eſt, legio quæ ad hoc diſpoſita erat, ex inſidiis hoſtem aggreſſa vaſtavit.

24. Boii in Sylva Latina, qua tranſiturus erat Rom. exercitus, ſucciderant arbores, ita ut ex parte exigua ſuſtentatæ ſtarent, donec impellerentur, delituerant deinde ad extremas: ipſi ubi (ingreſſo ſylvam hoſte) proximas ulteriores impulerunt, eo modo propagata pariter ſupra Romanos ruina magnam manum eliſerunt.

CAP. VIII.

Quemadmodum ea, quibus deficimur, videantur non deeſſe aut uſus eorum expleatur.

25. L. Cæcilius Metellus, quia uſus navium, quibus elephantes tranſportaret, deficiebatur, junxit dolia, conſtravitque tabulamentis, ac ſuper ea poſitus per Siculum fretum transmiſit.

26. Celebratur nobile factum Alexandri, qui per deſerta Africæ itinera, graviſſimâ ſiti cum exercitu affectus, oblatam ſibi à milite in galeâ aquam, ſpectantibus univerſis effudit, utiliore exemplo temperantiæ, quàm ſi communicare potuiſſet.

27. Romani, cum à Gallis Capitolium obſideretur, in extrema jam fame panem in hoſtem jactaverunt: conſecutique ut abundare commeatibus viderentur,

rentur, obſidionem, donec Camillus ſubveniret, toleraverunt. Athenienſes adverſus Lacedæmonios idem feciſſe dicuntur.

28. Hi qui ab Hannibale Caſilini obſidebantur, ad extremam famem perveniſſe crediti, cum etiam herbas alimentis eorum Hannibal, ſæpe arato loco qui erat inter caſtra ipſius & mœnia præriperet, ſemina in præparatum locum jecerunt: conſecuti ut habere viderentur, quo victum ſuſtentarent usque ad fatorum proventum.

29. Reliqui ex Variana clade, cum obſiderentur, quia defici frumento videbantur, horrea totâ nocte circumduxerunt: Captivos deinde præciſis manibus dimiſerunt: hi circumſidentibus ſuis perſuaſerunt, ne ſpem maturæ expugnationis reponerent in fame Romanorum, quibus alimentorum ingens copia ſupereſſet.

30. Thraſibius dux Mileſiorum, cum longa obſidione milites ſui angerentur ab Aliatre, qui ſperabat eos ad deditionem fame poſſe compelli, ſub adventum legatorum Aliatris frumentum omne in forum compellere juſſit, & conviviis ſub idem tempus inſtitutis, per totam urbem epulas præſtitit: atque ita perſuaſit hoſti ſupereſſe ipſis copias, quibus diuturnam ſuſtinerent obſidionem.

31. Vicinioribus ſeculis Ladiſlaus Rex Pannoniæ adverſus Polonos pugnans, poſt diuturnam Cracoviæ obſidionem, ut oppidanis copiæ opinionem faceret, montem vicinum noctu farina conſperſit: rati illi Regem non deſtiturum, ſeſe dediderunt.

CAP. IX.

De diſtringendis hoſtibus.

32. COriolanus, cum ignominiam damnationis ſuæ bello ulciſceretur, populationem Patriciorum agrorum inhibuit, deuſtis vaſtatisque plebeiorum, ut discordiam moveret, quâ conſenſus Romanorum diſtringeretur.

Hannibal Fabium, cui neque virtute neque artibus par erat, ut infamia diſtringeret, agris ejus abſtinuit cæteros populatus. Contra ille, ne ſuſpecta civibus fides eſſet, magnitudine effecit, publicatis poſſeſſionibus ſuis.

33. M. Curius adverſus Sabinos qui ingenti conſcripto exercitu, relictis finibus ſuis Rom. occupaverant, occultis itineribus manum miſit quæ deſolatos agros eorum vicosque per diverſa incendit, Sabini ad arcendam domeſticam vaſtitatem receſſerunt. Curio contigit & vacuos infeſtare hoſtium fines, & exercitum ſine prælio avertere, ſparſumque cædere.

34. Legati Romanorum, cum miſiſſent ad Antiochum Regem, qui ſecum Hannibalem, victis jam Carthaginenſibus, habebat, conſiliumque ejus adverſus Romanos inſtruebat, crebris cum Hannibale colloquiis effecerunt, ut is Regi fieret ſuſpectus, cui gratiſſimus alioqui & utilis erat, propter calliditatem & peritiam bellandi.

35. Bello Punico quædam civitates quæ à Romanis deficere ad Pœnos deſtinaverunt, cum obſides dediſſent, quos recipere antequam deſciſcerent, ſtudebant, ſimulaverunt ſeditionem inter finitimos ortam, quam Romanorum legati dirimere deberent, miſſoſc[illegible]os velut contraria pignora retinuerunt, nec a[illegible]ddiderunt, quam ipſi recuperarent ſuos.

36. C.

36. C. Cæſar per exceptum quendam aquatorem, cum comperiſſet Afranium Petreiumque caſtra noctu moturos, ut citra vexationem ſuorum hoſtilia impediret conſilia, initio ſtatim noctis vaſa conclamare milites, & præter adverſariorum caſtra agi multos cum fremitu & ſono juſſit: continuere quos retentos volebat, arbitrati caſtra Cæſarem movere.

37. Dionyſius Syracuſanorum Tyrannus, cum Afri ingenti multitudine trajecturi eſſent in Siciliam ad eum oppugnandum, caſtella pluribus locis communiit, cuſtodibusque præcepit, ut ea advenienti hoſti dederent, dimiſſique Syracuſas occultè redirent: Afris neceſſe fuit capta caſtella præſidio ibi tenere, quos Dionyſius redactos ad quam voluerat paucitatem, pene jam par numero aggreſſus vicit, cum ſuos contraxiſſet & adverſarios ſparſiſſet.

Cap. X.

De ſeditione militum compeſcenda.

38. L. Sylla legiones pernicioſâ ſeditione furentes ſic reſtituit: propere enim annunciari juſſit hoſtem adeſſe, & ad arma vocantium clamorem tolli, ſigna canere: diſcuſſa ſeditio eſt, univerſis adverſus hoſtem conſentientibus.

Cn. Pompejus, trucidato ab exercitu Mediolani Senatu, ne tumultum moveret, ſi ſolos evocaſſet nocentes, mixtos iis qui extra delictum erant venire juſſit: ita & noxii minore cum metu, quia non ſegregati, ideoque non ex cauſa culpæ videbantur acerſi, comparuerunt: & illi quibus integra erat conſcientia, cuſtodiendis quoque nocentibus attenderunt, ne illorum fuga inquinarentur.

C. Cæſar, cum quædam legiones ejus ſeditionem moviſſent, adeo ut in perniciem quoque ducis

viderentur conſurrecturæ, diſſimulato metu proceſſit ad milites, poſtulantibusque miſſionem ultro minaci vultu dedit: exauctoratos pœnitentia coëgit ſatisfacere Imperatori, obſequentioresque in reliquum operas edere. Idem tumultuantes milites compeſcuit ignominioſâ illis Quiritium appellatione. Idemque aliàs apertum ipſius pectus objiciens, militemque ferire jubens, metu & pudore motum ad officium reduxit.

39. Scorylo dux Dacorum cum ſciret diſſociatum armis civilibus populum Rom. neque tamen tentandum arbitraretur, quia externo bello poſſet concordiam cives coaleſcere, duos canes in conſpectu popularium commiſit, hisque acerrimè inter ipſos pugnantibus lupum oſtendit, quem protinus canes omiſſa inter ſe ira aggreſſi ſunt, quo exemplo prohibuit barbaros ab impetu Romanis profuturo.

CAP. XI.

Quemadmodum intempeſtiva poſtulatio pugnæ inhibeatur.

40. Q. Sertorius, quod experimento didicerat imparem ſe univerſo Romanorum exercitui, ut barbaros quoque inconſulto pugnam expoſcentes doceret, adductis in conſpectum duobus equis, altero prævalido, altero admodum exili, duobus duos juvenes admovit ſimiliter affectos, robuſtum & gracilem, ac robuſtiori imperavit equo exili univerſam caudam abrumpere, gracili autem valentiorem per ſingulos pilos vellere. Cùm gracilis feciſſet quod imperatum erat, validiſſimus cum infirmi cauda ſine effectu luctaretur: jam (inquit Sertorius) Romanarum cohortium (per hoc vobis exemplum oſtendi) milites, inſuperabiles ſunt univerſas aggredien-

dientibus, easdem lacerabit & carpet qui per partes attentaverit.

CAP. XII.

Quemadmodum ſit incitandus exercitus ad prælium.

41. M. Fabius & Cn. Manlius Coſſ. adverſus Hetruſcos propter ſeditiones detrectante prælium exercitu, ultro ſimularunt cunctationem, donec milites probris hoſtium coacti pugnam depoſcerent, jurarentque ſe ex eâ victores redituros.

42. Fulv. Nobilior cum adverſus Samnitium numeroſum exercitum, & ſucceſſibus tumidum, parvis copiis neceſſe haberet decertare, ſimulavit unam legionem hoſtium à ſe corruptam ad proditionem, imperavitque (ad ejus rei fidem) Tribunis, & primis ordinibus, & Centurionibus, quantum quisque numeratæ pecuniæ, aut auri argentique haberet, conferret, ut repræſentari merces proditoribus poſſet. Se autem his qui contuliſſent pollicitus eſt, conſummatâ victoriâ, ampla inſuper præmia daturum. Quæ perſuaſio Romanis alacritatem attulit & fiduciam, unde etiam præclara victoria, commiſſo ſtatim prælio, peracta eſt.

43. C. Cæſar adverſus Germanos & Arioviſtum pugnaturus, confuſis ſuorum animis, pro concione dixit, nullius ſe eo die operâ niſi decimæ legionis uſurum. Quo conſecutus eſt, ut Decimani tanquam præcipuæ fortitudinis teſtimonio cogerentur, & cæteri pudere, ne penes alios gloria virtutis eſſet.

44. Q. Fabius qui egregiè ſciebat, & Romanos ejus eſſe libertatis quæ contumelia exaſperaretur, & à Pœnis nihil juſtum aut moderatum expectabat, miſit legatos Carthaginem de conditionibus pacis,

quas cum iniquitatis & inſolentiæ plenas attuliſſent, exercitus Rom. ad pugnandum concitatus eſt.

45. Ageſilaus Lacedæmoniorum dux, cum propè ab Orchomeno ſociâ civitate caſtra haberet, comperiſſetque pleroſque ex militibus pretioſiſſima rerum deponere intra munimenta, præcepit oppidanis, ne quid ad exercitum ſuum pertinens reciperetur, quo ardentiùs dimicaret miles, qui ſciret ſibi pro omnibus ſuis pugnandum.

46. Epaminondas dux Thebanorum adverſus Lacedæmonios dimicaturus, ut non ſolum viribus milites ſui, verum affectibus etiam adjuvarentur pronunciavit in concione deſtinatum Lacedæmoniis, ſi victoriâ potirentur, omnes virilis ſexûs interficere, uxoribus autem eorum & liberis in ſervitutem adductis Thebas diruere. Quâ denunciatione concitati, primo impetu Thebani Lacedæmonios expugnaverunt.

47. Cyrus Rex Perſarum, ut concitaret animos popularium, tota die in excidendâ quadam ſylvâ eos fatigavit: deinde poſtridie præſtitit iis liberaliſſimas epulas, & interrogavit utro magis gauderent. Cumque ii præſentia probaſſent: atqui per hæc inquit, ad illa perveniendum eſt. Nam liberi beatique eſſe niſi Medos viceritis non poteſtis; atque ita eos ad cupiditatem prælii concitavit.

48. L. Sylla, quia adverſus Archelaum Præfectum Mithridatis, apud Piræa pigrioribus ad prælium militibus utebatur, opere eos fatigando compulit ad poſcendum ultro pugnæ ſignum.

49. F. Maximus veritus ne quâ fiducia navium, ad quas refugium erat, minùs conſtanter pugnaret exercitus, incendi eas, priuſquam iniret prælium, juſſit.

CAP.

Cap. XIII.

De tempore ad pugnam eligendo.

50. P Scipio in Hiſpaniâ cùm comperiſſet Hasdrubalem Pœnorum ducem jejuno exercitu mane proceſſiſſe in aciem, continuit in horam ſeptimam ſuos, quibus præceperat, ut quieſcerent & cibum caperent: cumque hoſtes inediâ, ſiti, morâ, ſub armis fatigati repetere caſtra cœpiſſent, ſubitò copias eduxit, & commiſſo prælio vicit.

Cl. Tib. Nero adverſus Pannonios, cum barbari feroces in aciem oriente ſtatim die proceſſiſſent, continuit ſuos, paſſusque eſt hoſtem nebula & imbribus, qui forte illo die crebri erant, verberari, ac deinde ubi feſſum ſtando & pluviâ non ſolum animo, ſed & laſſitudine deficere animadvertit, ſigno dato adortus ſuperavit.

Metellus Pius in Hiſpaniâ adverſus Herculeium, cum ille oriente protinus die inſtructam aciem vallo ejus admoviſſet, fervidiſſimo tunc tempore anni, intra caſtra ſuos continuit in horam diei ſextam: atque ita fatigatos æſtu facilè vicit integris & recentibus ſuorum viribus.

51. Iphicrates Athenienſis, quia exploraverat eodem aſſiduè tempore hoſtes cibum capere, maturiùs veſci ſuos juſſit & eduxit in aciem: aggreſſusque hoſtem ita detinuit, ut ei nec confligendi, nec abeundi daret facultatem. Inclinato deinde jam die reduxit ſuos, & nihilominus in armis retinuit: fatigati hoſtes non ſtatione magis quam inediâ, ſtatim ad corporis curam & cibum capiendum feſtinaverunt: Iphicrates rurſus eduxit, & incompoſiti hoſtis caſtra aggreſſus eſt.

Idem cum adverſus Lacedæmonios pluribus diebus caſtra cominùs haberet, & utraque pars certis

temporibus aſſiduè pabulatum lignatumque procederet, quodam die militum habitu ſervos lixasque dimiſit ad munera, milites retinuit, & cum hoſtes diſperſi eſſent ad ſimilia munera, expugnavit caſtra eorum, inermesque cum faſciculis paſſim ad tumultum recurrentes facilè aut occidit, aut cepit.

52. Philippus ad Cheroniam, memor ſibi eſſe militem, longo uſu duratum, Athenienſibus acrem quidem, ſed inexercitatum & impetu tantum violentum, ex induſtria prælium traxit, moxque, languentibus jam Athenienſibus, concitatiùs intulit ſigna, & ipſos cecidit.

53. Lacedæmonii certiores ab exploratoribus facti Meſenios in eam exarſiſſe rabiem, ut in prælium cum conjugibus ac liberis deſcenderent, pugnam diſtulerunt.

Neque Cæſar cum adverſario ira & deſperatione incenſo pugnare voluit.

CAP. XIV.

De loco ad pugnam eligendo.

54. M. Curius, quia phalangi Regis Pyrrhi explicitè reſiſti non poſſe animadvertebat, dedit operam ut in anguſtiis confligeret, ubi conferta ſibi ipſa eſſet impedimento.

Lacedæmonii trecenti contra innumerabilem multitudinem Perſarum Thermopylas occupaverunt, quarum anguſtiæ non amplius quam parem numerum cominùs pugnaturum poterant admittere: eaque ratione (quantum ad congreſſus facultatem) æquali numero Barbarorum, virtute autem præſtantes magnam eorum partem occiderunt; nec ſuperati forent, niſi per proditorem Ephialten Trachinium circumductus hoſtis à tergo eos oppreſſiſſet.

55. Han-

55. Hannibal apud Numiſtronem contra Marcellum pugnaturus, cavas & præruptas vias objecit à latere, ipſaque loci natura pro munimentis uſus, clariſſimum vicit.

Idem apud Cannas, cum comperiſſet Vulturnum amnem, ultra reliquorum naturam fluminum ingentes auras mane perflare, quæ arenarum & pulveris vortices agerent, ſic direxit aciem, ut tota vis a tergo ſuis, Romanis in ora & oculos incideret: quibus incommodis mirè hoſti adverſantibus, illam memorabilem adeptus eſt victoriam.

56. Marius adverſus Cimbros ac Teutonos conſtituto die pugnaturus, firmatum cibo militum ante caſtra collocavit, ut per aliquantum ſpatii, quo adverſarii dirimebantur, exercitus hoſtium potius labore itineris profligaretur; fatigationi eorum deinde incommodum aliud objecit, ita ordinata ſuorum acie, ut adverſo ſole & vento, & pulvere barbarorum occuparetur exercitus.

57. Cleomenes Lacedæmonius adverſus Hippiam Athenienſem, qui equitatu prævalebat, planitiem, in qua dimicaturus erat, arboribus proſtratis impedivit & inviam equiti fecit.

58. Xantippus Lacedæmonius ſola loci commutatione fortunam Punici belli convertit: nam cum deſperantibus jam Carthaginenſibus, animadvertiſſet Afros quidem, qui equitatu & elephantis præſtabant, colles ſectari, à Romanis autem, quorum robur in peditibus erat, campeſtria teneri, Pœnos in plana deduxit: ubi per elephantos, diſſipatis ordinibus Romanorum, ſparſos milites per Numidas perſecutus, eorum exercitum fudit in illam diem terra marique victorem.

59. Epaminondas dux Thebanorum, adverſus Lacedæmonios directurus aciem, pro fronte ejus decurrere equitibus juſſis, cum ingentem pulverem oculis

hoſtium objeciſſet, expectationemque equeſtris certaminis prætendiſſet: circumducto pedite ab ea parte, ex qua decurſus in adverſam hoſtium aciem ferebat, inopinantium terga adortus cecidit.

CAP. XV.

De Acie ordinandâ.

60. IN acie ordinanda. 1. Validiſſimi infirmiſſimis opponantur.

2. Hoſtis quà infirmiſſimus invadatur.

3. Conſerto prælio (ſi uſus ſit) infirmiores robuſtoribus oppoſiti ſe ſubducant & in tuta recipiant: optima autem pars virium ſic fruſtratum hoſtis robur circumeat & evertat.

4. Solita aciei forma, ſub tempus prælii, ad fruſtrandam hoſtis expectationem & conſilia conturbanda, mutari recte poterit.

5. Quà hoſtes validiſſimi, inde acies reducatur, nec ea parte antè cum hoſte confligatur, quàm circumductis cornibus mediis undique circumeatur.

6. Hoſtis avidè inſequens in mediam noſtrorum aciem recipiatur, & ex utrâque parte compreſſus cædatur.

7. Contra hoſtis circumventionem foſſæ ab utroque latere ducantur.

8. Si hoſtis edito colle, locis confragoſis, aut paluſtribus, ſepe, vallo, aliòve artis aut naturæ præſidio ſe à fronte aut à latere muniverit, quà tali præſidio nudus eſt circumveniatur.

9. Caſtra ſic ponantur, ut aut montibus aut paludibus, aut ſimili aliqua locorum opportunitate, hoſtibus quidem vincentibus, tuos incolumes recipere poſſis, cedentibus autem inſtandi liberum habeas arbitrium.

10. In prima acie collocentur leviùs armati aut imbecilliores tuorum, in ſubſidio autem & in cornibus, robur exercitûs: illi miſſis ſtatim telis ſe intra horum ordines recipiant, hoſtemque jam à robuſtioribus exceptum circumeant.

11. Denſa aliquando acies inſtruatur, ut minoris exercitûs ſpeciem præbeas: ſecuris deinde hoſtibus, in ipſo certamine diductis ordinibus, à lateribus circumveniantur.

12. Si hoſtium multitudinem verearis, virtuti autem tuorum fidas, acies in omnem partem ſpectans ordinetur, ut tui circumventi undique pugnare poſſint.

13. Qui multitudine abundat, cohortes aliquot in ſubſidio retineat, ad res ſubitas.

14. Si hoſtes in ſylvas aut loca impedita refugiendo equeſtres copias eludant, equites relictis equis pedeſtri pugna confligant.

Cap. XVI.

De acie hoſtium turbandâ.

61. Minutius Rufus Imperator, cum à Scordiſcis, Daciſque premeretur, quibus impar erat numero, præmiſit fratrem & paucos equites, unà cum æneatoribus, præcepitque, ut, cum vidiſſet contractum prælium, ſubitus ex diverſo ſe oſtenderet, juberetque æneatores concinere: ſonantibus montium jugis, ſpecies ingentis multitudinis offuſa eſt hoſtibus: qua perterriti dedêre terga.

62. Pauci ſe è loco edito ſubitò oſtendentes hoſtibus à tergo, ingentes ſæpe exercitus conturbarunt.

63. C. Sulpitius Petreius Coſ. contra Gallos dimicaturus, juſſit muliones clàm in montes proximos cum mulis abire, & inde conferto jam prælio, velut equis inſidentes oſtentare ſe pugnatibus: quare Galli

exiſtimantes adventare auxilia Romanis, ceſſere jam penè victores. Idem & alii factitarunt.

64. Hiſpani contra Hamilcarem boves vehiculis adjunctos in prima fronte conſtituerunt: vehiculaque tædæ & ſepi & ſulfuris plena, ſigno pugnæ dato incenderunt: actis deinde in hoſtem bobus, conſternatam aciem perruperunt.

65. Nonnulli furiali habitu ornati, faces & angues proferentes, hoſtium aciem turbaverunt.

CAP. XVII.

De Inſidiis.

66. ÆGyptii conflicturi acie in iis campis quibus junctæ paludes erant, algâ eos contexerunt, commiſſoque prælio, fugam ſimulantes in inſidias hoſtes traxerunt, qui rapidius acti per ignota loca, limo inhæſerunt, circumventique ſunt.

Veriatus ex latrone dux Celtiberorum, cedere ſe Romanis equitibus ſimulans, usque ad locum voraginoſum & præaltum eos perduxit. Et cum ipſe per ſolitos ac notos ſibi tranſitus evaderet, Romanos ignaros locorum immerſosque limo cecidit.

67. Alexander ex Epirotis adverſus Illyrios collocatâ in inſidiis manu, quosdam ex ſuis habitu Illyriorum inſtruxit, & juſſit vaſtare ſuam, i. e. Epiroticam regionem: quod cùm Illyrii viderent fieri, ipſi paſſim prædari cœperunt, eo ſecuriùs, quòd præcedentes veluti pro exploratoribus habebant, à quibus ex induſtria in loca iniqua deducti cæſi fugatique ſunt. Idem fecit Leptenes Syracuſanus adverſus Carthaginenſes.

68. Maharbal miſſus à Carthaginenſibus adverſus Afros rebellantes, cùm ſciret gentem avidam eſſe vini, magnum ejus modium Mandragorâ permiſcuit,

cujus

cujus inter venenum ac ſoporem media vis eſt; tunc prælio levi commiſſo, ex induſtria ceſſit: nocte deinde intempeſta, relictis intra caſtra quibusdam ſarcinis, & omni vino infecto, fugam ſimulavit. Cumque barbari, occupatis caſtris, in gaudium effuſi medicatum avidè vinum hauſiſſent, & in modum defunctorum ſtrati jacerent, reverſus cepit eos ac trucidavit.

69. Tib. Gracchus in Hiſpaniâ, certior factus hoſtem inopem commercio laborare, inſtructisſima caſtra omnibus eſculentis deſeruit, quæ adeptum hoſtem, & repertis intemperanter repletum gravemque reducto exercitu, ſubito oppresſit.

70. Hi qui adverſus Erythræos bellum gerebant, ſpeculatorem eorum, in loco edito deprehenſum occiderunt, & veſtem ejus ſuo militi dederunt, qui ex eodem jugo Erythræos, ſigno dato, in inſidias evocavit.

71. Arabes, cum eſſet nota conſuetudo eorum, qua de adventu hoſtium interdiu ſumo, nocte igne ſignificare inſtituerant, ut ſine intermisſione ea fierent præceperunt: adventantibus autem adverſariis intermitterent: qui, cum ceſſantibus luminibus, exiſtimarent ignorari adventum ſuum, avidiùs ingresſi oppresſique ſunt.

72. Alexander Macedo, cum hoſtis in ſaltu editiore caſtra communiſſet, inducta parte copiarum præcepit his quos relinquebat, ut ex more ignes excitarent, ſpeciemque præberent totius exercitûs, ipſe per avias regiones circumducta manu hoſtem ſuperiore aggreſſus loco depulit.

73. T. Labienus C. Cæſaris legatus adverſus Gallos, ante adventum Germanorum, quos auxilio his venturos ſciebat, confligere cupiens, diffidentiam ſimulavit: poſitisque in diverſa ripa caſtris, profectionem edixit in poſterum diem. Galli credentes eum fugere, flumen quod medium erat inſtituerunt transmittere;

tere. Labienus, circumacto exercitu, inter ipſas ſuperandi amnis difficultates, eos cecidit.

74. Hannibal, cum exploraſſet negligenter caſtra Fulvii Romani ducis munita, ipſum præterea multa temere audere, primâ luce, cum denſiores nebulæ præſtarent obſcuritatem, paucos milites munitionum noſtrarum vigilibus oſtendit, quò Fulvius repente movit exercitum. Hannibal per diverſam partem caſtra ejus occupavit, & ita in tergum Romanorum effuſus, octo millia fortiſſimorum militum cum ipſo duce trucidavit.

75. Idem ad Thraſimenum, cum arcta quædam via in radices montis & campos patentes duceret, ſimulatâ fugâ, per anguſtias ad patentia evaſit, ibique caſtra poſuit: ac nocte diſpoſitis militibus, & per collem qui imminebat, & in lateribus anguſtiarum, primâ luce, nebulâ quoque adjutus aciem direxit. Flaminius velut fugientem inſequens, cum anguſtias eſſet ingreſſus, non antè providit inſidias, quàm ſimul à fronte, lateribus, tergo circumfuſus, ad internecionem cum exercitu cæderetur.

76. Idem adverſus Junium Dictatorem, nocte intempeſta ſexcentis equitibus imperavit, ut in plures turmas ſegregati, per vices ſine intermiſſione circa caſtra hoſtium ſe oſtentarent. Ita totâ nocte Romanis in vallo, ſtatione, ac pluvia, quæ forte continua fuerat, inquietatis confectiſque, cum receptui ſignum jam Junius dediſſet, Hannibal ſuos requietos reduxit, & caſtra ejus invaſit.

Epaminondas Thebanus eodem dolo excepit Lacedæmonios.

77. Hannibal directâ acie ad Cannas, ſexcentos equites Numidas juſſit transfugere: qui ad fidem faciendam, gladios & ſcuta noſtris tradidere; & in ultimum agmen recepti, ubi primum concurri cœpit, ſtrictis minoribus (quos occultaverant) gladiis, ſcu-

ſcutis jacentium aſſumptis, Romanorum terga ceciderunt.

Iapyges P. Licinio Proconſuli Pagos quoque ſub ſpecie deditionis obtulerunt: qui recepti & in poſtremâ acie collocati terga Romanorum ceciderunt.

78. C. Caſſius in Syria adverſus Parthos ducens aciem, equitem extendit à fronte, cum à tergo peditem in confragoſo loco occultaſſet, dein cedente equitatu, & per nota ſe recipiente, in præparatas inſidias perduxit exercitum Parthorum, & cecîdit.

79. Ventidius Parthos & Labienum alacres ſucceſſibus victoriarum, dum ſuos ipſe per ſimulationem motûs continet, evocavit: & in loca iniqua deductos, aggreſſus per obreptionem adeo debellavit, ut deſtituti Labieno provincia excederent Parthi.

Idem adverſus Pharnaſtanis Parthos, cum ipſe exiguum numerum militum haberet, illis autem fiduciam ex multitudine videret increſcere, ad latus caſtrorum octodecim cohortes in obſcura valle poſuit, equitatu poſt terga militum collocato. Tum paucos admodum milites in hoſtem miſit, qui ubi, ſimulatâ fuga, hoſtem effuſè ſequentem ultra inſidiarum locum perduxere, coorta à latere acie, præcipitatis in fugam his, Pharnaſtanem interfecit.

BIBLIOTECA NAZ. ... ROMA ... VITTORIO EMANUELE

80. C. Cæſar ſuis & Afranianis caſtris contrariis tenentibus planities, cum utriusque partis plurimum intereſſet colles proximos occupare, idque propter ſaxorum aſperitatem eſſet difficile, tanquam Ilerdam repetiturum retro, agmen ordinavit, faciente inopia fidem deſtinationi: intra breviſſimum deinde ſpatium, exiguo circuitu flexit repente ad montes occupandos. Quo viſu perturbati Afraniani, velut captis caſtris, & ipſi effuſo curſu eosdem montes petiêre: quod futurum cum prædeſtinaſſet Cæſar, partim peditatu, quem præmiſerat, partim à tergo ſubmiſſis equitibus inordinatos eſt adortus.

81. Me-

81. Melantus dux Athenienſium cum provocatus à Rege hoſtium Xanto Bœotio deſcendiſſet ad pugnam, ut primum cominùs ſtetit, inique, inquit, Xante, & contra pactum facis, adverſus ſolum enim cum altero proceſſiſti. Cumque admiratus ille quisnam ſe comitaretur, reſpexiſſet, averſum uno ictu confecit.

82. Iphicrates Athenienſis ad Cherroneſum, cum ſciret Lacedæmoniorum ducem Anaxibium exercitum pedeſtri itinere ducere, firmiſſimam manum militum eduxit è navibus, & in inſidiis collocavit, naves autem omnium, tanquam onuſtas milite palam transnavigare juſſit, ita ſecuros & nihil expectantes Lacedæmonios, à tergo ingreſſus itinere oppreſſit fuditque.

83. Liburni, cum vadoſa loca obſediſſent, capitibus tantum eminentibus, fidem fecerunt hoſti alti maris, ac triremem, quæ eos perſequebatur, implicitam vado ceperunt.

84. Alcibiades dux Athenienſium in Helleſponto adverſus Numidarum & Lacedæmoniorum ducem, cum amplum exercitum & plures naves haberet, nocte expoſitis in terram quibusdam militum ſuorum, parte quoque navium poſt quædam promontoria occultatâ, ipſe cum paucis profectus, ita ut contemptu ſui hoſtem invitaret, eundem inſequentem fugit, donec in præparatas inſidias perduceret: averſum deinde, egredientem in terram, per eos, quos ad hoc ipſum expoſuerat, cecîdit.

Idem navali prælio decertaturus, conſtituit malos quosdam in promontorio, præcepitque his quos ibi relinquebat, ut, cum prælium commiſſum ſenſiſſent, panderent vela. Quo facto conſecutus eſt, ut hoſtes etiam claſſem in auxilium ſupervenire ei arbitrati verterentur.

85. Memnon Rhodius navali prælio, cum haberet

ducentarum navium claſſem, & hoſtium naves elicere ad prælium vellet, ita ordinavit ſuos, ut paucarum navium malos erigerent, easque primas agi juberent, hoſtes procul conſpicati numerum arborum; & ex eo navium quoque conjectantes, obtulerunt ſe certamini, & à pluribus occupati ſuperatique ſunt.

86. Timotheus dux Athenienſium adverſus Lacedæmonios navali acie decertaturus, cum inſtructa claſsis eorum ad oppugnandum proceſsiſſet, ex velocisſimis navibus viginti præmiſit, quæ omni arte varioque flexu eluderent hoſtem: ut primùm ſenſit minus agiliter moveri adverſam partem, progreſſus prælaſſatos facile ſuperavit.

Cap. XVIII.

De emittendo hoſte, ne clauſus prælium ex deſperatione redintegret.

87. Gallos, eo prælio quod Camilli ductu geſtum eſt, deſiderantes navigia quibus Tyberim tranſirent, Senatus cenſuit transvehendos, & commeatibus quoque perſequendos. Ejusdem generis hominibus poſtea per Pomptinum agrum fugientibus via data Gallica appellatur.

88. L. Martius Eques Romanus, cui, duobus Scipionibus occiſis, exercitûs imperium detulit, cum circumventi ab eo Pœni, ne multi morerentur; acriùs pugnarent, laxatis manipulis, & conceſſo fugæ ſpatio, diſſipatos ſine periculo ſuorum trucidavit.

Idem fecit C. Cæſar Germanis, idem iisdem Hannibal ad Thraſimenum, Idem Ætolis Antigonus Macedonum Rex, & idem Thebanis Ageſilaus Lacedæmonius.

89. Cn. Manlius Coſ. cum ex acie reverſus capta ab Hetruſcis Romana caſtra inveniſſet, omnibus portis

tis ſtatione circundatis, incluſos hoſtes in eam rabiem efferavit, ut ipſe in prælio caderet. Quod ut animadverterunt legati ejus, ab una parte remota ſtatione, exitum Hetruſcis dederunt, & effuſos perſecuti, occurrente altero Conſule Fabio ciciderunt.

90. Themiſtocles, victo Xerxe, volentes ſuos pontem rumpere prohibuit, cùm docuiſſet aptius eſſe eum expelli ex Europâ, quàm cogi ex deſperatione pugnare. Idem miſit ad eum, qui indicaret in quo periculo eſſet, niſi fugam maturaret.

91. Pyrrhus Epirotarum Rex, cùm quandam civitatem cepiſſet, clauſisque portis ex ultimâ neceſſitate fortiter dimicantes eos qui incluſi erant animadvertiſſet, locum illis ad fugam dedit. Idem inter cætera præcepta imperatoria memoriæ tradidit, non eſſe pertinaciter inſtandum hoſti fugienti. Alii præceperunt, ut *hoſti fugienti pons aureus fiat.*

CAP. XIX.

De diſſimulandis adverſis.

92. TUllus Hoſtilius Rex Rom. commiſſo adverſus Veientes prælio, cum Albani deſerto exercitu Rom. proximos peterent tumulos, eaque res turbaſſet Rom. animos, clarè pronunciavit juſſo ſuo Albanos id feciſſe, ut hoſtem circumveniret. Quæ res & terrorem Veientibus, & Romanis fiduciam attulit, remque inclinatam conſilio reſtituit.

Hannibalem venientem in Italiam tria millia carpentariorum reliquerunt, quo ille exemplo ne & cæteri moverentur edixit, à ſeſe eſſe dimiſſos, & inſuper in fidem ejus rei paucos leviſſimæ operæ domos remiſit.

93. L. Sylla, cum auxiliares ejus miſſi ab ipſo circumventi ab hoſtibus, & interfecti eſſent, vereretur-

que

que ne propter hoc damnum univerſus trepidaret exercitus, pronunciavit, auxiliares qui ad defectionem conſpiraſſent, conſilio à ſe in loca iniqua deductos: ita manifeſtiſſimam cladem ultionis ſimulatione velavit, & militum animos hac perſuaſione confirmavit.

94. Scipio, cum Syphacis Legati nunciarent Regis ſui nomine, ne fiducia ſocietatis ejus ex Siciliâ in Africam tranſiret, veritus ne confunderentur animi ſuorum, abſciſſâ peregrinâ ſocietate dimiſit Legatos, & famam diffudit, tanquam ultro à Syphace accerſeretur.

95. Q. Sertorius cùm acie decertaret, barbarum, qui ei nunciaverat Herculeium periiſſe, pugione trajecit, ne & in aliorum id notitiam perferret, & ob hoc animi ſuorum infirmarentur.

96. L. Lucullus, cum animadvertiſſet Macedonas equites, quos in auxilio habebat, ſubito conſenſu ad hoſtem transfugere, ſigna canere juſſit; & turmas quæ eos ſequerentur immiſit: hoſtis committi prælium ratus, transfugientes telis excepit Macedones: qui cum viderent neque recipi ſe ab adverſariis, & premi ab his quos deſerebant, neceſſariò ad juſtum prælium converſi hoſtem invaſerunt.

97. T. Quintius Capitolinus Coſ. cedentibus Romanis, ementitus eſt in altero cornu hoſtes ſugatos, & ita confirmatis ſuis victoriam retulit.

98. Marius adverſus Cimbros & Teutonos, cum metatores ejus per imprudentiam ita caſtris locum cepiſſent, ut ſub poteſtate barbarorum eſſet aqua: flagitantibus eam ſuis, digito hoſtem oſtendens, illinc, inquit, petenda eſt: quo inſtinctu aſſecutus eſt, ut protinus barbari tollerentur.

CAP.

CAP. XX.

De conſtituendâ per conſtantiam acie.

99. S. Tullius adoleſcens, prælio quo Tarq. Rex adverſus Sabinos conflixit, ſigniferis ſegniùs dimicantibus, raptum ſignum in hoſtem miſit: cujus recipiendi gratiâ Romani ita ardenter pugnaverunt, ut & ſignum & victoriam retulerint.

Idem & alii plurimi factitarunt: ſigna enim Romanis ſacra fuerunt: ut diximus ſuprà.

100. Q. Furius, averſo exercitu, cum occurriſſet, affirmavit non recepturum ſe in caſtra quenquam niſi victorem, reductiſque in aciem victoriâ potitus eſt. Et huic ſimile fecerunt alii.

101. M. Attilius Coſ. bello Samnitico, ex acie refugientibus in caſtra militibus, aciem ſuorum oppoſuit, affirmans ſecum, & cum bonis civibus dimicaturos eos, niſi cum hoſtibus maluiſſent, eâ ratione univerſos in aciem reduxit.

102. L. Sylla, credentibus jam legionibus exercitui Mithridatico, ductu Archelai, ſtricto gladio in primam aciem procurrit, appellanſque milites dixit: ſi quis quæſiſſet, ubi Imperatorem reliquiſſent, reſponderent pugnantem in Bœotia: cujus rei pudore univerſi eum ſecuti ſunt.

103. D. Julius ad Mundam ſuis referentibus pedem, equum ſuum abduci à conſpectu ſuo juſſit, & in primam aciem pedes proſiliit: milites dum deſtituere Imperatorem erubeſcunt, redintegrarunt prælium.

104. Philippus veritus ne impetum Scytharum ſui non ſuſtinerent, fideliſſimos equitum à tergo poſuit, præcepitque ne quem commilitonum ex acie fugere paterentur, perſeverantiùs abeuntes trucidarunt. Qua denun-

denunciatione cum effeciſſet, ut etiam timidiſſimi mallent ab hoſtibus quam à ſuis interfici, victoriam acquiſivit.

CAP. XXI.

De his quæ poſt prælium fiunt, ſi res proſperè ceſſerint, & de confirmandis reliquiis belli.

105. C. Marius, victis prælio Teutonis, reliquias eorum (quia nox circumvenerat) circumſedens, ſublatis ſubinde clamoribus per paucos ſuorum territavit, inſomnemque hoſtem detinuit, ex eo conſecutus, ut poſtero die irrequietum faciliùs debellaret.

106. Cl. Nero, victis Pœnis, quos, Hasdrubale duce in Italiam ex Hiſpania trajiciente, exceperat, caput Hasdrubalis in caſtra Hannibalis projecit, quo factum eſt, ut & Hannibal luctu (nam frater occiſus erat) & exercitus deſperatione adventantis præſidii affligeretur. Cujus ſimile ab aliis etiam factitatum legimus.

107. Hermocrates Syracuſanus, ſuperatis acie Carthaginenſibus, veritus ne captivi, quorum ingentem manum in poteſtatem redegerat, parum diligenter cuſtodirentur, quod eventus dimicationis in epulas & ſecuritatem compellere victores poterat, finxit proximâ nocte equitatum hoſtilem venturum: qua expectatione aſſecutus eſt ut ſolito attentiùs vigiliæ agerentur.

CAP. XXII.

Si res duriùs ceſſerit de adverſis emendandis.

108. T. Didius in Hiſpaniâ, cûm accerrimo prælio conflixiſſet, quod nox diremerat, magno nume-

numero utrinque cæſo, complura ſuorum corpora atra nocte ſepelienda curavit: Hiſpani poſtero die ad ſimile officium progreſſi, quia plures ex ipſorum numero quàm ex Romanis cæſos repererant, victos ſe eſſe ſecundum eam dinumerationem argumentati, ad conditiones Imperatoris deſcenderunt.

109. T. Martius Eques Rom. qui reliquiis exercitûs duorum Scipionum præfuit, cum in propinquo bina caſtra Pœnorum paucis millibus paſſuum diſtarent, cohortatus milites, proxima caſtra intempeſtâ nocte adortus eſt; & cum hoſtem victoriæ fiduciâ incompoſitum aggreſſus, ne nuncios quidem cladis reliquiſſet, breviſſimo tempore militi ad requiem dato, eadem nocte, raptim famam rei geſtæ prægreſſus, altera eorundam caſtra invaſit. Ita bis ſimili uſus eſt eventu, deletis ubique Pœnis, amiſſas populo Rom. Hiſpanias reſtituit.

CAP. XXIII.

De dubiorum animis in fide retinendis.

110. P. Valerius Epidauri timens oppidanorum perfidiam, quia parum præſidii habebat, gymnicos ludos procul ab urbe apparavit. Quò cum omnis fere multitudo ſpectandi cauſa exiſſet, clauſit portas nec in eas antea admiſit Epidaurios, quam obſides à Principibus acciperet.

111. Cn. Pompejus cùm ſuſpectos haberet Catinenſes, & vereretur ne præſidium non reciperent, petiit ab iis, ut ægros interim apud ſe refici paterentur; fortiſſimis deinde habitu languentium miſſis, civitatem occupavit continuitque.

112. Alexander, devicta perdomitaque Thracia, petens Aſiam, veritus ne poſt ipſius diſceſſum ſumerent arma, Reges eorum, Præfectosque & omnes qui-

quibus videbatur ineſſe cura detractæ libertatis, ſecum velut honoris cauſa traxit, ignobiles autem relictis plebeiosque præfecit, conſecutus, uti principes beneficiis obſtricti nihil novare vellent, plebs verò ne poſſet quidem ſpoliata principibus.

113. Scipio Africanus in Hiſpannia, cum inter captivas nobilis & eximiæ formæ virgo ad eum perducta eſſet, omniumque oculos in ſe converteret, ſumma cuſtodia habitam ſponſo nomine Alicio reddidit, inſuperque aurum, quod parentes ejus redempturi captivam Scipioni attulerant eidem ſponſo pro nuptiali munere dedit: qua multiplici magnificentia univerſa gens victa imperio populi Rom. acceſſit.

Alexander etiam Macedo eximiæ pulchritudinis virginem captivam, finitimæ gentis Principi deſponſatam ne aſpicere quidem voluit. Qua mox ad ſponſum remiſſa, univerſæ gentis per hoc beneficium animos ſibi conciliavit.

114. Germanicus Cæſar, cum in finibus Ubiorum caſtella poneret, pro fructibus eorum locorum, quæ vallo comprehendebat, pretium ſolvi juſſit, atque ea juſtitiæ fama omnium fidem adſtrinxit.

CAP. XXIV.

Quæ facienda ſint pro caſtris, ſi ſatis fiducia in præſentibus non habeamus.

115. PHares dux Athenienſium cum expectaret auxilia, & vereretur ne intereà contemptu præſentis paucitatis hoſtes caſtra ejus oppugnarent, complures ex iis quos habebat, per adverſam partem nocte miſſos, juſſit quà præcipuè conſpicui forent hoſtibus, redire in caſtra, & accedentium novarum virium ſpeciem præbere, atque ita ſimulatis auxiliis tutus eſt, donec inſtrueretur expectatis.

116. Iphi-

116. Iphicrates Athenienſis cum campeſtribus locis caſtra haberet, exploraſſetque Thraces ex collibus per quos unus erat deſcenſus, nocte ad diripienda caſtra venturos, clam duxit exercitum, & in utroque viæ latere, per quam tranſituri erant Thraces, diſtributum collocavit: hoſtemque decurrentem in caſtra, (in quibus multi ignes per paucorum curam inſtituti ſpeciem manentis ibi multitudinis ſervabant) à lateribus adortus oppreſſit.

CAP. XXV.

De effugiendo.

117. GAlli pugnaturi cum Attalo aurum omne & argentum certis cuſtodibus tradiderunt, quibus, ſi acie fugiſſent, parceretur, quò faciliùs colligenda præda hoſtem impeditum effugerent.

Triphon Syriæ Rex victus per totum iter fugiens pecuniam ſparſit, ſeque ſectantes Antiochi equites moratus effugit.

118. Q. Sertorius pulſus acie à Q. Metello pio, ne fugam quidem ſibi tutam arbitratus, milites diſperſos abire juſſit, admonitos in quem locum vellet convenire.

Viriatus Luſitanorum dux eâdem ratione Romanorum copias locorumque iniquitatem evaſit, ſparſo exercitu deinde collecto.

119. Horatius Cocles, urgente Porſenæ exercitu, juſſit ſuos per pontem redire in urbem, eumque (ne caſu ſequeretur hoſtis) intercidere. Quod dum efficitur, in capite ejus propugnator ipſe ſequentes detinuit. Audito denique fragore pontis abrupti dejecit ſe in alveum, eumque armis & vulneribus oneratus tranavit.

120. Afranius in Hiſpaniâ ad Ilerdum, cum Cæſarem

rem ſugeret, inſtante eo caſtra poſuit, cum idem Cæſar feciſſet, & pabulatum ſuos dimiſiſſet; ille ſignum repente itineri dedit.

121. Pub. Claudius navali prælio ſuperatus à Pœnis, cum per hoſtium præſidia neceſſe haberet erumpere, reliquas viginti naves tanquam victrices juſſit ornari, atque ita Pœnis exiſtimantibus ſuperiores fuiſſe acie Rom. terribilis exceſſit.

122. Pœni claſſe ſuperati, quia inſtantem avertere Romanum ſtudebant, ſimulaverunt in vada naves ſuas incidiſſe, hærentesque imitati effecerunt, ut victor eorum timens caſum, ſpatium ad evadendum daret.

Cap. XXVI.

De repentino exercitu.

123. Qui victoriâ potiri vult, famam ſui adventus præveniat, & hoſtem inopinantem opprimat. Sic Conſules, ſic Cæſar, ſic maximi ubique nominis duces fecerunt.

Cap. XXVII.

De fallendis iis qui obſidentur.

124. Domitius Calvinus cum obſideret Lucream oppidum Ligurum ſitu, operibus, & propugnatorum præſtantiâ tutum, circuire muros frequenter omnibus copiis inſtituit, easdemque reducere in caſtra: quâ conſuetudine inductis ita oppidanis, ut crederent exercitationis gratiâ id facere Romanum, & ob hoc nil ab eo conatu caventibus, morem illum obambulandi in ſubitum direxit impetum, occupatisque mœnibus oppreſſit, ut ſe ipſos dederent & oppidum.

125. Han-

125. Hannibal in Italia multas urbes cepit, cùm Romanorum habitu quosdam ſuorum, ex longo belli uſu Latinè quoque loquentes præmitteret. Idem & alii fecerunt.

126. Ariſtippus Lacedæmonius feſto die Tegeatarum, quo omnis multitudo ad celebrandum Minervæ ſacrum urbe egreſſa erat, jumenta ſaxis frumentariis palea refertis onuſta Tegeam miſit, agentibus ea militibus, qui negotiatorum ſpecie inobſervati portas aperuerunt ſuis.

127. Antiochus in Cappadocia ex caſtello Suenda quod obſidebat, jumenta frumentatum egreſſa intercepit: occiſisque calonibus, eorundem veſtitu milites ſuos tanquam frumentum reportantes ſubmiſit. Quo errore illi, cuſtodibus deceptis, caſtellum intraverunt, admiſeruntque milites Antiochi.

128. Thebani, cum portum Sicyoniorum nulla vi redigere in poteſtatem ſuam poſſent, navem ingentem armatis compleverunt, expoſita ſuper merce, ut negotiatorum ſpecie fallerent, ab ea deinde parte murorum, quà longiſſime remota erat, apparere paucos diſpoſuerunt, quibus è nave quidam egresſi inermes, ſimulata rixa occurrerunt. Sicyoniis ad dirimendum id jurgium advocatis, Thebanæ naves, & portum vacantem & urbem occupaverunt.

CAP. XXVIII.

De eliciendis ad proditionem.

129. SUmmi duces ex obſeſſis aliquem ad proditionem ſæpe ſolicitarunt.

130. Tarq. Superbus cum Gabios in deditionem accipere non poſſet, filium ſuum Sextum Tarquinium cæſum virgis ad hoſtem miſit, is incuſata patris ſævitia perſuaſit Gabinis, ut odio ſuo adverſus Regem ute-

rentur, & dux ad bellum electus tradidit Patri Gabios.

Cyrus Perſarum Rex ſuum comitem Zopyrum, exploratâ ejus fide, truncata de induſtriâ facie ad hoſtes dimiſit: ille aſſentante injuriarum fide, creditus inimiciſſimus Cyro, cum hanc perſuaſionem adjuvaret procurrendo propiùs, quoties acie decertaretur, & in eum tela dirigendo, commiſſam ſibi Babyloniorum urbem tradidit Cyro.

131. Philippus oppido Samiorum excluſus, Apollonio Præfecto eorum ad proditionem corrupto perſuaſit, ut plauſtrum lapide quadrato oneratum in ipſo aditu portæ poneret: confeſtim deinde ſigno dato inſecutus oppidanos, circa impedita portæ clauſtra oppreſſit trepidantes.

132. Hannibal apud Tarentum, quod à præſidio Romano, duce Livio tenebatur, Eoneum quendam Tarentinum, quem ad proditionem ſolicitaverat, ejusmodi fallacia inſtruxit, ut ille venandi ſpecie noctu procederet, quaſi id per hoſtem interdiu non liceret: egreſſo ipſi apros ſubminiſtrabant, quos ille tanquam ex captura Livio offerret; idque cum ſæpius factum eſſet, & ideo minus obſervaretur, quadam nocte Hannibal venatorum habitu Pœnos comitibus ejus immiſcuit: qui cum onuſti venatione quam ferebant, recepti eſſent à cuſtodibus, protinus eos adorti occiderunt. Tunc fracta porta admiſſus cum exercitu Hannibal omnes Romanos interfecit, exceptis his qui in arcem profugerant.

133. Lyſimachus Rex Macedonum cum Epheſios oppugnaret, & illi in auxilio haberent Mandronem Archipiratam, qui plerumque oneratas præda naves Epheſum appelleret, corrupto ei ad proditionem junxit fortiſſimos Macedonum, quos ille reſtrictis manibus pro captivis Epheſum introduceret, qui poſteà, raptis ex arce armis, urbem Lyſymacho tradiderunt.

CAP. XXIX.

Per quæ hoſtes ad inopiam redigantur.

134. FAb. Max. vaſtatis Campanorum agris, ne quid iis ad fiduciam obſidionis ſupereſſet, receſſit ſementis tempore, ut frumentum quod reliquum habebant in ſationes conferrent: reverſus deinde renato, protrivit, & ad famem redactus potitus eſt.

Antigonus adverſus Athenienſes idem fecit.

135. Dionyſius multis urbibus captis, cum Rheginos aggredi vellet, qui copiis abundabant, ſimulavit pacem, petiitque ab iis ut commeatus exercitui ipſius ſubminiſtrarent, quod cum impetraſſet, exhauſto oppidanorum frumento, aggreſſus urbem alimentis deſtitutam ſuperavit.

Idem & adverſus Himereos fecit.

136. Alexander oppugnaturus Leucadiam commeatibus abundantem, priùs caſtella quæ in confinio erant cepit, omneſque ex his Leucadiam paſſus eſt confugere, ut alimenta inter multos celeriùs abſumerentur.

137. Phalaris Agrigentinus, cum quædam loca munitione tuta in Sicilia oppugnaret, ſimulato fœdere, frumenta quæ reſidua ſe habere dicebat, apud eos depoſuit: deinde data opera ut tectorum cameræ, in quibus id conferebatur, reſciſſæ pluviam reciperent, & fiducia conditi commeatûs proprio tritico abuſos initio æſtatis aggreſſus inopiâ compulit ad deditionem.

CAP. XXX.

Quemadmodum perſuadeatur obſidionem permanſuram.

138. CLearchus Lacedæmonius exploratum habens Thraces omnia victui neceſſaria in montes comportaſſe, una quoque ope ſuſtentari, quod crederent eum commeatûs inopiâ receſſurum, per id tempus quo legatos eorum venturos opinabatur, aliquem ex captivis in conſpectu juſſit occidi, & membratim tanquam alimenti cauſâ in contubernia diſtribuit. Thraces nihil non facturum perſeverantiæ cauſa eum credentes, qui tam deteſtabiles epulas ſuſtinuiſſet experiri, in deditionem venerunt.

139. Tib. Gracchus, Luſitanis dicentibus in decem annos cibaria ſe habere, & ideo obſidionem non expaveſcere: undecimo, inquit, anno vos capiam. Qua voce perterriti Luſitani, quanquam inſtructi commeatibus, ſtatim ſe tradiderunt.

A. Torquato Græcam urbem oppugnanti, cum diceretur juventutem ibi ſtudioſè jaculis & ſagittis exerceri: pluris eam, inquit, propediem vendam.

CAP. XXXI.

De deſtructione præſidiorum hoſtium.

140. SCipio, Hannibale in Africam reverſo, cum plura oppida, quæ ratio illi in poteſtatem redigenda dictabat, firmis præſidiis diverſè partitis obtinerentur, ſubinde aliquam manum ſubmittebat ad infeſtanda ea, noviſſimè etiam tanquam direpturus civitates aderat, deinde ſimulato metu refugiebat. Hannibal ratus veram eſſe ejus trepidationem,

deductis undique præſidiis, tanquam de ſumma rerum dimicaturus inſequi cœpit: ita conſecutus Scipio quod petierat, nudatas propugnatoribus urbes per Maſiniſſam & Numidas cepit.

141. Pyrrhus Epirotarum Rex adverſus Illyricos, cum civitatem, quæ caput gentis erat, redigere in poteſtatem ſuam vellet, ejus deſperatione cæteras urbes petere cœpit: conſecutusque eſt, ut hoſtes fiduciâ velut ſatis munitæ urbis ejus, ad tutelam aliarum dilaberentur. Quo facto ipſe rurſus revocatis omnibus ſuis vacuam eam defenſoribus cepit.

142. Mago dux Carthaginenſium victo Cn. Piſone & in quadam turre circumſepto, ſuſpicatus ventura ei ſubſidia, perfugam miſit, qui perſuaderet appropinquantibus captum jam Piſonem. Qua ratione deterritis iis, reliqua victoriæ conſummavit.

143. Qui civitate aliqua potiri vult, ſeditionem inteſtinam inter obſeſſos moveat.

CAP. XXXII.

De Fluminum derivatione, & vitatione aquarum.

144. OBſeſſi derivatis aquis ad deditionem ſiti cogantur.

145. Alexander apud Babylonem, quæ media flumine Euphrate dividebatur, foſſam pariter & aggerem inſtituit, ut in uſum ejus exiſtimarent hoſtes egeri terram; atque ita ſubitò flumine averſo per alveum veterem, qui ſiccatus ingreſſum præbebat, urbem intravit. Semiramis idem fecit.

CAP.

CAP. XXXIII.

De injiciendo obſeſſis pavore.

146. PHilippus, cum Trinaſſum caſtellum nulla vi capere poſſet, terram ante ipſos muros aggeſſit, ſimulavitque agi cuniculum: Caſtellani, quia ſubrutos ſe exiſtimarant, dediderunt.

147. Pelopidas Thebanus Magnetum duo oppida ſimul oppugnaturus, non ita longo ſpatio diſtantia, quo tempore ad alterum eorum exercitum admovebat, præcepit, ut ex compoſito ab aliis caſtris quatuor equites coronati, notabili alacritate velut victoriam nunciantes venirent: ad cujus ſimulationem curavit, ut ſylva quæ in medio erat, incenderetur, præbitura ſpeciem urbis ardentis: præterea quosdam captivorum habitu eodem juſſit perduci. Quâ aſſeveratione perterriti qui obſidebantur, dum in parte jam ſe ſuperatos exiſtimarent, defecerunt.

CAP. XXXIV.

De Irruptione ex diverſa parte quam expectatur.

148. IRruptio fiat quà minimè expectatur, & per minus frequentem urbis partem quamvis magis munitam.

149. Irruptionem ab una parte ſimules, à diverſâ autem facias.

150. C. Marius bello Jugurthino apud flumen Mulucham, cum oppugnaret caſtellum in monte ſaxeo ſitum, quod unâ & anguſta ſemitâ adibatur, cæterâ parte velut cum ſaltu præcipiti, nunciato ſibi per Ligurem quendam ex auxiliis gregalem militem, qui forte aquatum progreſſus, dum per ſaxa montis cochleas

legit, ad ſummum pervenerat eripi poſſe caſtellum, paucos Centuriones, quibus perfectiſſimos cum velociſſimis militibus æneatores immiscuerat, miſit, capite pedibusque nudis, ut proſpectus viſusque per ſaxa facilior foret, ſcutis armisque à tergo aptatis: hi Ligure duce, & telis & clavis quibus in adſcenſu nitebantur adjuti, cum ad poſteriora & ob id vacua defenſoribus caſtelli perveniſſent, concinere & tumultuari, ut præceptum erat, cœperunt: ad quod conſtitutum Marius conſtantiùs adhortatus ſuos, acriùs inſtare caſtellanis cœpit, quos ab imbelli multitudine ſuorum revocatos tanquam capti à tergo eſſent, inſecutus caſtellum cepit.

CAP. XXXV.

De inſidiis per quas eliciantur obſeſſi.

151. Cato in conſpectu Lacetanorum quos obſidebat, reliquis ſuorum ſubmotis, Sueſſanos quosdam ex auxiliaribus maxime imbelles aggredi mœnia juſſit; hos cùm, factâ eruptione, Lacetani facile avertiſſent, & fugientes avide inſecuti eſſent, illis quos occultaverat cohortibus oppidum cepit.

Simili plane ſtrategemate captam urbem Ai legimus *Joſh. cap.* 8.

152. Chares dux Athenienſium, civitatem aggreſſurus littori appoſitam, poſt quædam promontoria occulte habita claſſe, è navibus velociſſimam præter hoſtilia præſidia ire juſſit: quâ viſâ, cum omnia navigia quæ pro cuſtode à portis agebantur, ad perſequendam evolaſſent, Chares indefenſum portum cum reliqua claſſe invectus etiam civitatem occupavit.

Barca dux Pœnorum, in Sicilia Lilybæum noſtris terrâ marique obſidentibus, partem claſſis ſuæ procul

cul armatam juſſit oſtendi: ad ejus conſpectum cum evolaſſent noſtri, ipſe reliquis quas in occulto tenuerat navibus, Lilybæi portum occupavit.

153. Summi ſæpe duces, ſimulato regreſſu, ſubito revertentes hoſtem inopinantem nec inexpectatam vim prohibere valentem profligaverunt.

Cap. XXXVI.

De exercendâ curâ obſeſſorum circa tutelam ſui.

154. Alcibiades Athenienſis civitate ſuâ à Lacedæmoniis obſeſſâ, veritus negligentiam vigilum, denunciavit his qui in ſtationibus erant, ut obſervarent lumen quod nocte oſtenſurus eſſet ex arce, & ad conſpectum ejus ipſi quoque lumina attollerent. In quo munere qui ceſſaſſet pœnam paſſurum; dum ſolicitè expectatur ſignum ducis, pervigilatum ab omnibus, & ſuſpectæ noctis periculum evitatum eſt.

155. Iphicrates dux Athenienſium, cum præſidio Corinthum teneret, & ſub adventum hoſtium ipſe vigilias circumiret; vigilem, quem dormientem viderat, transfixit cuſpide. Quod factum quibusdam tanquam ſævum increpantibus: qualem inveni, inquit, talem reliqui.

Epaminondas Thebanus idem feciſſe dicitur.

Cap. XXXVII.

De emittendo & recipiendo nuncio.

156. Ad nuncium ferendum miſſi fuerunt aliquando Legatorum ſpecie: aliquando transfugæ ſubornati: aliquando pretio conducti ex hoſtibus qui adverſario omnia communicarent: ali-

aliquando captivi minis aut tormentis interrogati. Multa alia nimis incerta huc pertinentia refert præcipue Machiavellus de Strategematis.

157. L. Lucullus Cizicenos obſeſſos à Mithridate, ut certiores adventûs ſui faceret, cum præſidiis hoſtium teneretur introitus urbis, qui unus & anguſtus ponte modico inſulam continenti jungit militem è ſuis ſciolum nandi, & nauticæ artis peritum, juſſit inſidentem duobus inflatis utribus literas inſutas habentibus, quos ab inferiore parte duabus regulis inter ſe diſtantibus commiſerat, ire ſeptem millium paſſuum trajectum. Quod ita perite gregalis fecit, ut cruribus velut gubernaculis dimiſſus curſum dirigeret, & procul viſentes qui in ſtatione erant marinæ ſpecie belluæ deciperet.

CAP. XXXVIII.

De introducendis auxiliis & commeatibus ſuggerendis.

158. HAnnibale obſidente Caſilinum, Romani farinam doliis ſecundâ aqua Vulturii fluminis dimittebant, ut ab obſeſſis exciperetur: quibus cum objecta per medium amnem catena Hannibal obſtitiſſet, nuces ſparſêre, quæ cum aqua ferente ad oppidum defluerent, eo commeatu ſociorum neceſſitatem ſuſtentaverunt.

159. Hircius, Mutinenſibus obſesſis, ab Antonio ſalem, quo maximè indigebant, cuppis conditum per amnem intromiſit: idem pecora ſecunda aqua demiſit, quæ excepta ſuſtentaverunt neceſſariorum inopiam.

CAP.

CAP. XXXIX.

Quâ ratione proditoribus & transfugis occurratur.

160. CL. Marcellus, cognito conſilio Batteſi Nolani, qui corrumpere ad defectionem populares ſtudebat, & Hannibali gratificabatur, quod illius beneficio curatus inter Cannenſes ſaucius, & ex captivitate remiſſus ad ſuos erat, quia interficere eum (ne ſupplicio ejus reliquos concitaret Nolanos) non audebat, accerſitum ad ſe allocutus eſt; dicens fortiſſimum eum militem eſſe, quod antè ignoraſſet: hortatusque eſt, ut ſecum moraretur: & ſuper verborum honorem equo quoque donavit. Qua benignitate non illius tantum fidem, ſed etiam populariuṃ, qui ex illo pendebant, ſibi obligavit.

161. Hamilcar dux Pœnorum, cum frequenter auxiliares Galli ad Romanos tranſirent, etiam ex conſuetudine, ut ſocii exciperentur, ſibi fideliſſimos ſubornavit ad ſimulandam tranſitionem, qui Romanos excipiendorum eorum cauſa progreſſos occiderunt. Quæ ſolertia Hamilcari non tantum ad præſentem profuit ſucceſſum, ſed in poſterum præſtitit, ut Romanis veri quoque transfugæ forent ſuſpecti.

162. Hanno Carthaginenſium Imperator in Sicilia, cum comperiſſet Gallorum mercenariorum circiter quatuor millia conſpiraſſe ad transfugiendum ad Romanos, quòd aliquot menſium mercedes non receperant, animadvertere autem in eos non auderet, metu ſeditionis, promiſit prolationis injuriam liberalitate penſaturum: quo nomine gratias agentibus Gallis, per tempus idoneum datis pollicitis, fideliſſimum diſpenſatorem ad Otacilium Conſulem miſit, qui tanquam rationibus interverſis transfugiſſet, nunciavit nocte proxima Gallorum quatuor millia

quæ prædatum forent miſſa, poſſe excipi. Otacilius nec ſtatim credidit transfugæ, nec tamen rem ſpernendam ratus, diſpoſuit in inſidiis lectiſſimam manum ſuorum, ab ea Galli excepti dupliciter Hannonis conſilio ſatisfecerunt, & Romanos ceciderunt, & ipſi omnes interfecti ſunt.

163. Hannibal ſimili conſilio ſe de transfugis ultus eſt: nam cum aliquos ex militibus ſuis ſciret transfugiſſe proximâ nocte, nec ignoraret exploratores hoſtium in caſtris ſuis eſſe, palàm pronunciavit, non debere transfugas vocari ſolertiſſimos milites, qui ipſius juſſu exirent ad excipienda hoſtium conſilia: auditis quæ pronunciavit, retulerunt exploratores ad ſuos; tum comprehenſi à Romanis transfugæ, & amputatis manibus remiſſi ſunt.

164. Diodorus cum præſidio Amphipolim tueretur, & duo millia Thracum ſuſpecta haberet, quæ videbantur urbem direptura, mentitus eſt paucas hoſtium naves proximo littori applicuiſſe, easque diripi poſſe: qua ſpe ſimulatos Thracas emiſit, ac deinde clauſis portis non recepit.

CAP. XL.

De Eruptione.

165. ROmani qui in præſidio Panormitanorum erant, veniente ad obſidionem Hasdrubale, raros ex induſtriâ in muris poſuerunt defenſores: quorum paucitate contemptâ cum incautus muris ſuccederet Hasdrubal, eruptione factâ ceciderunt eum.

166. Æmilius Paulus, univerſis Liguribus improviſo adortis, caſtra ejus, ſimulato timore militem diu continuit, deinde fatigato jam hoſte, à quatuor portis eruptione factâ ſtravit cepitque Ligures.

167. Ve-

167. Velus Præfectus Romanorum arcem Tarentinorum tenens, miſit ad Hasdrubalem legatos, ut abire ſibi incolumi liceret: ea ſimulatione ad ſecuritatem perductum hoſtem eruptione factâ cecîdit.

168. Flavius Fimbria in Aſiâ apud Hildinacum, adverſum filium Mithridatis, brachiis à latere ductis, deinde foſſâ in fronte percuſſâ, quietum in vallo militem tenuit, donec hoſtilis equitatus intraret anguſtias munimentorum, tunc eruptione factâ ſex millia eorum cecîdit.

169. Titurius Sabinus adverſus Gallorum amplum exercitum, continendo militum juxta munimenta, præſtitit iis ſuſpicionem metuentis: cujus augendæ causâ perfugam miſit qui affirmaret exercitum Romanum in deſperatione eſſe, ac fugam meditari. Barbari oblatâ victoriæ ſpe concitati, lignis ſarmentisque ſe oneraverunt, quibus foſſas complerent; ingentique curſu caſtra Rom. in colle poſita petiverunt: unde in eos Titurius univerſas emiſit copias, multisque Gallorum cæſis, plurimos in deditionem accepit.

170. Numantini obſeſſi ne pro vallo quidem inſtruxerunt aciem, adeoque ſe continuerunt, ut Popilio Lænati fiducia fieret ſcalis oppidum aggrediendi: quo deinde ſuſpicante inſidias (quia ne tunc quidem obſiſtebatur) ac ſuos revocante, eruptione factâ averſos & deſcendentes adorti ſunt.

Cap. XLI.

De conſtantia obſeſſorum.

171. Romani, aſſidente mœnibus Hannibale, oſtentandæ fiduciæ gratiâ, ſupplementum exercitibus quos in Hiſpania habebant diverſâ portâ miſerunt.

172. Iidem agrum in quo caſtra Hannibal habebat,

defuncto forte domino, venalem ad id pretium licendo perduxerunt, quo is ager ante bellum venierat. Hi dum ab Hannibale obſiderentur, & ipſi obſiderent Capuam, decreverunt ne niſi capta ea revocaretur inde exercitus.

173. Lacedæmonius quidam nobilis, Philippo denunciante, multis ſe prohibiturum, niſi civitas ſibi traderetur: num, inquit, & pro patria mori nos prohibebit?

174. Petilini à Pœnis obſeſſi parentes & liberos propter inopiam ejecerunt: ipſi coriis madefactis & igne ſiccatis, foliiſque arborum, & omni genere animalium vitam trahentes, undecim menſes obſidionem toleraverunt.

175. Caſilini, obſidente Hannibale, tantam inopiam perpeſſi ſunt, ut centum denariis murem veniiſſe proditum memoriæ ſit, ejusque venditorem fame periiſſe, emptorem autem vixiſſe: fidem tamen ſervare Romanis perſeveraverunt.

176. Cum Mithridates Cizicum oppugnaret, captivos ejus urbis produxit, oſtenditque obſeſſis, arbitratus futurum, ut miſeratione ſuorum compelleret ad deditionem oppidanos: at illi cohortati ad patiendum fortiter mortem captivos, ſervare Romanis fidem perſeveraverunt.

178. Æginenſes, cum à Viathoris liberi & conjuges cæderentur, præoptaverunt ſpectare ſupplicia pignorum ſuorum, quam à Romanis deficere.

179. Numantini ne ſe dederent, fame mori præfixis foribus domuum ſuarum maluerunt.

180. Hieroſolymitani obſeſſi à Tito, præter pluxima quæ meminiſſe pigeat mala, tantam famem perpeſſi ſunt, ut mulier quædam ſuam prolem comederet, & militibus nidore aſſati cibi invitatis apponeret: teſte *Joſepho Ben Gorion*.

CORONIS
DE
SCOTORUM
STRATEGEMATIS.

SCOTORUM Regnum omnium totius terrarum orbis longè antiquiſſimum, divinis auſpiciis cœptum, usque ab initio iniquis odiis, ſuperbis & infeſtis plurimorum & maximorum hoſtium Brittonum, Pictorum, Saxonum, Hibernorum, Anglorum, Romanorum, Danorum, Gallorum & Inſulanorum ſuorum, nunc ſingulorum, nunc copiis caſtriſque junctis pugnantium ſignis ſolicitatum, & multis ſæpe cladibus acceptis extrema quæque expertum armis ſtetit, crevit; & rei militaris gloriâ floruit jam annos bis mille duos. Nec ſolo ſuo contentum ſpretis terræ mariſque limitibus, Veſtæ & Neptuni imperio neglecto, terra peragratâ, ſuperato Oceano, bellum ubique, victoriam undique quærens illuſtrem armorum gloriam foris per Angliam, Hiberniam, Belgium, Germaniam, totum Septentrionem, Italiam, Galliam, Hiſpaniam, Libyam, Cretam, Rhodum, Syriam, Boruſſiam, latè circumtulit, ſibi gloriam & honorem, ſociis ſpem, opem, victoriam, ſalutem, commodum adferens, hoſtibus terrorem, damnum, ignominiam. Cujus rei fidem faciunt optimam maxima illa & latè celebrata Heroum nomina. David Scotorum Rex ſine controverſia omnium ætatis ſuæ præſtantiſſimus, Henricum ſecundum Anglum Carleoli in equeſtrem ordinem adſcivit, & mi-

& militari balteo cinxit, anno Chriſti 1139. ut præter ſcriptores Scotos meminit Gulielmus Neobrigenſis. Robertus Bruſſius, ipſe Rex ſcilicet, militiam & honores exteros dedignatus, domi pulcherrimam diadematis gloriam pulchriùs etiam meruit, & cum recuperato regno decus ſibi regium peperit. Tremendus Vallas, cujus vel ipſum nomen auditum hoſtibus ſæpe fugam, ſemper terrorem intulit, qui quot ictibus neci ſingulos, & quoquo incumberet humo univerſos ruinæ more dedit, partâ jam merito dignitate Proregis, ſuis, ut inſignia regia ſumeret, quò majore fide cum Anglo de pacis conditionibus conveniret, rogantibus, non honoris quam æqui ſtudioſior vehementer obſtitit, & tam iniquæ poſtulationi interceſſit. Non multò poſt Scotia liberata, & rebus domi compoſitis in Galliam profectus, brevi meruit ut ibi Vaſconum Dux appellaretur, & in virtutis & operæ ſtrenuè navatæ præmium, quos ab Anglo recuperaverat, illius regionis agris donaretur. Duglaſſius clariſſima totius Europæ, poſt Reges & redimita capita, gente oriundus in Gallia etiam ob ingentem in bello virtutem, & operam fideliſſimam Dux Turonenſis factus eſt, addita perpetua Celerum ſeu Satellitii regii & præſidiariorum præfectura. Ex hac familia Jacobus fortiſſimus & fidisſimus armorum Bruſſianorum ſocius, cuidam in Hiſpania miranti faciem ejus tot præliis intactam modeſte ſimul & magnifice reſpondit, Deum ſibi manus dediſſe quibus faciem in omni prælio defenderet. Ex eadem familiâ Archibaldus tertius adverſus Anglum pugnans, contempta multitudine in unum Regem animum oculoſque intentos tenebat: & cum plures paludamento regio eſſent amicti, Duglasſius in unum eorum armis conſpicuum totis viribus invectus eum ex equo dejecit, iterum alterum, ac deinde tertium (ut præter ſcriptores Scotos affirmat etiam Eduardus

Halj-

Hallus Anglus) armorum ſplendore & paludamento deceptus, tandem quem quærebat Regem ipſum dejecit: neque tam ſuo periculo commotus, quam unde tot Reges veniſſent miratus.

Hamiltonius ob ſua in Galliam merita ibidem Caſtellerotius Dux creatus eſt: filius etiam ejus Jacobus Araniæ Comes Scotis omnibus mercede militantibus in Gallia præficitur: duodecim præterea Francicarum librarum millia annua ei promiſſa. Quid tam recenti & fere præſenti memoria recolam tot ſummos Duces, vulgò Generales, Ruvenum, Regium, Duglasſium, Leſlios, Daliellium imperatoriis inſignibus apud exteros, claros? Præter virtutibus pares, & ordinis loco proximos Leviſtonium Comitem Calanderium, & Africanos Scotos Andream Rutherfordium Teviotæ, & Ioannem Middeltoni Comites, Baronem Colvillium, Balliolum Dromundum, Hoburnum, Henderſonos, Humios, Areskinum, Kilpatricium, Lumisdenum, Lochartum Monroos, Mongomerium, & illum omni virtutis laude, omnibusque bonorum ſuffragiis nemini ſecundum, pro Rege & Patria ſua toties periclitatum, tot pasſum, tanta auſum clariſſimum Equitem D. Arthurum Forbeſium Regiarum copiarum in Hibernia præſentem Præfectum, qui agmen cogat, vel ducat etiam ubivis terrarum digniſſimum, aliosque armorum, & bellicæ virtutis gloria illuſtres? Neu quis cæco furore, bruto impetu aut impotenti animorum ferocia Scotos in prælia actos putet, Archibaldum Duglaſſium Anguſiæ Comitem Jacobum quartum ante funeſtum ad Fluidonem prælium monentem audiat ſic: *Id autem genus victoriæ quod magis conſilio quam armis paratur, maxime hominis, maxime etiam Ducis eſt proprium: ut cujus nullam omnino partem ſibi miles vendicare poſſit.* Verùm Achilleis illorum viribus, & Hectoreis animis Ulyſſis conſilia non de-

deſuiſſe apertius monſtrabunt ſolertiæ militaris exempla ſequentia: ubi fere nullum à ſummis Græcorum, Romanorum, aut Barbarorum Ducibus tentatum Strategema paulo memorabilibus ab iis imitatum, repetitum, & in uſum ſuum revocatum quiſquam antiquitatis gnarus deſideret.

1. Scoti in primo contra Brittones prælio cum Pictis belli ſociis caſtra jungentes, communicato conſilio bellum ducere ſtatuunt, & in regione hoſtili incurſione vaſta hoſtem conficere. Coilus Brittonum Rex per ſpeculatores cauſâ cunctationis intellectâ quinque millia hominum in loca editiora, ut ibi in inſidiis eſſent, præmittit: ipſe reliquum exercitum rectà in hoſtem ducere decrevit. Id Scoti antevertendum rati, ſtatuunt Brittonum caſtra de nocte aggredi. Igitur eductis copiis, Scoti à fronte, Picti à tergo invaſuri, ad hoſtem ante lucem perveniunt. Ibi Brittones fiducia incautos, & qui ob ſuperiorum dierum cunctationem hoſtes timere deſierant adhuc ſemiſomnes obtruncant. Cecidit cum majore parte ſuorum in eo tumultu Coilus ipſe, regionemque in qua pugnavit de ſuo nomine celebrem fecit. In hoc uno exemplo quatuor præcepta militaria occurrunt obſervanda. 1. Multum conducit ad ſummam belli motus & conſilia hoſtium ſcire. 2. Exploratorum opera omnino eſt neceſſaria. 3. Hoſtium ſpes fallendæ ſunt, & conſilia prævenienda. 4. Copiarum hoſtilium diviſio eſt rei bene gerendæ occaſio opportuna.

2. Reutherus Scotorum Rex optimum factu ratus eſt, ad Brittonem hoſtem incogitantem atque imparatum ducere, & inopinantem opprimere. Præceptum illud utiliſſimum diligenter ſervârunt Reges Scotorum & duces poſteriores, qui ſua ſic conſilia texerunt, ut hoſtes priùs geri quàm parari bellum ſentirent.

3. Ca-

3. Caduallus Gillum parricidam prælio profligatum, antequam copias majores colligeret, perſequi, quocunque fugeret, decrevit. Id etiam utiliſſimum conſilium ab aliis fuiſſe cum ſucceſſu obſervatum plurima docent exempla.

4. Galdus, qui primus Regum Scotorum ſigna cum Romanis contulit, Julii Agricolæ Romani legionem unam (nam tripartitò in hoſtem ducebat) de nocte aggreſſus, cæſis vigilibus, paulùm abfuit quin caſtra caperet.

5. Scoti & Picti ſeditione laborantia Romanorum caſtra infeſtarunt, cumque, abſente Agricolâ, nec parem ducem, nec eandem diſciplinam apud Romanos ſenſiſſent, occaſioni non defuerunt.

6. Ethodius Rex Inſulanos pacis turbatores ita afflixit, ut (cum viribus minùs poſſent) quò loci commoditate tutiores eſſent, in vallem rupibus præruptis undique cinctam, in quam unus anguſtus ferebat aditus, ſe conjecerint. Ethodius loci vitio perſpecto, cuſtodiis ad idoneos exitus diſpoſitis, foſſam & vallum ante fauces objecit: atque ita ad extremam omnium rerum penuriam eos perduxit, ut malis coacti tandem ſui arbitrium Regi permitterent.

7. Regnante Donaldo primo, qui Regum Scotorum primus Chriſtianos ritus receperat, Scoti à Severo Imperatore graviſſimè afflicti, neque auſi adverſus tantam multitudinem aciem inſtruere, pecorum prædam aliis atque aliis locis objiciebant, ut eâ illecebrâ Romanos longiùs ab exercitu digreſſos conficerent: qui ſic inſidiis excepti, inſolitisque imbribus afflicti, & itineribus feſſi cum ſequi non poſſent, à familiaribus, ne in hoſtium poteſtatem venirent, paſſim occidebantur.

8. Regnante Ferguſio ſecundo rei Scoticæ reſtitutore, in bello contra Romanos & Brittones Severi vallum præſidiis firmantes, Scoti celeritate & laborum

rum tolerantia ſuperiores, multitudine tamen & opibus hoſti impares decreverunt præliis abſtinere, crebris incurſionibus hoſtem vexare, ſummam rei nondum adultis viribus in diſcrimen unius certaminis non committere. Verùm ubi Romanos è Britannia abſceſſiſſe nunciatum eſt mutatâ ſententiâ totis viribus in unum collectis, vallum militari tantum opera conſtructum, & ſegniter à Brittonibus cuſtoditum diruunt. Inde liberiore jam populatione agrum ultra vallum, quem ob hominum inopiam tenere non poterant, ad multa millia Brittonibus inutilem reddiderunt. Princeps in munitione diruenda Græmus, qui milite navibus trans vallum expoſito cuſtodes incautos oppreſſit, ac ſuis aditum patefecit.

9. Maximianus Romanæ legionis Præfectus cum auxiliis Brittonum, in prælio cum Scotis & Pictis commiſſo cohortes aliquot circummiſit, quæ pugnantium terga cæderent. Scotorum aliquot manipuli in medio deprehenſi, cum orbem pugnando ſe defenderent, majore hoſtium parte in eos verſa ipſi quidem univerſi occidione occiſi: ſed eorum calamitas cæteris ad dilabendum ſpatium dedit.

10. Eugenius ſecundus in prælio contra Brittones, cum poſt longam dimicationem Scotorum dextrum cornu inclinare inciperet, jam omnibus aliis ſubſidiis in pugnam promotis, cohortem ad impedimenta relictam in aciem duxit. Ab iis adhuc integris Brittones loco moti: atque initium victoriæ fuit ab ea parte, unde cladem & perniciem formidaverant. Illius aciei fortunam cæteri Brittones ſecuti terga verterunt.

11. Aidanus contra Northumbros & Pictos ſe Brittonibus conjunxit. Ambo exercitus, viribus in unum coactis, cum in valle anguſta Annandiæ conſediſſent, hoſtes obſeſſis faucibus eorum exitio imminebant. At illi, communitis caſtris, ut manentium ſpeciem præberent, nocte recedente maris æſtu per

per nota inter inſtabiles arenas vada in Cumbriam, ac deinde Northumbriam duxerunt, fœda populatione quacunque ierant facta.

12. Regnante Solvathio Donaldus Banus Inſulanus à Cullano Argatheliorum Præfecto in ſaltum; qui unum modo exitum habebat, compulſus, cum ſuis fruſtra erumpere tentantibus periit, nullo ſuperſtite relicto.

13. Kennethus ſecundus belli in Pictos cupidus cum paucos in conventu ſuæ ſententiæ fautores inveniſſet, primores gentis ad cœnam vocat: & cum in multam noctem convivium fuiſſet extractum, in aula omnes pernoctant, quod eò facilius iis fuit, quod Majorum inſtituto humi cubarent, in ſpatioſa domo ut quisque poterant compoſiti, ſubſtratis tantum frondibus aut herba. Ibi juvenem ſibi propinquum Rex ſubornat, ut piſcium exuviis (maxime generis aſellorum) à ſiccatis vento piſcibus detractis indutus, noctu ingreſſus voce per longum canalem emiſſa, ut longius ad aures perferretur, velut cœlitùs demiſſus eos ad bellum hortetur. Ad hanc vocem humana (ut tum ipſis viſum eſt) auguſtiorem proceres ſubitò expergefacti, plerique etiam attoniti, cum fulgor argenteus è pellibus piſcium in ſemiſomnes oculos incurreret aciemque hebetaret, ſtupore vehementiſſimo capti ſunt univerſi, cum & oculos ſpecies inſolita, & animos occulta quædam religio percelleret. Illud etiam admirationem non modicè auxit, quod nuncius perſona reliquoque ornatu detracto, cum ſe per exitum occultum momento temporis è conſpectu ſubduxiſſet, evanuiſſe eſt viſus. Mane cum rumor ad Regem permanaſſet, multique omnia (ut fit) in majus augerent, nec ipſe diſſimularet ſimilem ſibi ſpeciem per quietem obverſatam, omnium decreto bellum, tanquam Deo auctore, gerendum decernitur.

14. Hi-

14. Hiberni ad Bani fluminis ripam locis, ut videbatur, ſatis tutis bina caſtra communierant, eo conſilio ut impetum Gregorii Scotorum Regis mora eluderent, & inopia commeatuum è ſolo peregrino & pervaſtato eum abigerent. Et Gregorius id ipſum agi ſuſpicatus, partem exercitus noctu clam miſit, quæ tumulum editiorem ſupra hoſtium caput occuparet. Ex eo tumulo poſtridie, cum incaleſceret pugna, magnæ ſaxorum moles devolutæ multos in caſtris obtriverunt: reliquis tantum injecerunt pavoris, ut ordine nullo, quò quisque poterat, diffugerent.

15. Gregorius, fuſis in ſuo ſolo Hibernis, agrum ſine noxa tranſivit. Ea re effectum eſt ut major pars ſe Regis clementiæ permittere, quam vim experiri mallet.

16. Kennethus tertius Rex optimus furta, cædes, latrocinia coërcere, & veterem diſciplinam revocare conſtituens, id experiundo difficilius opinione invenit, quod magna pars nobilitatis aut ipſa ſcelerum ſibi conſcia pœnas timeret, aut cum facinoroſis illigata propinquitatibus eſſet: Cumque in jus vocati alii in alias regiones fugerent. Rex, re diſſimulatâ, per otium rem cum iis quos fidos ſibi rebatur, communicavit; optimum factu viſum eſt ut proximo anno conventum totius nobilitatis haberet, tanquam de rebus ad univerſos pertinentibus acturus: ibi capita factionum ſine tumultu poſſe capi: illos in cuſtodiam abditos poſſe per amicos & clientes curare, ut facinoroſi ad Regem adducantur. Id conſilium placuit, & paucis creditum ac ſilentio usque ad conventum tectum ſucceſſit.

17. In celebri contra Danos prælio ad Loncartem vicum commiſſo, Scoti in trepidam fugam ſoluti terga dederant. Colebat forte agrum propinquum per quem fugiebant, homo plebeius cognomento Haius cum duobus unà filiis: qui cum corporis

poris animique viribus magnis eſſent, nec minore in patriam charitate, pater jugo, filii, quod cuique in promptu fuit pro armis accepto, ubi denſiſſimum fugientium agmen conſpexerunt, obviam loco anguſto profecti, primùm conviciis, deinde minis fugientes ſiſtere conantur. His ubi nihil proficiunt, proximos feriunt: ſe quoque vociferantes adverſus fugientes, Danos futuros. Ad hæc timidiores conſiſtunt. Fortiores qui non tam metu, quam turba ſuorum abrepti terga verterant, ad eos ſe aggregant, clamantes auxilium adeſſe. Ita totum agmen in hoſtem convertunt: & Danos non minus trepida quam ipſi venerant fuga retrò ad ſuos compellunt. Ad hanc Danorum trepidationem Agaſones, & imbellis agreſtium turba, ſublato clamore, ſpeciem novi exercitûs præbuere. Ea res tantum animi Scotis, & formidinis Danis attulit, ut alteros de ſalute deſperantes erexerit, alteris pro ſperata victoria certam calamitatem attulerit. Læta victoria parta eſt. Hajus in omnium ore erat. Multi homines honeſti teſtificabantur ſe vidiſſe, quacunque ille cum liberis impreſſionem feciſſet, ibi noſtrorum ordines reſtitutos, & hoſtilem aciem velut ruina impulſam. Omnes denique uno ore prædam, victoriam, famam, ſalutem ſe iis debere fatebantur. Illi è plebe in ordinem nobilium relati, ante annos jam plus minùs ſeptingentos.

18. Kennethus Milcolumbi frater contra Conſtantinum Calvum pro jure fratris armis contendens, cùm inferior numero eſſet, rem conſilio juvit, ita acie ſtructa, ut ſolem & ventum à tergo haberet, latera quoad poterat flumine muniret (nam ad Almonis oſtia pugnatum eſt) ea res præcipue ei victoriam dedit. Nam Conſtantiniani multitudine freti cum acriter in prælium ruiſſent, præter incommodum ſolis adverſi, procella ſtatim coorta tantum pulveris in ora oculosque ingeſſit, ut Conſtantini milites vix attol-

attollere vultus in hoſtem poſſent. In utroque exercitu ſtrages ingens facta: & duces ipſi congreſſi mutuis vulneribus alter alterum confecerunt.

19. Scoti, duce Milcolumbo ſecundo Rege, ad Murthilacum contra Danos pugnantes, loco moti, in antiquum, quod à tergo erat, præſidium pulſi erant. Ibi vallo, & foſſa, & arborum concædibus circumdati in anguſto loco æquata fronte hoſtibus reſtiterunt. Quoſdam eorum velut parta victoria incautiùs invectos circumvenerunt, cæſo inter hos uno è Ducibus Eneco. Ea res ut Danos ad pugnam ſegniores fecit, ita Scotis pene profligatis alacritatem addidit. Igitur penè momento temporis Dani fugiunt, Scoti fugientibus inſtant, victoriâ potiuntur.

20. Milcolumbus contra Canutum ducens Suenonis Dani filium, nondum ex ſuperioribus præliis ſuorum viribus refectis, rem aleæ fortunæ committere non eſt auſus, optimum factu ratus hoſtem populatione prohibere, ac levibus certaminibus fatigare, ſperans fore ut brevi in alieno agro cladibus belli vaſtato, ac jam pene deſerto rerum omnium inopiâ laboraret. Id conſilium cum per aliquot dies fuiſſet ſecutus, evenit, ut hoſte cognito Scoti ſuis viribus minus diffiderent, atque uterque exercitus prope pari inopia premeretur. Igitur omnibus ſignum pugnæ ferociter flagitantibus, ac ni daretur, præ ſe ferentibus Imperatorum injuſſu pugnaturos, Milcolumbus ſuos in aciem educit. Commiſſa pugna, ira & deſperatione ultima certatum eſt. Victoria penes Scotos fuit.

21. Duncanus Rex à Norvegis Berthæ obſeſſus, ſubjiciente Banchone ut arte vires juvaret, hoc ſtrategemate uſus eſt. Simulatâ deditione, quam hoſtis ab ultima deſperatione profectam putavit, miſſi nuncii cum liberis mandatis, qui in ſcribendis conditionibus tempus tererent. Hi ut ampliorem beneficentiæ ſpeciem adjicerent, Regem affirmant, dum leges

ges pacis darentur earum rerum, quarum non magnam copiam intelligeret apud Norvegos eſſe affatim in caſtra miſſurum. Id verò munus non tam beneficentia Scotorum, & penuria Norvegorum fecit gratum, quàm quod exiſtimarent fractis ferocibus animis jam debellatum eſſe. Miſſa magna vis panis, & vini tum è vite, tum ex ordeo confecti, ac ſucco infecti herbæ cujusdam veneficæ, cujus magna copia paſſim in Scotia naſcitur: vulgò Solanum ſomniferum vocant. Hac herba cùm omnia infecta eſſent, qui commeatus in caſtra vehebant, ne qua doli ſubeſſet ſuſpicio, prægustabant, Danosque magnis poculis invitabant ad bibendum. Idem quoque Sueno ipſe benevolentiæ ſignificandæ cauſa, ut illis nationibus mos eſt, faciebat. Duncanus qui futurum ſciret, ut vis potionis unà cum ſomno viſceribus conciperetur, jam Macbethum tum ſuis non longe Regis juſſa expectantibus, per averſam ab hoſte portam ſummo ſilentio in urbem receperat: compertoque per exploratores ſomno & vino graves jacere hoſtes, Banchonem itinerum aditusque in caſtra gnarum, cæteris in inſidiis collocatis, cum parte majore exercitûs mittit. Is ingreſſus caſtra, ſublato clamore magno, opinione ſua omnia negligentiora invenit. Pauci tumultu excitati cum velut amentes temere diſcurrerent, ab obviis cæduntur: reliquis fere mors cum ſomno continuata eſt.

22. Milcolumbi tertii milites adverſus Macbethum in arce Dunſinana incluſum contendentes, frondes virentes galeis omnes appoſuerunt, triumphantiumque magis quam ad pugnam progredientium ſpecie agmen incedebat. Ea perterritus hoſtium fiducia Macbethus confeſtim in fugam ſe dedit: milites ejus à duce deſerti Milcolumbo ſe dediderunt.

23. Macduffus in rebelles à Rege Milcolumbo miſſus, cum ad Marriæ fines veniſſet, Marrianis pecuniam,

niam, ne fines eorum ingrederetur, pollicentibus, multitudinem hoſtium veritus, rem ſimulatione transactionis conditionibus ferendis ſuſpendit, donec Rex ipſe majoribus cum copiis advenit.

24. In eadem expeditione ventum eſt ad Spæam, omnium Scotiæ fluminum rapidiſſimum. Rex ibi tantum hoſtium numerum, quantum ex illis regionibus cogi poſſe nunquam crediđiſſet, in ulteriore ripa ad tranſitum prohibendum ſtare conſpicatus, Signifero cunctante flumen ingredi, ſignum ei ablatum Alexandro Carroni Equiti notæ fortitudinis dedit: poſterisque ejus is honos habitus, ut regium in bello vexillum ferrent: ipſi pro Carrone poſtea cognomen Scrimigero poſitum. Rex flumen ingreditur: hoc audaciæ miraculo hoſtes perculſi conditiones læti acceperunt. Id ipſum eventu etiam ſimili, ad eundem amnem aliquantò poſt, tentavit Alexander cognomento Acer adverſus conjuratos fugientes; qui cum ad Spæam amnem conſtitiſſent, ac freti rapiditate fluminis tranſitu Regem prohibere conarentur, Rex à ſuis retentus, quod, æſtu maris allabente, inpermeabilis videretur amnis, ipſe primus calcaribus equo ſubditis, cæteris, ne Regem in tanto periculo deſererent, ſequentibus, ad hoſtem ire pergit. Verùm (ut dixi) à ſuis retentus Alexandro Carroni Alexandri ſuperioris filio partem exercitus dedit, qui ſubitò cum ſuis amnem ingreſſus audaciæ miraculo adeò conterruit hoſtes, ut paſſim in fugam ſtatim ſe conjicerent. Multi inter fugiendum cæſi: Principes eorum vel tum capti, vel poſtea ad Regem adducti laqueo ſtrangulati.

25. Anno Chriſti 1302. regnante Balliolo, & Valla florente, Angli ad Roſlinum trifariam, ut latius popularentur, diviſi caſtra poſuerant. Joannes Cuminius & Joannes Fraſerius, collectis ad octo millia hominum, ad hoſtem ducunt. Prima Anglorum caſtra

caſtra ſubito adventu Scotorum ſunt oppreſſa, magna cæde facta: qui evaſerunt, in proxima caſtra tumultum pertulere. Ibi ad arma trepide clamatum, & pro ſe quisque alius alium hortari ad opem ſuis ferendam. Sed cum ſerum auxilium eſſe ſenſiſſent, ad vindictam ſe comparant. Atrox, ut inter feroces victoria & cupiditate ultionis incenſos, fit conflictus: tandem fuſis fugatisque Anglis, victoria quidem nec incruenta tamen ceſſit Scotis. Interea tertia acies, quæ longius tetenderat, adveniens trepidationem Scotis injecit: plerique enim vulnerati, ac major pars duplicis pugnæ laboribus fatigati videbant in certamine manifeſtum periculum, in fuga certum exitium ſibi imminere. Tandem ducum juſſu cæſis captivis, ne omnibus in hoſtem intentis à tergo inſurgerent, miniſtros ſuos cæſorum ſpoliis armant, & majoris exercitûs ſpeciem hoſtibus præbent. Prælio inito acriter utrinque certatur. Cum aliquamdiu anceps pugna fuiſſet, Scoti adhortationibus ducum, duplicisque victoriæ memoria revocata, viribus reſumptis tanto impetu incurrunt in hoſtem, ut Angli turbatis ordinibus terga verterent. Pugnatum eſt 6. Cal. Mart. Fuit hæc victoria clariſſima tribus exercitibus eodem die ab uno victis.

26. Clariſſimus Vallas in toto armorum curſu hæc potiſſimum ſervabat. 1. Ipſe ſemper ad prælium primus, ab eodem ultimus redibat. 2. Hoſtium ducem præcipue petebat. 3. Nullius unquam rei quam ſanguinis ſuorum parcus eorum ſemper ſaluti ſtudioſiſſime conſulebat. 4. Inſidioſas fœminarum & dona ferentium illecebras ſummopere cavebat. 5. Fœminis, pueris & Sacerdotibus ubique parcebat. 6. Nunquam induci potuit ut Anglo cuiquam aut in prælio parceret, aut in otio crederet, quin pactis etiam & ratis induciis intentus in omnes illorum motus incumberet. Ictus ſcilicet ſapuit. 7. Otii & deſidiæ

maximè impatiens fuit. 8. Ipſe nullum caſtrorum officium recuſabat, quin ſæpe ſpeculandi & pabulandi munia, cæteris quieſcentibus, ſolus obibat.

27. Vallas arcem ad lacum Mabanum ſitam hac arte cepit. In acie vicina, quò evolaverant, cæſo fere ad unum cum duce præſidio, à prælio Vallas è ſuis miſit Thomam Halidæum, & Joannem Watſonum qui omnia circa arcem explorarent. Watſonus locorum gnarus, ut qui ante eum diem tranquille cum Anglis in urbe egerat, re diſſimulata compoſite ad arcem progreſſus Janitorem in porta obvium habet: roganti ecquid nuncii adferret, reſpondet è veſtigio adeſſe Præfectum: repente portam aperiat. Is nihil ſuſpicatus imprudens aperit: prehenſum Watſonus ſtatim interficit: Halidæus adveniens claves arripit. Ingreſſi præter fœminas duos tantum è ſervitio culinario viros inveniunt; his interfectis mulieres bono eſſe animo jubent; Cum jam omnia circùm tuta vidiſſent, cum clavibus ad portam prodeunt, Vallam advenientem læti in arcem accipiunt. Cæteris placide intus cœnantibus, Watſonus cum paucis excubias agentes complures à prælio vagos, rerumque ignaros ſine ſtrepitu in arcem acceptos jugulant. In arcibus Airthä & Crafordia captis idem eſt factum.

28. Idem cæſis Anglis qui fœnum in Perthum vectitabant, & ſe ſuoſque illorum veſtibus induens, armis infra celatis, & plauſtris in porta ſolutis, ut ſuis in inſidiis expectantibus aditus eſſet, urbem cepit. Cætera ejus ſtrategemata perſequi longum foret.

29. Robertus Bruſſius Rex, ut perduellionis ſcilicet reus ab Eduardo Anglo in jus vocatus, ſic ejus furorem evaſit. Trium equorum ſoleas inverſas, ac præpoſteras equis affigere jubet, ne veſtigia velut abeuntium per nivem fugam proderent. Ipſe eadem nocte duobus comitibus aſſumptis iter ingreditur, ac multùm hominibus equiſque fatigatis, ſeptimo demum die

die ad arcem ſuam, quæ ſita eſt ad lacum Mabanum, venit.

30. Idem omnes ubique arces, ut quamque capiebat, diruit: partim ne ſuas copias dividendo infirmiores redderet: partim ne hoſtes ullum receptum tutum illic haberent. Idem anteà, Vallas & Duglasſius factitabant.

31. Idem, ut contemptum ſui demeret, Anglis longe potentioribus, & amicorum animos erigeret, ſemper hoſtium copiis inhærens, nunc hac, nunc illac carpere & infirmiora præſidia aggredi, nec ipſe unquam ullo in loco conſiſtere diutius, aut hoſti ſe opportunum præbere.

32. Idem Anglis cum numeroſo exercitu ingruentibus, curavit ut commeatus quà iturus erat exercitus inde in loca devia transferrentur. Id etiam ab aliis aliàs ſæpiſſime factitatum.

33. Jacobus Duglaſſius, Veris initio Bacchanalibus ad Jejunii Quadragenarii principium celebrari ſolitis, cuſtodibus ad ludum laſciviamque intentis, Rosburgum cepit. Simili etiam ſtrategemate antè, arcem ſuam Duglaſſiam ceperat, cæſis præſidiariis Ramalia in æde S. Brigidæ celebrantibus.

34. In celebri ad Bannocum amnem prælio ſtrategemata hæc tentata ſunt. 1. Foſſæ præaltæ ductæ, in quibus pali acuti ita infixi ut ſupernè integumentum è levi ceſpite fraudem celaret, qui irruentem hoſtem exciperent, & quaſi ſepelirent. 2. Murices item ferrei, ubi commodum videbatur, ſparſi. 3. Exploratores juſſi hoſtium vires & apparatum celare. 4. Thomas Randolfus cum quingentis equitibus miſſus contra multò plures Anglorum, ſuos in orbem diſpoſuit circulari acie, ut ſic circumfuſis hoſtibus undiquaque adverſi prætentis haſtis faciliùs ſe tuerentur. 5. Turba etiam caſtrenſis calonibus in jumenta impoſitis, linteisque ſignorum inſtar explica-

tis, cum in colle unde conſpici poſſent conſtitiſſent, ſpeciem novi exercitûs adventantis præbuerunt. Angli qui proximi ſtabant duplici metu attoniti fugam capeſſunt, ac ſuo pavore reliquam aciem turbant. 6. Ne collectis viribus hoſtes prælium renovarent, Bruſſius ſuos ſub ſignis continuit: unde Regi Anglo fuga data. Quinquaginta Anglorum millia cæſa. Plurimi capti: inter quos Monachus Carmelita ad bellum adductus, ut Anglorum victoriam verſibus illuſtraret. Captus autem eorum cladem libertatis pretium decantare eſt coactus, carmine plane rudi & barbaro, ſed quod illorum temporum auribus non diſpliceret. Id ex Joannis Fordeni Scotochronico manuſcripto in Bibliotheca Edinburgena, ſumma fide tranſlatum ſubjicimus, plurimis vehementer cupientibus viſu gratiſſimum.

Metrum de prælio apud Bannockburn.

De planctu cudo metrum cum carmine nudo,
Riſum retrudo, dum tali themate ludo.
Rector cœleſtis adhibens ſolamina mœſtis
Verax eſt teſtis, qui proſpera ferre poteſtis
Quos vincit reſtis pro ſindone ſordida veſtis
Ploro ſub his geſtis, punit quos torrida peſtis
Bella parata fleo lamentans ſub Canapeo
Sub quo Rege reo neſcio teſte Deo.
Eſt regnum duplex & utrumque cupit dominari,
Sed neutrum ſupplex vult à reliquo ſuperari.
Dum ſe ſic jactant cum Baccho nocte jocando,
Scotia te mactant verbis vanis reprobando.
Dormitant, ſtertunt quos irrita ſomnia mutant,
Fortes ſe putant, patriæ confinia vertunt.
Explicat exercitus ſplendentia ſigna per arva:
Jam ſunt diſperſi, nimis eſt virtus ſua parva.
Euliant ad bella proclamant dira novella:

Fel-

Fellea ſunt mella tanta durante procellâ.
Nunc armatorum diſponunt geſta virorum,
Ne gens Anglorum vires enervet eorum.
Tu fer vexillum quo Scoti triſtificentur:
Agmina poſt illum belli pro more ſequentur.
Arci tenens arcus tendas nec ſis modo parcus.
Illac transmittas hoſtes perimendo ſagittas,
Iſtac tu tela vibres quaſi fulgor anhela:
Non te pro tela mortem feriendo revela:
Obviet hic illis cum fundis atque lapillis,
Pandens veſana faciendo concava plana:
Et loca tu ſiſte tendantur ut arte baliſtæ,
Examen triſte populus denunciet iſte.
Haſtæ tolluntur patriæ ſatrapes rapiuntur:
Sic diſponuntur quod multi multa loquuntur.
Format & informat Rex Scotiæ prælia dira,
Sunt equites, pedites, ô quam congreſſio mira.
Clamat, Rex animat Scotorum nobiliores,
Citat & invitat ad bella viros potiores:
Cernit diſcernit acies pro marte paratas,
Tales mortales gentes cenſet ſuperatas:
Fatur ſolatur turbas populi venientis,
Riſit, deriſit Anglorum fœdera gentis
Fortis dux mortis digitos ad bella docebat;
Cernis procernis nulli deferre jubebat.
Lætus fit cætus ſcitis rumoribus iſtis,
Stabit pugnabit ſic fiet Anglia triſtis.
Rex fortes unit & cunctis dat ſua jura,
Quos armis munit prædicens bella futura.
Imbre ſagittali minuatur ab inguine ſanguis,
Turbine lethali ſtimulet Jaculator ut anguis:
Haſta teres fodiat proceres ſpargendo cruorem
Miſſilibus cum pernicibus renovando dolorem;
Timba ſecuri pectora cruri ſcindere curet,
Tela vibrabit, ſic ſuperabit ſi bene duret
Mucro pius nil poſſe latet pro Marte valere,

Sors petitur quibus omen erit ſupplenda replere.
Machina plena malis pedibus formatur equinis,
Concava cum palis ne pergant abs que ruinis:
Plebs foveas fodit ut per eas labantur equeſtres,
Et pereant ſi quos videant tranſire pedeſtres.
Advēna turba vocatur Scotica gens muniatur,
Prima fallanx ſociatur regia vis comitatur.
Scandere nullus eorum terga valebit equorum
Fient ſic aliorum plures domini dominorum.
Exploratores mittunt hinc inde petēntes,
Multos rumores ſunt inter ſe referentes,
Dira dies Solis pandit primordia molis,
Angligenæ prolis hinc exit ab ore ſuo lis.
Arida terga gerit Stervelum prælia prima,
Splendida turba ferit ſed tandem tendit ad ima.
Eſt dolor immenſus augente dolore dolorem,
Eſt furor accenſus ſtimulante furore furorem,
Eſt clamor creſcens feriente priore priorem,
Eſt valor areſcens fruſtrante valore valorem,
Eſt calor ardeſcens urente calore calorem,
Eſt gens gemeſcens reprobante minore minorem,
Eſt ſtupor auditus geminante ſtupore ſtuporem,
Eſt populus tritus perdente tenore tenorem,
Surgit rugitus fundente cruore cruorem
Nunc timor eſt ſcitus metuente timore timorem,
Arcta dies Lunæ peſtem renovat nocituram
Quam vi fortunæ facit Anglis Scotia duram.
Anglicolæ qui cœlicolæ ſplendore niteſcunt
Magnanimi tanquam minimi ſub nube quieſcunt.
Expectat, ſpectat gens Anglica quos nece plectat
Admotos Scotos ab iis non longe remotos.
Plebs plangit, clangit ſed quam congreſſio tangit
Nunc plangit, frangit vires quas ictibus angit.
Magnifici modi Scotorum ſunt inimici.
Munifici medici potuit victoria dici,
Inſultus ſtultus prætenditur ordine cultus,

Sin-

Singultus multus erumpit ab aggere vultus.
Deſcendens, frendens pedibus gens Scotia tendens,
Defendens, vendens ſua perdit dira rependens.
Hic rapit, hic capit, hic terit, hic ferit, ecce dolores
Vox tonat, æs ſonat, hic ruit; hic luit arcta modores,
Hic ſecat, hic necat, hic docet, hic nocet, iſte fugatur,
Hic latet, hic patet, hic premit, hic gemit, hic ſuperatur,
Hic fremit, hic tremit, hic pavet, hic cavet, iſte ligatur,
Hic legit, hic tegit, hic metit, hic petit, hic ſpoliatur
Creſcit inedia corpora prædia diripiuntur,
Heu mulieres miles & hæres inficiuntur.
Clare comes, venerande fomes, Gloverniæ cultor,
Heu moreris, ſub ſtrage peris, ſic fit Deus ultor.
Trux Cliffordenſis mucrone retundis enſis,
Ictibus immenſis ruis hoſtibus undique denſis.
Miles Marſcallus Willelmus in agmine fortis
Scotorum callus tum pandit vulnera mortis.
Audax Edmunde Maley probitate virilis
Tegens hoſtilis ſuperat feritatis abunde.
Belliger inſignis Tipcoyt quam fervidus ignis,
Enſibus & linguis cadis inſtat mors tua ſignis.
Nobilis Argentem pugil inclytæ dulcis Ægidi,
Vix ſcirem mentem cum te ſuccumbere vidi.
Quid fruar ambage de tanta quid cano ſtrage?
Vix poterit Tragœdia pandere ſchismata plagæ;
Nomina bellantum mea mens neſcit numerare.
Quot quæ vel quantum mors novit ibi violare.
Multi mactantur multi jaculis terebrantur,
Multi merguntur, multi una capiuntur.
Broys ſtringuntur & munera multa petuntur:
Jam ſunt ditati per eos & magnificati,
Qui primo ſtrati fuerunt velut apporcati.
Per gyrum finis loca ſunt vallata rapinis,
Verba repleta minis replicantur & aucta ruinis.
Neſcio quid dicam quam non ſevi meto ſpicam
Linquo doli tricam pacem colo juris amicam

Qui curat plura ſcribendi ſit ſua cura,
Eſt mea mens dura rudis & vox ima latura.

Sum Carmilita Baſton cognomine dictus,
Qui doleo vita in tali ſtrage relictus:
Si quid deliqui, ſi quæ recitanda reliqui,
Hæc addant hi qui non ſunt ſermones iniqui.

35. Bruſſius adverſus ingentem potentiſſimi Regis Angli apparatum periculoſum ratus omnium fortunarum ſemel diſcrimen ſubire, conſilio magis quam manu rem decrevit tractare: pecora igitur in montes exercitui difficili aditu agi juſſit: reliqua quæ hoſti uſui eſſe poſſent, aut in loca munita conferri, aut corrumpi. Quod & ipſe aliàs, & alii ſepisſime factitarunt.

36. Thomas Randolfus & Jacobus Duglasſius ad torrentem Varum, Anglis jubentibus in æquam planitiem deſcenderent, & vera virtute certarent, reſpondent ſe non hoſtis arbitrio ſed ſuo pugnaturos.

37. Ibidem poſtquam aliquot dies conſederant, animadverſum eſt nocturnas vigilias negligentiùs ab Anglis haberi. Duglasſius ne occaſioni deeſſet, aliquid audendum ratus, cum ducentis equitibus ſelectis transmiſſo flumine, caſtra hoſtium, quà maxime neglectam cuſtodiam intellexerat, ingreſſus; ad tentorium pene Regis penetravit: ac duobus ibi funiculis inciſis orto tumultu, trecentis fere Anglis in reditu peremptis, ſuos incolumes reduxit. Nunciato per Scotum captivum, edictum in Scotorum caſtris fuiſſe, ut de tertia vigilia omnes, quò Duglasſius duceret, ſequerentur: is nuncius tantam trepidationem Anglis injecit, ut tribus aciebus modico intervallo ſeparatis totam eam noctem in armis egerint, equosque inſtratos & in eventum paratos miniſtri in tentoriis haberent, ſtationesque firmiores ad omnia vada flu-

fluminis ponerent. Tandem ſub lucem duo Tubicines Scoti ad Regem perducti exponunt, ſe nunciare juſſos Scotos domum reverti: ſi Angli damna accepta velint ulciſci, ſequi jubent.

38. Anglo Bervicum obſidente, Scoti Archibaldo Duglaſſio exercitum decernunt, quem in Angliam duceret, ac regiones proximas populando Regem Anglorum ab obſidione abduceret. Quod aliàs etiam ſæpe factitatum.

39. In illa obſidione rariſſimum execrandæ in Anglis immanitatis & perfidiæ, nec minus mirandæ in Scotis conſtantiæ exemplum extat memorabile. Scoti laboribus, vigiliis, & omnium rerum penuria confecti cum Anglo pacti, ni ante certum diem auxilia à ſuis miſſa obſidionem ſolverent, urbem Anglo ſe dedituros. Datus in id obſes Thomas filiorum Alexandri Setonii urbis Præfecti natu maximus. Anglus etſi dies nondum adveniſſet, quo die convenerat ut oppidum dederetur, tamen cum Scotorum copias vicinas videret, Fœcialem miſit ad Præfectum præſidii, qui denunciaret, niſi oppidum ſtatim dederet, ſe animadverſurum in Thomam ejus filium, fruſtra Præfecto contendente diem deditionis nondum veniſſe, ac fidem datam atteſtante. Ibi cum caritas, miſericordia, metus, & officium erga patriam varie animum paternum verſarent, propriorem terrorem Anglus admovendum ratus, crucem in loco, ad quem proſpectus ex oppido patebat, erigi jubet, & duos Præfecti filios alterum obſidem, alterum bello captum eò ad ſupplicium perducit. Ad hoc tam miſerabile ſpectaculum cum patris animus fluctuaret, uxor ejus ex nobili Sinclarorum Hermiſtoni familiâ oriunda, eademque juvenum mater virilis fortitudinis mulier varia oratione eum confirmavit. Et cum oratione ſua viri animum paulò tranquilliorem ſenſiſſet, ne ſupplicii fœditatem oculi perferre

non poſſent, eum in diverſam partem, unde conſpici nequibat, avertit.

40. Joannes Sterlinus Eques præpotens, cum aliis à Balliolo relicti ad lacûs Levini arcem oppugnandam, ædificato ex adverſo præſidio, quà breviſſimus eſt trajectus, omnibusque fruſtra tentatis, eam exitu amnis clauſo aquis ſubmergere tentant: exit enim amnis Levinus è lacu anguſtis faucibus patefacta rupe. Hunc locum congeſto è ſaxis & ceſpitibus aggere obſtruere conantur. Obſidione ducta in menſem Julium, in quem incidit dies D. Margaritæ quondam Reginæ Scotorum feſtus: Sterlinus cum majore parte ſuorum, alii ad mercatum, alii religionis ergô Fermelinodunum proficiſcuntur, caſtris cum non magno præſidio ad aggerem relictis, nempe de hoſte ſecuri, cum neminem adverſæ factionis, præter paucos in arce incluſos, eſſe in propinquis regionibus ſcirent. Obſeſſi verò de abſentia Sterlini & ſolitudine caſtrorum certiores, apparatu ad aggerem perforandum antea excogitato primo veſpere in naviculas impoſito, ſopitis vigilibus, pluribus ſimul locis eum perforant. Aqua vero tenues aliquot nacta exitus brevi latiores ſibi ipſa patefecit meatus, ac tanta vi tandem erupit, ut quicquid erat obvium devolvens plana omnia circùm inundaret, ac tentoria, caſasque & plerosque homines ſemiſomnes, ac jumenta magno ſecum fragore in mare deferret. Qui è naviculis erant egreſſi, & cum ingenti clamore in attonitos irruentes, huic tumultui tam inopinato alium adjecerunt: tantusque pavor cepit univerſos, ut nullius, niſi ſalutis memores rebus ſuis hoſti relictis, quà quisque poterat in fugam ſe conjecerint. Arcis Præfectus per otium non ſpolia modo, ſed commeatus ad longam obſidionem paratos è caſtris in arcem comportavit. Altera etiam eruptione cum præſidiariis, qui Kinroſſiæ erant, æque feliciter

cer-

certatum. Præſidium captum ac dirutum, obſidio ſoluta.

41. Robertus Bruſſius in Caricta ſua militans in anguſtis ripæ declivis faucibus poſitus, quà vadum amnis exibat, ubi ſinguli tantum pugnare poſſent, Anglos plus ducentos ſolus excipiens tranſitu prohibuit, repulit, & cæſis in aſcenſu quindecim, cæteros in turpiſſimam fugam vertit. Niſi Tydeum jactent, quem huic ſimilem aut ſecundum vetuſtiſſima rerum monumenta celebrant?

42. Andrea Moravio Bothuelio Prorege rem Scoticam regente, Angli arcem Cupri munitiſſimam vacuam ob commeatus inopiam reliquerunt. Præſidiarios nauta Scotus ab iis malè mulctatus dum in Lothianam nocte tranſportat, in cumulum arenæ, maris æſtu recedente, nudatum expoſuit. Illi cum in continenti ſe eſſe putarent, paulùm progreſſi, atque iterum mari reperto, fruſtra nautam inclamantes ad unum periêre.

43. Anno 1337. Angli arcem Dumbari obſederunt. Mari ab Anglis intercluſo commeatuum penuria pene obſeſſos afflixit: ac proculdubio dedita fuiſſet arx, niſi Alexander Ramiſæus audaci incœpto in tempore ſubveniſſet. Is nocte intempeſta ad arcem, deceptis qui in triremibus Genuenſium maritimum latus obſervabant, navem ad arcem applicuit: & quadraginta ſelectos viros, commeatusque magnam vim expoſuit. Deinde præſidii parte ad ſuos adjuncta, ſilentio noctis cum ingenti tumultu in vigiles Anglorum irruit: ac magna cæde hominum nihil minus quam eruptionem à prope victis timentium facta, proximâ nocte æquè occultè atque venerat diſceſſit: ſexto demum menſe obſidio ſoluta eſt.

44. Eodem tempore obſidio Perthi jam in quartum menſem protracta diutiùs videbatur duratura, niſi Roſſiæ Comes per cuniculos aquam è foſſa derivaſſet,

atque ad murum usque cum ſuis penetraſſet: tum demum dejectis propugnatoribus telorum vi, potiſſimum è machinis emiſſorum, deditio facta eſt.

45. Brevi pòſt, arx Edinburgi non vi expugnata, ſed arte capta eſt. Valterus Currius Mercator, qui tum forte navem commeatibus onuſtam in æſtuario Tai ad Taodunum habebat, accerſitus à Gulielmo Duglaſſio in Fortham venit. Ibi communicato cum Bulloco Anglorum Præfecto conſilio, Currius Anglum ſe ſimulat, ac duos vini optimi utres, aliaque nonnulla munuſcula ad Præfectum arcis attulit: oravitque ut ibi reliquos commeatus diſtrahere ſine periculo per eum liceret: ſi qua re ei, præſidiove opus eſſet, commonerent, ſe libenter iis quoad poſſet gratificaturum. Præfectus ei ut aliquot dolia vini, certumque numerum panis nautici afferret, imperat: aditum ei cum vellet pollicetur. Ille, quod bene vertat, metu Scotorum, qui ſæpe incurſiones in loca vicina facerent, ſummo mane ſe adventurum oſtendit. Ea nocte Duglaſſius, duodecimque comites homines lectiſſimi, nautico veſtitu ſuper arma injecto, commeatum ad arcem portant. Suos quam proxime poſſent in inſidiis collocatos ſignum expectare jubent. Progresſi paulùm Duglasſius & Simon Fraſerius cæteros modico intervallo ſequi jubent. Intromisſi à janitore intra munitionem è trabibus ante portam arcis ſtructam cum animadvertiſſent claves oſtiorum è brachio janitoris ſuſpenſas, ipſum jugulant: & ſine ſtrepitu portam arcis aperiunt. Deinde ſuis, uti convenerat, cornu inflato ſignum dant: eodem ſono & qui erant in inſidiis, & cuſtodes arcis admonentur, alteri ab amicis, alteri ab inimicis arcem teneri: utriſque properantibus, Scoti onera in ipſo portæ aditu dejiciunt, ne ante ſuorum, qui per difficilem clivum lentius vadebant, adventum valvæ objici, ac ipſi occludi poſſent. Acri conflictu edito, ac cæde

utrin-

utrinque patrata, tandem præſidiarii ceſſerunt, cæteris præter Præfectum ac ſex comites occiſis. Simili etiam ſtrategemate, nomine & auſpiciis Roberti Brusſii captæ arces Duglasſia, à Jacobo ejus Domino, & Limnuchi à Gulielmo Binnio vicino agricola, Sanchari à Thoma Dickſono Vallæ cliente.

46. Eodem anno quo capta, ut diximus, Edinburgi arx, Alexander Ramiſæus maximus illius ætatis inter Scotos armorum & rei militaris magiſter, expeditione in Angliam facta, Northumbriam late populatus eſt. Eum revertentem Angli ex omnibus agris & caſtellis, longe majoribus copiis conſequuntur. Eorum congreſſum cum Alexander vitare non poſſet, & ſuorum animos ob multitudinem hoſtium nonnihil debilitatos ſentiret, præmiſſa præda pedites in inſidiis locat. Equites latè effuſos ſimulare fugam jubet: deinde ubi locùm inſidiarum prætteriſſent, ad ſignum buccinæ rurſus in unum coire. Eam equitum fugam Angli veram rati æque effuſi & ipſi ſequuntur, ad quos Scoti ſigno revocati, cum ſe momento temporis obvertiſſent, peditesque undique ex inſidiis proſiliiſſent, verſus eſt in Anglos ex re inopinata terror, ac non paulò concitatiore curſu, quam antea ſecuti erant, fugerunt. Multi occiſi: complures capti, præda incolumis domum abducta.

47. Rosburgum ſemel à Duglasſio, iterum à Ramiſæo, ſopitis vigilibus, de nocte ſcalis admotis captum. Edinburgi arx ſimiliter à Thoma Randolfo capta, ſævisſima rupe per arcanum tramitem anguſtum ſuperata, cæſis præſidiariis. Britannoduni etiam arx Levinii Proregis imperio & auſpiciis, duce Thoma Crafordio, partim ſcalis admotis, partim manibus pedibusque nitendo per prærupta nocte tanto cum periculo ſuperata fuit, ut milites etiam faterentur, ſe, ſi periculum prævidiſſent, nullis conduci præmiis potuiſſe, ut illac ire tentarent.

48. Gordonius Angliam ingreſſus in reditu Joannis Lilburni Angli copiis multò majoribus cæſis ipſum captivum duxerat. Henricus Percius Comes Northumbriæ has ſuorum clades indigniſſime ferens, coactis amplius ſeptem millibus hominum, ad vicum Dunſum Joanne Scoto, qui Subtilis cognominatur, inſignem caſtra poſuit. Ibi ruſtici, & paſtores nullis aliis armis freti quam crepitaculis, quibus cervos, & pecora, quæ illic paſſim ſine cuſtodibus vagantur, abſterrent, nocte colles Lamyreorum montium vico proximos inſederunt. His crepitaculis ingenti ſtrepitu in imminentibus Dunſo collibus edito, equi Anglorum perterriti vincula rumpunt, ac paſſim per agros palantes in prædam agricolis cedunt. In exercitu toto tumultuatum, & ad arma clamatum eſt: & cum hoſtes adeſſe crederent, illam noctem inſomnem duxerunt. Mane intellecto ludibrio; multis jumentis una cum equis amiſſis, ſex millia paſſuum (tantùm enim is vicus ab Anglia abeſt) relictis impedimentis, pedibus prope fugientium modo tranſierunt. Nec mirum paſtorum crepitaculis victos eos, qui territorum cervorum occurſu ad arma clamarunt: quod Angli aliquot antè annis fecerunt, cum Thomas Randolfus & Jacobus Duglaſſius Northumbriam ingreſſi eos conſilii inopes, & omnium rerum egenos per invia traherent, & dolo militari ductos defatigarent, atque labore, vigiliis, & inediâ confectos ad incitas redigerent.

49. Anno 1384. Graſtocus Anglus Rosburgi arci præfectus, cum non modò commeatus amplos, ſed omnem domeſticam ſupellectilem illò mitteret, ratus nec alibi eam commodiùs ad ſuos uſus, neque tutiùs ab hoſte ſervari poſſe. Dumbarius Marciæ Comes, cùm & iter, & diem per exploratores reſciſſet, inſidiis commode locatis, longum agmen & confuſum ex militibus, plauſtrariis, & vulgo promiſcuo

inva-

invadit, ac ſine pugna magna præda cum ipſo Domino potitus ſtatim ſe recepit.

50. Jacobus Douglaſſiæ Comes ſingulari ad Novum Caſtrum certamine, feroci Percio dejecto, haſtam ejus tam pulchræ victoriæ trophæum in Scotiam ferebat. Triduo poſt Otterburnum cum Anglis duplo pluribus congreſſus, & jam tribus lethalibus plagis ſaucius propinquis ſuis inquit, illa à vobis poſtrema peto: Primum, ut mortem meam & noſtros, & hoſtes celetis: deinde ne vexillum meum dejectum ſinatis: demum ut meam cædem ulciſcamini. Continuò illi Duglaſſi nomen (ut mos erat) quantum poſſunt inclamantes, magna alacritate in hoſtem invecti, eum ultra locum pugnæ longe propellunt, Percium utrumque capiunt: cæteri ſine ordine ſe in fugam conjiciunt.

51. Poſtridie illius prælii, Epiſcopus Dunelmenſis cum recentibus copiis adveniens pugnam renovat. Ejus adventu per exploratores comperto, Joannes Dumbarius Moraviæ Comes, quem omnes, mortuo Duglaſſio, unum intuebantur, convocatis illuſtrioribus, de captivis conſultat, quos ſemel in fidem receptos trucidare crudele videbatur, & ſervare turbam hoſtium propè ſuis æqualem, periculoſum. Conſenſum eſt, ut jurati, dum confligeretur, nihil moturos, & etiamſi à ſuis vindicati forent, captivos tamen permanſuros, in caſtris cum levi cuſtodia relinquerentur, quæ præſentem pœnam, ſi quid quis attentaret, de omnibus expeteret. His ita diſpoſitis, è ſuperiore victoria pleni animorum in aciem prodeunt, muniti retro paludibus, dextra lævaque concædibus: illud etiam imperatum, ut ſimul ac hoſtis appropinquaret, ſinguli buccina, quam è cornu bubulo ſuſpenſam à collo gerebant, quam poſſent maximum clangorem ederent: qui ſonus cum per ſe terribilis eſſet, etiam repercuſſu collium multiplicatus longe

majo-

majoris multitudinis ſpeciem reddebat. Angli qui magno gradu venerant inter ſtragem ſuorum pugnaturi, & horribili illo ſono, & alacritate hoſtium in acie ex adverſo ſtantium attoniti, cum neque dux militi ſubitario, neque miles duci imperito ſatis fideret, ſtatim retro, unde venerant, ſigna convertunt.

Commodum viſum eſt hic referre illius temporis leges & ritus fidei à finitimarum gentium captivis datæ & acceptæ vulgo *A parol*. Captivus dimittebatur juratus intra certum diem ſe rediturum. Si quis ad diem dictum non rediret, hæc pœna erat. In congreſſibus, qui ob res repetundas fieri ſolebant, qui deceptum ſe querebatur, manûs effigiem aut chirothecam in haſta oblonga omnibus conſpicuam circumferebat. Ea ſumma apud ipſos infamia habebatur: adeo ut, qui fidem violavere, amicis, propinquiſque fierent deteſtabiles: nec quis paulo honeſtior eos convictu, ſermone, aut domo ſua dignaretur.

52. Regnante Roberto tertio, duæ potiſſimum latronum familiæ inſignes inimicitias inſigni crudelitate exercebant. Thomas Dumbarius Moraviæ, & Jacobus Lindeſius Crafordiæ Comites ad eos pacificandos à Rege miſſi, cum animadvertiſſent gentem ferocem neque voluptatis modo ſed etiam mortis contemptricem non poſſe domari ſine magna bonorum virorum ex adverſo cæde, rem aſtu tractare incipiunt. Conditio proponitur, ut ex utriſque triceni enſibus modo armati coram Rege decertent. Victis impunitatem præteritorum fore: victoribus decus, auctoritatem, Regis etiam & Procerum gratiam. Conditio placuit: dies certamini dictus: quo die cum Principes familiarum cum ſuis in aulam conveniſſent, campi ad ſeptentrionale urbis Perthi latus pars foſſis præaltis à reliquo ſecluſa iis ad congreſſum aſſignatur, ſtructis cum ſpectaculis. Cum multitudo ingens hominum ibi conſediſſet, mora pugnæ paulu-

lum

lum facta eſt, quod ex alteris tricenis unus metu latuiſſet, nec pauciores adverſus plures decertare vellent: nec reperiretur qui in abſentis locum ſuccederet: nec ex adverſa factione quiſquam eximi ſe numero pugnatorum pateretur, ne velut à propinquis contemptus ac rejectus videretur. Tandem Sellularius opifex prodiit, ac ſe in abſentis locum ſucceſſurum eſt profeſſus, ſi aurei ſcutati gallici dimidium repreſentaretur ſibi victori ac in poſterum donec viveret, de victu caveretur. Ita rurſus æquato numero certamen initur: ac tanta corporum animorumque contentione pugnatur, quantum efficere potuit odium vetus novis detrimentis inflammatum in hominum ferociſſimorum crudelitati aſſuetis ingeniis: & victori res decusque, victo mors & ignominia propoſita. Nec minor ſpectantes horror, quam pugnantes furor tenebat deformes corporum laniatus, detruncatosque artus, & in hominis effigie rabiem ferarum deteſtantes. Illud autem inprimis eſt animadverſum, quod nemo ſe omnium fortiùs gereret, quam ſuppoſititius ille & mercenarius bellator, cujus operâ maximè victoriam partam exiſtimabant. Superfuerunt enim certamini ex ea cui ſe ille addixerat parte præter ipſum decem: ſed omnes magnis vulneribus graviter ſaucii. Ex altera factione reſtabat unus, qui cum corpus adhuc ferro haberet intactum, iniquamque certaminis fortunam ſibi videret objectam, in Taum flumen propinquum ſe conjecit, ac adverſariis, quo minus eum ſequerentur, ob vulnera tardatis, in adverſam ripam evaſit. Hac ratione ferociſſimo cæſo, multitudo ſine ducibus relicta, in multos poſt id annos à tumultuando repreſſa ad agriculturam rediit. Hæc pugna incidit in annum ſalutis 1396.

53. Jacobo ſecundo in oppugnatione Rosburgi cæſo, ex aulicis qui proximè aſtiterant, etſi inopi-

nato caſu perculſi erant, tamen, ne Regis morte palam facta vulgus dilaberetur, corpus velant. Regina, quæ eo ipſo die in caſtra venerat, haud quaquam muliebri animo dejecto in luctus, Proceres convocat. Hortatur ut animo bono ſint: neu unius hominis caſu tot viri fortes deterriti rem pene ad exitum deductam turpiter deſerant. Se in locum defuncti Regem alium brevi adducturam. Interea omni apparatu belli hoſtem urgendum, ne morte Imperatoris intellecta ferocior efficiatur, & in unius hominis morte tot virorum fortium ſimul virtutem extinctam exiſtimet. Pudebat viros animi magnitudine à fœmina ſuperari. Arcem igitur adorti ſunt tanta vi oppugnare, ut neutra pars Regem abeſſe ſenſerit. Interea Regis filius Jacobus ſeptem annorum puer in caſtra adductus Rex ſalutatur: nec multi interceſſere dies, cum Angli, qui in præſidio erant, laboribus & vigiliis confecti arcem novo Regi dediderunt. Arx, ne iterum cauſa belli foret, ſolo æquatur.

54. Ante funeſtam ad Fluidonem pugnam à Jacobo quarto malè commiſſam, Proceres oſtendunt fraude hoſtium fieri, ut de die in diem res protraheretur, dum ipſorum vires creſcant, Scotorum imminuantur: itaque pari arte adverſus eos utendum. Nam cum illi tempus à ſe deſignatum non obeant, nulla verecundia obſtrictos iis eſſe Scotos, quo minus diſcedere domum ſine prælio, aut ſuis locis depugnare poſſint. Horum prius conſilium multis de cauſis tutius eſſe: id ſi minùs placeat, alterius capiendi ſummam occaſionem dari. Nam cum Tillus amnis ripis præaltis, ac nuſquam fere vadoſus, nullum intra aliquot millia paſſuum, niſi per unum pontem exercitus tranſitum daturus eſſet, paucos ibi tantæ multitudini poſſe obſiſtere: poſſe etiam parte Anglorum tranſmiſſa, machinis commode locatis, pontem interſcindi, primoſque transgreſſos deleri, antequam ab adverſa ripa ſubveniri poſſet.

55. Joan-

55. Joannes dux Albinus, Prorex Procerum conſilio ad Solvæum ab Anglia invadenda retractus, non vult videri nihil tanto conatu egiſſe: Anglici limitis Præfectum ad colloquium vocat: ille, ut cui omnia erant imparata, libenter id audit.

56. Idem dux Albinus cum omnes portus Gallici littoris obſeſſos ab Anglis, qui reditum ejus in Scotiam obſervari juſſi erant, ſciret, quibus impar viribus erat, arte ſtatuit eludere. Claſſem ſuam in nullum locum unum contraxit, ſed per varios portus ita ſparſam tenebat, ut nullam bellici apparatus ſpeciem præferret; milites in locis mediterraneis ita collocârat, ut nihil minus quam de navigando cogitare videretur. Anglicæ claſſis Præfectus, qui ad eum excipiendum diu fruſtra toto mari volitaverat, per exploratores certior factus, neque claſſem, neque exercitum toto littore Gallico parari, ratus eum nihil ante ver proximum moturum naves ſubduxit. Dux Albinus hoſtium diſceſſu cognito, repente quinquaginta navium claſſe contracta, poſt æquinoctium Autumni è Gallia ſolvit: atque Oct. Cal. Octob. Araniam Inſulam tenuit.

57. Anno 1548. Angli Humum & Faſcaſtellum tenebant, unde excurrentes magnis incommodis vicinas regiones afficiebant. Tandem Scoti, obſervato negligentiùs in Humo vigilias obiri, nocte per rupem, ubi ſciebant fiducia loci minimam diligentiam adhiberi, in ſummum penetrarunt, ac cæſis cuſtodibus, arcem in ſuam poteſtatem redegerunt. Nec ita multo poſt, cum Præfectus Faſcaſtelli imperaſſet vicinis agricolis, ut magnam commeatuum vim ad certum diem adveherent. Hanc vicina juventus occaſionem nacta frequens ad diem dictum affuit: ac depoſita è jumentis onera cum in humeros extuliſſent, per pontem, qui duas rupes committit, recepti, repente quod ferebant dejecto, cuſtodem

qui

qui aderant ſigno dato conficiunt. Ac priusquam reliqui Anglici convenire poſſent, armis & locis opportunioribus occupatis, ſuisque per patentem portam acceptis arce ſunt potiti.

58. Eodem tempore cum Anglis Hadinam tenentibus multarum rerum aut jam eſſet, aux mox inſtaret penuria, atque auxilium quod ſperabatur ſeriùs venturum crederetur, quam vires obſeſſorum affectæ ferre poſſent. Bervico interea duo Equites illuſtres eò mille pedites & trecentos equites quanta poſſent celeritate ducere juſſi eſſent. Hi omnes inſidiis excepti pene ad unum interierunt.

59. Anno 1562. Moravius Prorex, aciem ad Abredoniam contra Huntilæanos inſtruxit: ex militibus multi ſtatim inter ducendum adverſus hoſtem apertæ proditionis ſignum dederunt: quòd ramos ericæ, ut ab hoſtibus agnoſcerentur, tegumentis capitum affixerunt. Ubi propius ventum eſt, Huntilæani ſecuri de exitu gradum ad eos accelerant, & cum adverſam aciem à proditoribus turbatam viderent, & jam in fugam converſam, ut expeditius ſequerentur, ſariſſas abjiciunt: & ſtrictis enſibus ad terrorem integrorum proditionem ingeminantes, in hoſtem magno gradu feruntur. Proditores eodem illo impetu etiam ſtantem una ſe rati in fugam averſuros, ad eam accelerabant. Sed Moravius, qui nullam in fuga ſpem videret, neque quicquam præter honeſtæ mortis decus præſtare crederet, exclamavit, ut ſariſſas ſui præ ſe tenderent, nec in aciem ſuam fugientes reciperent. Illi præter opinionem excluſi cornua utrinque, confuſis ordinibus, præterierunt. Huntilæani vero, qui jam profligatam rem putârant, cum aciem quidem parvam, ſed prætentis haſtilibus horrentem cernerent, ipſi, ut qui ſparſi ac ſine ordine ſeſe inferebant, nec propter haſtarum longitudinem ex adverſo ad manus venire poterant, repentino terrore perculſi non

paulo

paulo celeriùs fugiunt,quam antea ſequebantur. Eam Fortunæ mutationem proditores conſpicati jam fugientibus inſtant, ac, ut ſe à priore culpa purgarent, quicquid fuit cædis eo die,ipſi édiderunt. Cæſi ex Huntlæanis circiter 120. capti 100. Ex altera acie nemo.

60. Levinio rerum potiente, Mortonius Comes inſidiarum gnarus, quibus rebelles naves inſtruxerant ad cohortem Regis Danicam intercipiendam, ipſe pro præſenti copia manu armata, nemine conſcio quò duceret, adeo feſtinanter Letham venit, ut eos conſcendentes pene oppreſſerit, ſedecim è moratoribus in ripa, dum ſcaphas tardius ſolvunt capti. In poſterum diem, quoniam citius per æſtum Oceani non poterant, naves paratæ quæ reliquos perſequerentur, aut redeuntes interciperent. Prorex quoque ea nocte Sterlini certior factus, & ipſe poſtridie ſummo mane cum tumultuariis copiis à ſiniſtro Forthæ littore feſtinavit, ut rebelles egreſſos in terram invaderet. Sed militum Cimbricorum properatio hos omnes conatus fecit irritos. Pari ante celeritate uſus eſt Gulielmus Kircaldius Grangius in claſſe Bothuelii ad Orcadas opprimenda.

61. Eodem tempore, dum Prorex Sterlini comitia habebat, rebelles per Procerum abſentiam aliquid tentandum rati, omnes ex Edinburgo copias eduxerunt, & ad ſpeciem multitudinis augendam omnes oppidanos cum majore parte militum in acie ſtatuerunt,eo conſilio,ut, velut ſuperioribus temporibus conſueverant, leviter laceſſendo regias copias Lethâ elicerent. Interea dum intentos in ſe hoſtes diſtinerent, reliquis longiore itinere occulte circummiſſis, oppidum præſidio deſtitutum per averſam ingreſſi portam incenderent. Patricius Lindeſius Lethæ præfectus, cum à deprehenſis inſidiis ſibi ſatis caviſſet, ſuos rectà in hoſtem duxit,& impreſſione magna facta rebelles fuſi, fugati, & usque ad oppidi portas non ſine cæde compulſi.

62. Joan-

62. Joannes Cockburnus notæ domi foriſque fortitudinis vir in Gallia militans, dum ipſe cum exigua equitum manu ab hoſtibus longe pluribus petitus jam prope circumveniretur, & neque pugnandi neque fugiendi eſſet locus, ille ſe ſuosque præſenti conſilio ab imminente interitu liberavit. Erat enim in propinquo pons, quà unica iis fugiendi, aut hoſtibus ſequendi via patebat. Ille ſuis trans pontem præmiſſis, juſſoque ut eum cum equo recenti parato ad ulteriorem pontis finem aliquis expectaret, in medio ponte deſcendens equum ſuum transfodit. Hoſtes quam poterant intento gradu ſequentes ad medium pontem perveniunt. Ibi feroces equi conſpecto in anguſtiis ſui generis cadavere conterriti, & re ſubita conſternati nulla vi cogi poterant ut tranſirent, donec quidam caute deſcendentes transfoſſi equi cadaver è loco moverent, & extra tranſeuntium equorum conſpectum ponerent. Interea dum hæc fiunt, Cockburno ſatis amplum fugæ ſpatium datum eſt.

Hæc pauca ſtrategematum exempla inſtituto noſtro ſufficiant: cætera perſequi difficile, omnia complecti impoſſibile foret.

LIBER V.

De REBUS THEATRICIS,

SIVE

LUDIS ROMANORUM.

Cap. I.

Ludi vel à *Lydis* ex Aſia transvenis, vel à *Ludo* ſive *Luſu* appellati, ſunt celebritates publicæ, quæ vel placandæ Deûm iræ, vel pro ſalute populi, vel gratiæ ejus demerendæ cauſa, vel ad eum voluptate demulſum in officio continendum editæ atque inſtitutæ. Horum alii cum Æneâ à Trojanis, alii à Græcis, alii, ut dictum, à Lydis, alii ab aliis populis Romam tranſlati; alii à Romanis ipſis additi fuerunt.

Romanorum Ludi ſunt vel privati, vel publici.

Privati Rom. Ludi fuerunt.

Cap. II.

Latrunculi.

HI belli cujusdam ſimulacrum & imago. Latrones à Græco *λατρεύειν ſervire*, olim appellati omnes promiſcue ſive milites conductitii, ſeu Principum ſtipatores: quanquam Varro quaſi Laterones dictos contendat, quod Principibus ad latera ſemper eſſent; vel quod ad inſidias laterent; vel denique, quod latus ferro armatum haberent. Hujus appellationis locuples nobis author eſt Plautus in Mil. Glor. Palamedes Nauplii filius in obſidione Trojana, ut mi-

milites in officio contineret, illud ludicræ dimicationis genus excogitavit. Frequentiſſimus ejus uſus apud priſcos, creberrima apud authores mentio, Scenicos præcipue. Eſt hic idem Scacchi Ludus hodie in Europâ frequentiſſime uſurpatus: quo victi cenſentur, cum Regi nullus patet effugii locus, unde & ludo nomen: nam Hebræis *Sach* eſt vallavit, & *math* vel *meth* mortuus eſt; ut & periculum Regi & mors intentetur. Voluit antiquitas hunc ludum eſſe recreationem à ſeriis ſtudiis, licet contrarium experiantur quicunque eo ſe exercent: & Jacobus Rex Britanniarum Auguſtiſſimus in Baſilico Doro penitus ejus uſum filio interdicit, quod attentiùs multò implicetur eo animus quam ſtudiis etiam acrioribus.

CAP. III.

Tali, Teſſeræ, & Fritillus.

EUndem plane ludum ſignificant: Græcis, quibus idem etiam in uſu, Ἀστράγαλος. Tali, quia ſex angulos habebant, Seniones dicti (Senio etiam eſt felix jactus ſenarii:) uti Teſſeræ à Græco τέσσερα Ionice pro τέσσαρα, quatuor, quia quatuor tantùm habebant Græcè κύβοι appellatæ ſunt, Latinè quaterniones. Inter ludendum teſſeris tribus, Talis quatuor utebantur. In Talis quatuor numeri deſignabantur, *Unio*, *Ternio*, *Quaternio*, & *Senio*. Unio ex reliquo numero quinque detrahebat: & ideò Perſio Sat. 3. appellatur *damnoſa Canicula*. Senio eſt numerus ſeu jactus felix: ab eodem ibid. dicitur *dexter Senio*, quia lucrum ferebat. Ex quatuor Talis diverſas ſpecies vel omnes numeros referentibus exurgebat *Venus* jactus omnium feliciſſimus, in quo etiam Canis vel Unitas aliàs ſemper damnoſa proderat. Quidam jactum Baſilicum & Herculeum cum Venere, Vulturium autem

tem cum Cane eundem faciunt, alii dubitant. Id tamen omnibus liquet, jactus hos infelices fuiſſe, felices illos. Et ideo infelicibus maligna & infauſta nomina induntur animalium rapacium. Ludentes ad fraudem cavendam Talos conjiciebant in Fritillum (vel, ut aliter appellatur, Fimum, Pyrgum, Turriculam, Orcam, Pyxidem corneam) dictum à fritinnire tinnulâ & argutâ voce hirundinum, propter ſtrepitum quem faciebant Tali eburnei aut è liguſtro in orcâ moti, & in tabulam emiſſi. Romani omnis ætatis hoc ludo utebantur: Græci vix ſenes, quibus cognomentum 'Αστραγαλίζων puerile & in contumelia habebatur.

CAP. IV.

Alea.

INventum Dæmonis Teuth, ex Aſia in Græciam, & è Græcia in Italiam tranſiit ſemper infamis habita, & cujus quantò quis doctior, tantò nequior; mendaciorum omnium & perjuriorum mater, & ex aliena concupiſcentia ſua prodigens: furtò & latrocinio ab Ariſtotele comparatur: legibus Rom. penitus interdicta fuit, niſi in Saturnalibus. Alea pro quolibet ludo in quo Fortuna & Caſus dominantur, accipitur, adeoque etiam pro Teſſeris & Talis. Et quia Caſus in Aleæ certamine multùm pollet, quæcunque incertis caſibus ſubjacent, Aleæ commiſſa, ut quæ certa & ſecura caſûs, extra Aleam poſita dicuntur.

CAP. V.

Pila.

LAudatiſſimum exercitamenti genus ſemper habitum, viris convenientiſſimum, communi gentium uſu probatum, utroque etiam jure Civili & Canonico receptum, non ſenum tamen ſed juvenum conſuevit eſſe, ad vires exercendas, firmandas & probandas: quo nomine digna viſa eſt ut de illa differerent Medici & Philoſophi. Pila duplex: Paganica, à Pagis ſeu Villis, in quibus aut primus, aut certe frequentior ejus uſus: & Trigonalis, propter angulos. Dicimus pilâ ludere, pilam jacere, mittere, emittere, dimittere, contramittere, in adverſum jacere, expellere, ludere expulſim, factim, datatim ludere. Plaut. Curc. Act. 2. Scen. 3. ubi ſic Taubmannus: *Datores dicebantur qui pilam dabant: Factores, qui faciebant*, i. e. *qui feriebant* & *ludebant*, *quique in factiones erant diviſi*, i. e. *quod nos dicere ſolemus, in partes*. Genera autem ludendi videntur fuiſſe *datatim*, *raptim*, *expulſim*. Et Philoſophi & Principes pilâ delectati ſunt.

CAP. VI.

Pentathlum, ſive Quinquertium.

CElebre apud Græcos, etiam olim exercitium, ſunt quinque illa certamina, *Diſcus*, *Saltus*, *Cæſtus*, *Curſus*, *Lucta*. Ludiones etiam dicti Pentathli & Quinquertiones. Erat Senatus conſulto cautum, ne quis niſi his ludis pecuniam luderet. De cæteris, quod ſatis, in Militia ſupra habuimus. De Diſco & Cæſtu pauca hic ſubnectemus.

CAP.

CAP. VII.

Diſcus.

FUit inſtar pilæ æneæ, quæ brachiorum viribus excepta & in altum miſſa exercebat corpora animosque; ita ut, quantum quisque viribus præſtaret, maxime eniteret: namque is fortior & præcipuo robore habebatur, qui illam ultra ſignatum ſcopum jeciſſet.

CAP. VIII.

Cæſtus.

A Cædendo, quem alii jaculationem appellant, alii pugillatum, fuit certamen factum clavis ferreis pilas plumbeas loris bubulis appenſas habentibus, quibus ſe certantes mutuò petebant, ut pulchrè oſtendit Virg. lib. 5.

Obſtupuêre animi: tantorum ingentia ſeptem
Terga boum, plumbo inſuto, ferroque rigebant.

Et deinceps. In Gymnicis ſive Athleticis hiſce ludis omnibus nudi, ſubligaria tantùm induti, oleoque uncti certabant.

CAP. IX.

Harpaſtum.

VOlubili rotunditate in ſolo jactabatur. Hic ludus Polluce auctore fiebat, ut juvenes in geminas diviſi turmas intra lineas ſeu metas conſiſterent, Harpaſtoque poſito in medio, quisque contenderet, ut intra gyrum alterius lineæ immitteretur: quod ſi

contingeret, victores erant: *Alex. ab Alexand. Genial. dierum lib.* 3. *cap.* 21.

CAP. X.

Halteres.

A Græco ἅλλομαι ſalio, erant pondera quibus ad ſaltum ſe librare ſolebant, circuli ſcilicet non exacte rotundi, oblongiores, in quibus digiti inſeri poſſent, veluti per amenta clypeorum, quos facilibus brachiis rotabant: & nunc jactando, nunc rotando ludus committebatur: *ibid. Alex.*

CAP. XI.

Petaurus vel Petaurum.

CIrculus erat quem intactum certantes transvolabant, & ab eo Petauriſtæ appellabantur, vel Petauriſtarii, derivatione Græca, quod quaſi in aëre volitent. De eo ſic Scaliger: Rota in ſublimi poſita à duobus verſabatur, alter ſupernè, alter infernè nitebatur: ita fiebat ut alternis dejectis, nunc penderent, nunc erecti ſederent: per eandem rotam etiam corpora ſubjecta contento ſaltu trajiciebant.

CAP. XII.

Follis Pugillatorius.

DE quo *Plaut. Rudent. Act.* 3. *Scen.* 4. erat pila grandis ſuſpenſa, quam pugnis inſectabantur pugiles, ut Author eſt Turnebus. Ludus hic remiſſior & ignavior habitus: eo enim ſenes imbelli ætate ludere ſolebant. *Alex.* ubi ſupra. Hæc de ludis virilibus.

Cap. XIII.

Nuces.

AGitabant pueri divinantes, par eſſet numerus nucum manibus comprehenſarum, an impar. Et prout conjeciſſet, ita victor aut ſuperatus erat. Hinc *nuces relinquere* eſt relinquere puerilia.

Cap. XIV.

Trochus ſive Turbo.

QUoniam è buxo factus, volubile buxum Poëtis appellatus, nemini non eſt notus ante Alpha & Beta. De quo pulchre *Virg. lib. 7. Æneid.*

Cap. XV.

Micare digitis.

LUſûs genus quoddam, quod adhuc apud Italos durat, & inde ad nos etiam tranſivit, ut repente porrectis digitis certantium uterque numerum divinet: ejus meminit *Cicero lib. 2. de Divinatione. Vide Eraſmi adagium, Dignus quicum in tenebris mices,* i.e. vir certiſſima fide, qui nec in tenebris fallere vult. Adagium ab hoc luſu derivatum eſt. Sic de ludis privatis.

CAP. XVI.

De Ludis publicis Rom.

HOs edebant vel Reges, vel Conſules & Prætores, vel Ædiles plebeii, vel Ædiles Curules, vel Imperatores. Funebres autem Ludos curabant & exhibebant illi qui proximi defunctorum, in quorum honorem ludi celebrantur hæredes fuerunt: quanquam & hi aliquando ab Ædilibus curati fuerunt: Ludorum præcipue Gladiatoriorum ſpectaculum *munus* proprie appellatum fuit, vel quia populo gratis daretur; vel ab officio, qui officium ſe mortuis facere arbitrabantur. Is qui præbebat *munerarius* dictus, etiam *munerator*, Dominus Ludi, item Editor; & res ipſa Editiones.

Ludorum duplex diviſio: nam à forma ſunt vel Circenſes, qui in Circo; vel Scenici, qui in ſcena, i. e. umbra agerentur. A fine alii ſunt Sacri, alii Funebres, alii Votivi, alii Ludicri, ſive exercitationis cauſa.

Primum Ludi omnes Conceptivi ſive Indicativi erant, non Annales aut Annui: poſtea in Calendario Romano fere omnes Ludi qui in Deorum honorem peragebantur ut Stati notantur: tum, igitur non ſtati ſunt funebres aut votivi.

CAP. XVII.

De Circo & ludis Circenſibus.

QUi Græcis Olympici, Romanis Circenſes ludi fuerunt. In Elide enim juxta fluminis ripam, anguſto tramite, altero latere urgente flumine, altero poſitis gladiis, ut utrinque præſens exitium eſſet, bi-

bigarum curſu certabatur, dimicatione pernicioſâ adeo, ut intra præſcriptum illas coërcere neceſſe foret: unde Circenſes dicti. Romam deinde tranſlati eximiè culti celebratique ſunt. Primùm in Inſula Tiberina, nullo ad id certo conſtituto loco, ſed ab altera parte Tiberis pro meta erat, ab alterâ enſes ponebantur. Poſteà tamen metæ gladiorum loco fixæ erant, cùm ludis certus locus aſſignatus eſſet.

Circus Maximus à Tarq. Priſco quinto Rom. Rege, inter Palatinum & Adventinum montes primùm extructus, ſpectaculis deſignatus locus fuit, qui poſteà ædificiorum magnitudine & aulico apparatu præcipuus ſemper exhibendis ludis eſt habitus.

Præter hunc Circum etiam alii progreſſu temporis ſunt extructi; nec Romæ tantum, ſed & alibi, ut Conſtantinopoli, Mediolani.

Circus autem dictus eſt, vel quod ibi fierent ludi in circuitu, & quod circum metas ferretur pompa, & equi currerent: vel, ut nonnulli volunt, à Circe veneficâ Solis filiâ: nam Circus Soli principaliter conſecratur. Opus hoc procedente tempore numerandum erat inter ſpectacula totius urbis pulcherrima. Longitudo enim ejus trium ſtadiorum cum dimidio: latitudo quatuor jugerum: à duobus majoribus lateribus, & uno minore cingebatur Euripo qui aquas reciperet, decempedali profunditate ſimul & latitudine: poſt Euripum extructæ erant triporticus, ubi erant ſedilia gradatim ſcandentia, ſicut in Theatris. Forma erat amphitheatralis & ovalis, octo ſtadiorum amplitudine, capiens centum quinquaginta millia hominum. In altero minore latere erant fornicati carceres, unde emitterentur equi ad curſum, & feræ ad venationem. Externè ambit Circum ſimplex contecta porticus, quam ſpectatores intrant & aſcendunt per officinas ſingulas, ut nulla confuſio oriatur inter tot hominum millia tum venientia tum diſcedentia.

dentia. In Circo maximo loca erant plebi diviſa per ſingulas curias.

Ludi Circenſes (appellati etiam Gymnici, à nuditate, vel exercitatione corporis, γυμνὸς enim nudus & γυμνάζω exerceo ſignificat) præcipui fuerunt. 1. *Pugna*: cum ſcilicet pugnis, cæſtibus, gladiis, fuſtibus, haſtis, pilis, ſimilibusque armis certabatur. Quò ſpectat & gladiatura, cum gladiatores variis modis dimicabant, interim pro gloriâ, interim pro vitâ; idque ſpectante populo, ut juventus cædium, ſanguinis, & vulnerum aſpectu, aſſueſceret in bello minùs iſta timere. Huc etiam refertur pugna cum beſtiis: certantes Beſtiarii dicti. Utrumque hoc genus omnino infame fuit ingenuis, & fere per ſervos agebatur. Huc etiam refertur Lucta, cum alter alterum in terram proſternere tum vi, tum agilitate corporis nitebatur.

2. *Curſus*, quo per certa ſtadia in campo currentes ad metam deſtinatam pervenerunt.

3. *Saltatio* in æquo campo, aut infernè ad ſuperiorem locum, & contrà; aut cum in equos currusve inſiliebant, non tantum nudi, ſed etiam armati & cataphracti.

4. *Jaculatio* diſcorum, ſagittarum, pilorum, telorum, omniumque armorum cujuscunque generis, quæ longè projiciuntur: & hi ludi erant fere pedeſtres. Neque quisquam moveatur, quod ex his ludis nonnullos inter privatos ſupra recenſuerimus in Pentathlo: nam iidem privato conſilio ſuſcepti, ludi privati, & publico munere exhibiti, publici eſſe poterant.

5. *Decurſio Equeſtris*, qua exhibebatur ſpecies pugnæ equeſtris: hic Trojæ ludus dicebatur, celebratus à pueris majoribus & minoribus turmatim congredientibus, quibus qui præcedebat, Princeps juventutis dicebatur.

6. *Au-*

6. *Aurigatio*, i. e. certamen bigarum, aut quadrigarum, quod ſeptem curriculis, ſive ſepteno circuitu, & viginti quinque miſſibus abſolvebatur: ultimus miſſus, quod ex collatione populi fiebat, Ærarius dictus. Prima aurigantium cura erat, ne in circuitu metas contingerent, ſed illas ſine offenſione tranſirent: fuitque moris, ut ante commiſſionem Circenſium, miniſtri cum equis deſultoriis miſſus exituros enunciarent. Aurigantium quatuor erant factiones, pro quatuor anni temporibus: *viz.* Veneta quæ Cœrulea, Praſina, quæ viridis dicta eſt, Alba, & Roſea, miro faventium ſtudio coli celebrarique ſolitæ. Viridis color Veri dicatus erat, Æſtati Roſeus, Hyemi Venetus, Albus Autumno: pannoque verſicolore per ſingulas factiones certabatur: in quibus ſpectantium favor & aura popularis gratiaque & ſtudium ad victoriam multum loci dedit. Nam tanto faventium ſtudio hinc inde certabatur, cùm ſuos quisque clamore & plauſu foveret, ut magis ſtudio & colore panni, ac favore quo affecti erant, quàm verâ virtute niterentur: isque popularis favor & gratia non dubiam plerunque victoriam dedit adeo ut non populus modò, ſed & Principes ingenti ſtudio & gratiâ factionum contenderent, unde lites & cædes ſæpe ſecutæ ſunt. His quatuor factionibus addidit Domitianus alias duas aurati purpureique panni. Moris erat, ut Prætor aliusve Magiſtratus qui ludis præerat, mappam aurigis mitteret, & curſûs ſignum daret, quod erat futurorum Circenſium initium.

7. *Naumachia* in Circo oſtendebatur: ubi emiſſo Euripo, naves metis appoſitis, ne illas contingerent, curſu præcipiti concurrebant, & formam navalis pugnæ repræſentabant.

8. *Venatio*, quam Principes dabant, arenâ in ſylvam verſâ; arbores enim validæ per milites radicibus vul-

vulſæ, connexis longe lateque trabibus, adfixæ erant, terrâ deinde ſuperjectâ, totusque Circus ad ſylvæ ſpeciem conſitus gratiam novi viroris obtulit, & imaginem veræ germanæque venationis exhibuit. In hoc ſpectaculum producebantur animalia & feræ omnis generis, quæ populo occidenda & rapienda permittebantur. Atque hæc ſunt præcipua Circenſium ſpectacula.

Circenſium duo genera fuerunt: Patricii, qui per Patres; plebeii, qui per plebem agebantur, ſtato die, menſe Novembri: In Circenſibus, qui ſerô ſurrexerant, aut qui ante alios exierant, colaphis cædebantur. Qui coronam meruiſſet, tanquam ad ſupremum faſtigium ventum foret, nihil ultrà de virium aut artis incremento ſperavit. Non tantum victores præmio donabant, ſed illos etiam qui ad certamen provocabant, neque cum quo certaretur inveniebant. Si quis athleta eò fortitudinis proceſſiſſet, ut parem non inveniret, plures uni objiciebantur.

CAP. XVIII.

De Theatro & Amphitheatro.

QUamvis Theatra, Circi, & alia ejusmodi loca ſingulares quæque ac proprios ludos haberent, & exercitationes cuique loco accommodatas, tamen eadem omnibus in locis peracta ſine diſcrimine fuerunt: unde Circus & Theatrum aliquando diſtinctè, aliquando promiſcuè ab authoribus uſurpantur. Ut Circenſes ludi in Circo, ita Scenici in Theatro peragebantur.

Theatrum nomen habet à θεᾶσθαι ſpectare, eſtque locus in quo ludos ſpectabant. Apud Romanos Theatrum diu nullum fuit: primò enim ludos humi

ſpecta-

ſpectabat circumfuſa turba: inde aggeſtis ceſpitibus editiorem ſpectandi locum, pulvillis actis faciebant: eam ob cauſam medius locus depreſſior fuit, ac proptereà Cavea dictus. Primo ſtantes ſpectabant, poſtea ſubſellia ſibi quiſque afferebat: Theatra deinde lignea, denique lapidea extructa fuerunt.

Primi Theatrum faciendum curârunt M. Valerius Meſſala, atque C. Caſſius Longinus Cenſores, anno 599. Deinde deletâ Corintho L. Mummius ludis quos in triumpho fecit Theatrum erexit, ſed temporarium. Inprimis autem celebratur M. Scauri Theatrum: de quo ſic ſcribit *Plin. lib. 36. cap. 15.* M. Scaurus fecit in ædilitate ſua opus maximum omnium quæ unquam fuere humanâ manu factâ, non temporariâ morâ, verum etiam æternitatis deſtinatione Theatrum hoc fuit. Scena ei triplex, altitudine trecentarum ſexaginta columnarum. Ima pars ſcenæ è marmore fuit: media è vitro, inaudito etiam poſtea genere luxuriæ: ſummæ tabulis inauratis columnæ, imæ duodequadragenûm pedum. Signa ærea inter columnas fuerunt tria millia numero. Cavea ipſa cepit octoginta millia: cum Pompeii amphitheatro, toties multiplicatâ urbe, tantoque majore populo, ſufficiat largè quadraginta millibus ſedere: ſed & reliquus apparatus ingens Attalica veſte, tabulis pictis, cæteroque choragio fuit. Poſteà autem Curio Theatra duo juxta ampliſſima fecit è ligno, cardinum ſingulorum verſatili ſuſpenſa libramento: in quibus utriſque antemeridiano ludorum ſpectaculo edito, inter ſeſe averſis, ne invicem obſtreperent Scenæ, & repente circumactis, ut contrà ſtarent. Poſtremò jam die deſcendentibus tabulis & cornibus inter ſe coëuntibus, faciebat amphitheatrum, & gladiatorum ſpectaculum edebat, ipſum magis auctoratum Pop. Rom. circumferens. Primum

manſurum Theatrum Cn. Pomp. Magnus Romæ extruxit lapide quadrato, ad exemplum illius quod Mitylenis viderat bello Mithridatico, tanto opere & apparatu, ut Pompejus Magnus ſolo Theatro ſuo minor, Tertulliano referente, perhibeatur. Alia ſubinde alii ſtruxerunt. Veſpaſiani Theatrum memorat Lipſius ſtructum in mediâ urbe, cujus ſemiruta moles adhuc Romæ viſitur, tam altum, ut ad ejus ſummitatem ægrè viſio humana conſcenderet.

Erat autem Theatrum in modum hemicycli, cujus ab utroque cornu ſcenæ erant cum ſingulis aris, quarum una Bacchi, altera ejus Dei erat in cujus honorem ludi fiebant.

Amphitheatra verò circulari integrâ formâ conſtruebantur, aut ovali & oblonga, in quibus Gladiatorii ludi & concluſarum ferarum venationes exhibebantur. Coloſſeum hodie Romani vocant, quia Neronis cum capite Coloſſus in vicinia: priſci Caveam appellarunt, ut dictum eſt ſupra: & Arenam, quia arena ſternebatur in uſum pugnæ: unde ea vox paſſim pro certamine amphitheatrali, proque ipſo loco: unde & Arenarii, qui in arena depugnant.

Areæ Arena pura fuit ſine ſubſtructionibus & ædificiis, tota libera ad curſum ferarum & pugnam. Sub Arena erant cloacæ ad educenda ſtagna Neroniana, & ſpecus ad cuſtodiam & receptum ferarum, ſive ad uſum aquarum, quas in arenam occulte & ſubitò inducebant, atque educebant, ad Naumachias, & caveæ ferreæ extructæ erant, per quas beſtiæ intromittebantur in Arenam: in his caveis portæ erant oſtia vel aditus appellatæ: unde cum impetu emittebant feras, iterumque immittebant poſt pugnam: habebant & caveas itinerarias in quibus feræ clauſæ & tranſvectæ; ſæpe eæ factæ

ſactæ ex argento & auro per ſplendoris ſpeciem. Varia quotidie ab ambitioſis editoribus excogitabantur, ut ſtudia ſpectantium allicerent lenocinio quodam nobilitatis: ut, Arenam totam vertere in ſylvam, ut dictum eſt ſupra; navem ædificare grandem in ipſa Arena, quæ ſolutilis eſſet & ſubitò luxata emitteret omne genus ferarum pro arbitrio magiſtri temperantis: exiliebant navi Urſi, Leæ, Pantheræ, Leones, Struthiones, Onagri, Biſontes, &c. ita ut ſeptingentas feras aut pecudes ſimul & currere liceret cernere & occîdi. Nec naves ſolum ejusmodi induxere in Theatra, ſed, quod magis mirere, quodammodo mare ipſum: reperti enim qui Arenam per occultos quosdam ductus & meatus ſubitò aqua replerent, & pro terreſtribus feris monſtra maris oſtenderent, & claſſes, & navalem pugnam.

Poſt Arenam Murus occurrit qui podium ſuſtinet; quique claudit & ambit infimum ſolum.

Podium, dictum, quia provehitur & propendet paulùm inſtar pedis, erat muri pars projectior & prominentior ante imum ſpectaculorum gradum; cui columnæ impoſitæ cum epiſtyliis ad ornatum, ſive, cum liberet, ad innixum: Mænianorum ea quædam ſpecies eſt facta in Theatris, templis, ædibus, ad circumeundum, innitendum, ſpectandum: vernacule *Bartreſſes*, *Balcomies*. In Podiis victoriolæ reponi ſolebant. Ad Podium ſpectabant primi è Senatu: quidam Sellis Curulibus, quæ poſitæ aliquando honoris cauſa abſentibus, vel etiam mortuis. Ad Podium erat eminentior quidam ſuggeſtus extructus, & velut domus ſeu cubiculum, ex quo Princeps ſpectabat. Erat etiam tribunal Editoris: qui aliis etiam honoribus inſignis, ut Lictoribus, veſte prætexta. Conſules, Prætores, aliique, quibus id jus, in Curulibus ſuis ſederunt, cum licto-

ribus, viatoribus, & magiſtratûs ſui pompâ. Murus cum Podio altitudinem habuit duodenos quindenos-ve pedes, ne feræ illum tranſilirent. Etiam contra inopinatos quoſdam caſus retia valida nodoſa in orbem undique Podium hoc cingebant, quorum raritas tamen non impediebat aſpectum: retia illa per luxum inaurata. Sed & contra ſcanſionem ferarum & aſſultum, murum circumdabant verſatilibus truncis, aut clathris ferreis, aut, quod certius, euripis.

Amphitheatri partes ſeptem: Gradus, Præcinctiones, Aditus, Viæ, Cunei, Cathedra, Porticus.

Gradus ſunt ea ipſa loca quibus ſedebant, dicti, quia ad formam ſcalarum graduum alii alios conſequuntur.

Præcinctiones non ſunt aliud quam graduum intervalla & diviſiones quædam in orbem, nempe popularium, equeſtrium, orcheſtræ: unde & Baltei dicuntur Græcè διαζώματα.

Aditus in ipſâ gradatione portæ quædam ſive oſtia, per quæ ab exterioribus porticibus venitur & deſcenditur in ipſas ſedes: Vomitoria voce vulgi dicuntur.

Viæ inter gradus duûm generum: aliæ quæ ad cardines ſive limites balteorum in circuitu, itinera præcinctionum appellantur: aliæ quæ vomitoriis illis in deſcenſu & aſcenſu propriè ſcalaria dictæ. In his viis qui locum non habebant, quique, ut ſuo verbo dicam, excuneati erant, ſpectabant ſtantes. Hic etiam canaliculæ quædam & derivata aquæ cœleſtis & humanæ: quod neceſſarium dies totos in ſpectaculis perſedentibus.

Cunei ſunt ſedilium ordines inter vias medii, dicti à forma, quia re ipſâ ſcalarum directio talis, ut ab imo ordiens magis diffunderetur in altum, redderetque cunei formam. Hi Cunei certis certi aſſignabantur. Cunei etiam Senatorum & Equitum fuerunt.

Cathe-

Cathedra vocatur ipſe in amfractu ad conſeſſum ſitus, i. e. locus ſuperus, ubi clivi ſubſelliorum deſinunt, & murus incipit, qui porticum facit, clivosque illos velut frangit: nam plani aliquid ſpatii ibi fuiſſe videtur, unde cathedris poſitis ſpectabant.

Porticus ſuperiores è quibus tenuiores ſpectabant, pars eſt ſuprema ſive ſummus fornix Theatri. Porticus illæ arcuato opere tectæ erant: ideo *Cameræ* dictæ.

Ordo in Conſeſſu & diſcrimen fuit ejusmodi. Senatui, Equiti, Plebi diſcreta in ſpectaculis loca ſua, & gradus: in Theatris quidem jam lege Roſciâ: & non ita diu in Circo & Amphitheatris: promiſcuè enim ibi ſpectabant, & quovis loco liberè, quamdiu libertas Romæ, at id mutatum ſub Principibus, & diſcrimina dignitatum facta bono jure. Senatui in Amphitheatris ſua ſedes fuit, ſua Equiti, ſua Plebi; illam Orcheſtram dixêre, alteram Equeſtria, tertiam Popularia.

Orcheſtra vox nata in Scenâ & pulpito tranſiit communi abuſu quodam ad alios etiam ludos: ſedes fuit inter gradus imos, is enim locus, quia ſcenæ & arenæ proximus, ideoque auribus oculiſque expoſitus, optimus habitus ſpectioni ſive auditioni. Magnitudo ejus in gradibus quatuor aut quinque, aut fortaſſe pluribus, ut etiam Sacerdotibus ibi locus ſit, & ſociarum gentium legatis.

Equeſtria quatuordecim gradus tenuerunt: itaque paſſim *ſedere in quatuordecim* legitur pro ipſa equeſtri dignitate. Aucta fuerunt ſub Principibus: & Tribuni quoque inter Equites ſpectabant.

Popularia erant reliqui omnes gradus, i. e. Cavea media & ſumma; nam ima Senatui & Equiti vacabat. Itaque propter granditatem diſcrimen aliquod in ipſis Popularibus; & pro variâ conditione plebis varii adſeſſus. Miles enim ſua propria ſubſellia

habuit,

habuit, mariti ſuos ordines, prætextati ſuum cuneum, & proximum Pædagogi Pullati ex loco ſuperiori ſpectabant, ut & fœminæ. Hinc *verba ad ſummam caveam ſpectantia* ſunt vilia, & ad guſtum minutæ plebis. Confuſa interdum locorum ſeries: avidi enim multi ludorum & excluſionem metuentes loca multa nocte occupabant, & inhærebant ut ſuis. Interdum & loca pretio aliqua diſtributa, quod Græci ὀπτήειον vocant. Receptum, ut ſervi & alii etiam ex plebe Locariis aliquid pro ſedilibus penderent.

Locarii ſunt, qui loca deſignant, homines locant diſponuntque; alio nomine Deſignatores, Lictores eos comitabantur, ſeverioris imperii cauſa & ordinis ſervandi, ſicut in funere publico ita & in Theatris. Eorum dignitas ſub Principibus aucta, & non pro modico beneficio à Principe dabatur. Horum munus, ordinibus ſua loca adnotare, pellere occupatores ab alienis; & id dicebant theatrali verbo *Excitare* & *Suſcitare*. Labenti ævo, præter Deſignatores fuere & digniore quodam nomine Tribuni, qui electi ad moderandas & temperandas ludicras populi voluptates dicebantur *Tribuni voluptatum*.

Tubi ſive fiſtulæ in imo & ſummo Amphitheatro diſpoſitæ erant, ea arte & fine, ut odoratum quendam humorem ejacularentur leviter, & inſpergerent ſedentes. Propriè autem vocabant illum ingenioſum rorem *Sparſiones*, & ſpargendi verbo in hanc rem utebantur: etiam à ſtatuis hic imber expreſſus velut humanus quidam ſudor. E Theatris in delicatorum convivia migrarunt ſparſiones.

Tegmen etiam erat è velis in Amphitheatro, quod ſuperinduci ſolebat arcendo æſtui ac Soli. Ad antennas in ſummis lapidibus ſubjectas funes tranſverſim ligati, ſuper quos ducta vela. Hinc, vela

ducere, & reducere, & velorum inductiones: Huic muneri præpoſiti milites è claſſe, quia illi jure periti tractandorum velorum. Vela iſta Carbaſina, ſeu ſerica aut purpurea ſtellis aureis varie interſtincta, variegata coloribus erant, ad ornatum. *Velaria* vocat Juven. Velarii præpoſiti velis ducendis. Si ventus (quod facile in Circo tam ſpatioſo) vela duci prohiberet, tunc ſuccedebat Cauſia, Umbella, Gauſapa, aut Pileus Theſſalicus, qui fere cum Petaſo idem.

Spoliarium receptaculum mortuorum fuit, & graviter in Arena læſorum, conſtitutum ad portam Libitinenſem, quo Gladiatores occiſi turpiter uncô per arenam trahebantur.

Pegma Theatricum non aliud quam grandis quædam & ingenioſa contabulatio, quæ ſponte & occultè ſtatim creſceret, ſtatim ſubſideret, ideoque compacta raris quibusdam tabulis & ſubliciis: quæ ornatûs cauſa tecta ſæpe argento vel auro, ſed tenui. In pegmatis varia inventa & ſtupendi luſus ingeniorum. Duces etiam captivos & oppida in pegmatis oſtendere ſolebant: quæ tamen diverſa paulò ab iſtis Theatricis.

CAP. XIX.

De Ludis Theatricis ſive Scenicis.

ALex. *lib.* 5. *cap.* 16. Scena, inquit, triplicis generis erat: nam Tragica columnis & Deorum ſignis exornabatur, quibus & tabulis pictis partim ab amicis, partim è Græcia commodatis utebantur. Comica ædificiorum figuram præfert; Satyrica verò montibus inumbratur & ſylvis: in ea enim Hiſtrionum ſedes erant, qui ad edendas in Scena operas locabantur. In Orcheſtra autem

Cho-

Chori: reliqua vero loca popularia fuere, in quibus omnis ſexus & ætas atque infimus ordo ſine diſcrimine ſpectabat: qui vero à ſedibus excluſi fuerant excuneati dicti.

Ludi Scenici, à Græco σκηνὴ umbra, in umbrâ fiebant, & ingenii arte exercitabantur: originem à Græcis traxerunt. Romæ, victis ſuperſtitione animis, Ludi quoque Scenici, nova res bellicoſo populo (nam Circi modo ſpectaculum fuerat) inter alia cœleſtis iræ placamina inſtituti dicuntur ſæviente peſte anno urbis conditæ 389. *Liv. l.* 7. Tenue eorum initium: nam primum Ludiones ex Etruria acciti ſine carmine ad Tibicinis modos ſaltârunt: pòſt verſus ſed inconditi, & motus à voce non abſoni acceſſerunt: tandem arte omnia fuerunt perpolita. Ludorum ſcenicorum ſpecies recenſentur *Tragœdia*, *Comœdia*, *Satyra*, & *Mimus*. Poſteriores priùs paucis expediemus.

CAP. XX.

De Satyrâ.

DIcta eſt Satyra, ſive à Satyris, quod ſimiliter in hoc carmine ridiculæ res pudendæque dicuntur, quæ velut à Satyris proferuntur & fiunt: ſive à Satyra lance, quæ referta variis multiſque primitiis ſacris Cereris inferebatur, & à copia & ſaturitate rei Satyra quaſi Satura vocabatur: ſive à quodam genere farciminis quod multis rebus refertum Satyram Varro vocitat. Eſt autem fabula in qua Tragici Poëtæ non Reges aut Heroas, ſed Satyros induxerunt, ludendi cauſa jocandique, ut ſpectator inter res Tragicas ſeriaſque Satyrorum quoque jocis & luſibus delectaretur. Iis à principio locus in Tragœdia non fuit: admiſceri cœpti ſunt, at non

ut Tragœdiæ partes eſſent, verùm, ut intercinentes jocorum illecebris & dictorum acumine ſpectatorem detinerent; ex quo deinde argutum poëma hexametro verſu confectum Satyræ nomen accepit, quale eſt Horatii, Juvenalis, Perſii. Satyri in Tragœdiam inducebantur nudi. Rejecti tandem à Sophocle Satyri, ut ſuam gravitatem Tragœdia reciperet.

CAP. XXI.

De Mimo & Pantomimo.

M*Imus* ab imitando dictus, quaſi ſolus imitetur: nam cum alia Poëmata idem faciunt, ipſe quaſi privilegio quodam, quod fuit commune, poſſedit. Eſt ſermonis cujuslibet motus ſine reverentia, vel factorum cum laſciviâ imitatio. Scaligero eſt Poëma quodvis genus actionis imitans, ita ut ridiculum faciat. Solebant Mimi introduci inter actus qui omnia geſticulatione imitarentur. Hi cum inter actus apponi ſoliti eſſent, ex eâ extracti, atque aſſertâ libertate juſtum ſibi Poëma fecêre. Planipedes vocabantur, quod cothurno Tragici, ſocco autem Comœdi pedes induebant; ipſi autem nudis pedibus agebant. Mimi non erant perſonati, ſed fuligine obliti, & agninis amicti pellibus, quæ Peſcia dicebantur, à plurali πέσκη, à ſingulari πέσκος quod à πείκω vel πέκω, pecto, carmino, carpo. Ibant autem cum caniſtris & herbis, ſerpillo, mentâ, violis, hederâ, corollis; ſaltabantque in numerum & in honorem Bacchi, cujus more victores hederâ coronabantur. Inde procurrentes obvium quemque ſubſannabant: manuum quoque tegmina ex floribus contecta gerebant, & tunicas albo ad medium diſtinctas, à cinctura quam cogebat

gebat velum Tarentinum, ad talos demiſſas. Silentio per oſtium ingreſſi, ubi ad Orcheſtræ medium evaſerunt, convertebant ſe ad Theatrum, & loquebantur.

CAP. XXII.

De Comœdiâ ejusque ſpeciebus & partibus.

COmœdia eſt Tragœdia antiquior: hæc ex illa nata, priùs tamen exculta fuit: à Græcis ad Romanos tranſiit. Appellationem habet à κώμη pagus, vicus & ᾠδὴ cantus: erant enim Comœdiæ luſus, quos ruſtici primùm in pagis, deinde cives vicatim ſive per vicos canendo exercebant. Quemadmodum verò in cæteris quoque uſu venit, ut tempus artium ſit & lima & lex, ita Comœdia politioribus deinde ſeculis in artem redacta, certisque limitibus præſcripta eſt, itemque conſtituta loca & tempora in quibus ageretur. Eſt igitur Comœdia privatæ civilisque fortunæ ſine periculo vitæ comprehenſio: ſive fabula diverſa inſtituta continens affectuum civilium ac privatorum, quâ diſcitur quid ſit in vita utile, quid evitandum. Eam Cicero appellat, *imitationem vitæ, ſpeculum conſuetudinis, imaginem veritatis.* Scaligero eſt *Poëma dramaticum, negotioſum, exitu lætum, ſtylo populari.*

Comœdiæ triplex differentia: una à temporibus, alia à gentibus, alia autem ab argumentis. Pro primâ differentia Comœdia eſt vetus, media, nova. Vetus dicitur ea quæ primum in uſu fuit, quo tempore ſummum imperium fuit penes populum, qui avide audiebat dicteria in corruptos tum civium tum Magiſtratuum mores, quaſi malæ famæ metu deterriti, componerent animos avios à virtutibus, atque appellerent ad frugem bonam. Graſſabatur

ergo ea licentia in omnes ordines, ætates, ſexus conditiones impunè, idque non in tranſcurſu tantum, ſed integro fabularum tractu ac primario ſtudio. Vexatio autem illa, tametſi ſparſim, atque ut res ſe dabat, exercebatur, ipſi tamen Choro potiſſimum eſt attributa. Deinde Ochlocratiâ in oligarchiam mutatâ, continuit Poëtas metus potentiorum in officio benedicendi: quocirca ſublatus Chorus fuit. Quare cum cætera nihil mutata eſſent, manſit ſpecies quidem prior, parte tantum deſideratâ, unde Mediæ nomen ortum eſt, non tunc quidem, ſed poſteaquam novæ Comœdiæ appellatio fuit inſtituta ſub monarchia Alexandri; Nova autem Chori loco parabaſeis quaſdam ponebat, in quibus aliorum Poëtarum dicta ſcriptaque ſine maleficii crimine aut pœnæ ſuſpicione irridebantur. Differt autem à Vetere Nova multis modis; potiſſimùm verò compoſitione: aſtrictior enim certis legibus tam ad argumenta quam ad dictionem: non enim ridicula dramata in Nova, ut ex qualibet materia riſum captet: quinque partitionibus ſecta Tibicinem interſerit: vocabula nova non fabricat ad riſum, aut ad cavillum: & populari ſermone de medio ſumpto propior nova fuit apud Græcos. Neque excurrit Nova ad alios verſus, ſolis Jambicis aut Trochaicis contenta. In veteri multa carminum genera videmus; ortam tamen ex antiqua Novam ſatis apparet ex iis quæ veteres memoriæ prodidêre.

A gentibus Comœdiæ ſunt Palliatæ, i. e. Græcæ, vel Togatæ, i. e. Romanæ, à gentis veſte.

Latinarum ſpecies ſunt, nobiliores ſive prætextatæ, aut trabeatæ, à prætextâ & trabeâ Magiſtratuum: Minus nobiles, in quibus Senatores privati cum togis introducebantur. Tunicatæ à tenuiorum tunicâ dictæ; & Tabernariæ, quod cum tabernis earum Scenæ diſponebantur. Fuit autem ab his di-

diverſum genus Atellanæ ab Atella Oſcorum oppido, natura omnium maxime jocoſa & dicaci: nam Romani inter ferias Reip. tractationes ad animorum refectionem minimè turpe putarunt ad vicinorum abire mores.

Ab argumentis differunt: ſunt enim Amatoriæ totæ, ut Andria Terentii: Calumniatoriæ, ut Nubes & Ranæ Ariſtophanis: civilis fortunæ & morum, ut Theſaurus, Captivi, Aulularia Plauti: eventa, ut Phasma ſive Moſtellaria, Arcturus: fallacioſæ: ut Miles, Pſeudolus. Alia quoque ratione diſtinguuntur: aliæ enim turbulentæ & negotioſæ, qualis Adelphi: has *motorias* dixêre: aliæ ſedatiores, quas *Statarias* idcircò vocant, quòd in iis non ita diſcurratur, qualis Hecyra & Aſinaria: aliæ hilares & convivales ſunt, ut Bacchides.

Partes Comœdiæ, aliæ legitimæ, ſive primariæ ſunt; aliæ acceſſoriæ: aliæ attinentes, ſive circumſtantes.

Primariæ partes ſunt quatuor: Protaſis, Epitaſis, Cataſtaſis, Cataſtrophe. Protaſis eſt, in quâ proponitur & narratur ſumma rei ſine declaratione exitûs. Epitaſis in quâ turbæ aut excitantur, aut intenduntur. Cataſtaſis eſt ſtatus ac vigor fabulæ, in quâ res miſcetur in eâ fortunæ tempeſtate, in quam ſubducta eſt. Cataſtrophe eſt converſio negotii exagitati in tranquillitatem non expectatam. Harum partium communes portiones majores Actus dicuntur, verùm non penitus, neque ſemper. Eſt autem Actus pars actionis ſive actæ fabulæ, cum videlicet omnibus perſonis ſcena deſeritur, & interim Chorus, aut Tibicen populum delectat; quod cum videmus, finitum eſſe actum agnoſcimus. Debet autem omnis fabula non plures neque pauciores quam quinque actus continere, juxta illud Horatianum.

Neve

Neve minor quinto, neu ſit productior actu
Fabula, quæ poſci vult, & ſpectata reponi.

Actuum minores partes ſunt Scenæ, quæ ſunt mutationes rerum & perſonarum in actibus, quarum non eſt definitus numerus. De ſcenis præcipitur, ne plures perſonæ recipiantur in Scenam quam tres, ut præcipit Hor.

——— *nec quarta loqui perſona laboret.*

Acceſſoriæ partes ſunt argumentum, Prologus, Chorus, Mimus. Argumentum ſummam totius fabulæ breviter recitat: hæc nova res, nec neceſſaria fere. Prologus prænarratio quædam eſt, in qua Poëta rem ſuam agit. Chorus pars eſt inter Actum & Actum: dicebatur autem Chorus multitudo canentium & ſaltantium cum tibicine. Canebant enim vel in initio, & hic cantus dicebatur Iſodium, i. e. introitus: vel in medio, & Embola appellabant: vel in fine & appellabatur Exodium. Apud Græcos Chorus aſcendebat in Orcheſtram. De Mimis diximus ſuprà.

Attinentes ſive circumſtantes partes ſunt Titulus, Modi, Cantus, Saltatio, Apparatus. Titulus eſt inſcriptio nominis, & authoris, & fabulæ à τίω honoro; honor enim & titulus idem. Modi erant menſura aut harmonia cantûs cum affectibus Comœdiæ congruens, quæ Actori indicabat quam vocem in agendo ſequi deberet, humilemne an elatam, iratamne an triſtem. Erat autem ſaltatio nihil aliud quam facultas quædam motibus ac geſtibus corporis artificio quodam, numero, & ratione factis, imitandi hominum mores, affectus & actiones. De triplicis Scenæ apparatu diximus ſupra ex Alexandro.

CAP.

CAP. XXIII.

De Tragœdiâ, & ejus atque Comœdiæ differentia.

T*Ragœdia* dicitur à τράγος hircus, & ᾠδὴ cantus; quoniam olim actoribus Tragicis hircus præmium cantûs proponebatur: ut Horat. in art. poëtica.

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

Eſtque imitatio per actiones illuſtris fortunæ exitu infelici, oratione gravi metricâ. Ejus ſpecies ſunt Græca & Latina: utraque pro argumentis variis ſuas etiam habet differentias. Tragœdiæ utilitas eſt, quòd apud eam ſint omnis vitæ atque conditionum exempla & documenta, unde omnem calamitatem æquiùs ferre diſcamus. Partes habet easdem quas Comœdia.

Differunt autem Comœdia & Tragœdia quinque modis potiſſimum. 1. Materia, hoc eſt rebus ipſis: nam in Comœdia amores fere & virginum raptus; in Tragœdiâ luctus, exilia, cædes introducuntur: in Comœdiâ ſunt ſales & riſus: in Tragœdià perturbationes. 2. Differunt perſonis: nam in Tragœdia ſunt Heroes, Reges, Principes, &c. in Comœdia privati homines & mediocris tantum fortunæ. 3. Dictione ſive ſtylo: nam in Comœdiâ verba non ſunt tam atrocia aut ſignificantia, ut in Tragœdiâ, in quâ affectus atrociores regnant, quos afferunt res grandes: in Comœdia autem mitiores affectus ſunt. 4. Exitu: nam in Comœdiâ exitus ſunt jucundi & læti: in Tragœdiâ triſtes & funeſti, & fortunarum miſerabilis commutatio: illorum exemplum eſt in Odyſſeâ, horum in Iliade Homeri. 5. Differunt propriâ notâ in Theatro: nam Comœdia ſocco utebatur,

batur, Tragœdia vero cothurno; de quibus diximus *part. 2. tit. de Calceis Rom.*

Cap. XXIV.

De cæteris ludis Romanorum.

MEgalenſes Ludi fuerunt Scenici in honorem magnæ Deûm matris, ineunte vere, in Palatio per dies ſex celebrati; quorum curam Ædiles gerebant. In iis prælata divitiarum pompa, permiſſaque ludendi licentia perſonati juvenes Magiſtratuum privatorumque munia, perſonas, & facta, dictaque imitabantur, & ante Deæ ſimulachrum ludebant, & matronæ ſpectatæ pudicitiæ pſallebant. Quibus diebus Romanæ conſuetudinis erat, convivia & ſodalitates invicem agere & comeſſari, victu tamen frugali & modeſto, nec die tantum, ſed noctu epulari: namque hi ludi præcipuè caſti magno favore ſpectantium conſpicui erant, ad quos ſervis adire non licebat: illos Prætores & Magiſtratus purpurati in toga prætexta, atque in ornatu maximo celebrarunt. Quare *Purpura Megalenſis* in vulgare proverbium venit. Iis etiam diebus ſtipem cogere ſolis Ideæ matris famulis proprium fuit: & conſtitutum, ut Megalenſibus Patricii motitarent, plebs verò Cerealibus.

Cereales Ludi in honorem Cereris magnificentiſſimè in Circo celebrati, ducto more à Græcis ex Eleuſine. In his ludis repræſentabatur à Matronis luctus Cereris ob raptam Proſerpinam, & ejus peregrinatio cum face quæritantis filiam. Pompa producebatur cum Deorum ſignis & ovo: in iis pervigiliæ noctu fiebant, ſicut in ſacris Iſidis excubiæ. In his circum metas curſu contendere ſolebant; Ædiles Pleb. tamen, pro equorum curſu plerunque gladiatorum

torum certamen exhibuêre. Iiſdem etiam Miſſilia, h. e. nuces, Cicer, & alia dabantur, & ſpargebantur in vulgus ab iis qui ludos exhibebant, ad plauſum, & populi favorem captandum. His præerant Ædiles. Ab iis impii conſceleratique voce præconis amovebantur: & ſi quis non initiatus adiiſſet, capite luebat. Cereris myſteria magno ſilentio inclyta, velut arcanum quid ſanctumque in vulgus efferre non licebat. Hoc ſacrum (teſte Alexandro) à ſolis Matronis fiebat, annis ſingulis: in quo id obſervatum fuit, ut tunc Diis gratum eſſe cenſerent, ſi à lætis nec funere pollutis celebraretur: utque in ſacris Cereris ante noctem epularetur nemo, atque à vino inprimis & Venere abſtinerent. Utque quinto quoque anno, ex Sibyllinis carminibus prodigiorum cauſâ, jejunium fiat: inter quæ præcipuum fuit, ut ſacris initiatos caldâ abluerent primum quod caſtitati prodeſſe ducerent.

Florales Ludi in honorem Floræ florum Deæ celebrabantur, primum menſe Aprili, poſtea Majo, ut omnia recte defloreſcerent. In his ludis fœminas, quæ vulgato corpore quæſtum faciebant, denudari, & pudendis obſcœniſque invelatis per luxum & laſciviam currere, & impudicos jocos agere moris erat: in quibus etiam Ædiles cicer, fabas, & alia miſſilia plebi ſpargere, leporesque & capras, aliaque mitia animalia ludis admittere conſueverant. Hos in vico patricio aut proximo celebrabant, noctuque accenſis facibus, cum multa obſcœnitate verborum per urbem currebant, & ad tubæ ſonitum conveniebant.

Martiales Ludi in honorem Martis peragebantur, quarto Idus Maji in Circo, cum equorum decurſu & venatione. Celebrabantur etiam ad Calendas Auguſti, quòd eo die Martis ædes conſecrata fuit.

Apol-

Apollinares Ludi in Apollinis honorem celebrabantur prid. Non. Quintil. ex vaticinio Marcii vatis, cujus carmen extat apud *Liv. l.* 25. De iis ſic Macrob. *Sat.* 1. 17. Cum Ludi primò Romæ Apollini cele-
„ brarentur, ex vaticinio Marcii vatis carmineque Si-
„ byllino, repentino hoſtis adventu, plebem ad arma
„ excitatam hoſti occurriſſe, eoque tempore nubem
„ ſagittarum in adverſarios viſam ferri, & hoſtem fu-
„ gaſſe, & victores Romanos ad ſpectacula Dei ſoſpi-
„ talis reduxiſſe. In his paraſiti Apollinis, qui ita appellabantur, quod ridiculi eſſent, in ſcena dicere conſueverunt. *Salva res eſt, ſaltat ſenex.* De quo ſic *Serv.* 3. *Æn. v.* 279. Cum, inquit, iracundiâ ma-
„ tris Deûm Romani laborarent, nec eam ſacrificiis,
„ nec ludis placare poſſent, quidam ſenex, ſtatutis lu-
„ dis circenſibus, ſaltavit, quæ ſola fuit cauſa placa-
„ tionis: unde hoc natum proverbium. Hos ludos populus laureatus ſpectabat, ſtipe datâ pro cujusque copia. Cum primum non ſtati, ſed in annum à Prætore voverentur, poſtea in perpetuum, & in ſtatum diem vovebantur ex lege.

Ludi Capitolini dicti fuerunt, quòd in honorem Jovis Capitolini, pro ſervato Capitolio ab hoſtibus Gallis Senonibus, inſtituti eſſent & celebrarentur. His ludis tradunt authores Sardianos venales proclamari: & ſenem quendam ludibrii cauſa produci ſolitum, bullam puerilem collo appenſam gerentem; quia, cum Veientes Etruſcorum populus per longum tempus Romulo bello reſtitiſſent, Romulus hanc urbem ultimam ceperit, multosque ſub haſtâ vendiderit, una cum ipſorum Rege, futilitatem ejus & ſtultitiam deridens. Cum enim Etruſci à Lydis originem trahant, & Lydorum primaria urbs ſit Sardes, idcircò Veientes Sardianorum nomine proclamant, & in hunc usque diem ludicri gratia, morem iſtum conſervant: unde proverb. *Sardi Venales*,

i. e. alius alio nequior, & noviſſimus omnium deterrimus, ut in venditione Veiorum captivorum. Præter hos verò Capitolinos ludos etiam alii erant, qui ſingulis quinque annis celebrabantur, inſtituti à Domitiano Imperatore, qui alio nomine *Agones Capitolini* appellantur: in quibus omne genus artifices certabant, Citharœdi, Hiſtriones, Poëtæ, Rhetores: unde Poëtarum laureatorum mos manavit, qui in magno pretio ſemper apud Italos & Germanos fuerunt. In veteribus Agonibus Capitolinis, qui vicerant, coronâ & ramo lemniſcatis aut torque involutis donabantur: qui ſecundi erant, eorum coronæ & palmæ ſine lemniſcis erant.

Ludi Romani ſub Regibus inſtituti, & *Magni* vocati, quod magnis impenſis dati ſunt, iis enim impenſa ducenta millia nummûm; aut, quod magnis Diis fierent, Jovi, Junoni, & Minervæ. Ludicrum fuit equi pugileſque ex Etruria maxime acciti. Ludi hi fuerunt annui. Primùm Circenſes, deinde Scenici, Primùm uno die, deinde biduo, item triduo, denique pluribus etiam diebus, menſe Septembri agebantur. Primùm à Regibus edebantur, tum à Conſulibus, inde ab Ædilibus plebeiis, tandem Curulibus.

Ludi Plebeii ſunt, quos, exactis Regibus, pro libertate plebis pòſt fecerunt Romani, aut pro reconciliatione plebis poſt ſeceſſionem in montem Aventinum, aut ut alii, in montem Sacrum. Hos Ædiles plebeii edebant. Fiebant autem in Circo ad 17. Cal. Novemb. per triduum. Atque in his obſervabatur, ut quoties inſtaurarentur ab Ædilibus, ludorum cauſâ epulum daretur.

Ludi Conſuales fiebant in honorem Conſi, quem Deum conſilii putabant. Feriæ publicæ ei Deo, & in Circo ad aram ejus ab Sacerdotibus fiunt ludi illi, quibus virgines Sabinæ raptæ 12. Cal. Septemb

In Conſualibus equos aſinosque coronabant, & otiari ſinebant, vel quia feriæ Conſo, qui equeſter Neptunus eſt, agebantur. Aſinus autem tum equo conſors eſt, juxtaque fruitur vacatione laboris, vel quia tum commoda navigandi maris tempeſtas exhibita jumentis qualemcunque quietem præbebat. Mulis etiam celebrari ludi in Circo Maximo Conſualibus conſueverunt; quia id genus quadrupedum primum putatur currui vehiculoque adjungi.

Ludi Taurei fuerunt inferis Diis conſecrati. Eorum origo antiquiſſima: cùm enim, regnante Superbo, vis morbi & inſanabilis pernicies per omnes urbis regiones & compita pervagata eſſet, aſſiduiſque funeribus exhauſta civitas foret, atque ob eſum carnium taurorum peſtifer annus gravidas mulieres ita affeciſſet, ut ſiſti peſtilentia nequiret, in Deorum inferorum placamento hos ludos concelebrarunt; qui Taurei dicti, quod ob taurinæ carnis morbum inventi primùm concelebratique ſunt: in quibus metas circum currere velut in Circenſibus ſervatum eſt.

Ludi Compitalitii Laribus dicati, quos bis in anno vernis æſtivisque floribus ornabant. Eorum origo à Tarq. Priſco: Servius enim Tullius, quòd ei puero caput arſerat, Laris filius eſſe creditus eſt: inde Compitalitii ludi primùm inſtituti inventique fuerunt, quos per vicorum magiſtros fieri, & in Compitis celebrari memorant. Per multum temporis deſiti, poſtea reſtituti (quia ſolemnia ludorum intermittere nefas eſſet;) denique diſcuſſi fuere. Agebantur autem pridie Id. Januar.

Ludi Palatini in Palatio triduo celebrari ſolebant in D. Julii honorem qui victam armis Remp. in dominationem convertit.

Capitolini, quod Jupiter Opt. Max. ſuam ſedem ſervaſſet.

Auguſtales Tiberii tempore Tribuni pleb. in Auguſti honorem facile inſtituerunt.

Ludi Seculares, quod ſingulis centum decem annis, vel, quod ſemel tantum hominis ætate fierent dictos accepimus: nam ſeculum hac finitione terminarunt. Alii niſi decurſo trium ætatum ſpatio Seculares fieri negarunt, qui ſupra Tyberim, ſæpius in Capitolio magna frequentia & favore ſunt edi ſoliti: ad quos, licet Prætor invitaret ad ludos, quos nec vidiſſet quiſquam nec viſurus eſſet, illos tamen citra hunc annorum numerum perſæpe celebratos comperimus: nam & Divus Aug. Seculares fecit, & haud multò poſt Claudius celebravit: quo intervallo ſexaginta nec amplius interſuere anni. Mox Domitianus illos inſtauravit, habita temporis ratione ex quo ab Auguſto editi fuerant. Quos Romæ per omnia theatra fieri ſervatum eſt: in quibus trinoctio tetra caligine, bobus atris, ad Tarentum ſacrum Plutoni, & Proſerpinæ lectiſternium, pervigiliæ & ſupplicationes, inſtar Cæſaris initiorum fieri ſolebant, carmine & hymnis, in Capitolio à pueris puellisque patrimis & matrimis, in Apollinis & Dianæ laudem modulatis, cum quibus ſæpe Circenſes dabantur unà. Quorum inſtitutio fertur antiquiſſima: cum enim Valerius Publicola qui Reges ejecit, tres filios morbo laborantes ex votô recepiſſet incolumes, voti reus hos inſtituit primus & celebravit; quos antea prætеritos vel intermiſſos D. Auguſtus magnifico apparatu celebravit, quamvis non vera ratione dimenſa. In quibus Juvenes, ſine aliquo majore natu propinquorum, nocturno ſpectaculo intereſſe vetuit. Poſtremo Domitianus ſeptimos exhibuit ad ſua tempora ab ortu urbis obſervatos. Et demum poſt curricula temporum Philippus Imperator, millеſimo urbis anno, ex omni ſeculorum memoria apparatiſſimos ſeculares fecit: in quibus præter elephantos triginta, leones,

tigres,

tigres, alces, atque hyænas, etiam gladitorum paria mille, hippopotamum & rhinocerotem, feraſque immaniſſimas venationi dedit.

Votivi Ludi erant, qui à Magiſtratibus ad bellum ituris vovebantur, poſt res feliciter geſtas & victoriam partam exhibendi. Atque hi introducebantur, aut Sibyllinis verſibus, aut augurum præceptionibus, aut promiſſis Imperatorum, vel ante bellum, vel confecto bello atque hoſtibus devictis. Vovebantur nonnunquam in quinquennium.

Ludi Victoriæ à Pub. Corn. Sylla inſtituti fuerunt bello civili, qui felicitatem diei quo Samnitium Teliſinique pulſus eſt exercitus, perpetuâ ludorum Circenſium honoravit memoria: quibus ſine nomine Syllanæ victoriæ celebrantur. Fuerunt etiam alii victoriæ ludi in memoriam victoriarum C. Cæſaris, Auguſti, &c. peracti. Huc etiam pertinent ludi quinquennales, decennales, vicennales.

Quinquennales inſtituti ab Auguſto, poſt devictum Antonium, & partam victoriam apud Actium Promontorium; unde etiam *Actiaci* Ludi nonnunquam appellantur. Ii quinto quoque anno facti ſunt; eorumque cura quatuor Sacerdotum collegiis per ordinem incumbebat, Pontificibus nimirum, Auguribus, Septemviris, & Quindecemviris, In iis fuit equeſtre certamen per pueros & viros Patricios: gymnici quoque ludi, ſtadio in campo Martio extructo, acti ſunt, & munus gladiatorium, depugnantibus captivis, exhibitum. Sub reliquis etiam Imperatoribus celebrati ſunt.

Decennales ludi à Cn. Octavio Auguſto ſunt inſtituti, prætextu quodam, ad Imperatoris titulum, Monarchiæque poteſtatem retinendam ſine invidia. Solebat enim decimo anno, conſtituto in hoc ingenti ſpectaculo ludorumque apparatu, imperium populo reſignare; quod tamen illicò, quaſi rogaretur,

recepit. Atque hinc ortum eſt, ut poſteriores etiam Imperatores, quoties decimum imperii annum attigiſſent, feſtum celebrarent, & ludos cum maximo apparatu darent; & quanquam non ad certum tempus, ſed per omne vitæ ſpatium iis imperium deferretur, tamen ſingulis decenniis feſtum pro ejus renovatione agebant.

Vicennales ludi erant, qui ſimiliter viceſimo quoque imperii anno habebantur.

Ludi Triumphales fuerunt, qui poſt inſignes victorias celebrabantur.

Natalitii, qui in natalibus magnorum virorum edebantur.

Ludi Juvenales, licet Juvenum cauſa inſtituti forent, in hiſque adoleſcentes per luſus & laſciviam admitterentur, plerumque tamen anus, & grandævas natu matres, ſeneſque ingraveſcenti ætate ludis admiſſos comperimus. Dicti igitur Juvenales (inquit Roſinus) quod in iis veluti rejuveneſcerent. Luſus erat quem ludebant turmæ puerorum primo ætatis flore, & juvenes generoſi ſpiritus, ut equis inſtratis, hinc inde diſpoſitis turmis, tanquam acie inſtructa compoſito agmine, in juſtæ modum pugnæ curſitarent: ſpeciemque prælii, modo in occurſum eundo, nunc à tergo & in gyrum occurſando, præberent, & campeſtrem incurſionem facerent, ſpecimenque magnæ indolis, & commendationem ineuntis adoleſcentiæ præ ſe ferrent, ita ut qualis quisque futurus eſſet, cujusque ſpei, facilè eniteret. In his quoque Pyrrhicam ſaltari accepimus, quæ integris urbis moribus, magno faventium ſtudio fiebat: quæ primum inventa fertur in Creta, nonnulli à Laconibus, ad res bellicas facile obeundas, ut armati levi flexu & ſaltu, nunc ſe contrahendo, nunc in altum exiliendo, nunc declinando, tela & plagas vitarent, diſciplinamque edis-

ediſcerent, quæ Enoplia Saltatio dicta eſt, quam Tranquillus *Trojam* nuncupavit: idque à Romulo inſtitutum ferunt, ut cum armis ſaltarent milites ſaltatione, quam bellicrepam dixit. Fuerunt & alii ludi Juventutis, quos Salinator Senenſi prælio vovit pro ſalute juventutis.

Ludi Miſcelli vocabantur, qui ad nullum certum genus Ludorum Scenicorum, ſive argumentum, ſive Scenæ inſtrumentum & apparatum ſpectes, referri poſſent: & fuerunt ex variis multi formibuſque ludicris commixti.

Ludi Funebres & Gladiatorii orginem vetuſtiſſimam habuerunt: quippe Æneas ad Pallantis, Achilles ante eum ad Patrocli rogum mactabat inferias cum ludis: unde etiam Gladiatorum mos, ſine dubio, eſt ortus. Nam cum primum captos ex hoſtibus jugularent, vitantes fœdi ſpectaculi crudelitatem captivos inter ſe commiſerunt, ut penes eoſdem eſſet & facinus & ſupplicium; quibusque ſors & virtus dediſſet, ſupereſſent, alii placarent Manes puris manibus parentantium. Etiam malo ingenio ſervos mercati in exequiis immolabant. Primus Romanorum Junius Brutus dicitur in defuncti patris honorem dediſſe Romæ gladiatores. Dabantur & à Magiſtratibus, & à privatis perſonis, & cum certaminibus & cum fabulis. Gladiatores magno ſumptu emebant & educabant, quorum multi in arena cadebant, alii, petente populo, manumittebantur. Magno etiam pretio conducebant eorum Magiſtros, quos Laniſtas appellabant. Tandem à Theodorico Gothorum Rege univerſus uſus ſublatus, quid enim immanius, quam vitam dare hominibus, ut eam ipſi mutuis cædibus abſe auferant? Nefas erat cum gemitu vulnus accipere; ſanguinem ſuum alio quam hoſtilem animo ſpectare. Laniſta cum rude prodibat. Erat rudis baculus gladiatorius

quo prima pugnæ rudimenta meditabantur, unde & nomen: ea manumiſſi propter fortitudinem, cum libertate donabantur. Certaminis initio, poſtquam inter ſe rudibus batuiſſent, ferro nudi transfigebant; feſſis aut victis alia manus ſubſtituebatur. Nero quadringentos Senatores, ſexcentos Equites, ad eam operam exhibuit. Domitianus etiam fœminarum pugnas noctu edidit. Qui funebres ludos curabant, Deſignatores dicti. De Gladiatoribus integrum librum ſcripſit Lipſius, ubi fuſè omnia ad eos ſpectantia habeamus.

Ludi qui *Exercitationis* cauſâ fiebant, erant Trojani ludi, ſive Trojæ ludus, ludicrumque (omnibus enim his nominibus appellatur) de quo ſupra: & Caſtrenſes ludi, quibus milites in caſtris & exercebantur & delectabantur: nimirum Pyrrhica, Saltatio, Decurſio, *&c.* de quibus etiam ſupra quod ſatis ſit, diximus.

FINIS.

GRA-

GRATIARUM ACTIO

ob Profligatam Hiſpanorum claſſem, quæ anno 1588. Eccleſiæ Dei in utroque Britanniæ Regno extremam vaſtitatem minata eſt. Auctore M. Jo. Bello ſeniore, fideli & pio verbi Divini in Civitate Glaſcuenſi quondam Præcone.

In opuſculum & opificem Ogdoaſtichon.

Carmina ſunt triplici lectu hac digniſſima cauſâ,
Facta ſtupenda Dei quòd memoranda canant:
Ut tumidum in tumidis Hiſpanum ſtraverit undis
Spirantem cædes, perniciemque ſacris.
Condideritque pius, ſacer Interpreſque Tonantis,
Nectare qui verbi pavit ovile ſacri.
Denique materiæ carmen quòd congruat aptè,
Alta eſt materies, altiſonumque melos.

J. A.

Clariſſimo viro

ROBERTO BRUSSIO,

Edinburgenſis Eccleſiæ Paſtori.

LUx optata diu, vix expectata, piorum
Solamen, ſecli gloria rara tui:
Illuſtris proavis, pietate illuſtrior, ingens
Præſulis auguſto munere, cura Dei,
Accipe tincta licet nullo ſale carmina, tantis
Intento rebus ſi tibi fortè vacat.
Auribus illa tuis non æquè digna videri
Poſſunt, ac animo res placet ipſa meo.
At tibi qui me jungit amor fore grata legenti
Spondet, & auſpiciis uberiora tuis.

JOANNES BELLUS.

Æter-

Æ Ternus mihi carmen erit Regnator Olympi;
Quem decorat multæ virtutis gloria, cujus
Olim venturi memorabunt facta nepotes:
Quippe tropæa novis cumulavit priſca, novamque
Materiem noſtris fuſo dedit hoſte Camœnis.
Ille ſuo fulcit nos robore, protegit alis,
Præſidio munit firmo, trepidantibus aſtat
Pervigil excubitor, rupeſque immota procellas;
Componit belli horrendas, quo vindice tuti
Spernimus hoſtiles turmas, adverſaque caſtra.
Undique collectam magno molimine, faſtu,
Barbariem tumidus numeroſam armavit Iberus:
Eductaſque rates cœlo, ceu mœnia celſis
Turribus innubes minitantia milite multo
Munijt incaſſum; tonitrùque imitantis aheni
Pondera ſtipavit gravidis immenſa carinis.
Subſidiùmque viæ Cererem, laticéſque Lyæos
Addidit, argentùmque ingens, nec plurima gaza
Deſuit, extremis quam claſſe avexerat Indis.
His opibus fretus vaſtis dat puppibus Auſtros,
Nilque ſibi invictum ratus, ipſa laceſſere tentat
Aſtra: & quos rerum Dominus ſibi fœdere ſancto
Junxit, Marte petit ſcelerato; ac dira minatur.
Quæ ſimulac Pater omnipotens immania cœpta
In ſolio reſidens cœli deſpexit ab arce;
Infremuit, magnóque irarum incanduit æſtu.
Ac primùm ciet in denſas leviora phalanges
Prælia, nam ſubitò ventos ſpirare ſecundos,
Pacarique vetat pelagus, crebriſque procellis
Sublimes tundit proras, multùmque fatigat:
Ingeminant nimbi, nox circumfunditur atra,
Pallentéſque diu jactantur gurgite vaſto.
Ipſi ſe accingunt Euri, & velut agmine facto,
Hinc atque inde ruunt, rapideque feruntur in hoſtem.
Ipſæ ſe glomerant nubes, ipſa æquora ponti
Cum fremitu horriſono ſimul indignata tumeſcunt.
Omnia certatim infandas à littore naves

Arcere optato cernit, atque arma movere.
Non tamen adverſi cæcos abſterruit ira
Numinis, inſano juvat indulgere labori:
Stat ſemel undoſum transmittere claſſibus æquor,
Et tandem extinctis iram ſatiare Britannis.
Hunc ubi rerum Opifex vidit perſtare furorem,
Nec dum animos diræ genti cecidiſſe feroces,
Protinus inſtaurat Martem, & nova prælia tentat:
Jamque ſuis, quorum ferro populare penates
Millia tot nequicquam opibus confiſa parabant,
Sufficit ingentes animos, viresque ſecundas;
Inque aciem prodit Ductor, formidine primùm
Cunctantes, dubiosque docet bellare, novisque
Artibus inſtructos, in Ibera exſuſcitat arma.
Continuò vibrata cavo ſparguntur aheno
Fulmina, collucent ignifreta, ferreus imber
Ingruit, & ſalſas latè cruor inficit undas,
Litteraque horrifico ſonitu concuſſa reſultant;
Inque polum piceo nigrantem turbine fumus
Volvitur, obtutumque in tela ruentibus aufert.
At nondum claſſis bello vis fracta nefandæ eſt,
Spem fovet, & lætum expectat veſana triumphum:
Cùm ſubitò nova ſecuris, inopinaque rerum
Objicitur facies, quæ mox fera pectora turbat.
Ecce etenim curſu, nullo rectore, citato
Puppes per tumidos portant incendia fluctus:
Indomitusque furens laxis Vulcanus habenis
In medium fertur, flammis lucentibus, agmen.
Nauticus extemplò ferit aurea ſidera clamor,
Amentes rapiuntque, ruuntque, incidere tortos
Dum certant funes: & ſæva per æquora triſtem
Maturare fugam celeri premit ocior Euro
Turbatos adverſa acies, duplicatque tumultum
Fervida, congeminantque tonitrua, fumat ubique
Pontus, crebeſcuntque faces, fragor horridus aures
Verberat armorum, totusque remugit Olympus.
Cærulaque innumeris roſtris ſulcata dehiſcunt:

Ictibus antennæ validis reſonantque, tremuntque,
Trajectæque rates laterum compagibus imbrem
Accipiunt laxis, fundumque feruntur in imum.
Tu dextrâ, rerum Sator, armipotente cohortes
Fudiſti armatas, valido tu robore faſtum
Hoſtilem citò per domitum, fractumque dediſti:
Tu decus immortale tibi; tu nomina victor
Æterna, & laudes peperiſti Marte perennes.
Hæc ſecum immitis fruſtra jactabat Iberus;
Vis mihi nulla virûm potis eſt formidine pectus
Concutere, aut armis ingentia cœpta morari:
Imbelles toto volitantes æquore claſſes
Disjiciam, laceræ vada demergentur in ima,
Undas permenſus vitreas, optata ſubibo
Oſtia, ſubducam naves, & conſcia jungam
Agmina, devotique ſoli lata æquora denſo
Milite inundabo, facibus ferroque colonos
Inſequar, infandam gentem meus hauriet enſis,
Succidetque omnem ſilvam: ſi credere quiſquam
Mœnibus audebit ſeſe, convulſa ruinis
Tota repentè dabunt aditus mea ſæviet ira
Ultrix incunctos, pariter natumque, patremque,
Conſortemque tori charam mucrone coruſco
Alterum in alterius tepido mactabo cruore.
Sin qui reptat adhuc, aut matris ab ubere vagit
Pendulus, infanti detur ſuperare tenello,
Fœdis ora notis compunctus ſentiet olim
Servitii juga dura, trahetque miſerrimus ægre
Vitam, diceturque ſceleſtò ſanguine cretus.
Arva dehinc læta, & viduatas civibus urbes,
Prædamque in ſocios congeſtam largus opimam,
Partiar, ac claræ virtuti debita pendam
Præmia victrici decoratus tempora lauro.
Hæc, tu magne Parens (quid enim te fallere poſſit?)
Auribus hauſiſti; calidâque incenſus ab irâ es:
Protinus armâſti cœlum, terrasque, fretumque
Ventosque, & prærupta ſalo ſpumantia ſaxa,

Aëriasq;

Aeriasque manus nebularum, & lecta virorum
Robora, quæ ſimul intrepide ac effuſa ruebant,
Te Duce, & infeſtis domuerunt viribus hoſtes:
Qui modò ſublimi feriebant vertice celſa
Sidera, momento detruſi in Tartara mœrent.
Non gazæ, non arma juvant, non mole carinæ
Immenſâ, aut validi nautæ, canive Magiſtri.
Quas cura annorum latè vulgata per orbem
Multorum conflavit opes (mirabile dictu!)
Acciſæ, ſubito ingentem traxêre ruinam.
Quid tibi par, cœli Rex inclyte? quidve ſecundum
Orbis habet? ſolo qui torques omnia nutu:
Proſtratosque premis pedibus, ſubigisque rebelles.
Te bellante, ſolum, totusque exterritus æther
Intremuit, magnòque furentia caſtra tumultu
Barbara, præcipiti curſu mox terga dedere.
Hi miſeras tereti transfixi corpora ferro
Exhalant animas, hos vivos obruit unda
Abſorbens crebro laceratum fulminis ictu
Navigium, dulcemque avidis dat piſcibus eſcam.
Humanis quibus extingui non contigit armis,
Sævit in hos æſtus pelagi, ventique frementes
Inſurgunt, rapidoque in ſaxa ſonantia torquent
Turbine, & immergunt undis. In littore paſſim
Apparent inhumata cadavera, ſtragibus æquor
Obtegitur; ponti quibus indulgentia terris
Finitimis adnare dedit, nova bella, novosque
Inveniunt hoſtes, iterum cæduntur acerbo
Funere: quos nondum mors abſtulit, omnium egeni,
Omnibus ærumnis confecti ignota pererrant
Limina, mirantique orbi ſpectacula præbent.
Quodſi quem quaſſata ratis per tela, per undas
Elapſum, ad patrias vix tandem deferet oras;
In luctu, lacrymis, ignominiâque perenni
Tranſiget infelix ævum: lucemque peroſus
Felicem dicet qui vitam effudit in armis,
Fœda nec in ſeſe jactari opprobria ſenſit.

Inte-

Interea, Pater alme, tuos ex hoſte receptos
Exhilaras, omnique procul formidine cunctis
Lætitiâ dulci perfuſis pectora, laudes
Das celebrare tuas, & facta ingentia cantu
Solenni, ac feſtis ad ſidera ferre triumphis.
Hæc ſimulac rumor diffundet, Iberidos ora
Unguibus, & ſævis fœdabunt pectora pugnis:
Grandævus ſua cœpta amens infauſta tyrannus
Deflebit, mœſto reſonabit regia planctu.
Hæc Pater inſignis triplici diademate, faſtu
Sacrilego ſibi divinos qui poſcit honores,
Audiet, & ſolio vittas exutus ab alto
Se dabit in cineres. Cornutaque turba dolori
Mugiet indulgens, celſas maleſana tiaras
Abjiciet, largoque rigabit flumine vultus.
Quique occæcati mentes caligine fuſcâ
Errorum his ducibus ſeſe addixêre, ciebunt
Incaſſum fletus: & acerbam Numinis iram
Experti ſemel haud iterum ſe cominus hoſti
Objicient tanto. Vel ſi; dementia cæca
Præcipites aget, & rurſus ſcelerata movebunt
In bella Eumenides, tu magni Conditor orbis
Immotus longæva manes per ſecla, furorem
Qui nutu effrænem compeſces; telaque victis
Excuties dextris, & clades cladibus addes.
Quare agite ô tantis nuper virtute periclis
Numinis erepti; jam læti exolvite grates:
Damnati votis jam vota offerte ſupremo
Regi, jam meritos templis indicite honores.
Illi cuncta ſonent laudes, & carmina grata:
Lætitiam mentis concentu expromere lingua
Geſtiat; æternum cœtu celebrate frequenti
Rerum (nec pigeat ſemper meminiſſe) parentem.
Cum belli ingrueret tempeſtas atra feroxque,
Viribus & numero ſummus terroribus hoſtis
Mortem intentaret pavidis, & vincula dura;
Suppliciter triſtes, & tunſi pectora palmis

Aſtra

Aſtra fatigâſque precibus, lacrymiſque vocatus
Regnator cœli gemitus, duplicataque vota
Audiit, & trepidas ſolvit formidine mentes:
Munificâque manu cumulavit gaudia, gentis
Cladibus & damnis oculos animoſque ſuperbæ
Exatiare dedit: vobis extrema minati
Omnia, jam miſeris ſubmiſſi veſtra querelis
Auxilia implorant, gemmis & murice quondam
Inſignis nulli jam non miſerandus oberrat
Tegmine pannoſus vili, macieque ſupremâ
Squalidus effœtos artus trahit. Ergo Parentis
Ætherii vobis agnoſcite numen amicum,
Quæque ipſi veſtris alacres ſpectatis in oris
Inclyta venturo miracula pandite ſeclo,
Acceptam memori teſtantes voce ſalutem.
Non ſors hæc vobis, non arma dedêre tropæa,
Non artes hominum, non vis; ſed dextera Regis
Æterni, quam disjectos libravit in hoſtes.
Hunc unum grato plauſu, fremituque ſecundo
Tollite in aſtra, uni præconia pangite læta:
Huîc uni decus, huîc parêre ſit una voluptas.
Ne ſi forte operum tantorum, & fœderis icti
Protinùs oblitos, verâ pietate ſepultâ,
Inſanire juvet, deſertus deſerat hoſti
Bellum inſtauranti malegratos, dignaque factis
Supplicia indignis ſumat, flagris que ſubactos
Proterat, averſamque neget clamantibus aurem.
Tuque, ô turba altis jampridem immerſa tenebris,
Lethiferiſque animos addicta erroribus, ultrò
Ne pudeat tandem impuris abſiſtere ſacris:
Sat mentita diu es pietatem, pelle profundam
Noctem, ſplendentis placidum jubar aſpice Solis.
Sat tenebris Ereboque datum; mox eripe cæcis
Te vinclis, juga confeſtim ſervilia collo
Excute, nonne vides ut nobis ænea turris
Eſt rerum Dominus, præſenſque vocantibus aſtat?
Sublevat, & tutos alarum protegit umbrâ.

Non-

Nonne vides nobis infeſtos illius altâ
Proſterni dextrâ, retroque in victa referri
Agmina, perniciem quam nobis ſæva parârunt?
Tandem animos ſubeat ritus quos finxit avitos
Prava ſuperſtitio Stygiis emiſſa lacunis
Reſpuere, excuſſoque gravis torpore veterni,
Spreta diu nimium divina capeſſere juſſa,
Quosque jubent caſtos oracula fallere cultus
Neſcia: ſin libeat ſine fine odiſſe piorum
Gentem, & luminibus cæcis miranda tueri
Facta Dei, tætram noctem, tenebrasque ſecuta
Præfractè æternis meritò plectère tenebris.
Quicquam ubique ſine patulus complectitur orbis,
Ætherium canat exultans celebretque Parentem,
Qui ſibi dilectos ex arctis faucibus Orci
Eripuit, placidâque dedit, formidine pulſa
Pace frui, ac operi cœpto faſtigia ſumma
Imponet tandem; populi votisque vocatus
Nusquam aberit, curas omnes, caſusque levabit,
Inque ævum patrio nos complectetur amore.

Pre

Pro tollendo cordis callo carmen votivum.

O Utinam felix lux illuceſceret illa,
Qua Deus omnipotens mea ſaxea corda domaret,
Corda adamantæis ipſis certantia ſaxis:
Quæ tamen (ut perhibent) hircino ſanguine ponunt
Duritiem, calidóque recens de corpore fuſo,
Molliret ſic ille ſui cor ſanguine Nati,
Qui lacero ſacros fluxit crudeliter artus,
Funderet ut lachrymas, ut fundunt flumina fontes,
Et flueret rapido ceu cera liqueſcit ab igne:
Pelleret & furvas vultûs fulgore tenebras
Mentis, uti clarè poſſem delicta videre,
Viſaque deflere, & vitam vitare per omnem.
Haud tibi, Cunctipotens, res ardua, cærula cæli,
Qui mare fluctiſonum, terram omniparámque creâſti
E nihilo, idque oris verbo citraque laborem:
Condita cuncta tuo verbo fulcis que potenti.
Quod niſi Cœlituum fáceres hominúmque repertor,
In nihilum rueret compages dædala mundi,

FINIS.

IN-

INDEX CAPITUM
In
HOC TRACTATU
COMPREHENSORUM.

A.

DE *Acie Romana.* p. 118
De Acie ordinanda. 152
De Acie hoſtium turbanda. 153
De Acie per conſtantiam conſtituenda. 162
De Ædilibus 70. *De Æris.* 4. *De Alea.* 217
De dubiorum Animis in fide retinendis. 164. *De Annis.* 3
De variis Annorum computis. 4
De Animadverſione in devictos hoſtes. 122
De Arcubus Triumphalibus. 130
De Armis Romanorum militum. 99
De Auguribus. 29. *De Auxiliis.* 91

B.

DE *Bello Indicando.* 88

C.

DE *Calceis Rom.* 76. *De Calendario Rom.* 2
De Calendis & earum computatione. 12
De Cæſaribus & nobiliſſimis Cæſaribus. 73
De Campo Martio. 55 *De Cæſtu.* 192
De Caſtrametatione & caſtris. 107
De Cenſoribus. 64. *De Centuriis.* 92. *De Centurionibus.* 94
De Circo & ludis Circenſibus. 222
De Cohibitione intempeſtivæ poſtulationis pugnæ. 146
De Coloniis. 123. *De Comœdia ejusque ſpeciebus ac partibus.* 236
De Comitiis Romanorum. 47. *De Comitiis Curiatiis.* 48
De Comitiis Centuriatis. 51. *De Comitiis Tributis.* 56
De occultandis Conſiliis. 129. *De Conſtantia obſeſſorum.* 179
De explorandis hoſtium Conſiliis. 136
De Coronis Militaribus. 117. *De Conviviis Romanorum.* 77
De triginta Curionibus, & Curione Maximo. 26
De Cuſtodiendo ſtatu belli. 137

D.

DE *Decemviris legibus ſcribendis Conſulari poteſtate.* 70
De Decemviris ſacrorum. 36

De

De Decuriis. 92. *De Decurionibus.* 94. *De Devotione.* 89
De Devotione Vrbium & Exercituum Hoſtilium. 122
De Diſciplina Caſtrenſi. 111. *De Dictatore.* 63. *De Diebus.* 10
De Differentiis militum. 98. *De DIIS. Romanorum.* 19
De Diſtringendis hoſtibus. 114. *De Diſco.* 219
De Diſtructione Præſidiorum Hoſtium. 171
De Diſſimulandis adverſis. 160. *De Duce.* 93
De Duumviris ſacrorum. 36

E.

DE *Epulonibus.* 38. *De Effugiendo.* 166
De Eliciendis ad proditionem. 168
De Emendandis adverſis ſi res durius ceſſerit. 163
De Eruptione. 178. *De Evadendo ex locis difficillimis.* 140
De Evocatione deorum Tutelar. 122. *De Repentino Exercitu.* 167
De Exercitiis Militaribus. 113
De Exequiis Rom. 84. *De Expeditione.* 104
De Exercitu transducendo per loca hoſte infeſta. 138
De Exercenda cura obſeſſorum circa tutelam ſui. 175

F.

DE *Fallendis iis qui obſidentur.* 167. *De Flaminibus.* 32
De Fluminum derivatione & vitatione aquarum. 172
De Foris. 123. *De Fæcialibus.* 34. *De Fœdere feriendo.* 88
De Follibus pugillatoriis. 220. *De Fratribus arvalibus.* 29
De Fritillis. 216

G.

DE *Gallis Matris Deum.* 36. *De Generibus Militum.* 98

H.

DE *Halteribus.* 220. *De Harpaſto.* 219. *De Haruſpicibus.* 29
De Hoſte immittendo, ne clauſus, ex deſperatione prælium redintegret. 159

I.

DE *Idibus, & earum computatione.* 12
De Imperat. Aug. Cæſaribus donatis Tribunitia poteſtate. 72
De Imperatore. 93
De Incitatione exercitus ad prælium. 147
De Inſidiis in itinere factis. 141. *De Inſidiis.* 154
De Inſidiis per quas eliciuntur obſeſſi. 174
De Introducendis auxiliis, & commeatibus ſuggerendis. 176
De Irruptione. 173

L. De

L.

De Latrunculis. 215. De Legatis. 94. De Legionibus. 91
De Legionis partibus. 92. De Legibus Militaribus. 114
De Litteris numeral. Rom. 6. De Loco ad pugnam eligendo. 150
De Ludis publicis Romanorum. 212
De cæteris Ludis Romanorum. 124. De Lupercis. 270
De Ludis ſcenicis ſive Theatricis. 233

M.

De Magiſtratibus Romanorum. 51. De Magiſtro Equitum. 63
De Manipulis. 92. De Menſibus. 1
De Menſis Romanorum. 77
Metrum de prælio apud Pannockbürn. 186
De Micatione digitum. 221. De Militaribus muneribus. 94
De Mimo & pantomimo. 235. De Miſſione Exercitus. 131
De Municipiis. 123

N.

De Nonis & earum computatione. 12. De Nucibus. 221
De Nuncio emittendo & accip. 175. De Nuptiis Rom. 82

O.

De Oppugnatione urbium. 119
De Ordinibus militum. 98. De Ovatione. 126

P.

De Patre Patrato. 34. De pavore obſeſſis injiciendo. 173
De Pentathlo ſive Quinquertio. 218
Per quæ Hoſtes ad inopiam rediguntur. 170
De Perſuaſione obſidionis permanſuræ. 171
De Petauro. 220. De Pila. 218
De Politia Rom. 45. De Pontificibus. 35
De Pontitiis & pinariis. 27. De Præfecturis 123
De Præfecto pretorio 73. De Præfecto, ſive Trib. Celerum. 60
De Præfecto urbis 62
De his quæ poſt præliis fiunt ſi res proſpere ceſſerint, & de confirmandis reliquiis belli. 163
De Prætoribus. 63. De Principibus juventutis 73
De Proconſulibus. 71. De Provinciis & earum differentiis. 123

Q

Qua ratione proditoribus & transfugis occurratur. 177
Quæ facienda ſint pro Caſtris ſi ſatis fiduciæ in præſentibus non habeamus. 165

INDEX CAPITUM.

Quemadmodum ea quibus deficimur videantur non deeſſe aut uſus eorum explicatur 142
De Quæſtoribus. 65. De Quindecim-Viris Sacrorum 36

R.

DE Rebus Civilib. Romanorum. 45
De Rebus Romanis 19. De Regib. Romanorum. 60
De Rege Sacrificulo. 35. De Romano Populo. 15
De Roma Vrbe. 14

S.

DE Sabiis Palatinis. 33. De Sacerdotib. Cybeles. 36
De Chriſtiano Sacrorum Rom. uſu. 40
De Sacramento Militari. 90. De Locis ſacris Romanorum 24
De Romanorum Sacrificiis, & Sacrificando ritu. 38
De Præcipuis Sacerdotibus Rom. 25. De Satyra. 234
De Senatoribus. 61. De Seditione militum compeſcenda. 145
De Sibyllis. 37. De Signis Romanorum militum. 103
De Strategematis Scotorum 181
De Strategematis. 131. De Supplicatione. 126

T.

DE Talis, & Teſſeris. 216. De Tempore ad pugn. eligendo. 149
De Theatro & Amphitheatro. 226
De Theatricis Rebus, ſive de Ludis Rom. 215
De Titiis Sodalibus. 38. De Toga Romanorum. 73
De Tragœdia, & ejus atque comœdiæ differentia. 240
De Tribunis Plebis. 66. De Tribunis Militum. 94
De Tribunis Militum conſulari poteſtate. 68
De Triumviris. 68. De Triumphis. 126
De Trocho. 221. De Trophæis. 130
De Tunica Romanorum. 76
De Turmis. 92. De Turbine. 221

V.

De Veſtalibus Virginibus. 31. De Veſtibus Romanorum. 73
De Vocabulis Inſtrumentorum & operum pertinentium ad munitiones Caſtrorum, & oppidorum oppugnatione 119

FINIS.

BIBLIOTECA NAZIONALE V.E. ROMA
BIBLIOTECA VITTORIO EMANUELE IN ROMA
MAG 2012367